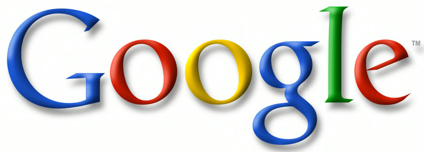

Dit is 't afbeeldsel van een' Man,
Die 't Noorden door verstand verlichte;
Die School en Kerk door schriften stigtte;
Zo als zyn LEEVEN *leeren kan:*
'T is **HOLBERG**, *nagebootst in wezen;*
Wiens werken waardig zyn te leezen.

LEEVENS-BESCHRYVING

Van den HEERE

BARON

LODEWYK HOLBERG.

(Schryver der Alomberoemde onderaardſche Reize van *Klaas Klim*, enz. Waar van de Sleutel hier in gevonden word.)

In eenige Brieven.

Behelzende, naaſt zyne gedaane *Reize* door *Engeland*, *Holland*, *Vrankryk*, *Italie* en *Duitſchland*, veele weetenswaardige dingen, vrolyke invallen, en gepaſte aanmerkingen omtrent zaaken van Studie, hoe hy van den laagen trap van KORPORAAL is opgeklommen tot den verheve graad van *Hoogleeraar in de Hiſtorien en Wysgeerte*, *Aſſeſſor van het Conſiſtorie*, *Ouderling en Rentmeeſter van de Academie*, *en Lid van de Koninglyke Societeit der weetenſchappen te Koppenhagen.*

Door hem zelve in 't *Latyn* geſchreeven,

EN

In eenen vryen Styl vertaald, en met eenige aanmerkingen verrykt,

DOOR

A. A. V. M. V. D. M. D. D.

TE AMSTERDAM,

By STEVEN VAN ESVELDT, Boekverkoper in de Kalverſtraat, het derde huis van de Roomſche Kerk de Papegaay. 1765.

VOORBERICHT

AAN DEN LEEZER.

DIt is reeds *het vyfde* byzonder Werk, door den Heere Baron en Profeſſor *Holberg* geſchreeven, dat den *Nederlanderen* in hunne taal door den druk thans word aangebooden. *De onderaardſche reis van Klaas Klim*, een Werk, over wiens byzonderen trek men moge oordeelen door de ſchielyk op elkander gevolgde *overzetting in zeven onderſcheide taalen*, baande in ons *Nederland* den weg voor 's mans andere beroemde Schriften. Waarop niet lang daarna volgde zyn *Deenſche Spectator*, die by den Drukker van dit tegenwoordig werk wierd uitgegeeven; terwyl zelfs naderhand een ander Boekverkoper, onkundig of vergeeten zynde, dat die aanmerkelyke *Vertoogen* reeds in onze *Hollandſche* taal het licht zagen, eene vertaaling van het zelfde Boek bezorgde: een bewys, onzes

oor-

oordeels, hoe ook anderen nog hun voordeel met zulke eene uitgaave beoogden, en den inhoud dezes werks des *Nederlandschen* lichts waardig oordeelden. Hierop verscheenen *des Schryvers zes aardige en vermaakelyke blyspeelen*; en in het zelfde jaar kwamen nog *de Leevens-beschryvingen en Daaden van verscheide zo Oostersche als Indische groote Helden en beroemde Mannen*, in een *Nederduitsch* gewaad te voorschyn: Op welk laatste wy nu niet ongevoegelyk meenen te mogen laten volgen deze *Leevens-beschryving van den Heere Baron en Professor Holberg* zelven.

Wat het tegenwoordige werk aangaat; (in 't welke wy niet twyfelen, of men zal wel meer, maar niet mindere zaaken vinden, dan die op den Titel uitgedrukt staan,) wy zouden ons in eene onnoodige wydloopigheid in moeten laaten, wanneer we of deze onze onderneeming ter vertaaling en uitgaave regtvaardigen, of wel het werk zelf, met veele lofspraaken, den Leezers smaakelyk wilden maaken. Hoe tog zoude 't ons onaangenaam zyn kunnen, het

eigen Leeven van dezen zo beroemden, ſchranderen en geleerden Man, wiens lotgeval naar de waereld, door de opklimming van zulken laagen tot zo een verheven trap, zo byzonder als aanmerkelyk geweeſt is, in onze taal te leezen, daar we reeds zo veele gemelden ſchriften van hem genieten? *Zo* mogen wy eerſt hem in zyn perzoon als wel leeren kennen, die ze ons gaf, en door deze kennis van 's mans merkwaardig Leeven en deszelfs Beſchryving, de waarde zyner andere Schriften voorts begrypen, waarin hy zig inzonderheid toelag, om de weetenſchappen te bevorderen; en, by 't mengen van het zoet onder het nutte en aangenaame, de betragting van het wezenlyke goed, in alle gevallen onzes Leevens, door zyn eigen voorbeeld, met nadruk aan te pryzen.

Daar zyn wel, dit bekennen wy, ſchriften genoeg in de waereld, die de Leevensbeſchryvingen van anderen behelzen; en weinig tyds gaat 'er voorby, wanneer men ons geene nieuwe in ons Nederland leverd. Maar, om een oog alleen van ter zyde daar heen te wenden, hoe tog zyn deze meeſt

al gefteld? Komt daar in wel de afbeelding, welke men van geleerde en andere Mannen geeft, met het Origineel, altoos, volkomen overeen? De verdigte Leevensbefchryvingen van deze of geene perzoonen laaten wy aan haare plaats, en in haare waarde; (want die hebben geen het minft opzigt op ons tegenwoordig werk,) maar, zo men anders op wezenlyke ziet, waarin ons deze en geen voor oogen gefteld word, welke wanftaltige vlakken worden 'er niet, menigmaal, aan toe gebragt door de eige opftellers van dezelve; Vermits wy ons hier tot *Geleerde Mannen* alleen bepaalen, eenigen neemen (men houde ons dit vrymoedig oordeel, zonder benadeelinge der goeden, ten befte,) by hunne opftellen dit woord, *Geleerden*, in den ruimften zin, en fchynen zelfs niet eens te onderfcheiden, of de Perzoonen, die ze willens zyn te befchryven, wel waardig waren, bekend gemaakt te worden, dan of men ze niet liever der vergeetelheid, voor altoos, moeft overlaaten. Anderen zyn 'er, welken in zodanige gefchriften al te zeer uit het fpoor

fchy-

ſchynen te wyken, vervallende of tot allerhande dingen, die in 't geheel geene gemeenſchap met hun opgevat voorneemen hebben, of houdende wel zommige zaaken voor merkwaardig, die niemand weeten wil. En of het dit alleen ware; dan zoude men nog al zulke ſchryvers, by het verhaal van de geringſte omſtandigheden, by hunne vooringenomenheid, die dergelyke vlakken veelal veroorzaakt, van wegen hunnen byzonderen luſt, om dezen of geenen te willen beſchryven, kunnen draagen, en eenigermaate verſchoonen. Maar neen! veelen gaan in dezen niet zelden verder, terwyl het (den goeden niet te na geſproken) hen ontbreekt aan de eerſte en wezenlyke gronden en berigten, waarop anders eene goede Leevens-Beſchryving ruſten moet, en waardoor ze in ſtaat is, zig alzins tegen alle aanvallen ſtaande te houden. 'T ontbreekt veelen aan waarheid en opregtheid, en men betrapt hen, menigmaal, op de verſche daad zelve. *Zy* zyn veelal partydig of agteloos. Hier en daar ontmoet men de voetſtappen of

van eene laffe en ſchandelyke vlyery, of voor het tegendeel van eene gehaate bedilzugt: ja zy maaken 'er, zomwylen, geen geweeten van, allerlei omſtandigheden te verdigten, om hunnen Held, naar hunne ingebeelde Sieraaden, ware 't mogelyk, daar door te verheffen, en zodanige gevallen te verhaalen, die voor deſſelfs roem en agting wezenlyk nadeelig zyn. En wanneer dan, eindelyk, daarby denzulken de natuur geweigerd heeft, zig duidelyk en aangenaam uit te drukken, (wezenlyke vereiſchtens inzonderheid in eenen hiſtoriſchen ſtyl,) zo heeft menigwerf die beroemde Man, wanneer hy in zulke handen valt, die eene ongelukkige pen voeren, het ongeluk, om te gelyk met zyne Leevens-beſchryver, voort, in, 't vergeet-boek geſteld te worden.

Uit deze en dergelyke gebreken, die men nu eens in deze, dan weer in die Leevens-beſchryving van zekere menſchen ontdekt, kan men, meenen wy, overduidelyk opmaaken, eensdeels; welke hoogagting en roem zy derhalve verdienen, wien de

de zuivere waarheid, vooral in zulke opzigten, daar men iemand af zal beelden, de pen zelve in de hand geeft, om verheve voorbeelden van menſchen, by de beſchryvinge van hun Leeven, door den druk gemeen te maaken: en daarenboven zegt ons het voorgaande, welk een byzonder en uitmuntend voorregt zy bezitten, die hun eigen Leeven der waereld willen mededeelen, by 't genot en werkſtellig maaken van alle noodzaakelyke vereiſchtens. Van den eerſten is zeker, dat ze aanmoedigende wegwyzers voor de nakomelingen zyn, en dezen kragtigſt aanſpooren, zulke edele voorgangers na te volgen, die zig, door hunne ongemeene verdienſten, om het Vaderland en wezenlyke weetenſchappen hebben beroemd gemaakt. Maar van den anderen is het niet min zeker, hoe dergelyke berigten, die men van zyn eigen Leeven mededeelt, (zo ze anders waardig zyn, om medegedeeld te worden) de bemoejing van anderen, wie ze ook zyn, en op wilden geeven, in alle opzigten overtreffen; terwyl ze dus

als

als onvervalſcht uit de zuivere bron van waarheid, waaruit ze moeten geſchept worden, en als uit 's mans eigen hart voortkomende worden opgegeeven, en uit dien hoofde ook den Leezeren nutter, aangenaamer en ſmaakelyker zyn.

Tot deze laatſte zoort nu van zulke wel opgeſtelde Leevens-beſchryvingen brengen wy dit ontwerp, dat de Heer Baron en Profeſſor *Holberg* van zig zelven en zyn Leeven in de *Latynſche* taal gaf, en wy, de vertaaling, thans ter Leezinge aanbieden. Hy heeft, zo veel wy mogen oordeelen, alles, wat hy daaromtrent opgeeft, met alle volkome opregtheid opgeſteld, zonder eenige bewimpelinge van zaaken, agtervolgens den onderſcheiden toeſtand, waarin hy zig ooit bevond. En, in zo verre men niet twyfelen kan of mag, dat, naar zyn Character van Hoogleeraar in de historien, alle noodzaaklyke vereiſchtens van een' hiſtori-ſchryver, en bepaald van een beſchryver van zyn Leeven, (wien de waarheid ter harte gaat, en de omſtandigheden, die hy beſchryven moet, ten vollen bekend zyn,)

zyn,) in hem gevonden wierden, wy zyn gehouden, hem in die hoedanigheid te gelooven: zo veel te meer nog, als hy zyne eige gebreken en misslagen, waarvoor hy als een feilbaar mensch bloot stond, niet verzwygt, en dan, 't geen anders lofwaardig in hem was, met alle zedigheid en bescheidenheid voordraagt; twee byzondere Kenmerken, onzes bedunkens, die de geloofwaardigheid en egtheid van elke, en zo ook van zyne eige Leevens-beschryvinge grootelyks versterken.

Voor zo verre de onzydige Leezers hem in diervoegen, by 't doorbladeren van dit werk, zullen aantreffen, verwagten wy ook daarom hunne goedkeuring omtrent de onderneeming onzer vertaaling. En, zo wanneer wy bevinden, dat zy in dit 's mans eigen opgesteld Leeven hun genoegen scheppen, dit zal ons aanmoedigen, om mede zyne andere werken ter drukpersse te bezorgen, die niet min dan de voorafgemelden, om hunnen levendigen styl en gewigtigen en aangenaame inhoud, hunner leezinge waardig zyn.

Al-

Alleen voegen wy hier nog by, hoe wy ons in deze leevens-beſchryving, van eenen vryen ſtyl, zonder ons overal, bepaald, aan 's Schryvers woorden te binden, bediend, en de vryheid genomen hebben, dezelve, daar het noodig was, met eenige aanmerkingen te verryken. Waarop wy de Leezers tot het doorbladen van dit werk noodigen, wenſchende hen een onzydig oordeel, veel vermaak en genoegen by het leezen van 't zelve.

LEVENS-BESCHRYVING

Van den HEERE

BARON

LODEWYK HOLBERG.

In eenige Brieven.

DE EERSTE BRIEF.

Myn Heer,

Ooit onderneem ik iets met grooter vermaak, dan 't geen gy my gelieft op te draagen. Thans egter vordert gy byna te veel, daar ge my beveelt, U een berigt van myn *Leven* meê te deelen: terwyl ik doch nooit in ſtaat geweeſt ben, iets uit te voeren, het welke waardig was, om opgetekend te worden. Gy begeert kleinigheden te weeten, waarop zelfs zy, die den meeſten tyd hebben, pas een oog mogten ſlaan, om ze door te leezen. Gy vordert van my dat ik eene geſchiedenis ontwerpen zal, dewelke, niettegenſtaande alle aangewende moeite, nogtans haar lot-geval niet zal ontvlieden, dat ze niet ten laatſten in handen van de kruideniers raaken zoude. 'T valt my zeker even zo moeyelyk

iets te doen, dat waardig ware, om opgetekend te worden, als iets op te stellen, dat zig de goedkeuringe der Lezers belooven kon, waarom ik het altoos van de hand heb geweezen, zo dikwils men my aanporde, deze kleinigheden op 't papier te stellen. Uw bevel, myn Heer, is alleen vermogend geweest, myn voorneemen te veranderen. Ik weet met welke genegenheid gy gewoon zyt, over my en myne schriften te oordeelen, en men zoude my met regt zeer ondankbaar noemen, wanneer ik my tegen uwe begeerte nog verder verzetten wilde. Hier is dan het van u zo lang gewenscht *berigt van myn Leven*. Maar hoe schielyk zal U niet het gering gewigt der dingen die ik berigte, in de oogen vallen? hoe schielyk zult ge niet den slegten styl, waarin ik alles voorgedraagen heb, bemerken? hoe schielyk zult ge niet zien, dat het raadzaamer geweest ware, wanneer Ge my van 't schryven afgehouden, dan daartoe aangemoedigd had? Worden de meesten moede en afgeschrikt, wanneer ze eene stof, ongemeen nuttig op haar zelve, in een ruw en tegenstaand voorstel leezen moeten; wat zullen dan zulke strenge regters over dit schrift oordeelen, waarin ze noch eene ryke stof, noch eenen bevalligen styl aantreffen? Ik rigt daarom dezen brief alleen aan U, *myn Heer*, en niet aan anderen. Maar wilt Gy u door de reeds bygebragte reden niet beweegen laaten, deze berigten geheim te houden, ik voeg 'er dan nog dit by, dat Gy 'er veel meer als ik, by te dugten hebt. Gy zyt het, van wien ik het bevel, om te schryven, heb ontfangen. Gy hebt 'er de eerste aanleiding toe gegeeven: maar my is niets als de Eer van gehoor-

zaam-

zaamheid over gebleeven. Hoe gemaklyk kon U uw gegeeven bevel berouwen, terwyl ik nooit eenig berouw over myne gehoorzaamheid hebben zal.

Voor eenigen tyd heb ik de *Historie van* PETER PAARSE beschreeven, waarin de dwaasheid van zodanige Schryvers leevendig afgebeeld word, die niets waardige dingen met de uiterste vlyt optekenen, en zulke berigten, op alle mogelyke wyze tragten bekend te maaken, die men zorgvuldigst moest verbergen. Hoe ligt kon my niet iemand met myne eige wapenen bestryden, en my juist dat geen voorleggen, wat ik omtrent anderen berispt hebbe. Hoe gemaklyk kon men zeggen, ik had de geschiedenis van *Don Jan*, een *Spaanschen* Edelman, beschreeven, van welken men verhaald, dat hy na *Rome* reisde, en daar eenige dagen in eene gehuurde kamer uitgerust hebbende, de thuysreis na zyn Vaderland, met den grootsten roem voort weer aanvaarde. Mogt Ge diensvolgens nog besluiten, myn Heer, dit nutteloos schrift bekend te maaken, zo zal alle schuld op u alleen vallen, om dat ge deze berigten begeerd hebt, maar my zal men ligt daar door ontschuldigen, dat ik het bevel van een zo genegen vrind niet gaarn ongehoorzaam zyn wilde. ——

Doch het is tyd, dat ik tot de zaak zelve kome, ten einde, de voorreden niet grooter werde, als myne geschiedenis, waarin buiten dat slegts zeer weinige merkwaardige omstandigheden vervat zyn. Nu zal ik U niet, *myn Heer*, zo als wel anderen gewoon zyn te doen, met eene lange reeks van myne Vooröuders lastig vallen. Ook zoude ik dit, zo ik al wilde, niet

zo kunnen doen, om dat myne geboorte plaats, *Bergen* (*) in *Noorwegen*, der arke *Noäch* gelyk is, waarin zig alle zoorten van schepzelen onthouden. Daar komen, even als in een algemeen Vaderland, niet alleen uit de aangrenzende en naby; —— maar ook uit ver afgelege Landen allerlei menschen by één; die zig in deze stad met de woon ter nêer zetten, en, daar ze zig met den inwoonders door huwelyken verëenigen vervolgens één volk met hen uitmaaken. Nogtans heb ik dezen voorrang boven myne meeste medeburgers, dat myn Grootvader van moeders zyde in *Bergen* gebooren is. Hy heete *Lodewyk Munthe*, en was *bisschop in Bergen*. Hy kon op eene *adelyke afkomst* roemen, en de Hemel had hem met zo veele kinderen gezegend, dat hy, met het grootste regt, eene plaats onder de *Patriarchen* in *Noorwegen* beweeren kon. Van myne voorouders van *vaders Zyde* heb ik, dat ik naar waarheid belyde, in 't geheel geen berigt. Myn zal: *vader* is van den laagsten trap tot de waardigheid van een *Oversten* opgeklommen, en had zig dus niet door de geboorte, maar door zyne verdiensten, dezer eere waardig gemaakt. My is het eere genoeg, dat hy een braaf, dapper en godvrugtig man en van allen, om zyn verstandig en regtschapen gedrag, bemind geweest is. Inzonderheid heeft hy op de genade van zyne Excellentie, den Heere *Ulrich Frederik Guldenleeuw*, kunnen roemen, onder wiens aanvoering hy, eertyds, in *Noorwegen* met roem byzondere diensten gedaan heeft.

Van

(*) Aldaar is de Heer Holberg, in 't jaar 1685. gebooren, zie *Alb. Thura in idea Hist. litt. Danorum* pag. 185.

Van de meeste inwoonders der Koop-en onhandel-steden kan men zeggen:

Elk een behoord meê tot uw allereerst geslagt, enz.

Want de boeren alleen maaken de oudste geslagten uit, en men zegt van veelen onder hen, dat ze aan zeer beroemde stammen hun oorsprong schuldig zyn. Men kan ze billyk gelukkig agten, dat zy hunne afkomst niet weeten, Want wanneer zy hun werk maakten, hunne geslagt-registers in orde te brengen, en wisten, van wien ze afstamden, het zoude hen als zeker arm edelman gaan, die op zyne voorouders grootsch zynde, na dat hy alle zyn goed verteerd had, en byna van honger sterven moest, uitriep: ach! dat ik doch arm ware, zo wilde „ ik myn brood als een ander gering man zien „ te winnen!"

Ik verloor myn' vader, toen ik nog aan myner moeder borsten lag. Hy liet ons wel een aanzienlyk vermogen na; maar wy verlooren byna alles, door een ongelukkigen brand, die midden in den nagt in 't huis van onzen buurman ontstond, en ons te gelyk in de armoedigste omstandigheden plaatste. Daar waren nog maar eenige boerderyen over, welke myn Vader, kort voor zynen dood gekogt had, doch wier inkomsten, ter onderhouding van eene zo talryke familie naauwlyks toereikten. Alleen de spaarzaamheid en eene verstandige huishouding vervulden dit gebrek, en onze moeder liet, na tien Jaaren, wanneer 'er nog ses kinderen leefden, deze kleine land-goederen na, vry en zonder schulden.

Myne moeder nu ook overleeden zynde en ik het tiende jaar mynes ouderdoms bereikt hebbende, verkoos ik de krygs-diensten, en wierd onder het *Uplandsche* geworven regiment aangenomen. 'T was toen in *Noorwegen* in gebruik dat men de kinderen van hoogere krygsbedienden het gewoon onderhoud der Zoldaaten gaf, en ze dus in de wieg reeds den krygsstaat toewydde. Dezen noemd men doorgaands *Korporaals*, die een klein voorregt boven de gemeene Zoldaaten hebben, en over eene geringe manschap, die uit tien Zoldaaten bestaat, gesteld zyn. Onder dezen wierd ik aangenomen op voorwaarde dat ik my in krygs-zaaken zoude laaten onderwyzen. Doch dit maak ik u in 't vertrouwen bekend: want zommigen mogt het geheel ongehoord, ja als eene *Ovidiaansche* herschepping voorkomen dat van een *Korporaal* een *openbaar Leeraar der wysgeerte* geworden is. Men kon my, wanneer deze zaak rugtbaar mogt worden, allerhande geschillen om mynen eigenlyken staat verwekken, en mogelyk moest ik dus myn openbaar Leer-ampt neêrleggen en weêr een Korporaal worden. Van myn voogd wierd ik na *Upland* gezonden, om 'er in de krygskunde te worden onderweezen. Maar zo als ik van myne eerste-jeugd af de weetenschappen zeer beminde, en deze trek hen mede niet onbekent was, onder wier opzigt ik stond, zo zorgde *Otto Munthe*, wien ik van moeders zyde bestond, en wiens opzigt men my inzonderheid toebetrouwd had, voor my op eene uitneemende en liefderyke wyze. Hy moedigde my aan, de fraaye weetenschappen verder getrouw te zyn; en, opdat deze natuurlyke trek, immer, meer mogt opgewekt worden, gaf hy my over aan het onder-

derwys van denzelfden hofmeefter, welken hy over zyne kinderen gefteld had. Doch deze verdiende, met veel grooter regt den naam eenes Tugtmeefters. Want zyn grootft vermaak beftond daarin, wanneer hy zyne leerlingen op 't ftrengft kaftyden kon. Voor 't overige was hy tot dit ampt, dat men hem opgedraagen had in 't geheel niet bekwaam. Ik heb ook naderhand vernomen, dat hy eene andere levenswyze verkoozen heeft, waaröver ik my, vooräl met betrekking op de *Latynfche* taal, verheuge, als wier ondergang hy met de uiterfte kragten zogt te bevorderen. My valt nog ééne van die fierlykheden by, waarmede hy de *Latynfche* taal verfraayen wilde, en welke daarin beftond, dat men het woordje *non*, (niet) altoos aller-laatft, aan 't einde van eene ftelling plaatzen, en in plaats van NON POSSUM TIBI SATISFACERE, of *ik kan u niet voldoen*, zetten moeft, POSSUM TIBI SATISFACERE NON, *ik kan u voldoen niet*; waar uit zyne waanwysheid duidelyk genoeg te zien is. Ware ik niet in zyn handen gevallen, zo kon ik my beroemen, dat ik, geduurende all' dien tyd, dat ik in de laage fchoolen was, noit gekaftyd ware. Want mynen anderen Leeraaren ben ik, zo wel by openbaare als byzondere onderwyzingen altoos aangenaam geweeft. My ftaat nog voor hoe ik gebelgd was toen my de Conrector in *Bergen* eens op de vingers klopte, en dat ik niet eens in bedenking nam, om op te ftaan, en hem een' *bok* te noemen, door welken fpotnaam men hem van zyne overige collegen, van wege den baard, dien hy droeg, plagt te onderfcheiden. Deze eerlyke man verdroeg dezen fchimp met eene *Spaanfche* grootmoedigheid;

maar, ten einde hy zig nogtans eenigzins wreeken mogt, noemde hy my slegts een *bokje*. Hierby bleef het, daar hy anders in 't straffen niet plagt te talmen: maar ik durfde myne koenheid niet harder boeten, en de vrede wierd, naa deze kleine wraak, weêr onder ons hersteld. In den tyd dat ik Korporaal geweest ben, is my niets merkwaardig overgekomen, ten zy men 'er dit onder rekenen wil, dat ik geen' duit van myne bezolding heb gekreegen. Ik weet ook niet wie ze in myne plaats ontfangen hebbe. Myn waard had voor zig wel myne bezolding bedongen, om 'er de kosten mede goed te maken, die hy voor myn onderwys besteeden moest; maar, toen hy zag, dat ze niet volgde, en anderen ten deel wierd, zo zond hy my weêr na huis. Op de terugreis by mynen Nabestaanden, den oversten van *Krog*, ingekeerd zynde, kwam my een geval over, dat even zo belachgelyk als merkwaardig was. Die Overste had drie Zoonen, waarvan de jongste by den *Hofmeester* sliep, die *Erasmus* heette, en in 't zuipen van niemand in de gansche streek wierd overtroffen. Deze kwam eens 's nagts zeer dronken te huis, gaande met zyne kleêren in 't bed liggen: doch zyn slaap-genoot sprong schielyk het bed uit, en, terwyl hy, zonder dat wy 't gemerkt hadden, in onze slaapkamer gesloopen was zo ging hy aan onze voeten liggen, om 'er volkomen uit te rusten. Wy sliepen allen omtrent een uur, wanneer hy in den droom aan myne voeten stiet. Ik wierd 'er wakken door, en maakte mede de geenen wakker, die by my sliepen, wien ik teffens zeide, dat 'er een spook in onze kamer was. Wy wierden door de vrees zodanig ingenomen, dat we niet

an-

anders geloofden, of wy hadden eene ganſche legioen duivelen rondom ons. Onze vermeende duivel was mede door het fluyſteren en preutelen wakker geworden, en was even zo bang als wy. Hy geloofde, dat hy meeſt voor 't gevaar blood ſtond, om dat hy alleen lag, en dat hy de eerſte wezen mogt welken het ſpook weg zoude ſleepen. Hy lag een' tyd lang onbeweeglyk, en byna half dood, verwagtende de aankomſt van den vyand. Eindelyk nam hem de vrees zo zeer in, dat hy zyne plaats zogt te verlaten, om zig naaſt ons te leggen. maar, hoe meer hy zig roerde, hoe grooter onze angſt wierd, zo dat we niet anders geloofden, of alle ſpooken uit de hel waren voor onze oogen te zien. Onze booze geeſt kon daarom met regt van zig zeggen;

Ik maake en lyde vrees.

Schrik en angſt hadden ons zo zeer ingenomen, dat ons het koude zweet uitbrak, en wy dagten nergens anders op, dan ons op genade of ongenade over te geeven. Daar kwam geen ſlaap in onze oogen, wy dugten alles; wy beelden ons alles in, en ſtelden ons, gelyk de vreesagtige gewoon zyn te doen de Schrikkelykſte dingen voor: ik ben verzekerd, wanneer men de gebeden opgetekend had, die ons toen de benaauwdheid afperſte, dat men 'er eene taamelyk groote verzameling van zoude hebben kunnen maaken. Myne ſlaapgenoten, die in hunne Theologie niet ver gevordert waren, en behalve 't *Onze Vader* niet veel wisten, herhaalden geduurig de gebeden, die ze voor en na het eeten plagten op te zeggen. Zy waren zo veel te yveriger in 't bidden, om dat ze tot nu toe de godsvrugt taamelyk verzuimd hadden,

en geloofden, dat ze nu daarom zoude gestraft worden. Niemand van ons verstoute zig te zugten, veel min te huilen, zo wel uit vrees voor 't spook, als uit vrees voor den Heere *Erasmus* terwyl wy ligt vooruit zagen, dat de laatste een dagspook voorstellen, en ons nog veel harder pynigen zoude. Wy bragten den nagt zo elendig door, tot dat de morgenstond aanbrak, wanneer eindelyk ons spook ongeduldig wierd, en met dit luid geschreeuw van 't bed sprong: Heer Hofmeester help ons tog, daar zyn spooken by ons in de kamer. Wy anderen hadden dit nauwlyks gehoord, of wy voegden 'er onze stem by, herhaalende dezelfde woorden met een hevig geschreeuw. Hierdoor wierd onze Hofmeester wakker, en, doordien hy den roes van gisteren nog niet ten vollen uitgeslapen had, wist hy niet wat hy van deze zaak denken zoude, daar hy ons zo vreeslyk hoorde schreeuwen. Hy maakte een kruis voor zig, en verwagte met de grootsten angst, en met het uiterste verlangen 't aanbreeken van den dag. Deze eindelyk aanbreekende, ontdekte zig het gansche raadsel tot onze algemeene beschaaming. Na dien tyd heb ik lang de mogelykheid der spooken ontkend, en alles, wat men 'er doorgaande van verhaald, voor fabelen en enkele verbeeldingen gehouden. En ik geloof ook, dat veelen door dergelyke gevallen, van het by, tot ongeloof verleid worden. Men wykt alzins van den midden-weg, welke men doch zorgvuldig moest in agt neemen. Men vergroot of de zaak, of verkort ze; men gelooft of niets, of al te veel. Wanneer wy eens bedroogen worden, zo gelooven wy alles, en zien de schaduw voor het lighaam aan. Wanneer de vrees ons gemoed eens heeft ingenomen, zo krygen alle dingen zelfs de genen, die niet be-

staan

ſtaan aanſtonds de gedaante die 'er onze verbeelding aan geeft. Maar, wanneer 't bedrog ontdekt, en de duiſternis, waarmede onze ogen tot dus verre bedekt waren, opgeruimd zyn, zo vervallen wy ligt tot het tegenovergeſtelde, en ontkennen, zonder zig te bedenken, zelfs het geen we zelven zien, Ja alsdan vinden zelfs de geloofswaardigſte en door onłegenzeggelyke bewyzen bekragtigde gebeurteniſſen niet den minſten ingang by ons. Daar komt het ongetwyfeld van daan, dat de *Roomſchgezinden* aller ligſt *Atheiſten* kunnen worden, om dat 'er geene Secte zo bygeloovig is, als deeze. Want zo dra ze 't bygeloof zien, waardoor men ze tot dus ver kluiſterde, en het bedrog merken, waardoor ze tot nu toe, door de *Roomſche* geeſtelykheid, misleid wierden, zo vervallen ze meeſt al tot het tegendeel, en hun bygeloof verändert zig in ongeloof. Hoe gelukkig derhalve zyn dezulken die den midden-weg vinden en houden kunnen. Hier is het waar, wat *Cicero* van 't waarzeggen oordeelt, wanneer men alles volſtrekt verwerpt zo kan men ligt in ongeloof vervallen, en zig aan eene ondeugd Schuldig maaken. Wanneer men egter ook alles zonder onderſcheid aanneemt, zo is men op eene dwaaze wyze bygeloovig. *Bekker* mag nog meer bedriegeryen openbaaren, hy mag zyne gronden verdubbelen, om zyn gevoelen te verſterken; hy zal ons nogtans nooit kunnen overreden, alles voor valſch en verdigt te houden, zo we niet alle geloofwaardigheid der geſchiedeniſſen verwerpen willen. Doch, om weer tot de hoofdzaak te keeren, naa dat ik weer te huis gekomen was, zo nam my myner Moeder broeder en regtmaatige voogd, *Peter Lemm*, by zig. By dezen bleef ik

tot

tot op den laatsten ongelukkigen brand, dien *Bergen* in 't jaar 1702. ondervinden moest, toen verliet ik de school en begaf my na *Koppenhagen*. Deze *Peter Lemm*, van wien ik zo even gesprooken heb, was een levendig man en ongemeen aangenaam in den omgang. Dit zult gy uit het geval kunnen opmaaken, dat ik verhaalen wil. Ik had, nog by hem zynde, in eenige steekelige verzen eenen van zyner vrouwe vrinden doorgehaald om my aan hem, van wegen eenig my wedervaaren onregt te wreeken. Hierdoor wierd de vrouw van myn' voogd tegen my gaande gemaakt verzoekende haaren man, dat hy 'er my over mogt bestraffen. Hy moest zig ook de zaak aanneemen, en liet my by zig roepen. In 't begin hield hy zig, als of hy zeer gevoelig over myn gedrag was. Doch toen hy de verzen zelven onderzoeken zoude, zo bestond de gansche berisping daarin, dat ik geene moeite genoeg by myn gedigt besteed had, dat het rym op verscheide plaatzen niet goed was, en dat ik de regels niet zorgvuldig genoeg had in agt genomen. Hierop ontstond 'er een *Grammaticaale* kryg, maar welke naa dat wy een uur onderling gestreeden hadden gelukkig weer bygelegd wierd. Het vredes besluit behelsde, een eenig artikel, daarin bestaande, dat ik meer vlyt aan moest wenden, wanneer ik op een' anderen tyd weer ondernam eenige verzen te maaken.

In 't Jaar 1702. Zond my myn *Rector*, Severinus Lintrup, na de Hoogeschool te *Koppenhagen*, of ik schoon den ouderdom nog niet bereikt had, welken die schoolwetten daar vorderden. Maar men zag 'er toen zo naauw niet

op,

op, om dat de Kerken en fchoolen in de affche lagen, en myn *Rector* oordeelde, dat ik even zo waardig en bekwaam was, als de anderen, die toen mede de openbaare fcholen in *Bergen* verlieten. Myn Goed, dat gering was, liet my niet toe, my lang in *Koppenhagen* op te houden, en daarom reisde ik wêer na huis, zo dra ik myn examen doorgeftaan had. Niet lang daarna wierd my van den *Prooft* te Vos het onderwys zyner kinderen opgedraagen, of ik fchoon zelf nog zeer jong, was. Ik moeft my te gelyk verpligten, zyne plaats in 't prêeken te bekleeden, zo dikwils hy of door ziekte of andere beletzels mogt tegengehouden worden, zyn ampt zelf waar te nemen. Zo was ik een geheel Jaar bezig, met de kinderen te tugtigen, en de boeren te bekeeren. Doch het Prêeken gelukte my beter, als myn fchoolmeefters ampt, want toen ik den jongften Zoon, welke de moeder teder beminde, met eenige fcherpte betere zeden, en de luft, iets te leeren, by wilde brengen, zo kreeg ik myn affcheid, en moeft wêer na *Bergen* reizen. Ik nam niets mede, als eene meenigte van loffpraaken, welke my de boeren, om myne welfpreekendheid op den preekftoel, gaven. Zy vergeleeken my met den Zal: Magister *Peter*, die eertyds aan deze plaats als predikant geftaan had, en welken zy als eenen tweeden *Chryfoftomus* aanmerkten. Met myn affcheid was ik zeer wel te vreden, terwyl 'er niets meer met een droefgeeftig geftel ftrydig is, als kinderen te onderwyzen, waardoor het gemoed, wanneer het reeds door allerhande wederwaardigheden ter neer geflagen is, nog immer verdrietiger word. Daarenboven was ik aan eene

ziek-

ziekte vast, die men doorgaande de nagt merrie pleegt te noemen, waardoor men 's nagts in den slaap geplaagd word, zo dat het schynt, als of men een' Zwaaren last op zig had liggen. In oude tyden beelde men zig in, dat het bosch-goden en spooken waren; maar, naa dat de menschen in laatere tyden verstandiger wierden, zo gelooven ze, dat het de geest van eene matrone of juffer is, die den slaapenden lastig valt. Ik dagt, dat ik nooit van deze ziekte zoude ontslagen worden, zo ik niet de plaats verliet, waar deze kwaade geesten regeerden. Ik gebruikte de in dergelyke gevallen gewoone middelen, die ik maar ontdekken kon; ik zettede alle avonden myne *pantoffels* verkeerd voor het bed; ik lag *staal* onder myn hoofdkussen; ik zong de *liederen*, die men, ten tyde van *Peter Paarsen*, plagt te zingen, om 'er zulke onäangenaame ruiters door te verdryven: maar alles was vrugteloos. Waarom ik byna tot de gedagten kwam, dat het een huis-geest zyn moest, die 'er vermaak in vond, den Hofmeester aan deze plaats te beryden. Ik kwelde my 'er niet weinig over, dat ik my in zulke eene slaaverny bevinden moest, daar ik doch van eerlyke ouders was gebooren, en niet verdiend had, een ryd-paard van de vrouwelyke Sexe te wezen, terwyl ik altoos een ingetogen en kuisch leeven geleid had. Ik verliet daarom deze plaats met vermaak, om dat ik hoopte, dat deze plaag op zoude houden, zo dra ik aan eene andere plaats kwam: want ik geloofde vast, dat de schuld niet aan my, maar aan de plaats zelve lag.

Hierop begaf ik my weer na *Koppenhagen*, om my tot het groot examen te bereiden. Ik

zogt,

zogt, my de *Godgeleerdheid* naast de *Fransche* en *Italiaansche taal* nog meer bekend te maaken; en ik bragt het ook zo ver, dat ik geene bedenking droeg, naa dat ik 'er een winter doorgebragt had, my aan de openlyke beproeving der *Godgeleerden* te onderwerpen. Men keurde myne naarstigheid volkomen goed, en ik verkreeg het best character, dat men LAUDABILE (*loffelyk*) noemd. Met datzelve, maar te gelyk eene leege beurs reisde ik weer na myn vaderland; en de laatste omstandigheid noodzaakte my, het Jok weer op te neemen, dat ik my onlangs eerst ontrokken had. Juist begeerde toen Magister NICOLAUS SCHMIDT, *Rector in de Godgeleerdheid*, en *Vice-bisschop* in BERGEN, een hofmeester by zyne kinderen, en ik was zo gelukkig, dat ik deze plaats kreeg. Maar ik had dit ampt pas eenige maanden waargenomen, wanneer het my al zo hard en lastig scheen, als of ik in de ergste slaaverny gekomen was. De *Vice bisschop* had zig, in zyne jonge jaaren, zeer lang in vreemde Landen opgehouden, en de meeste Ryken van *Europa* gezien. Ik nam daarom voor, wanneer ik van myn werk ruste, zyn dag-boek door te leezen, dat hy op zyne reizen gehouden, en waarin hy alle merkwaardigheden, die hy gezien had, had opgetekend. Hierdoor wierd eene groote lust, om buiten 's lands te reizen, in my verwekt. En, of schoon myne bekrompe omstandigheden, daar ik van alle middelen ontbloot was, ligt deze edele begeerte hadden mogen doen overgaan, wierd ik nogtans door de menigvuldige moeyelykheeden, die ik overäl zag, nog meer gaande gemaakt, en hield om

myn

myn ontslag aan. Ik liet my ook van het eens opgevat voorneemen, noch door den toorn myner vrinden, noch door het voorstel van den *Vice-bisschop* afkeerig maaken, die my zeer ongaarn gaan liet, toen hy zag, dat zyne kinderen reeds, door myn onderwys, zeer veel toegenomen hadden.

Myn eigen Heer dus wederom geworden zynde, schraapte ik alles by één, waar ik maar eenig geld van maaken kon. Ik verkogt myne roerende en onroerende goederen, myne eisschen, vryheden, regten, en alles, wat maar kon verkogt worden, zoekende als een *Alchymist*, uit alles goud te maaken. Maar, toen ik alles by malkanderen rekende, zo kon ik tog niet meer als festig Guldens uitmaaken. Nogtans bleef ik by myn voorneemen, en ging na *Holland*. Ik verliet my niet zo zeer op dit myn gering geld, als wel, op 't geen ik geleerd had. Want, daar ik de *Fransche* en *Italiaansche taal* eenigzins verstond, hoopte ik, wanneer myn Schatkamer ledig mogt raaken, door deze taalen zo veel te winnen, dat ik 'er van leven kon. En in 't algemeen verandere ik niet ligt, wat ik my eens vast voorgenomen heb.

Wanneer wy onze reis zo ver afgelegt hadden, dat wy *Vlieland* by *Texel* zien konden, ontmoete ons een Zeerover, die ons egter niet aanrande, maar veel eer tot een grappig geval aanleiding gaf. Onze kok op het schip was bang, dat zyn weinig geld den zeeroover ten deele mogt worden, en wierp daarom zynen ganschen schat, welken hy in een oudversleeten doekje geknoopt had, in een pot met erweten, dien hy even aan het vuur gezet had, wanneer dus die morsige vod-

vodde mede wierd uitgekookt, en zig die onreinheid met de erweten vermengde. Zo dra de Zeeroover ons voorby gezeild was, kreeg de Kok bevel, de maaltyd klaar te maaken, die 'er dan zyn schat naast de van zyne onreinheid gezuiverde vodde schielyk uit nam, en ons dit heerlyk geregt voorzettede. Naauwlyks nu hadden wy dit gebruikt; of hy ontdekte zelf zyne vinding, en meende, zeer voorzigtig gehandeld te hebben. Sommige wierden boos, anderen lagchten, eenigen schaamden zig, en weer anderen konden dit geregt niet by zig houden. Eindelyk wierd 'er een raad belegt, hoe men deze poets straffen zoude, doch het besluit kwam daar op uit, dat men den kok vryspraak, en hem om zyne uitvinding prees.

De weg, welken wy nog reizen moesten, wierd met een aanhoudend lagchen over dit geval afgelegt. Veertien dagen leefde ik insgelyks zeer geneugelyk te *Amsterdam*. Myne oogen aan de aldaar gevonden wordende zeldsaamheden verzadigd hebbende, maakte ik myne rekening van 't geld op, dat ik nog had, en bevond, dat myne schatkamer wel haast ledig zyn zoude. Ik wist niet, waar ik ze weer mede zoude aanvullen, en wierd daarom niet alleen verleegen, maar ik begon ook, berouw over myne onderneeming te krygen. Ik had de gemoeds-neiging der *Hollanders* leeren kennen, en zag nu zeer wel dat ik op die wyze als ik my verbeeld had niet zo veel verdienen kon, waarvan ik, vooral te *Amsterdam*, leeven kon, waar men, in een zeker opzigt, een schipper veel hooger agt, als een *Grotius* of *Salmasius*. Gy moet niet denken, *myn Heer*, dat men my in de huizen, waar my,

zomtyds, myne landsgenooten bragten, de voornaamſte plaats zal gegeeven hebben, die ik, als een Candidaat van 't Leeraars-ampt, welke by 't examen het beſt character verkreegen had, my nogtans met regt had kunnen aanmaatigen: neen, ik moeſt veeleer menigmaal ſtaan, wanneer de bootslieden en met pek overäl beſmeerde ſchippers zaten, en de vermaaningen en herinneringen der kooplieden in *Amſterdam* aanhooren, waarmee ze my geduurig laſtig vielen, en geloofden, zig van hunnen pligt, waartoe ze zig jegens my als een' jongeling oordeelden verbonden te zyn, te kwyten. Maar ik hoorde hen en hunne vermaaningen met de uiterſte verveeling aan. Want hoewel ik nog zeer jong was, verbeeldde ik my nogtans vaſt zo veel reeds geleerd te hebben, dat ik deze dwaaze zedeleeraars zelven regels voor had kunnen ſchryven. Met één woord: ik bevond my als *Hercules* op een drieſprong, en wiſt niet, waarheen ik my wenden zoude. Aan den eenen kant ſtelde ik my de ſchande levendig voor oogen, die ik zeker te wagten had, wanneer ik zo ſchielyk weer te huis kwam: maar aan de andere zyde begreep ik de onmogelykheid, my langer in *Holland* op te kunnen houden, want ik zag, hoe ik van het geld, dat ik nog had, geene ſes maanden zoude kunnen leeven, hoe ſpaarzaam ik ook myne huishouding inrigtte. Daarenboven was ik voor myne zwakke gezondheid bedugt. Ik was aan eene aanhoudende koorts vaſt, waardoor ik niet alleen ſterk afnam, maar ook zeer afgemat wierd. Dit alles ging my zo zeer ter harte, dat ik met ernſt op de terugreis na myn vaderland dagt. Ik ſtond ook reeds in voorneme, myne reis te aanvaarden,

war-

wanneer my myn arts, *Jan Brederok*, wien ik my had overgegeven, den raad gaf, na *Aken* te reizen, om dat de warme baden voor sleepende ziektens zeer goed gehouden worden. Hy behoefde niet veele moeite, my te overreden, om dat ik 'er zelf een' grooten lust toe betuigde, en ik volgde daarom niet zo zeer den raad van myn' arts, als myne eige natuurlyke neiging om vremde landen te zien. Ik nam dan de reis na *Duitschland* aan, in de vaste hoop, dat myne vermetenheid wel zoude afloopen; maar die reis koste my tegen myn vermoeden zo veel, dat ik niet kon berekenen, hoe ik weer terug zoude komen. Vooral, daar ik te *Roermond* eenige guldens voor een' pas betaalen moest. Ik bezat daarom, toen ik in *Aken* aankwam, niet een' duit meer, als ses *rykſdaalders*, en een' onnutten reis-pas, welken ik niet zonder hartzeer leezen kon. Hy scheen my toe, meer na een pasquil te zweemen, als een pas te zyn, daar hy dus ingerigt was. *Laiſſez paſſer & repaſſer le Garçon Louis d'Holberg d'Amſterdam.*

Ik ben menigmaal verägt geworden, om dat ik 'er zeer jong uitzag, en myne reisgenooten spraken eens heimelyk onder malkanderen af, dat men my de rede moest afvragen, waarom ik in zo vroege jaaren myn Vaderland verlaaten had, daar men doch niet eer buiten 's lands plagt te reizen, voor dat men tot rypere jaaren was gekomen. Zo dra wy derhalven in de herberg gekomen waaren, droeg men dit onderzoek aan een' predikant op, die 'er juist mede by was. Deze ging aanstonds zitten, en beval my met eene ernstige stem, dat ik hem naderen zoude. Hierop sprak hy my met deze woorden aan, *hoorje wel,*

manneken! QUANDO DESERUISTI STUDIA TUA? (wanneer hebt gy uwe studien verlaten?) Dit ergerde my hevig, en liet hem niet verder spreeken, maar viel op hem aan met een zo magtig heir van *Latynsche* woorden en spreekwyzen, dat het die arme predikant niet langer uit kon houden. Hy lag op het oogenblik zyn regter-ampt neer, en sprong van zyn regterstoel op, waarby hy deze woorden uitriep: *Die Heer is een Theologant, ik gratuleer myn Heer.*

Wanneer ik, na verloop van twee jaaren, my in *Engeland* ophield, en voor tydkorting in de herberg eene pyp tabak rookte zo kwam dit een' burger van *Londen*, die naast my zat, en my voor een' zeer Jonge Knaap hield, zo zeldzaam voor, dat hy zig niet van lagchen kon onthouden, maar uitriep; *the boy wil smook Tobako.* En het zelfde weervoer my in Vrankryk, toen ik al *Professor extraordinarius* was: want, wanneer myn waard met een burger van *Parys* sprak, en deze hem na myn' ouderdom vroeg, zo antwoordde dezelve, *C'est un garçon de dix-huit ans.* (T' is een knaap van agtien jaaren)

Ik leefde drie weeken te *Aken* zo spaarzaam, dat my niemand van de minste verkwisting beschuldigen kon. Maar toen dreef my de nood, eene daad te pleegen, die ik noch voor noch naa ooit weer gepleegd heb. Ik dagt naamlyk, om dat ik niet in staat was te betaalen, my heimelyk onzigtbaar te maaken. Ik pakte daarom myn goed te zamen, en ging 's morgens zeer vroeg eene agterdeur uit. Maar, dewyl ik nog in dit stuk al te onbedreeven, of myn Waard te waakzaam was, wierd ik van mynen wantrouwenden Waard op de vlugt gegreepen, en moest hem alles tot

een

een duit toe betaalen. Dit geval zweefde my, naderhand, een' langen tyd, zo wel over dag als 's nagts, voor oogen. Zeer dikwils scheen 't my in den droom toe, als of de Waard my nogmaals agterhaalde, en met geweld weer in zyn huis trok.

Hier door wierd myne kasse in zulke elendige omstandigheden gebragt, dat ik de terugreis na *Holland* te voet moest aanvaarden. Ik volbragt egter deze reis met een vrolyker gestel, als ik anders gewoon was. Myne gezondheid was insgelyks toegenomen: Maar of ik ze aan de bestendige beweeging, dan aan het warme bad toe te schryven hebbe, zulks kan ik niet zeggen. Ik ondervond toen, dat zig het lighaam wel bevindt, wanneer het gemoed wel gesteld is. Myne Schatkamer was ledig, en 'er was geene hoop meer, dezelve weer aan te vullen. Nogtans was myn gemoed by dezen nood altoos gerust en te vreden. Ik kruiste alle hoeken en straaten van de Stad *Amsterdam* door, en besteedde alle myne welspreekendheid, eenig geld van de Wisselaars te krygen. Ik was bereid, hen zo veel intresten te belooven, als ze maar begeerden. Eindelyk trof ik 'er één' aan, die my zo veel opschoot, dat ik 'er weer mee na huis komen kon. Hierdoor wierd ik van alle myne bekommering op eenmaal ontslagen, en nam het besluit, my na *Noorwegen* te rug te begeeven. Alleen stond ik in dit stuk in bedenking, of ik weer na *Bergen* gaan, of elders in *Noorwegen* zouden aanlanden. In *Bergen* had ik veel Nabestaanden, van wien ik eenigen bystand verwagten kon, maar ik zag ook vooruit, dat ze met myne dwaaze reis spotten zouden: want

in 't Vaderland is het inzonderheid waar, wat de Digter zegt:

> *Dit wreed lot is aan Armoê vast,*
> *Dat zy zelfs maakt bespottelyke menschen.*

Aan andere plaatzen had ik dit niet te dugten. Alles rypelyk overdagt hebbende, besloot ik eindelyk, na *Christian-Sand* te reizen. Hier ging ik, voort na myne aankomst, eene vertrouwde Vriendschap met een' Student van *Drontheim* aan, welke *Christiaan Brixen* heette. Door deszelfs hulp wierd ik by de voornaamste burgers en inwooners bekend, welken my hunne kinderen in eene groote menigte toebetrouwden, om ze in vreemde taalen, maar vooräl in de *Fransche taal* te onderwyzen. Op dien zelfden tyd las ik een *klein geschrift*, waarin de Schryver doorleestig reden wilde bewyzen, *dat men de vrouwelyke Sexe niet onder de menschen rekenen kon.* Deze invallen stonden my ongemeen wel aan, om dat zulke nieuwe en zeldsaame dingen my ongemeen aangenaam waren. En, dewyl ik dit schrift eerst onlangs geleezen, en dus alles nog in myn geheugen had, ja byna van buiten op kon zeggen, zo begon ik, by elke gelegenheid, deze stof op de baan te brengen, en myne kettery in de gansche Stad uit te strooijen. In 't begin was het alleen by wyze van boert en voor tydkorting: maar, toen 'er zig eenigen met ernst tegen aankanten, en deze smaadelyke Kettery op alle mogelyke manier tragtten te verdedigen, zo verdedigde ik ook myn gevoelen met eenen des te grooteren yver. Myne voornaamste en sterkste party waren de

Zoo-

Zoonen van den voorigen Bisschop in *Christian-Sand.* Hunne Zuster was eene zeer welgemaakte Dame, en, vermits zy geloofden, dat haar het grootst ongelyk geschiedde, wanneer men ze niet onder de menschen rekenen wilde, zy namen deze zaak met eenen ongelooflyken yver ter harte. Dewyl ik egter naderhand hoorde, dat men overal in de Stad kwalyk van my sprak, het welk zelf zo ver ging, dat eene dienstmeid op de straat my met vingeren nawees, en zeide, „ ziet, daar gaat die Karel, die ons de „ deuren van het Paradys toe wil sluiten, ” zo liet ik niet alleen deze myne Kettery vaaren, maar, om te toonen, hoe zeer my myne voorige dwaaling berouwde, maakte ik myn werk; by alle gelegenheid, den roem der Vrouwen te verbreiden. Hierdoor voldeed ik niet slegts gelukkig de zulken, die zig tegen my verzet hadden, maar ik vond ook gelegenheid, dewyl ik de *Muziek* verstond, my by de voornaamste Dames dezer plaatze in een goed aanzien te brengen, die ik om haare hovelykheid, zedigheid, en om haar aartig wezen, den voorrang gaf boven alle andere Juffers in gansch *Noorwegen.*

Naa dat ik my eenige weeken in *Christian-Sand* opgehouden had, nam my een Predikant, met wien ik bevrind was, in zyn huis, alwaar ik ook den geheelen winter bleef. En, ten einde ik my eeniger maate dankbaar mogt betoonen, leerde ik mynen waard de gronden der *Engelsche taal.* Myne geringe kennis, die ik in drie of vier vremde taalen bezat, bragt my een' grooten naam in *Christian-Sand* te weeg. Wanneer ik eens door de Stad ging wandelen, hoorde ik, dat

twee knaapen, niet ver van my zynde, tot malkander zeiden; „ dat is die geleerde man, die zo „ veele taalen verstaat, en *Fransch*, *Italiaansch*, „ *Poolsch*, *Russisch* en *Turksch* spreeken kan: „ zo dat ik hier even zo beroemd was, als *Mithridates*, Koning in *Pontus*, van wien de geschiedenissen melden, dat hy twee en twintig taalen vaardig spreeken kon.

Het getal der geenen, die zig door my in vremde taalen lieten onderwyzen, nam dagelyks toe. Ik had te gelyk de Eer, Perzoonen van den eersten rang in dezelve te onderrigten. Onder dezen bevond zig mede de *Commandant* der Stad, de Heer van *Nostitz*, die naderhand in *Russischen* dienst gegaan, en één den grootste *Generaals* van onze tyden geworden is. Hierdoor reddede ik my niet alleen uit alle myne schulden, maar ik had zelfs, in 't begin van 't voorjaar nog twaalf ryksdaalders over. Maar myne verdienste wierd geen kleintje door de aankomst van een' *Hollandsch'* Koopman verminderd, die in zyn Vaderland zo groote schulden gemaakt had, dat hy zyne goederen verlaaten, en de vlugt na *Noorwegen* neemen moest. Deze kwam ook te *Christian-Sand*, en bood zig aan, voor een' zeer geringen prys de *Fransche taal* te onderwyzen, daar ik nogtans vermeende, deze vryheid alleen te bezitten. Toen ik hoorde, dat zyne weetenschap in dit stuk de grootste niet was, beving my de lust, met myne party te kampen. De tyd en plaats wierd vastgesteld. Wy verscheenen beiden, en streeden in 't byzyn van onze wederzydsche leerlingen; maar wy scheiden met een gelyk geluk van elkander. Ik bragt hem *Noorweegsche-Fransche* stooten toe, die hy

hy met *Fransche-Hollandsche* pareerde, en ik geloof niet, dat de *Fransche taal*, ooit, zo zeer als in dezen stryd mishandeld is. Want wy spraken beiden buiten dat reeds zeer slegt en onverstaanbaar, en nu in dit tweegevegt mismaakte de drift onze taal nog veel meer. Zo als we nu in dezen stryd onze onkunde aan beide partyen merkten, zo oordeelden wy 't raadzaamst te zyn, onzen toorn, die ons beiden even schaadelyk was, te laaten vaaren, en eene naauwe vriendschap op te regten. Waarom de heerschappy onder ons beiden, even als onder *Cæsar* en *Pompejus*, verdeeld wierd, en in plaats van de voorige *Monarchie*, wierd 'er nu een *Tweemanschap* opgeregt. Voor my ik nam de vredesartikelen zeer stipt in agt, inzonderheid, daar ik beslooten had, in de aanstaande lente eene reis na *Engeland* te doen. Tot myn' reisgenoot verkoos ik den Student *Christiaän Brixen*, van wien ik reeds gesproken heb. Hy was wel juist niet ryker als ik; maar zyne moeder leefde nog in *Drontheim*, die in geval van nood bystand bieden kon.

Wy ondernamen deeze reis te water, met een schip, dat toen juist by *Arendaal* zeilree lag, en kwamen, na vier dagen zeilens by *Gravesande* aan, eene Zee-haven, aan den mond van den *Teems*. Dewyl we geen lust hadden, langer te vaaren, zo lieten wy ons goed op het schip, en gingen te voet na *Londen*. Ik herrinner my, dat ik toen van een *Engelschman* gevraagd wierd, die ver in 't land woonde, en nu na *Gravesande* gekomen was, hoe het doch met *Noorwegen* gesteld ware, dat hy voor eene stad in *Zweeden* hield. Ik geloofde, dat hy dit maar zo zeide,

zonder zig regt te bedenken; maar naderhand zyn my; meermaalen, zulke belagchelyke vraagen in *Engeland* gedaan: ja ik heb zelfs by de meeſte verſtandigſte volken, als *Franſchen Italiaanen* en *Engelſchen*, zulk eene onkunde, met betrekking op de *noordſche* zaaken, ontdekt. In *Parys* was een Prieſter, die volſtrekt niet wilde toegeeven dat de *noordſche* volken gedoopt wierden. Een *Advocaat* by 't hoogſt geregt in *Parys* begeerde van my te weeten, of niet de naaſte en beſte weg na *Denemarken* door *Turkye* ware. Een ander wilde weeten, of zy, die na *Noorweegen* vaaren wilden, niet te *Marſeille*, eene haven aan de *Middelandſche* Zee, ſcheep gaan moeſten. In *Rome* trof ik een jongeling uit *Piemont* aan, welke niet gelooven wilde, dat ik uit *Noorwegen* geboortig was. De rede van dit ongeloof was, om dat hy in eene reisbeſchryving, die hy te huis had, geleezen had, dat de *Noormannen* geheel mismaakt waren, en niet alleen varkens-oogen maar ook monden hadden, die tot aan de ooren gingen. Men ziet hier uit, hoe deze volken zig alleen om zodanige dingen bekommeren, die by hen voorvallen, en vreemde dingen niet tellen. Wy in tegendeel verägten alle het inlandſche, en het vremde ſchynt ons alleen fraay en der navolginge waardig te wezen. *Zy* leggen zig alleen toe op hunne moeder-taal, en maaken geen werk van andere taalen. By ons toont zig regelregt het tegendeel. Wy maaken ons werk, om vremde taalen te leeren, en veragten als onze eige moeder taal. Wanneer een *Engelſchman* het beſluit genomen heeft, buiten 's lands te reizen, zo reiſt hy eerſt zyn eigen Vaderland door, en maakt zig het zelve bekend,

kend, voor dát hy vremde Landen ziet: maar wy bekommeren ons niet om ons Vaderland, maar reizen in onze jonge jaaren voort buiten 's lands.

Wy verlieten *Gravesande*, en gingen te voet na *Londen*. Onder weg was ik de tolk van myn reisgenoot. Deze kon met de *Engelschen* niet anders dan door gebaarden spreeken, en stelde zig daarby erger aan, als een gochelaar. In *Londen* hielden we ons niet lang op, maar begaven ons voort na *Oxfort* alwaar wy, of we schoon niet veel geld over hadden, ons nogtans, door 't betaalen van eenige Kroonen, een' vryen toegang tot de *Bibliotheek* verschaften. Want niemand word het gebruik van dezen heerlyken boek-schat vergund, zo hy niet vooräf ingeschreven is, en een' eed afgelegt heeft. Wy wierden dan onder de medeleden der Academie te *Oxfort* aangenomen. Onze minste zorg egter was, de *Codices* na te zien, of uit de *oude handschriften* iets op te tekenen; maar onze eenige toeleg was, hoe wy de ons dreigende armoede voor mogten komen. Myn reisgenoot gaf zig daarom voor een' musicant uit, en ik nam den naam van een *Gramaticus* (taalmeester) aan: maar helaas! hy was even zo min een meester in zyne kunst, als ik in de myne, en daarom konden wy niet hoopen, dat we door onze kunsten veel by een volk verdienen zouden, dat zig niet gewoon is by de schel alleen op te houden. Wy leefden daarom ook zo spaarzaam en zuinig te *Oxfort*, dat we alleen om den vierden dag vleesch aten, maar ons op de andere dagen met drooge spyzen behielpen. Ik bevond my by deze omstandigheden immer even frisch en vrolyk; want myne kragten,

die

die door den overvloed verzwakt waren, naamen door de maatigheid toe. Alleen, myn reisgenoot, die niet gewoon was, een zo streng Leven te leiden, nam zo sterk af, dat hy zeer wel na iemand, die lang aan de koorts gegaan had, geleek. Hy ergerde zig, zo meenigmaal hy hongerig was, over zyne dwaasheid, dat hy zig buiten 's lands begeeven had; inzonderheid beklaagde hy zig, dat hy het geld, om de bibliotheek te mogen gebruiken, zo nutteloos en onbedagtzaam uitgegeeven had, dat nu veel beter had konnen besteed worden. Hy nam zig onze naare omstandigheden zo zeer ter harte, dat hy de verkeering met andere menschen ontzag. Ik wendde alle mogelyke vlyt aan, hem gerust te stellen, en tragte hem, inzonderheid door den scherts van *Bion*, op te beuren: „ 't is „ dwaas gehandeld, zig uit hartzeer de hairen „ uit te plukken, als of door een kaal hoofd de „ smert verzagt wierd: " maar alles was vrugteloos. Toen wy eindelyk geen duit meer hadden, lieten wy ons goed te *Oxfort* en gingen te voet wêer na *Londen*. Hier kreeg myn reisgenoot, na dat een Koopman uit *Drontheim* voor hem borg geworden was, eenig geld by een' Wisselaar, en dagt nu enkel en alleen daarop, hoe hy zyn Lighaam bezorgen, en dat geen weer vergoeden mogt, wat hy voorheen verzuimd had. Hy nam ook inkorten tyd ongemeen toe, en hy, die voor ééne maand met ingevallen oogen, een mager en schraal lighaam, *Oxfort* verlaaten had, kwam nu met een' dikken buik en geheel vrolyk weer terug Na dat we weer te *Oxfort* aangekomen waren, wilde wy onze voorige ingetoge levenswyze niet langer

op-

opvolgen. Wy namen onzen intrek in eene herberg, daar veele ſtudenten, die zig in *Oxfort* ophielden, plagten te komen. Hier wierden wy in een' korten tyd met hen allen bekend, en met zommigen gingen wy eene vertrouwde vrindſchap aan. Een *ſchotlander*, welke tot dus ver onze opregte vrind geweeſt was, begon van dien tyd af, koelhartig tegen ons te worden. Wy wiſten een' langen tyd niet, waar deze verandering van daan mogt komen. Wanneer wy 'er eindelyk na vroegen, zeide hy ons op eene ongemeen redelyke wyze: wy zouden weldoen, wanneer wy een ander huis voor ons verblyf verkoozen: het betaame welgemanierde ſtudenten niet, zig in eene herberg op te houden; ten minſten zy het te *Oxfort* niet gebruikelyk. Daar is niet wel eene academie te vinden, waar de ſtudenten zulke eene eerbied voor de overigheid en wetten betuigen, en waar ze zo eerbaar, welvoegelyk en christelyk leeven, als te *Oxfort*. Zelfs de minſte fouten worden daar op 't ſcherpſte gemerkt, verbeterd en beſtraft. Waarom het voor de ſtudeerende jeugd even zo nuttig is, wanneer ze na *Oxfort* gezonden word, als het voor dezelve nadeelig is, wanneer men ze na zommige andere Hoogeſchoolen zend waar de jonge lieden wel in de weetenſchappen onderwezen worden, maar ook te gelyk tot een zeer ongeregeld Leven vervallen. Wanneer men na tien uuren 's avonds op de ſtraat gaat, zo zoude men byna niet denken, dat men in eene ſtad ware, maar men zoude veel eer geloven, men ware in eene eenzaame plaats zo geruſt en ſtil is alles. Want op dezen tyd
gaat

gaat de burgerwagt in alle ſtraaten en hoeken, bezoekende zelfs de herbergen. Word 'er een ſtudent gevonden, zo word hy ſcherp beſtraft. Hieraan egter zyn, dat in der daad belagchelyk is, de *Leeraars* en *Meeſters* niet gebonden. Deze hebben de vryheid, in de openbaare wynhuizen te zitten, en, wanneer ze willen, tot aan den helderen morgen te drinken, even of ze, door de *Academiſche* eer ampten, tegelyk de vryheid kreegen, openlyk te diſputeeren en te drinken. Daar komt het van daan, dat allen, die lief hebbers van zuipen zyn, zig uit alle kragten toeleggen, een' van de gemelde eer ampten te verkrygen, om dat 'er zulke aanzienlyke vryheden aan vaſt zyn. Wanneer dit op andere Hoogeſchoolen ook ingevoerd ware, mogten mogelyk nog veel meerderen na de hoogſte *Academiſche* waardigheden ſtaan, en men zoude ten laatſten op de ſtraat van wege de menigte van gepromoveerde perzoonen, niet voort kunnen komen. Voor eene rede, waarom men eene zo zonderlinge ſchikking gemaakt hebbe, brengt men in *Oxfort* by, om dat het te vermoeden zy, hoe de geenen, die om hunne geleerdheid tot *Academiſche* waardigheden verheven worden, van zelf genegen zyn zoude, zulke ondeugden te vlieden, waarvan anderen door ſtraffen moeſten afgehouden worden. Daarom drinken ook de meeſten, die luſt hebben, om naa tien uuren te zuipen, onder aanvoering van een' *Magiſter*. 'T is menigmaal gebeurd, dat de burgerwagt eenige ſtudenten in ons huis aantrof. Maar, zo dikwils zy onder aanvoering van een' *Meeſter der kunſten* dronken, zo antwoordden ze onbeſchroomd: *we are in company with Maſter of arts*: en daarmede was de wagt

te

te vreeden. Voor 't overige is het te *Oxfort* hieromtrent even als eertyds te *Lacedemonie* gelegen, dat men oude menschen grootelyks eerd. Daar is geene plaats, waar men de zulken, die een' hoogen ouderdom bereikt hebben, zo eerwaardig houdt, als hier, en men merkt ze, byna, als orakelen aan. Daarom geeft men ook meer agt op 't geen een oud student, dan wat een *Doctor* of *Professor* zegt. By áldien myn oogmerk ware, in dit klein geschrift alles uitvoerig en omstandig te beschryven, zo kon ik van zommige schikkingen en inrigtingen verscheide berigten bybrengen, die deze Hoogeschool boven alle andere eigen zyn, en welke gy, *myn Heer*, niet zonder vermaak zoudet leezen. Maar om dat ik alleen voorgenomen heb, myn *Leven*, zo kort als mogelyk is, te beschryven, zal ik my in geene zulke omstaandigheden inlaaten, maar alleen by myn hoofd-oogmerk blyven.

Na onze terugkomst van *Londen* hadden we omtrent eene maand, met het grootst genoegen, in *Oxfort* doorgebragt, wanneer myn reisgenoot een' brief van zyne moeder naast het bevel ontfing, dat hy zig na *Londen* begeeven, en daar onder het opzigt van *Magister*, *Georg Ursius*, Predikant in de *Deensche* kerk, leven zoude. Hy mogt uit vrees dit bevel zyner moeder niet ongehoorzaam wezen; waarom hy my verliet, en voort de reis na *Londen* aannam. Hierdoor wierd ik in eene nieuwe verlegenheid gebragt, en de wonde, die pas geneezen was, wierd weer open gescheurd. Het eenige, waarmede ik my troostte, bestond daarin, dat ik met eenige studenten in *Oxfort* was bekend geworden, die myne groote kundigheid in *vremde taalen* en

in

en in de *Muziek* overäl verbreidden, en door den grooten lof, welken ze my gaven, zo veel te wege bragten, dat veelen hunne onderwyzers den zak gaven, en my weer aannamen, dien ze voor den allerbeſten *taalmeeſter* en *muzikant* in de ganſche ſtad hielden. Maar ik kan 't zelf niet zeggen, of myne kundigheid in de taalen of in de muziek grooter was. Eenige weinigen myner Leerlingen, welken de ſchranderſte waren, zagen wel haaſt myne zwakheid, maar zy waren 'er zo edelmoedig by, dat ze my niet verraadden. Allermeeſt kwam my de onbeſtendigheid myner leerlingen te ſtade, welken meeſtal, voort naa verloop van de eerſte maand, en wanneer ze naauwlyks de grond-beginzels verſtonden, weer uit ſcheidden. Daardoor wierd myne zwakheid verborgen, en men hield my immer voor een' geleerd man. Ik had 'er egter ook buiten dat nog een voordeel by, om dat men my, naar de oude en pryswaardige gewoonte, voor de eerſte maand dubbeld betaalde, dat ze de *introduction entrante* noemen. Maar in de *muziek* nam ik daardoor, dat ik ze weer aan andere leerde, zo zeer toe, dat men my voor den grootſten meeſter op de fluit in de ganſche ſtad hield. Ik wierd ook in een *Concert* aangenomen, dat alle woensdagen in *Oxfort* gehouden, en *the muſical clubb* genoemd word. Men willigd niemand de eer van een medelid in dit genootſchap in, ten zy hy vooräf eene proef gedaan hebbe. Ik deed ze ook, en, naa dat myne proef by allen aanwezenden de goedkeuring vond, wierd ik eindelyk onder de waardigſte medeleden van dit genootſchap gerekend.

Na 't vertrek van myne reisgenoot bleef ik nog

nog vyftien weeken te *Oxfort*, in welken tyd ik regt pragtig leefde, terwyl ik zo wel 's middags als 's avonds by hen, die op de collegien woonden, ten eeten verzogt wierd, dat de studenten te *Oxfort* noemen *Take common.* Een' ganschen tyd heette ik te *Oxfort* niet anders, als MYN HEER, en hiertoe had myn barbier gelegenheid gegeeven. Deze zag my en myn reisgenoot voor *Hollanders* aan, en, om te toonen, dat hy *Hollandsch* spreeken kon, of hy schoon niets meer, als dit wist, zo noemde hy ons altyd *myn Heer* om dat hy onze regte naamen niet wist. Dit hadden anderen gehoord, en geloofden, dat het onze regte naam was, waarom men my, een' langen tyd, niet anders noemde, dan *myn Heer.* En, dewyl deze benaaming niets schimpig behelsde, wilde ik hen ook deze dwaaling niet beneemen. Mogelyk ware ook myn regte naam nooit bekend geworden, zo ik niet gevallig een' student, die *Holberg* heette, aangetroffen had. Dezen zeide ik allereerst, dat wy een' naam voerden: en, vermits onze gemoederen onderling ook overeenstemden, zo regtten wy eene vertroude vrindschap op. Ik zeide hem menigmaal schertsende, dat wy beiden, mogelyk, nog uit een geslagt konden gesprooten zyn, en dat hy misschien van eenen myner voorouderen afstamde, die met koning *Canut* den *Grooten* na *Engeland* getrokken was.

Ik moet bekennen, dat ik den inwooneren van *Oxfort* ten hoogsten verpligt ben. Onder de menigvuldige blyken van goedheid en onbekrompenheid, die ze my betoond hebben, zal ik 'er alleen eene eenige van aanhaalen. Ik had my reeds twee jaaren in *Oxfort* opgehouden, en moest nu

ook eens weer op de terugreis na myn vaderland bedagt wezen. Kort voor myn vertrek bezogt my iemand van het *Collegie van Maria Magdalena.* Na dat hy zig naast my van het andere gezelschap had afgezonderd, zeide hy, ik mogt me niet schamen, maar hem vry ontdekken, hoe het met myne kasse gesteld ware. Hy beloofde my te gelyk in den naam van 't gansch *Collegie* een aanzienlyk reisgeld, zo ik het maar aan wilde neemen. Over dit voorstel en over eene zo onverwagte milddaadigheid was ik zodanig ontsteld, dat ik hem aanstonds niet antwoorden kon: maar, om dat ik nog zo veel gelds over had, als ik tot myne terugreis behoefde, zo sloeg ik zyne aanbieding met alle beleefdheid af. Gy zult hier by in twyfel staan, *myn Heer* of gy u meer over de edelmoedigheid van dezen vrind, dan myne grootmoedigheid moet verwonderen, waarmede ik de aanbieding afsloeg. Dit gering geschrift laat me niet toe, de groote beleefdheden, stukswyze, te verhaalen, die ik van den inwooneren in *Oxfort* genooten heb. Ik beken het, de *Engelschen* verbeelden zig te veel van hunne deugden, en dit heb ik by de meesten, waarmede ik verkeerd heb, gemerkt, dat de hoogmoed eene hoofd-fout van deze natie is: maar deze fout moet men, billyk, in hen overzien, wanneer men de andere heerlyke hoedaanigheden beschouwd, die men by hen bespeurt. Ik heb by hen nooit geveinsd, of ik schoon merkte, na dat ik deze natie heb leeren kennen, dat men door vleyen alles van hen krygen kon. Maar van deze ondeugd heb ik altoos een' afkeer. Ik was by de inwooners van *Oxfort* enkel om myn eerbaar en stil leven, om myne goede zeden, en vooral om

myn

myn levendig geſtel bemind, waarin de *Engelſchen* om dat ze zelven levendig zyn, een groot behaagen ſcheppen, vooral, wanneer ze zien, dat de ſcherts met verſtand gepaard gaat. Zy geloofden ook, dat ik een Predikant was, of ten minſten een *Diaconus*, om dat ze in 't getuigenis, dat my de *Theologiſche* faculteit gegeeven had, hadden geleezen, *modo nihil Sacro ordine indignum deſignaverit*, (zo hy maar niets, der H. orde onwaardig gedaan hebbe.). Waarom zy, die myne goede hoedanigheden overal verbreidden, hunne lofreden doorgaande begonnen met deze woorden: *This gentleman is in order*. Zommigen zelfs verbeeldden zig, dat ik een regte held was in de *Godgeleerdheid*, om dat ik de bewyzen van de partyen en haare tegenwerpingen zo vaardig en gevoegelyk kon beantwoorden. De *Engelſchen* laaten zig niet gaarne in twiſtſchriften in, maar in de *philologie*, in de *uitlegkunde*, in de *kerkelyke geſchiedeniſſen* en in de *Kerkvaders* zyn ze zeer bedreven. Men moet billyk een onderſcheid tuſſchen de weetenſchappen, en haare aanhangers maaken. Zommige zyn grondig, andere vallen meer in de oogen. Eenigen ſchynen ſlegts geleerd te zyn, anderen zyn het met de daad. Andere volken beſteeden allen hunnen tyd tot twiſtſchriften en de hiſtorie der geleerdheid, brengende zo veele zamenſtellen, uittrekſels en berigten in 't licht, dat zy 'er in een' korten tyd, en op eene zeer bekwaame manier, *Polyhiſtores* door worden. Maar een *Engelſchman* ziet eene zaak dieper in, en overhaaſt zig niet. Hy is dus vooraf reeds geleerd, voor dat hy het ſchynt te wezen. Ik geloofde zelf, dat ik maar ſlegt en gedwongen *Latyn* ſprak,

maar de *Engelschen* gaven my den lof, dat ik sierlyk en vaardig sprak. Zy oeffenen 'er zig zo weinig in, dat ik toen ter tyd niet meer als een' eenigen, te weeten *Doctor* SMALRICH, vond, die eenigzins goed *Latyn* sprak. Zelfs niet eens de *Bibliothecarius Hudson* kon met het *Latyn* spreeken voortkomen, welken men nogtans voor een' der grootste *Philologen* van die tyden hield. De studenten in *Oxfort* oeffenen zig zomtyds wel in 't disputeeren, maar ze stamelen zeer, en, wanneer ze een vremden zien, zo brengt hen dit gezigt niet slegts in eene groote verwarring, maar zy houden zomtyds voort op, om dat zy hem niet als een' toehoorder, maar veel eer als een' strengen regter aanmerken.

Eindelyk verliet ik *Oxfort*, en reisde na *Londen*, alwaar ik alles bezag, wat merkwaardig was, en men zonder Geld zien kon. Ik bezag ook met een' vrind, die *Peter Holm* heete, de plaats, waar de Anabaptisten gewoon zyn te vergaderen. Wy kwamen in de vergadering juist op zulk een' tyd, wanneer ze van voornemen waren, eene oude vrouw te herdoopen. Myn vrind had altoos een hond by zig, en, dewyl die meer tot de jagt, dan tot de Kerk-gebruiken der Anabaptisten gewoon was, zo wierd hy gaande, juist toen men de oude vrouw in 't water dompelde, en hy ware zeker ook in 't water gesprongen, wanneer hem zyn Heer, niet aan den halsband terug gehouden had. Hierdoor wende hy wel een groot ongeluk van ons af; maar nogtans lieten het de Anabaptisten niet ten eenemaal ongestraft heen gaan, maar zy gaven ons veele smaadwoorden, en dreeven ons uit hunne vergadering.

Eindelyk begaf ik my op een *Zweedsch* schip, en lande, naa dat we vyf dagen op deze reis hadden doorgebragt, gelukkig te *Helsingeur* aan, van welke plaats ik te Land na, *Koppenhagen* ging. Ik bevond my toen zeer wel behalve dat ik geen' wyn drinken kon, die myn bloed in eene al te groote gesting bragt. Dit was my ook in dit opzigt voordeelig, om dat ik niet zonderling met geld voorzien was: maar van anderen, die my kenden, wierd dit ten kwaade geduid. Eenigen hielden my voor dwaas, geloovende, dat ik het verzwooren had; anderen zogten my, door breedvoerige en zotte vermaaningen, te overwinnen, my voorstellende, hoe nut het voor myn zwak lighaam zyn zoude, wanneer ik, dagelyks, wyn dronk: maar ik gaf hen ten antwoord, hoe myn lighaams-gestel my best bekend ware, en dat ik, wanneer ik anders gezond wezen wilde, niet alleen de onmaatigheid vlieden, maar ook nog van dat geen my af moest houden, wat de noodzaakelykheid vordert. Deze geschillen, waarmede zy, dagelyks, myn hoofd warm maakten, maakten my in deze stof zo kundig, dat ik, wanneer ik eens openlyk disputeeren mogt, de stof van de kragt en werking van den wyn en 't bier kiezen zoude: ik wierd in dit stuk den geenen gelyk, die van den eenen tot den anderen godsdienst overgaan; want daar deze menschen meest van de Leden dier Kerke worden aangerand, waarvan zy afgevallen zyn, zo versterken zy zig meest tegen die geloofsstukken, die zy afgezwooren hebben. Gy kont ligt denken, *myn Heer*, hoe zeer ik door zulke zotte reden geplaagd wierd, daar Gy weet, hoe zeer my zulke zo menigmaal opgewarmde zaa-

 ken,

ken tegen de borst zyn, en dat my zelfs het aller-aartigste verhaal verveelt, wanneer men het my meer als eens verteld.

Maar om met myne *Levens-beschryving* voort te gaan, ik bevond my wel frisch en gezond; maar myne kasse was ledig. 'T scheen my toe, met myne Eer te stryden, een schoolmeester te wezen, daar ik onlangs zo pragtig geleeft had. Met een woord, ik was arm en hoogmoedig. Dewyl ik egter ten laatsten in 't geheel geene middelen wist, hoe ik my voort zoude helpen, zo viel ik op eene edele vinding, om zonder krenking van myne waardigheid myn brood te winnen. Ik veränderde myne kamer in een gehoor-zaal en mynen stoel in een' Katheder, noodigende de *Convictoristen*, door geleerde *Latynsche* briefjes, tot myne voorleezingen. Ik beloofde hen, geene taalen voor te draagen, maar hen eenen wezenlyke schat van *uitlandsche zeldzaamheden* mee te deelen. Zy lieten zig door die pragtige beloften inneemen, en kwamen in eene groote menigte in myne gehoor-zaal. Zy hoorden ook alles met groote oplettendheid aan, wat ik hen zeide en schreeven alles zorgvuldig op. Maar, toen ik myne betaaling hebben zoude, hadden ze de kunst geleerd, zig onzigtbaar te maaken, zo dat ik met den Digter uit moest roepen:

Het Zaad geeft geene vrugten, en 't Land geen onderhoud.

De eenige vrugt, die ik van mynen arbeid inzamelde, bestond daarin, dat zy, die myne voorleezingen verlaaten hadden, my zeer diep groetten, wanneer ik hen op de straat ontmoete, dat wel een teken van dankbaarheid was,

maar

maar myne armoede wierd 'er niet door verholpen.

Merkende ten laatsten, dat de hoogmoed voor myne omstandigheden in 't geheel niet voordelig was zo begon ik weer te *Philosophearen*, zo als de meesten myner Landsgenooten gewoon zyn te doen, wanneer 'er geene hoope verder voor hen over is, om voort te komen, en wanneer hen alle wegen ter bevorderinge zyn gesslooten. Op zulke eene manier wierde ik, ten minsten naar myne gedagten een *Philosooph*, en nam de gedaante van een' schoolmeester wederom aan, waardoor ik my, of het schoon met geene zonderlinge Eer gepaard ging, weer eeniger maate voorthielp. Nogtans was myn schoolmeesters ampt van geen' langen duur. De onlangs overleeden staatsraad, *Paul Winding*, wilde zynen jongsten zoon, *Andreas Winding*, na *Duitschland* laaten reizen, en, om dat deze een reisgenoot nodig had, zo viel de keuze op my, alhoewel hy my voorheen niet kende.

Wy reisden regelregt na *Dresden*, alwaar de Heer *Winding* by den *Baron van Leeuwendaal* welken hy aanbevolen was, blyven zoude: waarom ik, op de hovelykste wyze, myn afscheid kreeg. Op de reis ontmoette ons niets merkwaardigs, dan dat we te *Bronswyk*, wanneer we 's morgens zeer vroeg vertrekken moesten, ons koffer met alle onze kleeren vergaten, dat egter, na eenige weeken, onbeschadigd, by *Winding* in *Dresden* aankwam. Op deze reis moesten we geheele nagten waaken, en wanneer men ons eenige uuren rust gunde, zo vielen we in zulk eenen diepen slaap,

dat men ons, naauwlyks, wakker krygen kon. En daarom verwondere ik my, dat wy ook niet ons ander goed, dat wy by ons hadden, ja onze laarzen zelve vergeeten hebben. Wie met de post in *Duitschland* ryden wil, die moet braaf koffi drinken; daardoor kunnen zy zelfs, die meest tot slaapen genegen zyn, wakker gehouden worden, zo ze niet de konst van slaapen zo wel geleerd hebben, dat ze op den wagen kunnen slaapen, zonder door de geduurige beweeging opgewekt te worden: het welke de postknegten zeer wel verstaan, die te gelyk ryden en slaapen. Men kan zig op de gansche reis geenen gerusten slaap belooven, om dat men tusschen nagt en dag geen het minste onderscheid maakt.

Den Heere *Winding* in *Dresden* verlaaten hebbende, ging ik na *Leipzig*. Hier trof ik een' myner landsgenooten aan, die *Fleischer* heette, en thans *Proost* te ALTONA is. Hy was een zeer levendige knaap, en, om dat ik altoos in levendige invallen een groot behaage gehad heb, zo behoefde hy my niet lang te bidden, om eenigen tyd by hem te blyven. Wy bezogten de *Collegien* naarstig, hoewel niet met oogmerk, om 'er iets uit te leeren, maar alleen om ons over de Leeraars en hun voorstel te onderhouden. Wanneer we te huis kwamen, beoordeelden we met een' moedwil, welke de jeugd eigen is, het geen we gehoord, en uit het voorstel der Leeraaren opgetekend hadden. Uit dien hoofde bezogten we naarstigst de Lessen van *Magister* STIVEL, die altoos allerhande bespottelyke en zotte dingen voort plagt te brengen. Eens maakte hy zyn werk, om te bewyzen *dat de zaligen, 's middags*

en

en's avond, in 't Paradys eeten zouden. Op een' anderen tyd hield hy, in 't sierlykst *Latyn*, eene *Lykrede over zyne handschoenen*, die hem daags te vooren van zyne toehoorders gestolen waren. Voor 't overige bezagen wy alles nauwkeurigst wat 'er op deze beroemde *Academie* merkwaardig was: wy bezogten mede de meeste Geleerden en onder anderen inzonderheid *Cypriaan*, *Rechenberg*, *Börner* en *Menke*, by wien voor ons altoos de toegang open stond. De Geleerden in *Duitschland* zyn jegens de vreemdelingen zo hovelyk, dat men ze daaromtrent niet genoeg roemen kan. Van *Leipzig* ging ik na *Halle*. De kortheid van tyd liet my niet toe iemand van de openbaare Leeraars te bezoeken. Nogtans sprak ik den beroemden *Thomasius*: doch door zynen omgang wierd ik niet zonderling gestigt; want hy sprak slegts van het ruwe Jaar-getyde van de koude lugt en andere algemeene dingen, agtende het niet noodig, met een' jongeling over gewigtige dingen te spreeken.

Toen ik wederom te *Bronswyk* kwam, hoorde ik dat het koffer eertyds door my vergeeten, weggezonden was; maar, het geen der verzendinge niet waardig scheen, dat vond ik alles in myn kwartier onbeschadigt weder. Onder anderen trof ik ook myne met beeren-vellen gevoerde laarzen aan, die my, by den voort daarop volgenden harden winter zeer goede diensten deeden. Want pas was ik naast anderen van *Hamburg* vertrokken of de koude begon zo sterk toe te neemen, dat wy ze nauwlyks konden uitstaan, of we ons schoon met alles, wat in dezen tyd van 't jaar, om de koude te weerstaan, vereischt wierd, best mogelyk voorzien hadden. Ik was ziek, en daarby wa-

ren my de menigte van kleederen, waarin ik my als ingewonden had zeer lastig, die my daarenboven zo mismaakten, dat men my eer voor eene misgeboorte, dan voor een' mensch had mogen houden. Niemand egter van alle myne reisgenooten ondervond de koude zo sterk, als een *Zweedsch Kapitein*, die onlangs van *Parys* terug gekomen was, en zig op zyn *Fransch* gekleed had. Hy vloekte geweldig op zyne zyde en ligte kleeren, die hy van harte gaarn met eenen *groenlandschen* pelsrok, of eenen anderen warmen mantel verruild had. 'T was elk een' lastig, met hem om te gaan, en, hoewel hy zig, boven alle andere reisgenooten alleen by my hield, had ik nogtans den meesten afkeer van hem. En, vermits hy nog daarenboven zeer groot-spreekend, en van zyne groote hoedanigheden zeer ingenomen was, zo wierd hy geheel ondraagelyk voor my. Voor 't overige nogtans was hy niet geheel onbeleefd, en op zekere tyden ontdekte men iets in hem, dat te kennen gaf, dat hy van geene geringe afkomst zyn moest. Hy sprak eenige taalen vaardig, en was ook in de *Muziek* taamelyk kundig. In de *Historien* was hy ook niet geheel onbedreeven, of men schoon uit zyne verhaalen af kon neemen, dat hy 'er niet vast in was, dewyl hy de tyden en omstandigheden onderling, zeer dikwils, verwisselde. De Post des avonds eens stil liggende, geraakten wy in een gesprek over de groote daaden der oude *Romeinsche* Helden. Hierop ving hy aan, om zyne wysheid ook te laaten hooren, de deugd en dapperheid van *Marcus Curtius*, op de volgende wyze, te roemen: wanneer de aarde, midden op de markt te *Rome* van malkander geborsten was, en het

ora-

orakel gezegd had, dat ze niet eer wederom sluiten zoude, tot dat zig iemand levendig daarin stortte, zo droeg *Quintus Curtius Rufus*, die de *Histor ie van Alexander* beschreeven heeft, geene bedenking, zyn leven, dat hy van het vaderland ontfangen had, aan het zelve weer op te offeren Hy klom daarom op zyn paard, en stortte zig daarin, waardoor hy zig even zo beroemd maakte, als *Alexander*, wiens historie van hem was beschreeven.

De *kleine* **Belt* was zo hard toegevroozen, dat wy 'er zeer veilig over het ys, tot na *Middelfahrt* in *Fuhnen* gaan konden: maar over de *groote Belt* was het ys niet veylig. Wy hielden ons daarom acht dagen te Nienburg op, hoopende, dat het ys ondertusschen of sterk genoeg mogt worden, of breeken. Doch, om dat het al te lang duurde, zo moesten wy eindelyk besluiten, in de ys-boot over te gaan, waarmede wy den eersten dag tot aan het eyland *Spro* kwamen, en den volgende dag te *Corseur*. Of het schoon tegen myn inzigt is, door de beschryving van verscheide steden en plaatzen, dit schraal geschrift iets aangenaamer te maken, zo kan ik egter niet voorby, de *beschryving van dit Eyland* hier by te voegen; te meer, daar 'er in geene geographie eenige melding van gemaakt word. Ik wil te gelyk onderzoeken, of dit Eiland met regt een' zo slegten naam en een zo kwaad gerugt heeft: want, wanneer de *Deenen* iemand iets kwaad wenschen, zo zeggenze wilde God dat gy op het Eyland *Spro* waart.

Dit *Eyland Spro* ligt midden tusschen *Nienburg* en *Curseur*. Van de vrugtbaarheid van dit Eyland kan ik niets met zekerheid zeggen, om dat toen al-

alles met sneeuw bedekt was. Midden op het Eyland ligt de hoofdstad, welke alleen van eene Familie bewoond word. Ik kan my niet te binnen brengen, dat ik, behalven eene oude vrouw en twee dogters, iemand anders gezîen heb. De *Stadhouder*, of, om my nog bepaalder uit te drukken, de *Patriarch*, van wien ik de regeerings-vorm en andere merkwaardigheden had kunnen leeren, was, helaas! niet voorhanden. Maar, ten einde ik den pligt van een Land-beschryver vervullen moge, zo moet ik ook iets van de *gemoeds-hoedanigheden* van dit volk zeggen, het welk, om dat het van alle andere menschen afgescheiden is, nog immer de oude eerlykheid behoudt. Want de eene dogter die men doch nog voor welgemanierder hield, als haare zuster, verwelkomde my met deze woorden: „Ziet daar „ den hond, die aan de wand pist!

Kan men ook de oude redelykheid door nadrukkelyker woorden bekend maaken? Ik geloof, dat hier de plaats is, alwaar men de oude opregtheid, die in de *Noordsche historien* zo zeer geroemd word, nog in den vorigen glans kan aantreffen, om dat deze menschen altyd, van anderen afgezonderd, en dus van de zeden der nieuwe tyden bevryd gebleeven zyn. Nogtans bevond ik vervolgens, dat ze de levenswyze der tegenwoordige waereld beter als de *Franschen* en *Italiaanen* zelven begreepen hadden, terwyl ze voor eene *slaap-plaats* twee *Ryksdaalders* vorderden. Deze eisch scheen den *Zweedschen kapitein* al te onredelyk toe, waarom hy de algemeene zaak verdedigde, alle zyne welspreekendheid besteedende, om onze waardin, om haare onbillykheid uit te schelden. Maar deze wierd 'er

slegts

ſlegts des te meer door gaande gemaakt, en ontfing den Kapitein zo wel, dat hy zynen toorn moeſt laaten vaaren, en zig aan haare wetten onderwerpen. De jonge dogters op dit Eyland leiden niet minder Eer by dezen ſtryd in; want ze ſtonden haare moeder redelyk by; en verdedigden dezelve zeer moedig tegen den Kapitein. Ik geloof, dat ze nog maagden geweeſt zyn. Ik beſluit dit ten deele uit haare vryheid, dewelke, zo als men zegt, een teken van Kuiſcheid is, en ten deele ſcheen het my ook daarom geloofly̆k toe, om dat ze aan eene zo eenzaame plaats leefden, daar zy haaren maagdom niet eens konden verliezen, zo ze al gaarne gewild hadden. Men zettede ons niet anders om te eeten voor, dan gebraade en gekookte Eenden. In 't ganſche huis was 'er maar een bed, dat eene juffer, die met ons op reis was voor zig alleen gehuurd had. Wy anderen lagen op den grond op ſtroo, behalven een vrolyke *Hollander*, welke geloofde, dat hy gemaklyker op eene bank ſlaapen zoude. Wanneer deze midden in den nagt ontwaakte, en zo wel pyn in 't hoofd als in de leden, van wegen zyne harde legerſtee voelde, zo kroop hy zeer zagt by de juffer in 't bed, en lag by haar met eene regt *hollandſche* kuiſcheid tot aan den helderen morgen. De juffer merkte dit niet eer, voor datze ontwaakte, en hem nog ſnorkende naaſt zig leggen zag, zy verſchrikte ongemeen zeer over dezen grove trek, en ſprong aanſtonds met eene jufferlyke ſchaamte uit het bed. De *Hollander* maakte geene de minſte moeite, haar tegen te houden, maar was 'er veel eer blyd over, dat hy 'er eene grootere plaats door gekregen had, om zig uit te ſtrekken. Wy verlieten

eindelyk dit Eyland *Spro*, en reisden 's morgens zeer vroeg na *Corseur*. Op deze reis kwam de *Zweedsche Kapitein* in het grootste levens gevaar. Doorgaande ziet men, dat de geenen verliezen, die op het speelen al te zeer gezet zyn, en ligt boos worden; dat de geenen vroeg sterven, die meest voor den dood vreezen en dat de zulke ligtst eenige moejelykheid ondervinden, die minst verdraagen of zig bedwingen kunnen. De *Kapitein* wilde een bewys van zyne dapperheid geeven, en trad uit de ys-boot op 't ys, maar hy viel plotzeling in 't water, terwyl het ys onder hem brak, en wierd ter naauwernood van de bootslieden, door hunne bootshaaken gered, en 'er weer uitgehaald. Maar nogtans moest hy, of hy schoon van koude half verstyfd was, droge kleederen aantrekken, en daarenboven zyne vermetelheid te *Koppenhagen* met eene boosaartige koorts boeten, waarvan hy egter eindelyk weer hersteld wierd, en daarop na *Zweeden* reisde.

Deze bestendige uitlandsche reizen maakten my zo geliefd, dat my, wanneer ik van deze derde reis terug gekomen was, de onlangs overleeden *geheime Raad* en *Admiraal*, FREDERIK GEDDE, de hofmeesters-plaats by zyne Zoonen aan liet bieden. Ik stond langen tyd in twyffel, of ik dit lastig werk weer op my neemen wilde; maar de nood drong 'er my toe, inzonderheid, daar deze plaats met veele Eer gepaard ging, en mynen hoogmoed niet weinig vleide. In de eerste zes maanden nam ik myn nieuw ampt volkomen wel waar. Maar, toen myne kragten door deze lastige bezigheid, immer, meer en meer afnamen, zo wierd ik eindelyk zo kragteloos,

dat

dat ik niet in ſtaat was, myne Leerlingen meer te ſtraffen; maar ik moeſt of een aanſchouwer wezen, of wel, in plaats van de voorige ſtrengheid, nu met goede woorden een vergelyk met hen treffen, wanneer ze zig in myne tegenwoordigheid malkander in de hairen vielen. Zy betuigden allen een grooten luſt tot leeren, maar zy ſloegen zig geduurig. De oudſten van hen nam onder myne aanleiding zeer wel toe, dat hy egter meer aan zyne eige vlyt, als myn werk te danken had. Hy zoude ook zeker, zo als ik het voorſpeld had, een Sieraad en Eer van 't Vaderland geworden zyn, wanneer zyne deugden tot rypheid gekomen waren. Maar deze jonge Heer, van wien men zig zo veel belooven kon, en die na alles ſtond, waardoor men eene waare Eer erlangen kan, ſtierf te vroeg. Hy wierd niet lang daarna van een *Noorweegſchen* kapitein in *Braband* dood-geſtooken, welken hy tot een tweegevegt uitgedaagd had. De tweede zoon verdronk, toen hy zig over eene rivier wilde laaten zetten, zo dat 'er thans geene meer leeft, als de jongſte Heer Baron *Karel Gedde*, Majoor by de guarde te paard.

Naar verloop van een jaar wierd ik in het *Medicynſche Collegie* aangenomen, en verzogt daarom myn affcheid. Toen ik my hier ophield, werkte ik twee ſchriften uit. Het eerſte was myne *inleiding tot de Europeiſche hiſtorie*, naar den leertrant van *Puffendorf*. Wanneer men dit werkje oppervlakkig beſchouwd, zo ſchynt het, als of het ſlegts uit *Puffendorf* is overgezet. Waarom ook een zeker man, die eene *Deenſche hiſtorie* geſchreeven heeft, geene bedenking maakte, te beweeren, dat

ik

ik alles uit *Puffendorf* uitgeschreeven heb. Maar wanneer men de zaak wat naaukeuriger naagaat, zo vind men, dat ik alles, behalve de afdeeling van *Duitschland*, uit andere *Historieschryvers* zamengesteld heb.

Dit werk begon ik reeds, toen ik nog in *Engeland* was, en in de BODLEJAANSCHE *Bibliotheek* eene gewenschte gelegenheid had, my van de daarin zynde boeken te bedienen, die my tot myn voorneemen nuttig zyn konden. Doch hoofdzaakelyk wierd ik, door deze aanmerking, tot dit werk aangemoedigd, dat het iets zeer roemwaardig zy, by zo jonge jaaren eene plaats onder de schryvers te hebben. Door deze voorstellingen wierd ik, immer, meer en meer in myn voornemen versterkt, en schreef eene *algemeene Geographie*. Aan 't einde voegde ik 'er de *historie van elk Land by*. Maar, juist toen ik dit werk ter beoordeeling overgegeeven had zo kwam *Pflugs Geographie* in *quarto* in 't licht. Ik veranderde daarom myn voorneemen, alles doorschrappende, wat 'er van de aard-beschryving in bygebragt was, en gaf het geen historisch was, onder den titel van eene *inleyding tot de Europeische historie* uit Ik heb menigmaal voorgenomen, het gansche werk van nieuws op te bearbeiden, en het verbeterd en vermeerderd uit te geeven: want, toen ik 'er eerst aan begon te werken, was ik omtrent van den zelfden ouderdom, als de Poët, toen hy eerst begon, verzen te maaken:

Ik had den baard of eens of tweemaal laaten scheeren. Maar ik ben 'er altoos, door andere beletzels, van terug gehouden. Kort daarop gaf ik een ander klein werk uit, onder den titel:

Aan-

Aanhangzel tot de historie der Europeische Ryken, dat den tegenwoordigen staat der voornaamste Ryken en Republieken behelst, en uit vyf deelen bestaat, van welken egter alleen het eerste gedrukt is, de anderen nog by my geschreeven liggende. Doch, toen kort daarop zyne *majesteit*, onze *Grootmagtigste Koning* my de plaats van een *buitengewoon Leeraar op de Hoogeschool te Koppenhagen* aller genadigst verleende, zo moest ik myne voorige bezigheden eenigzins aan een kant zetten, en my op zulke dingen toeleggen, die van hem gevorderd worden; welke leeren zal op eene Hoogeschool. Ik verkoos daarom andere bezigheden, en bekommerde my niet verder om die dingen, die in laatere tyden voorgevallen waren, maar ik begroef my als geheel en al in de oude historien. Ik beminde nu de oude boeken, die ik voorheen zo weinig geteld had, en verwierp de nieuwe, die my van te vooren zo aangenaam geweest waren.

Den weg tot deze Eer baande my een in folio geschreeven boek, dat ik aan zyne Koninglyke Majesteit, onderdaanigst, opgedraagen had. Ik had slegts by zeer weinige Grooten aan 't Hof eenen toegang, en daarom stelde ik myne hoope alleen op den Koning, verwagtende, wat ik voor vrugten van myne bemoeyingen oogsten zoude. Myne hoope viel ook zeer gelukkig uit, want ik ondervond voort eenige straalen, die deze Zon op my schoot. Het geschreeven werk behelst de *groote daaden van Christiaan* IV. *en Frederik* III. doorgaande word alles, door de getuigenissen der geloofwaardigste historie-schryvers, bekragtigd. Wat uit de algemeene historie-schryvers, als *Aitsma*, *Victorio Siri* en het eerste deel

van het *Theatrum Europæum*, dat men voor den besten van allen houd, ontleend is, maakt pas eenige bladen uit. Ik staa gaarne toe, dat dit werk zeer gebrekkig is, en om deze rede heb ik het ook niet gewaagd, het den titel eener historie te geeven, maar ik heb het slegts eene *inleiding in de Deensche geschiedenissen van de voorgaande eeuw* genoemd. Dit werk heb ik in twee deelen gesplist: maar het *tweede deel*, dat de *groote daaden van* CHRISTIAAN V. bevat, is vàn my nog niet volkomen uitgewerkt.

Dit alles deed ik, toen ik nog een medelid van het *Medicynsche Collegie* was, en niettemin wierd ik van zommigen voor een leeglooper gehouden, om dat ik naar de wetten van dit *Collegie*, noch disputeerde, noch openbaare redevoeringen hield. Eenigen geloofden zelfs om dezelfde rede, dat ik de *Latynsche taal* niet wel verstond: daar ik doch, wanneer ik den Opziener van 't Collegie, den Magister *Nicol*: *Agard*, uitzondere, onder allen de geenen, welken zig naast my vyf jaaren in dit Collegie ophielden, de eenige was, die zig regt op deze edele taal der oude *Romeinen* toelag. Inzonderheid scheen het den meesten belagchelyk toe, dat ik onder de openbaare Leeraaren aangenomen wierd, daar ik doch nooit den Catheder beklommen had, en gevolglyk onder dezulken; die een byzonderen naam, te weeten *Academici*, pleegen te voeren, op geenerlei wyze kon gerekend worden. By aldien een oude schoolvos in deze zaak regter zyn zoude, en wanneer men het, omtrent de bevatting van de waare geleerdheid, op desselfs oordeel alleen aan wilde laaten komen; dan belyde ik, dat ik zeer ongeleerd ben. Ik ben ook verzekerd, dat het

zeer

zeèr flegt met my zoude zyn afgeloopen, wanneer ik my der beproevinge van *Philosophen* onderworpen had. Ik kon toen ook al wel een *Syllogismus* (sluitrede) maaken maar dit geschiede alleen by toeval, zonder dat ik wist, hoe men eigenlyk daaromtrent moest te werk gaan; want my was onbekend, of hy in *Barbara* dan in *Elizabetha* was. Ik heb insgelyks gehoord, dat 'er iets in de waereld is, 't welk men de *instrumentaal-philosophie* noemd, waarin, volgens het berigt, de *Logica* en *Metaphysica* regeeren zouden: maar met dezelve heb ik nooit iets te doen gehad. Ik beken, voor de vuist, dat ik nog niet weet, hoe veele *prædicamenta* en *prædicabilia* de *redekunde*, in tyden van oorlog, in 't veld kan brengen, door welke kunsten en machinen men een Catheder bestormen, en door welke kanonnen men 'er den *Preses* kan van doen nedertuimelen. Ik heb menigmaal voorgenomen, eenigen tyd hiertoe te besteeden, maar nooit ben ik zo gelukkig geweest, om 'er eenigen tyd voor overig te hebben. Gy zult egter zo goed wezen, *myn Heer*, om dit niet verder te verbreiden. Want, indien myne zo groote onkunde bekend mogt worden, dan zoude ik van alle oude *Scholastieken* veragt worden: want ik ben in de *instrumentaal philosophie* geheel en al niet bedreeven, wanneer men de *instrumentaal-muziek* uitzonderd, welke nogtans ook eenigermaate een gedeelte der philosophie kan genoemd worden. Maar ik zal van deze zaak niet breedvoeriger spreeken, daar zo veele hoofden, bezwaarlyk, onder eenen hoed te verëenigen zyn, en ik elk een zeer gaarne zyn gevoelen

laate, wat hy gelooven wil, of hy, die in deze zaaken onbedreeven is, tot een openbaar leerampt bekwaam zy, dan niet. Doch dit is buiten alle tegenspraak, dat ik werklyk de plaats van een' *openbaar Leeraar* bekleede, en dat zy 'er my waardig en bekwaam toe geoordeeld hebben, welken over de geleerdheid op eene andere wyze als die *Scholastieken*, te oordeelen gewoon zyn, en zig niet door den enkelen klank der woorden laaten inneemen.

By myn nieuw ampt ondervond ik ook nieuwe moeyelykheden. Ik moest my nu daarmede overeenkomstig gedragen, waardoor de waardigheid wel niet vermeerderd, maar nogtans een fieraad krygt. Ik moest ook, om dezelfde rede, myne gansche Levenswyze veranderen, om dat ik het onbetaamelyk, oordeelde, daar ik een openbaar Leeraar geworden was, op dezelfde manier; als voorheen te leeven, inzonderheid, daar ik anderen nog onderwees. Kort, voor dat ik deze bevordering kreeg, wierd my eene *jaarwedde van* hondert *Ryksdaalders* voor vier jaaren ingewilligd, waartoe zyne *Excellentie; de Heer Geheime-raad* van *Rozencrans*, als Patroon der stipendien, van de *Rozencranzen* gestigt, my behulpzaam was. Dit kwam my, die anders alleen gewoon was, van de hoope te leeven, zeer wel te stade. Maar zo als, uit hoofde der stigting, de geenen, wien dit *stipendium* verleend word, gehouden zyn, *Lutbersche Hoogeschoolen* te bezoeken, en my zulks ook van den *Ephorus* bevolen wierd, zo was ik 'er zeer wel mede te vreden. Want, daar ik zeer spaarzaam huis moest houden, om met myne inkomsten uit te

komen, geloofde ik niet onbillyk, hoe zulks veel ligter in de vremde, dan in het vaderland gefchieden kon.

Ik reisde dan regelregt na *Amfterdam*, alwaar ik my eenige dagen ophield. Hierop vervolgde ik mynen weg verder na *Gouda*, en hiervan daan na *Rotterdam*, te land, daar ik eenen ganfchen dag uitruftte. Dit was my zo veel noodiger, want men in de trekfchuiten noch dag noch nagt ruft heeft. Onder zo veele reizigers vind men alzins eenige vrolyke knaapen, welken door hunnen fcherts en fnaakeryen hunne reisgezellen immer leevendig en waakzaam houden. Op de reis na *Gouda* wierd ons alle ruft door een jongen *Zweed* benomen, die een zeer kunftige fnaak was, en alles na kon aapen. Nu eens hield hy zig, als of hy fliep, en fnorkte geweldig; maar, eer men 'er om dagt zo fprong hy als uit fchrik op, en fchreeuwde nu eens dezen, dan dien iets in de ooren.

Te *Rotterdam* zag ik 's avonds, hoe de kinderen, zo als zy uit de fchool kwamen, hun gewoon fpel weer begonnen, en voor tydkorting met fteenen na het beeld van *Erasmus van Rotterdam* gooyden. Ik verwonderde my niet zo zeer over den moedwil dezer jongens, als wel over hen, die 'er het opzigt over hadden, en deze moedwil voor moeften komen. 'T was waarlyk fchande, dat men znlk een eer-beeld onteerde, dat niet alleen den inwooneren van *Rotterdam*, maar ook de ganfche geleerde waereld heilig zyn moeft, van wege de groote verdienfte van zulken man, wiens ftof zelfs nog waardig is, dat het van de nakomelingen geëerd werde.

Van *Rotterdam* reisde ik na *Antwerpen*, alwaar ik my by een *Hamburger* ophield, dien ik in *Amsterdam* gekend, en die eertyds eenige jaaren in *Drontheim* gewoond had. van *Antwerpen* ging ik te water na *Brussel*. Myne reis van *Amsterdam* na *Brussel* koste my niet veel, maar Ik vreesde, dat de weg welken ik nog af moest leggen, my veel meer kosten zoude; om dat ik te water niet voort kon komen. Ik hield my daarom eenige dagen te *Brussel* op, om een besluit daaromtrent te neemen. Ondertusschen zag ik, hoe veele deftige lieden den weg, welken ik voor my had, te voet afleiden, en daarom kwamen in my ook deze gedagten op: Wy volgen de *Franschen* in hunne dwaasheid na, waarom willen wy hen dan ook niet in hunne loflyke gewoontens navolgen, namelyk, spaarzaam leeven, wanneer we niets hebben, waarvan we ryklyk leeven kunnen? waarom wilden we dan ook niet te voet gaan, wanneer we zo veel gelds niet hebben, dat we een wagen kunnen huuren? daarom schikte ik 'er my ook na, om te voet te gaan, maar myn Goed zond ik met een wagen weg.

Ik vreesde by de toenmaalige krygs-tyden niets zo zeer, dan dat ik, met geen' pas voorzien zynde, van de schildwagten en buiten-posten mogt aangehouden worden. Doch dit is my maar eens overgekomen, toen ik te *Mons* aankwam, daar men my vroeg, waar ik heen wilde, of ik een' pas had, en na welke dingen meer men anders de Vremdelingen gewoon is te vraagen. Wanneer ik den schildwagt antwoordde; dat ik na' *Parys* wilde; en een' koninglyken pas had, zo twyfelde hy niet verder aan myne eerlykheid, en liet my vry doorgaan. Het grootste verdriet veroor-

oorzaakten my de tolbedienden, die alle myne kleederen, ja zelfs myne laarzen doorzogten, om te weeten, of ik ook *Tabak*, of andere *verbode waaren* by my droeg. Voor 't overige was ik van alle verveelingen bevryd, waaraan de reizigers in *Duitschland* en in de *Noordsche* Landen onderhevig zyn, daar men buiten voor de poort staan en wagten moet, tot dat de Commandant of de overigheid der plaatze, van de aankomst der vremdelingen verwittigd is, en bevel geeft, dat men in gelaaten word; waar men daarenboven in het huis, daar men zyn' intrek neemt, zyn' naam, staat, zyne verrigting, en wat men anders willens is te doen, aan moet toonen, welk alles den reizigers zeer lastig valt, en van het mistrouwen getuigt, dat den *Noordschen* volken eigen is. Want zonder pas ware 't my onmogelyk geweest. zulk eene reis, als ik nu ondernam, door *Duitschland* te doen, waar men wel tienmaal op een' dag, *werda*, *terug*, *waarheen*? hooren moet. My is zulk een geval hier in *Denemarken* ontmoet, toen ik nog op het *Borrichische* collegie was, en eens te voet na *Helsigneur* ging. Ik ontmoette niet ver van de stad een' Luitenant, welken ik verhaalde, dat ik deze vyf mylen van *Koppenhagen* na *Helsigneur* te voet afgeleid had. Deze stond 'er in 't begin zo over verslagen, als of hy dergelyk iéts voorheen nooit gehoord had, maar hy verbeeldde zig, dat ik een *Zweedsche Spion* was. Hy verheugde 'er zig geen kleintje over, dat ik hem zo onverwagt was in de handen gevallen, en beval my, dat ik hem daadelyk volgen moest. Ik bragt 'er wel alles tegen in, wat ik maar konde; ik verzekerde hem op trouw en geloof, dat ik zyn Landsman ware,

ik ontdekte hem myn' naam, myn vaderland, myn' ſtaat, en de oorzaak van mynen reize: maar alles was vrugteloos, en ik moeſt my met geweld in arreſt laaten neemen. Ik wierd dus als een tweede *Jugurtha* van eenen nieuwen *Marius* in triumph door eenen ruiter geleid, welke den veldheer verzelde, en moeſt my, op eene geheel onſchuldige wyze, na eene herberg terug laaten brengen, die op de helft van den weg na *Helſigneur* lag. Hier wierd ik op 't ſcherpſte ondervraagd, myn degen wierd my ontnomen, men veroordeelde my; maar eindelyk wierd ik vrygeſproken, en met eene vrindelyke verontſchuldiging weer in vryheid geſteld. Myn veldheer egter heeft, om deze overwinning, noch eenen grooten noch kleinen trumph behaald.

Doch ik moet myne reis-beſchryving vervolgen. De *Franſchen* zyn zeer op hun voordeel bedagt, en zoeken de reizigers, op alle mogelyke wyze, de beurs te ligten. Waarom ook de Vremdelingen, wien deze inborſt der *Franſchen* bekend is, gewoon zyn, altoos van te vooren met de waarden te bedingen, wat ze hen betaalen zullen, voor dat ze by hen in huis trekken; want, dit verzuimd zynde, moeten ze alles dubbeld betaalen; Doch, hoe onredelyk zy in dit ſtuk zyn, zo aangenaam en beminnens waardig zyn zy in hunne manieren, en in hunnen omgang. Waarom ik ook deze reis met vermaak afleide, alhoewel myne voeten, door het geduurig gaan, zeer deeden. Hoe nader men by *Parys* komt, des te begeeriger zyn de menſcheu daar na 't geld, maar des te beter is ook hunne wyze van te leeven: en, hoe duurder alles word, des te aartiger zyn ook de inwooners. Ik ging dus

dus door veftingen zonder pas, en door de digtfte bosfchen en naarfte woeftynen zonder reisgenooten, en ook zonder eenige vrees. Want, om dat ik geen geld by my voerde, zo was ik voor alle roovers en laagen veilig.

Eindelyk kwam ik geheel vermoeid te *Parys*, alwaar ik een geheel uur in de ftad rondging, en na een logement omzag; maar te vergeefs. Want, daar ik het franfche woord, *Logis*, niet regt uitfprak, zo verftond my niemand, wat ik 'er mede zeggen wilde. Veeleer moeft ik met ergernis aanhooren, hoe eene meid in *Parys* over myne uitfpraak dit oordeel velde: *hy fpreekt franfch als een duitfch paard.* Deze befchimping viel my zeer hard, daar ik van gedagten was, dat ik een Meefter in de *Franfche* taal ware. Voor eenige tyd onderwees ik zelfs anderen in 't *Franfch*, en nu lagte zelfs eene dienftmeid over myne flegte uitfpraak. De lettergreep *gi*, welke wy met de *Duytfchers* niet regt uitfpreeken, was de oorzaak, dat ik byna als een, die uit zyn land had moeten vlugten, door alle ftraaten in de voorftad loopen moeft. Daarenboven noemd men in *Parys* eene kamer, welke de vremdelingen gewoon zyn te huuren, niet *logis*, maar *chambre garnie:* en zo fcheen het, dat ik geen logement, maar veel eer eene *maitreffe*, niet een *logis*, maar eene *Lucie* zogt. Daarom grimlagten ook zommigen, wien ik daaromtrent vroeg, en gaven my ten antwoord: *je ne la connois point Monfieur.* Het valt den vremdelingen uit *Duitfchland* en elders ongemeen moeyelyk, de letter *g* of *ch*, wanneer ze voor de klankletters *i* en *e* ftaat, uit te fpreeken. Wanneer ik, na eenige maanden, verfcheide hiftorifche boeken, en

naast anderen ook den *du Chene*, kogt, zo wierden de boekverkoopers door myne uitspraak verleid, en gaven my, in plaats van dezen *du Chene*, *Lucianus*, die in 't fransch *Lucien* genoemd word.

Eindelyk kreeg ik eene kamer in de voorstad, *St. Germain.* Eenige maanden leefde ik ongemeen op zyn *Philosooph/ch.* By eene zo groote menigte van menschen 'ging ik nogtans met niemand om, en leefde als een kluizenaar: Ik sprak met niemand, als met my zelven en myne boeken, en behalven mynen waard kende ik geen ander mensch, en niemand kende my. Ik bezogt, dagelyks, wel de openbaare lust-plaatzen, alwaar ik eene ontelbaare menigte van menschen aantrof: maar die lustplaatzen waren, ten mynen opzigte, als bosschen, en de menschen als boomen, en ik ondervond het zelfde lot als *Tantalus*, welke dorst leed, daar hy nogtans geheel in 't water stond. De openbaare bibliotheeken van *Mazarin* en *St*: *Victor* bezogt ik by aanhoudendheid, of schoon de laatste van myn kwartier taamelyk ver af was. Ik verwonderde my zeer, dat aan deze plaats, welke doch zo zeer met geleerden vervuld is, zo weinigen op de bibliotheeken kwamen. In den ganschen daarop volgenden winter heb ik geen ander mensch daar gevonden, als een *Duitsch* student, die 'er zomtyds kwam, maar welke zyn tyd alleen besteede met het bezien van land-kaarten, waarom ik hem uit boert *kaartesius* noemde.

Doch op de *Mazarynsche* bibliotheek kwamen 'er meer: want het zo genoemde Collegie der vier natien ligt midden in de voorstad, of in het Kwartier *St*: *Germain.* Men vind 'er ook een

taa

taamelyk getal van nieuwe boeken. Voor de deur der bibliotheek vergaderden de ſtudenten zeer vroeg, wagtende op den bibliothecarius. Wanneer de deur geopend wierd, ſtreeden zy, wie 'er 't eerſt in komen kon, even of 'er een groote prys op geſteld ware: want het *woordenboek van* BAYLE waarin ze allen gaarne leezen wilde, viel hem ten deel, die het, het allereerſt bemagtigen kon. Daarom ſtreeden zy immer onderling, en hy kreeg altoos het boek, die de deur eerſt doordrong, of ſterker als anderen loopen kon. Op deze manier leefde ik twee maanden te *Parys*, en ging met niemand om. Ik heb altoos een' tegenzin gehad, met gemeene menſchen te verkeeren; daarentegen vreesde ik niet onbillyk, dat de kennis met voornaameren my te koſtbaar vallen mogt. Myn waard derhalve was myn eenige vrind, en, daar hy een groot liefhebber van de *hiſtorien* was, zo verhaalde ik hem, zomtyds, tot zyn vermaak, eenige daaden der Ouden, waartegen hy my allerhande nieuwe *hiſtorien* mededeelde. Ik verhaalde hem waare *hiſtorien*, maar ſtamelend, en in een gebroken voorſtel; maar hy bragt ſlegts ſprookjes voor den dag, doch ongemeen vaardig en levendig. Eens vroeg hy my, hoe de Keizer heette, door wien *Jeruſalem* verwoeſt was? ik antwoordde, *Titus.* Hy wilde verder weeten, of die een *Romein* dan *Griek* geweeſt ware? Een Parlements-Advokaat antwoordde in myne plaats, en zeide: hy ware een *Romein* geweeſt, en heette, *Titus Livius.* Welk antwoord, met regt, eene plaats onder de *reſponſa prudentum* (antwoorden der verſtandigen) verdient.

Om den tyd te korten, ging ik meenigmaal

na

na de plaats, daar de geregtigheid gehandhaaft word, om te verneemen, hoe men daar omtrent regts-zaaken te werk ging. Ik verwonderde my niet weinig over de welspreekendheid der Advokaaten; zy spraken ongemeen sierlyk, en met grooten nadruk, kunnende de affecten zo bekwaam gaande maaken, dat men denken zoude, het waaren enkel *Demosthenes* of *Cicero's*, die *Fransch* spraken: zo naauwkeurig komt hun voorstel met de welspreekendheid der ouden overeen. Maar, wanneer het vonnis zal geveld worden, ontdekt men, overäl, eene groote verwarring. Men laat den Advokaaten verder geen' tyd te spreeken; de vergadering houdt niet op met praaten, en de byzitters van 't geregt hebben geen geduld, te zitten. De stemmen worden zonder orde opgenomen. Zomtyds staan de Heeren van 't geregt op, voor dat het proces nog ten einde is, stellende zig in een' kring, wanneer ze den Præsident iets in de ooren luisteren, die voort daarop het vonnis uitspreekt. Geduurende den tyd, dat de Raad omtrent het vonnis een besluit neemt, hoord men, overal, een verward gedruis, de Advokaaten twisten ondertusschen hevig met elkanderen, en hier is het waar, wat de Digter zegt:

Men liegt dan vreezelyk met opgeblaaze kaaken;
Het kleed van anderen bespuwd men.

Daarenboven bespeurd men een zo groot gewoel en geklap onder de omstaanders, wanneer de zaaken verhandeld worden, dat men denken zoude, men ware op eene markt, en niet in eene geregts-zaal: waarom ook de geregts-bedienden,

den, wel honderd maal in een uur, de aanwezenden beveelen moeten, ftil te zwygen. Maar deze bemoejing is te vergeefs; want, wanneer ze zig zelfs moede fchreeuwden en vogten, zo zouden ze nogtans deze zo zeer tot fnappen genege menfchen niet doen zwygen.

Ik was egter daar mede niet alleen te vreden, dat ik älles, wat in *Parys* merkwaardig is, bezag, maar ik bezag ook de naby gelegen Steden en Kafteelen; inzonderheid ging ik het Koninglyke luftflot *Verfailles* bezien, en vond het veel grooter en heerlyker, als ik het my ooit verbeeld had. Maar, wanneer my ten laatften die eenzaame levenswyze al te laftig viel, zo maakte ik met een' *Zweedsch* Predikant kennis, die in het zelfde gedeelte der ftad, en niet ver van myn logement woonde. Van dezen hoorde ik, dat zig drie *Deenen* in *Parys* ophielden, namelyk een Medicus, een Priefter en een Kleermaker, maar van welken de twee eerften, of ze fchoon een vaderland hadden, nogtans van zo verfchillende zeden waren, dat ze van den Kleermaaker, (op dat ik my van deze uitdrukking bediene,) nooit konden te zamen genaaid worden. Ik bezogt ze kort daarop alle beiden, en bevond, dat ze onderling zeer ongelyk waren. De *Medicus* had zulke eene eerbied voor de gebruiken der *Roomfche* Kerk, dat hy liever ziek wezen, als in den vaften vleefch eeten wilde. De ander daarentegen, welke den *Roomfchen* Godsdienft enkel om zyn voordeel aangenomen had, nam die dingen alleen waar, welken tot het geluk der geeftelyken in dit Leeven gevorderd worden, om het overige bekommerde hy zig in 't geheel niet. De eerfte was niet wankelmoedig;

en

en ging niet weer af, van 't geen hy eens als waarheid aangenomen had, wat men hem ook voor mogt ſtellen; maar de andere was eene regte afbeelding van den Zanger *Tigellius.* Hy hield by geene daad, die hy ondernam, den middenweg, maar verviel alzins tot het uiterſte. Op den eenen tyd was hy ſpaarzaamer en naauwgezetter, als *Diogenes*; op een' anderen tyd was hy wellustiger, en verkwiſte meer, als *Apicius.* Nu eens was hy zuiver en net, dan weer zeer ſlordig gekleed. Nu eens zeide hy; men kon buiten de *Roomſche* Kerk niet zalig worden; en voort daarop was weer zyn woord, de *Luterſche* Godsdienſt zy de ware en regte Godsdienſt. Heden zeide hy, dat hy een aanzienlyk inkomen had; maar morgen zwoer hy, dat hy in eene gantſche maand geen' duit ontfangen had. Voorts merkte ik nog eenige andere dingen op, waarin de Medicus en deze Geeſtelyke onderling verſchilden. De eerſte was al te zuinig; deze verkwisſte al te veel. De eerſte ſprak te weinig, maar de ander te veel. De eerſte ſprak altoos de waarheid, maar de ander ſprak geene twee woorden, waarvan het een niet altoos valſch en verdigt was. De eerſte beminde en ſchattede de Studien zeer hoog; maar de ander veragtte dezelven. Hy was wel over eene bibliotheek geſteld, welke, wanneer men op 't getal der werken en boeken ziet, die van *Wenen* en *Florence* niets toegeeft: maar de *bibliothecarius* was geen *Lambet* of *Magliabechi*, en wagtte zig zeer, dat hy niet, door al te veel ſtudeeren, miltziek worden mogt. Wanneer ik eens de *Joodſche Oudheden van* JOSEPHUS van hem vorderde, gaf hy my ten antwoord: dat de naam hem niet bekend was, en

ik

ik zoude ongetwyfeld *Josephus* met *Philo* verwisselen. Op een' anderen tyd hem vraagende, hoe groot wel eigenlyk het getal der boeken hier zyn mogt, zo gaf hy my wel een ongeleerd, maar nogtans regt aartig antwoord:

Een arm man moet zyn' Schapen tellen.

Hy was te *Fuhnen* gebooren, en, na dat hy een' tyd lang op de school te *Oden-Zee* gestudeerd had, te *Koppenhagen* onder de *Academische* burgers aangenomen. Zig eenige jaaren hier opgehouden hebbende, reisde hy, ik weet niet om welke rede, na *Vrankryk*, alwaar hy van Godsdienst veranderde, en zig in de gunst van den *Abt de Bignon* zo wist in te dringen, dat hy hem het opzigt over zynen voorraad van boeken toebetrouwde, ik heb egter naderhand gehoord, dat hem, om zyn slegt gedrag, deze plaats weer ontnomen is, en dat hy zig tegenwoordig in zeer elendige omstandigheden bevindt. Menigmaal heb ik met vermaak zyne zotte reden aangehoord, welke doorgaande zyn' eigen lof bedoelden. Zo dikwils van ons vaderland of onze landsgenooten wierd gesproken, beroemde hy zig, dat hy aanstonds het gansche Ryk bekeeren wilde, wanneer men hem maar de vryheid gaf, opentlyk in *Denemarken* te preeken en te disputeeren. Maar eens wierd ik boos op hem, toen hy zo onbeschaamd was, en zeide, dat de *Lutherschen* naauwelyks verdienden, Christenen genoemd te worden, om dat by hen niet de minste schyn van 't Christendom te vinden ware, het Sacrament des Doops uitgezonderd zynde. Hierop begonnen wy, onderling te twisten,

en

en ik had niet veel moeite noodig, de gronden van eene zo ongeleerde party om verre te werpen, en over eenen zo ongewapenden vyand te zegepraalen. Maar, wanneer hy niet verder komen kon, en niets meer wist by te brengen, zo kwam juist een *Doctor van de Sorbonne* in de bibliotheek, welken hy als een' Engel aanzag, die hem ter hulpe van den Hemel was gezonden. Wy geraakten diensvolgens beiden, op aanhitzing van den bibliothecarius, in eenen hevigen stryd, doch welke zonder vrugt was, zo als doorgaande pleegt te geschieden. Ik leide my toe, om dat ik in de *Kerkelyke Geschiedenissen* niet geheel onbedreeven was, myne party door zyne eige gronden te weerleggen. Doch, na dat wy een uur met elkander getwist hadden, zo scheidden wy met een gelyk voordeel van malkanderen, en elk schreef zig de overwinning toe. Geduurende den twist, was *Bormann* alleen een toehoorder; maar de twist geeindigt zynde, zo zeide hy my heimelyk in 't oor, dat ik my wel gehouden had, en, na dat de *Doctor* ons verlaaten had, zo beleed hy, dat de Leer van *Luther* op Gods woord rustte. Doch voort daarop toonde hy, naar zyne oude gewoonte, zyne wankelmoedigheid, en hy verdedigde weer zyne *Roomsche* stellingen. Zyn patroon, de *Abt van Bignon*, verdient met het grootste regt eene der voornaamste plaatzen onder de beroemdste Prælaaten der toenmaalige tyden. Hy was even zo ervaaren in Staats-zaaken, als in geleerde en geestelyke dingen. Hy onderhield op zyne kosten eenen *Bibliothecarius*, vier *Secretarissen*, vier *Muzikanten* en eene *Zangeres*. Ik heb hem tweemaal op de zo genoemde *Academie der Wetenschappen* rede-

voe-

voeringen hooren houden. Men zoude by de ongemeene gratie, waarmede hy alles wist voor te draagen en te bekleeden, gedagt hebben, dat de Muzen zelve tegenwoordig waren, en *Fransch* spraaken. Wanneer hy in de Kerk van den H. *Germanus Antissiodorensis* preekte, was de Kerk zodanig met toehoorders opgepropt, dat men 'er noch in noch uit kon komen, zonder de kleeren te scheuren.

De andere Landsman, welken ik daar aantrof, en die een *Medicus* was, waarvan ik vooraf reeds melding gemaakt heb, heette *Windsleeuw.* Hy was ook te *Fuhnen* gebooren, en had wel den Godsdienst van zyn vaderland verzaakt, maar niet de liefde tot het zelve afgelegt. Want niets was hem aangenaamer, dan wanneer hy zynen Landsgenooten vermaak en dienst doen kon. Hy ontfing my vrindelyk, en bragt my overal in de stad rond, zo dat, door zyn toedoen, myne nieuwsgierigheid ten vollen wierd bevredigd. Hy was een vyand van allen hoogmoed, hy was opregt, eerlyk, openhartig en dienstvaardig; maar zyn omgang was den vremdelingen eenigzins lastig, om de groote neiging, die hy tot disputeeren had. Hy begon altoos met *Theologische* geschillen, ook bragt hy zyne vrinden tot andere even zo strydbaare mannen, zo dat men den meesten tyd met disputeeren en twisten door moest brengen. Dit viel my zeer lastig; want ik had op die tyden nog niet geleerd, door welke wapenen men dergelyke twistzieke styders gemakkelykst overwinnen kon. My was ook toen de *Logica* van den beroemden *Nicolaus Gries* nog niet bekend; want, wanneer deze van een voornaamen Abt tot een geleerd tweegevegt uitge-

daagd wierd, zo antwoorde hy, dat zulk een ftryd van geen nut ware, om dat menfchen van eenen Godsdienft onderling over geloofs-zaaken niet ftryden konden. Wanneer egter de Abt weeten wilde, waarin dan de Geloofs-Belydenis der *Deenen* beftond; zo antwoordde Heer *Nicolaus Gries:* de *Deenen* gelooven, dat de *Paus* overëenkomftig met zyne Schatkamer en zyn voordeel te werk gaat, wanneer hy het gezag en de Heiligheid van den *Pauzelyken* Stoel met zo grooten yver verdedigt, en dit zelfde gelooft het *Roomfch Confiftorie* ook: hierop zweeg de Abt ftil, en de aanwezenden lachten over dit geval.

Voor 't overige is de Heer *Windsleeuw* by de *Franfchen*, zo wel om zyne opregte levenswyze, als mede om zyne groote bedreevenheid in de medicynkunde, en vooral in de ontleedkunde, in groot aanzien. 'T is niet denkelyk, dat hy den godsdienft van zyn vaderland verlaaten hebbe, om zig te verryken, of om bevorderd te worden; want hy zoude een veel grooter voordeel in zyn Vaderland gedaan hebben, alwaar flegts weinige artfen te vinden zyn, en waar gevolglyk de praktyk uitgeftrekter en voordeeliger is. Daarenboven was hy te *Parys* met eene juffrouw getrouwd, die noch ryk, noch van eenen voornaamen rang was. Maar ik heb altoos by hem, niettegenftaande zyne groote geleerdheid, eene groote eenvouwdigheid befpeurd. Hy bezat een gemoed, dat zeer ligt, door uiterlyke en geringe dingen, kon ingenomen worden, en daarom viel het daar den lokvogelen zo veel te gemaklyker, hem in hun net te krygen. Hy beleed zelf, dat hy door de twiftreden was bekeerd

keerd geworden, die alle Zon- en Feest dagen, in de Kapel der Kerke van den H: *Sulpicius* openlyk pleegen gehouden te worden, daar een prediker van den Koning tot dat einde eene wedde heeft, dat hy de stellingen der *Roomsche* Kerk tegen elk een die ze aanvalt, verdedige. Ik heb dezen twist menigmaal bygewoond, en bekenne, dat zy, die niet wel in hunne schoenen staan, 'er ligt door kunnen gevangen, en op den doolweg gebragt worden want, nadien zig deze priester, door de bestendige oeffening, eene groote bekwaamheid van te disputeeren heeft te wege gebragt, zo viel het hem niet zwaar, de zulken te overwinnen, die hem weerspraken. Hy wist de gronden, die ze tegen hem voortbragten; zo kunstig om te draajen, en zo belagchelyk voor te stellen, dat alle toehoorders zo hard lachten, dat men het in de gansche Kapel en Kerk hooren kon, zo, dat men hier eer eene Komedie, als eene heilige oeffening had mogen vermoeden. Daarenboven waren zy, die hem tegenwerpingen maakten, of ongeleerde menschen, met wien hy wel klaar kon worden, of zelven *Roomsche*, die hem gaarne gelyk gaven. En welke overwinning doch valt ligter, dan wanneer zig niemand verzet? Wanneer 'er niemand anders tegenwoordig was, die den Geestelyken aan boord wilde klampen, zo kwam 'er een *Schoenlapper* tegen hem op. Dezen wist de priester, die in dergelyke dingen zeer bedreeven was, op een zeldzaame manier af te wyzen, en hem tot de buitenspoorigste besluiten te brengen. Onder onze schoenlappers mogt men wel eenigen vinden, die meer als hun handwerk ver-

ſtaan: maar deze was zo onkundig niet. Zomtyds verdedigde hy zig met *ſchriftuur-plaatzen*; zomwylen beriep hy zig op de *Kerke-leeraars*, en menigmaal ontleende hy zyne tegenwerpinge uit de *Kerkelyke geſchiedeniſſen*. In 't begin ontkende ik, dat deze Opponent een ſchoenlapper was, en men kon my ook niet eer overtuigen, voor dat men my by zyn pothuis bragt, waarin onze *Philozooph* zat, en ſchoenen lapte. Zoude men wel van een *Polyhiſtor* eene grootere kundigheid kunnen vorderen? mogelyk vind men by ons even zo goede ſchoenlappers, die hun handwerk even zo goed verſtaan; maar zulk eene geleerdheid mogt men, zelfs by den grootſten ſchoenmaaker in onze geweſten te vergeefs zoeken. De anderen, welken zig met den Geeſtelyken inlieten, en hem tegenſpraken, waren menſchen van dezelfde hoedanigheid; waarom hy, altoos, met blydſchap den Catheder beklom; om dat hy immer vooraf van de overwinning volſtrekt was verzekerd. Op den zelfden tyd tegen den Herfſt kwam een *Deenſche* ſtudent in *Parys* aan. Deze nam het beſluit, den *Roomſchen* Geeſtelyken aan te klampen, om dat hy in *Theologiſche* geſchillen taamelyk bedreeven was. Doch, nadien men alleen in de *Franſche* taal plagt te diſputeeren, en die ſtudent zig in die taal niet vaardig uit kon drukken, zo wierd ik als een heraut uitgezonden om den oorlog ordentelyk aan te kondigen, en teffens berigt te haalen, met welke wapenen men ſtryden wilde, en of het niet geoorloofd ware, in 't *Latyn* te diſputeeren. De Prieſter liet zig dit welgevallen, en ſtelde eenen zekeren dag vaſt, wanneer ze by malkander komen wilden. Zy

vin-

vingen dan beiden den ſtryd aan, en vernieuwden dien naderhand weer, aan verſcheide plaatzen, met een verwiſſelend geluk. In den eerſten ſlag, welke aan de gewoone plaats in de Kapel gehouden wierd, overwon de *Deen.* De prieſter verliet met groote haaſt zyn Catheder, en daagde den ſtudent, aan eene andere plaats van de ſtad, tot een nieuw tweegevegt uit: maar met de plaats veranderde ook het geluk. Want daar die Geeſtelyke, welke tot nu toe met zulke perzoonen geſtreeden had, die hy gemaklyk overwinnen kon, zag, dat hy met eene ſterkere party te doen had, zo nam hy zig zeer in agt, en diſputeerde niet alleen geregelder en geleerder, maar hy ſprak ook beter *Latyn.* De fout van den ſtudent beſtond hoofdzaakelyk daarin, dat hy in de *Kerkelyke geſchiedeniſſen*, niet zo zeer, als in de verſchilſtukken bedreeven was. Want zo dra zig de prieſter in 't naauw zag, bragt hy zyne party in de *Kerkelyke hiſtorien*, als in een Labyrinth, waar uit zig deze niet redden kon. De kryg egter wierd door deze beide veldſlaagen niet geëindigd. Zy maakten zomtyds wel eenen ſtilſtand, maar nooit kwam het tot een volkomen vrede. Want die kryg begon tuſſchen hen beiden, verſcheide maalen, van nieuw, en wierd met een verwiſſelend geluk gevoerd. 'T zoude veel te wydloopig vallen, wanneer ik alle kleine ſchermutzelingen en de geringe ſlagen, die zy onderling hielden, hier verhaalen wilde. Ik zal veeleer nog alleen twee merkwaardige veldſlagen aanhaalen, in wien eenen de Geeſtelyke zeer veel inboette. Er ontſtond een verſchil onder hen over een woordje, dat

in de *gemeene overzetting* (VULGATA) door *dan* of *want* uitgedrukt was, maar in den *Hebreeuwschen* grond-text zo veel als *en* betekent. De student beriep zig op den grond text, en, toen hy merkte, dat de priester daarin geheel onbedreeven was, zo liet hy hem niet los, maar bragt hem, niettegenstaande allen tegenstand, na het Heilige Land; maar waarover de priester zodanig verschrikte, dat hy 'er niets op wist te antwoorden, maar eenen andere party uitdaagde. Doch de laatste slag viel slegt voor den student uit, daar de vraag was: *wien het toekome, de schriftuur te verklaaren?* Wanneer de Geestelyke toen ter tyd van den Catheder klom, zo zagen hem die van *Parys* even zo aan, als de *Carthaginenses*, na den slag by Cannas, hunnen *Hannibal*. Indien de student in de *Kerkelyke historie* beter kundig geweest ware, had hy zyne party met haare eige wapenen kunnen beöorlogen. Hy had haar alleen de onbestendigheid der *Roomsche* Kerk kunnen voorleggen, en haar aantoonen, hoe zeer de *Kanons*, op de *Concilien* vastgesteld, onderling streeden. Want door zulke gronden kan men de *Roomschen* best weerleggen. Maar onze jonge Geestelyken oeffenen zig alleen in de verschilstukken, en verwaarloozen de *Kerkelyke geschiedenissen*, welke agteloosheid menigmaal den weg tot afval baand. De *Roomschen* zyn doorgaande gewoon, deze vraag, die veel schyn heeft, voor den dag te brengen: " daar de schrif-
" tuur zo verschillende verklaard, en op deze
" manier van de algemeene *Concilien*, maar op
" eene andere wyze van een *Wittenburgschen*
" monnik uitgelegt word, welken weg moet
" men nu verkiezen, als den veiligsten? " wan-

neer

neer iemand in de Kerkelyke geschiedenis niet bedreeven is, zo zal hem, onfeilbaar, die verklaaring de veiligste en beste schynen te wezen, welke van zo veelen, en byna van de gansche Christen waereld aangenomen is. Maar een geheel ander oordeel zal hy vellen wien 't bedrog der Geestelyken, de onbestendigheid en slegte gesteltenis der *Concilien*, en de magt, welke zig de *Pauzen* daarby aangemaatigd hebben, uit de *Kerkelyke historie* bekend is. ——

Deze uitweiding is byna al te lang gevallen, 't is tyd, dat ik tot myne eige Geschiedenis te rug keere. Ik merkte, dat myne wedde van 100 Ryksdaalders in *Parys* niet toe zoude reiken, en daarom was ik in de eerste maand zeer bedugt, om dat ik naa gemaakten overslag niet wist, op welke eene manier ik my uit deze benaauwde omstandigheden redden zoude. Men moest alles ten duurste betaalen; de geleerdheid alleen kon men voor een' geringen prys koopen, om dat zig, byna, alle Geleerden in het gansche Ryk na *Parys*, als het middelpunt des lands, begeeven, waardoor de daar zynde Hoogeschool met Geleerden regt bezwaard is. Overal ziet men geheelen schaaren van *Rectores*, *Grammatici*, en *Juristen*, welken voor zeer weinig geld de jeugd onderwyzen. en doorgaande *Repetiteurs* genoemd worden. Een van dezen was myn vertrouwde vrind. Van dezen hoorde ik, dat PARYS *geen Paradys der geleerden was*, maar dat ze hier zeer elendig leeven moesten. Hy was in de Artsenykunde, als mede in 't Geestelyk en Waereldlyk regt niet onbedreeven. En nogtans bewees hy door zyn voorbeeld, dat het spreekwoord ook zyne uitzonderingen leide, wanneer men zegt:

GALEEN *geeft goederen*, JUSTINIAAN *hoogagting*

Want het was twyffelagtig, of hy armer dan geleerder was. Dit moet men den inwooneren van *Parys* toestaan, dat ze de geleerdheid niet naar den baard, of naar de grove kleeren beoordeelen, zo als wel eertyds plagt te geschieden maar hy is naar het oordeel van den gemeenen man de geleerdste, die meest is opgeschikt; daar hy in tegendeel, die slegt of niet fraay gekleed gaat, als zeer onbekwaam en ongeleerd word aangemerkt. In 't huis, waarin ik woonde, hield zig ook een tandmeester op, maar welke niets met zyne kunst verdiende, om dat hy zeer spaarzaam en zuinig leefde: maar toen hy, naderhand, den inborst des volks leerde kennen, zo voorzag hy zig van eene kostelyke koets, en leefde pragtig, waarop hy zeer veel geld won. *Zo* zwaar valt het, dat men den gemeenen man in *Parys* beweege, te gelooven, wat *Cæcilianus* zegt:

Een morsig Kleed houdt, vaak, een wyzen man verborgen.

Myn waard, die een kleermaaker was, ging immer zeer opgeschikt en net gekleed, en gaf my, toen ik hem na de rede voor zyne handelwyze vroeg, ten antwoord: wanneer ik my zo net niet kleede, dan zoude men my voor een slegten werker houden.

'T is reeds zo wel van oude als nieuwe schryvers aangemerkt, hoe de inwooners van *Parys* bo-

boven alle anderen daarin iets byzonders hebben, dat ze zig door kleinigheden, die in de oogen vallen, zo ligt laaten inneemen; waarom ze ook van hunne eige landsgenooten, die rondom in de provintien woonen, *les Badauds de Paris* genoemd worden. Want of schoon *Parys*, wanneer men op de menigte van inwooners ziet, alleen eene kleine waereld uitmaakt, of men schoon daar als in eene verzamelplaats alles aantreft, wat vlyt en hoogmoed, verkwisting en ydelheid der menschen te wege brengen kan; ja, of schoon *Parys* eene der vrugtbaarste Steden aan veranderingen en verwisselingen is, die men in staat is, zig ooit te verbeelden; zo kan 'er nogtans niet het allerminste voorvallen, dat niet aanstonds de gansche Stad in beweeging gesteld word, en allen met den grootsten haast na de deur spoeden, om dat geen te zien, waar om onze boeren, naauwlyks, een' voet verzetten zouden. Om deze rede kan ook de overigheid, welke 't naturel haarer burgers naauwkeurig kent, hen door allerlei belagchelyke optogten, tot alles, wat ze wenscht, bewegen, en ze daar door in gehoorzaamheid houden. Zelfs in hun oproer toonen ze iets belagchelyks. Zelfs de ernstigsten zullen de historie der *slingeraars* niet zonder lagchen kunnen leezen, die alles, zelfs tot hun brood toe, als een slinger lieten maaken. Even zo bespottelyk was de opstand, ten tyde van *Clemens* XI. door de berugte *Constitutie* verwekt, toen zig de partyen door verscheide *linten*, die ze *à la Constitution* of *à la Regence* noemden, onderling onderscheiden, en daardoor aan wilden toonen, dat ze of tot de party van den *Paus* of van den *Regent* behoorden. Menigmaal is 'er een

oproer door de allergeringste dingen gesmoord, van 't welke men vooraf dugtte, dat het den ondergang van 't algemeen zoude veroorzaaken. Dit was den Kardinaal *Retz* zeer wel bekend. Wanneer, de burgers vergaderd, en in de uiterste beweeging waren, zo plagt hy te zeggen, dat ze wel zouden scheiden, wanneer de tyd kwam, om te gaan eeten of te gaan wandelen, want die van *Parys* verzuimen deze uuren niet gaarne. Dit noemen zy met eenen byzonderen naam; *se jesbeurer.*

Ik heb vooraf reeds gemeld, dat de *Jurist*, met wien ik te *Parys* eene vertrouwde vrindschap opgeregt had, my den toestand der Geleerden zo naar had afgeschilderd, dat ik, byna, alle hoop liet vaaren, iets, door 't geen ik geleerd had, te verdienen. Doch hy gaf my te gelyk zeer goede *Œconomische* regelen. Ik had myne kamer in de voorstad *St. Germain*, welke hoek der Stad den vremdelingen best gelegen is, als liggende naby het Slot, het Stadhuis, de Opera en de openbaare lust-tuinen. En om deze rede pleegen zy, die zig voor vermaak alleen in *Parys* ophouden, dezen hoek den voorrang boven alle anderen te geeven. Men treft ook daarom hier de ervaarenste waarden aan. In tegendeel de *Franschen* zelven, die uit de Provintien na *Parys* komen, verkiezen liever dien hoek der Stad, welke de *Universiteit* genoemd word, daar alles goedkooper, de lugt meer gezuivert, en het water gezonder is. In de voorstad *St. Germain* moet men Rivier-water drinken, dat wel den Inwooneren zelven geen nadeel doet, maar voor de vremdelingen zeer ongezond is. Want dezen worden

den doorgaande, voor dat zy 'er aan gewend zyn, aan de Koorts of wel aan de *Diarrhea* (doorloop) ziek, dat men in *Parys* noemd, de *schatting* of *tol betaalen.* Ik lag eene geheele maand aan den doorloop ziek; maar myn eenige trooſt beſtond daarin, dat alle vremdelingen met my een zelfde lot ondergaan moesten.

Met der tyd wierd ik in de huishoudingskunſt zo ervaaren, dat ik 'er myn leermeeſter zelf in overtrof. Wanneer naderhand een *Deen* of *Noorweger* na *Parys* kwam, en van wege zulke omſtandigheden by den *Bibliothecarius* BORMANN, waarvan ik vooraf reeds melding gemaakt heb, vraagen wilde, zo wees hy hem met deze woorden na my toe: daar hebt gy een' landsman, die de *Paryſche Œconomie* veel beter, als ik, verſtaat.

De voorſtad *St. Germain* verlaatende, kreeg ik eene kamer naby de *Sorbonne* voor een' zeer geringe prys. Deze hoek is geheel met arme Studenten, ten deele *Franſchen*, ten deele *Roomſche* IRLANDERS vervuld. Met deze laatſten geraakte ik ligt in kennis, om dat ik *Engelsch* kon. Onder de geenen, met wien ik verkeerde, bevonden zig ook Miniſters en Raaden van den *St. Georg orde*: doch hun omgang was my in 't geheel niet koſtbaar, om dat hun Adel, en niet hun rykdom hen alleen van 't Gemeen onderſcheide. Zy waren ook in 't geheel niet hoogmoedig. Een glas bier en eene pyp tabak verſmaadden zy niet, en by gebrek van andere confituuren kon men hen dit zonder bedenking voorzetten. Wanneer ik eens van een' adelyken *Irlander* te bruiloft verzogt

wierd,

wierd, bestond het gansche gastmaal in kaas, beschimmeld brood, en slegten wyn: meer was 'er niet voorhanden. De nageregten waren kussen, want wy kusten allen de nieuwe Bruid, zelfs in de Kerk, dat by de *Irlanders* gebruikelyk is. Maar my stond deze gewoonte niet aan: want onze Bruid was zo;

Dat men haar midden in den nagt niet wilde ontmoeten.

De meeste *Irlanders*, welke zig in *Parys* ophouden, leeven van openbaare beursen, om dat ze geene bedenking draagen, te beweeren, dat ze om den Godsdienst hun Vaderland verlaaten hebben. Zy spreeken allen van groote middelen, en van hunnen hoogen staat, maar welke voorregten zy om den Godsdienst, willig, zouden verlaaten hebben. Voor 't overige kan men ze, door hun gedrag, in 't minst niet van den gemeenen man onderscheiden, wanneer men den hoogmoed alleen uitzonderd, waarmede zy geplaagd worden. Hunne levenswyze is zo onbeschaafd en gemeen; dat ik my met der tyd van hunnen omgang geheel en al ontsloeg, en de vrindschap der *Franschen* weer zogt. Want, of schoon dezen zeer ligtvaardig en onbestendig zyn, zy noodzaaken nogtans elk een' door hun vrindelyk gedrag, dat men ze, tegen zynen wil, beminnen moet. Maar, zo als 'er geen regel zo vast is, dat ze niet haare uitzondering hebben mogt, zo merkte ik ook, nog by eenige *Franschen*, zekere overblyfzels der oude boersheid. Want het scheen, als of zy, welken met my in een huis woon-

woonden; de *Fransche* aartigheid ten eenemaal verbannen hadden. Zy waren allen miltziek en knorrig, tot de Waardin toe; maar dit gebrek wierd, door eenen zeer redelyken en opregten omgang, rykelyk weer vergoed. Vermits ik zelf aan de *Hypochondrie* vast ben, zo geloofde ik, dat ik door eene magneetische kragt in dit huis getrokken was, alwaar ik alles vond, wat met mynen zin en wensch in de gansche Stad overeenkomstig was. Wanneer men een regifter van de miltzieke menschen in gansch *Parys* had willen maaken, zo zoude men 'er niet zo veelen in de allergrootste straaten der Stad, als in dit huis alleen, gevonden hebben. Onder allen was 'er geen erger en knorriger, als een Student in de *Godgeleerdheid*, welken daar allen *Abbè* genoemd worden: doch hy was eerlyk, opregt, en een zeer trouw vrind zyner vrinden, zo, dat men hem veilig, en zonder de minste bedenking, alles toebetrouwen kon. Waarom ik zulk een vast vertrouwen op hem stelde, dat ik alles, wat ik had, tot op myne terugkomst in zyne handen gaf, toen ik na *Italie* reisde.

Kort daarop kwamen veelen myner Landsgenooten te *Parys* aan. De eerste, dien ik zag, was *Michaël Rög*, een weergaloos *Medailleur*. Hy had naast my de School te *Bergen* bezogt, en de beroemde *Lintrup* had hem waardig bevonden, dat hy de Hoogeschool te *Koppenhagen* met voordeel bezoeken kon; alwaar hy zig ook een' tyd lang ophield. Maar niet lang daarna verliet hy de Studien, en lag zig op deze kunst toe, waarin hy, binnen een' korten tyd, de beste meester by ons geworden

is.

is. Te *Parys* komende, deed hy zyne proef, en wierd in des Konings dienst aangenomen. Na hem kwamen nog meer anderen myner Landsgenooten, en daarom hielde ik volkomen op, te *Philosopheeren*.

Ik was nu anderhalf jaar te *Parys* geweest, en was daarmede niet te vreden, dat ik *Vrankryk*, *Duitschland*, *Holland* en *Engeland* gezien had, maar ik had ook eene groote begeerte, nog meer andere Landen te zien. De lust, buiten 's Lands en immer verder te reizen, vermeerdert zig altyd meer en meer, en houdt even zo min maat, als hy houden kan, die van een' steilen berg na beneden loopt. Ik hoorde van een' *Fransch* Student, hoe eene reis van *Parys* na *Romen* niet meer kostte, als twintig *Ryksdaalders*. Dit was my een ongemeen aangenaam berigt, en, na dat ik my alle omstandigheden van hem had verhalen laaten, kon ik my niet weer van deze gedagten ontslaan. Aan de eene zyde had ik met de lust te kampen, maar aan den anderen kant stond de rede, en raadde my myne dwaaze onderneeming af. Hier maakte my myn zwak gestel, myn gering vermogen, Banditen, Zeeroovers, stof en hitte, ongerust, maar daar wenkte my de ydele eer, waardoor de menschen, en inzonderheid myne Landsgenooten, gedreeven worden, zo dat ze geene bedenking draagen, buiten 's Lands te reisen, om dat geen te zien, wat ze, met veel minder gevaar, in hun eigen vaderland even zo goed zien konden. Ik streed een' langen tyd met my zelven; eindelyk wierd nogtans de rede door de lust overwonnen, en ik nam een besluit, de reis te aanvaarden. Dit-

gaf

gaf aanleiding tot het gerugt, dat men in myn vaderland van my uitstrooide, dat ik van Godsdienst was verandert en dat ik nooit weer terug komen zoude.

In 't begin van *Augustus* ging ik met eene schuit regelregt na *Auxerre*. De inwooners dezer plaats scheenen uiterlyk zeer godsdienstig te wezen. Want het beeld van den H. *Christoffel* dat men hier ziet, is veel grooter, als het beeld van dezen Heiligen te *Parys*, of schoon dit ook zo groot is, dat 'er een altaar tusschen desselfs beenen staat, waarop de *Roomschen* in de *Kerk van* MARIA misse leezen. Beide steden eeren dezen H. *Christoffel* met groote aandagt dat uit de grootte beelden blykt, die zy ter eere van hem opgeregt hebben. Nogtans komt *Auxerre* in dit opzigt de voorrang toe. Deze gansche reis kostte my niet meer als vyf of zes *guldens*, daar nogtans *Parys* en *Auxerre* eenige dagreizen ver van malkanderen liggen. Maar dit viel my het lastigst, dat wy ook 's nagts vaaren moesten; want onder zo veele reizigers kan men nooit tot den slaap komen. Eenige leunden tegen den wand, anderen lagen malkanderen op de armen, sommigen staken de hoofden te zamen, en 't scheen meer, dat ze sliepen, dan dat ze wezenlyk slaapen zouden. Nogtans leide ik deze reis niet zonder vermaak af. Want de kant is, overal, met bosschen of veldvrugten bezet, hier en daar zyn ook eenige Steden aan deze Rivier gebouwd, welk gezigt voor 't oog eene aangenaame verandering maakt, en eindelyk ontbrak het ook niet aan allerhande boert en vrolyke gebeurtenissen. Ik zag, dat het grootste gedeelte myner reisgenooten het besluit nam, verder te voet te

gaan.

gaan. Ik volgde hunne roemwaardige voetstappen na, dat my ook dienstigst was, en ging te voet na *Chalons* in *Bourgondie*. Met deze reis bragt ik zes dagen door. Ik verkoos tot myne reisgenooten de zulken, die ik voor de besten en opregtsten aanzag. Doch ik was zeer bedrogen, en bevond, dat de Poëet waarheid gesproken had;

Vertrouw niet al te veel den uiterlyken schyn.

Want onder de drie reisgenooten was 'er maar een eenige, die eerlyk en welgemanierd was, maar welken ik in 't begin in 't geheel niets goeds betrouwde. De andere twee waren nietswaardige menschen. Op de reis hoorde ik niets anders van hen, dan liegen, en een ontugtig en onnut geklap, waardoor ze genoegzaam te kennen gaven, tot welk een heerlyk Leven ze moesten gewend zyn. Voor 't overige was hun gedrag niet ten eenemaal lomp, maar ze hadden nog iets aartigs in den omgang uit *Parys* aan zig. Een van hen verzekerde zeer hoog, dat hy meer als twintig Maitressen van een' voornaamen staat op kon tellen, waarmede hy te *Parys* zeer vertrouwd had omgegaan. De andere gaf ons van eenige nieuwe, en, zo als hy ze noemde, zeer verstandige en nog niet gemeene Eeden berigt, die hy in *Parys* geleerd had, en in de Provintien nog niet gebruikelyk waren. Of ze schoon *Roomsch* waren, zo bevond ik nogtans, dat de *aanbidding der Heiligen* hen niet zonderling ter harte ging. Want, midden in *Bourgondie* zynde, overviel ons een zo vreezelyke *plasregen*, dat we de vlugt in eene boeren-hut, die we op den

den weg aantroffen, neemen moeften Hier verhaalde ons eene oude vrouw, dat de Inwoonders om dezen regen, door eene plegtige proceffie, van een' zekeren *Heiligen*, die een Patroon dezer plaatze was, gebeden hadden. Zo als nu die vrouw zulks met opgeheve handen zeide, zo wierd een myner reisgenooten, die voor 't vuur ftond, en zyne kleêren droogde, daarover zo verbitterd, dat hy haar in toorn antwoordde: *Que le diable vous emporte avec votré bougre de Saint.* (Dat u den Duivel haale, met uw bedriegelyke Heilige.) Ook hoorde ik nog van hen, dat ze de meefte *Heiligen* af zouden zetten, wanneer men hen toe wilde laaten, eene *Reformatie* onder dezelven te doen; maar dat ze den *Patriarch Noach* zig ten Patroon zouden kiezen, om dat hy de kunft had uitgevonden, van wynbergen aan te leggen. Des niettemin vielen ze nogtans elken avond, voor dat ze te bed gingen, op de knyën, en baden zeer aandagtig. Zy verwonderden zig, dat ik dit ook niet deed: maar ik verwonderde my over de vermetelheid dezer ondeugende menfchen nog veel meer, welken een zo reukloos leeven leidden, en zig nogtans niet ontzagen, zo menigmaal door 't gebed voor Gods aangezigt te naderen. De derde van myne reisgezellen was een *Apotheker* uit *Lyons*, dien ik als myn' befcherm-geeft aanmerkte. Want, wanneer die by my was, dan vreesde ik nergens voor, om dat hy my op 't plegtigft verzekerd had, dat hy my, op alle mogelyke wyze, behulpzaam zyn wilde: en, wanneer den anderen de luft beving, gefchillen aan te regten, zo had hy kragt en moeds genoeg, voor beiden te ftaan. Wanneer ik egter eens

'savonds van'den regten weg dwaalde, zo verloor ik te gelyk myn' patroon, en was genoodzaakt, met den anderen godloozen mensch door de enge wegen te gaan, waaröp hy my gebragt had. Toen ik dit merkte, wierd ik zeer benaauwd.

Ik stond als dood, en kon noch lid noch tong beweegen. En, zo dra als hy zag, dat ik bang was, begon hy, my allerhande scheldwoorden te geeven, en my te gelyk met den degen, waaraan hy menigmaal de hand sloeg, te dreigen. Hierdoor wierd myn angst verdubbeld, en ik zag na een goed heenkomen; maar ik zag geene gelegenheid om te ontkomen, weetende, dat hy harder loopen kon, en sterker was als ik. Wanneer hy nu met zyn' degen onophoudelyk in de struiken hieuw, en zig dus een' weg baande, zo verloor hy hem in dit kreupel-bosch. Door dit verlies wierd hy nog meer verbitterd, maar my strekte dit toeval tot een' grooten troost. Ik verborg egter myne deswege geschepte blydschap op alle mogelyke wyze, my veeleer houdende, als of my dit toeval zeer ter harte ging. Ik zogt, voor 't oog, even zo zorgvuldig als hy in de struiken, om den degen weer te vinden, of ik schoon zeer blyd was, dat hy hem verlooren, en ik liefst gezien had, dat hy gansch naakt geweest ware. Ik zogt den degen zeer lang of ik hield my veeleer, als of ik hem zogt, want, wanneer ik hem al gevonden had, ik zoude hem nogtans myn' reisgenoot niet weer gegeeven hebben, daar hy my dus onlangs nog daarmede gedreigd had. Eindelyk ontmoetten wy gevallig eenige boeren, die ons weer op den regten weg bragten. Wy troffen ook ten laatsten onze andere reisgenooten in eene herberg weer aan. Ik verhaalde den *Apotheker*

theker het ongeluk dat my ondertusschen over was gekoomen, en wy namen in 't begin een besluit, onze reis alleen voort te zetten: maar, om dat we slegts nog vier mylen van *Chalons* af waren, zo verborgen wy ons verdriet, en bleeven in hun gezelschap. Van *Chalons* reisden wy met eene schuit na *Lyons*.

Op deze reis had ik naast myn' anderen reisgenoot een groot vermaak aan eenen *Abt*, die een yverig *Cartesiaan*, en in de *Latynsche* en *Grieksche Litteratuur* zeer wel bedreeven was. Maar zo groote weetenschap hy ook bezat, zo boersch, en lomp was zyn gedrag. Hy kon niemand met vreden laaten, en wierd daarom ook van allen weer aangevallen. Ik ruste eenige dagen te *Lyons* uit, welke stad aan grootte, netheid en fraaye gebouwen geene stad in *Vrankryk*, *Parys* uitgezonderd, iets nageeft. Het scheen, als of ik in eene nieuwe waereld was gekomen; zo zeer zyn de inwooners van *Lyons* van de andere *Franschen* in het *noordelyk* gedeelte van *Vrankryk*, ten opzigt van de taal, levenswyze en zeden, onderscheiden. Die stad was toen over den dood van *Lodewyk*. XIV in groote verslagenheid, en, gelyk doorgaande de doods-gevallen van groote Heeren, door wonderbaare gevallen, pleegen voorzegd te worden, zo verbeeldde zig toen het Gemeen in *Lyons*, ook, hoe de geest des Konings hier en daar verscheenen was. Maar ik kon alles, wat ze zeiden, niet verstaan, om dat ik het *Gaskonsche*, dat ze spraken, niet verstond. Deze taal is uit de *Italiaansche* en *Spaansche* zamengesteld, en komt dus by geene van beiden, om dat ze van beiden iets aangenomen heeft. By voorbeeld, in plaats van *lieu* en *poule* zeggen de

Gaskonjers, lega en *gallina*: en om deze rede kunnen ook de overige *Franschen* hen niet verstaan. Van *Lyons* ging ik met eene schuit na *Avignon*. Deze reis is zeer gemaklyk. Want ze bedienen zig van geene trekschuiten, maar ze gaan alleen met den stroom af over de *Rhone*. Die rivier is op zekere tyden zo sterk afloopend, dat het schip ligt eenige schaade lyden kan, wanneer 'er niet een verstandig en kundig stuurman aan 't roer zit. Want het schip wil zig, zomwylen, door het roer niet laaten regeeren. Wy leiden dus deze veertig *Gaskonsche* mylen, zonder zeilen en roejen, in tweé dagen af, en daar komt het van daan, dat men, naauwlyks, met alle magt weer na boven komen kan, wanneer de stroom sterk na beneden gaat. Nu waren 'er nog alleen zeventien mylen door *Provence* overig. Dezen weg ging ik met het grootste genoegen. Want men treft 'er meer steden als dorpen aan. Het veld is met koorn, weiden, wynbergen en kleine boschjes overal bezet, zo dat het schynt, als of men immer in een' tuin ging. En, om alles met een woord te zeggen, ik heb nooit een land gezien, dat vrugtbaarder en aangenaamer was, als dit. Doch, toen ik ook dezen weg had afgelegt, zo stelde ik my myne dwaaze onderneeming regt levendig voor oogen, dat ik my, door eene blinde lust, zo had laaten vervoeren, en my aan een zo groot gevaar en zo veel ongemak onderworpen had. Myn gemoed egter wierd wel haast weer gerust gesteld, toen ik my voorstelde, dat ik het zwaarste reeds had overwonnen, en dat ik, binnen kort, over alles, wat my mogelyk nog aanstaande was, zoude gezegepraald hebben. Daarenboven geviel het my

te

te *Marseille* zeer wel, waar ik veel zag, wat ik voorheen nog nooit gezien had, en waardoor myne nieuwsgierigheid zeer wierd ontsteken. Ik zag daar verscheide *Oosterſche natien*, eene groote menigte *Galeyen*, en veele *Christen* en *Turksche slaven*, die het yzer, dat hen of aan de handen of voeten gesmeed was door de stad mede sleepten. Dit gezigt zoude iemand, billyk, de traanen uit de oogen perssen, maar in my verwekte dit eene zoort van genoegen, om dat ik het vooraf nog nooit gezien had.

Behalve de galeyen was de haven ook met andere schepen opgepropt, die zeilree lagen, en na *Constantinopel*, *Smirna*, *Alexandrie* en andere steden in de *Middelandsche Zee* stevenen wilden. Het enkel gezigt van de *Middelandsche Zee* verwekte in my een byzonder vermaak, om dat het my toescheen, ik ware in eenen korten tyd in eene nieuwé waereld gekomen. Buiten de stad op het veld zoude men in 't begin byna gelooven, alsof 'er veele steden by malkanderen lagen. Want de dorpen zyn, op zommige plaatzen, niet heel ver van malkander gelegen, maar aan andere plaatzen liggen ze zeer naby malkanderen. Inzonderheid beviel my die plaats, waar de kooplieden gewoon zyn te vergaderen, en welke de inwooners *les loges* noemen, zo wel om het pragtige gebouw, als mede om het groot aantal van kooplieden, die men daar vind, welken, ten opzigt van de taal en zeden, met de overige *Europeische* niet overeenstemmen; nogtans scheenen my de inwooners aan deze plaats niet zo gemeenzaam en welgemanierd te zyn, als de andere *Franschen*. Om deze rede pleegen ook de *Ita-*

liaanen, die de steden zekere bynaamen geeven, deze stad *Marsigli la brutta* te noemen.

My agt dagen te *Marseille* opgehouden hebbende, ging ik te water na *Genua*; men kan in de haven te *Marseille* niet wel inkomen, en 't valt even zo moeyelyk, wanneer men 'er weer uit in zee wil. Want men moet als in een kring zeilen, eer men in de ope zee koomen kan. Maar, hoe moeyelyker het is, in deze haven te komen of ook weer uit in zee; des te veiliger liggen 'er de schepen in. Want de kragt der baren word altyd vooraf gebrooken, voor dat ze in de haven dringen, en wanneer het in zee sterkst stormt, zo merkt men 'er in de haven maar zeer weinig van. Ik gaa alles met stilzwygen voorby, wat ons op deze scheeps-togt ontmoette; hoe menigmaal wy goeden wind hadden, en hoe dikwils ons dezelve tegen was. Want ik vrees, dat ik door de op de schepen gebruiklyke spreekwyzen, *Zuid-West*, *Noord-Oost*, enz. Uw teder gehoor kwetsen mogt. Dit alleen zal ik aanhaalen, hoe ik op deze reis door eene Koorts zeer aangetast wierd. 'T is zeer waarschynlyk, dat ik ze my daardoor heb op den hals gehaald, dat ik al te veel *Druyven* gegeeten heb; want daarop volgt den meesten tyd een Koorts, vooral, wanneer de *druyven* nog niet ryp zyn. De Koorts nam zo zeer de overhand, dat ik agt dagen in de kajuit van den schipper slyten moest. Maar myne andere reisgenooten gingen menigmaal aan Land, om zig te ververschen. Wanneer ze eens van Land weer aan boord kwamen, verhaalden ze my met een groot gelach, hoe de inwooners in eene zekere stad van *Ligurien* eene geheel wonderly-

lyke taal ſpraken. *Zy* zeiden my ook verſcheide woorden, die noch *Franſch* noch *Italiaanſch* waren: by voorbeeld *Toſa*, waardoor ze eene *Maagd* uitdrukten. De *Noorwegers* pleegen, voor tegenwoordig nog eene Maagd *Toſa* of *Tauſa* te noemen, en daarom twyfelde ik, dat dit woord den *Gothen* en *Longobarden* nog den oorſprong ſchuldig is, even als verſcheide andere als *Toſca*, *ſtuffo*, *ſtalla*, *ſtivali*, enz.

Te *Genua* gekomen zynde, hoopte ik, door hulp van eenige medicynen, binnen kort van myne Koorts verloſt te worden. Maar myne ziekte nam zo zeer toe, dat ik genoodzaakt wierd, het bed te houden. Voort daarop veranderde zig myne Koorts in eene vierden-daagſche, en men zeide my te *Genua*, dat ze den ganſchen winter door aan zoude houden. Wanneer men 's zomers van de Koorts word aangetaſt, zo verandert ze tegen den herfſt altoos in eene vierden-daagſche, en duurt den ganſchen winter, het welk *Juvenalis* reeds, in zyn tyd, door deze woorden aangeweezen heeft:

De zieken in den herfſt, de vierden-daagſchen Koorts Verwagtende.

Met geduld zoude ik dit hard toeval verdragen hebben, wanneer het my maar in een ander Land, als in *Italie*, en in eene andere ſtad, als *Genua*, was overgekomen. Want hier moeſt ik ondervinden, hoe de godsvrugt, barmhartigheid, en andere Chriſtelyke deugden by de Waarden, nooit, een ingang gevonden hebben. Want wanneer ze van de *Italiaanen* zelven

Genti senza fede genoemd worden, zo konden ze, zeker, van anderen geen' beteren roem verwagten; ja, daar de *Genueezen* zelf de Waarden *Raaven* noemen, dan mogen hen de Vremdelingen, veilig, den naam van *Wolven* geeven. Myn Waard was van deze zelfde gemoeds-gesteltenis. Hy rekende niet, hoe veele nagten ik by hem geweest ware, zo als andere Waarden pleegen te doen, maar hy telde elk uur, dat ik sliep, en, wanneer ik my 's namiddags uit zwakheid, zomtyds, te bed begaf, zo vorderde hy voor elk uur geld, en zeide: *tanta per la notte, e tanto per il giorno.*

Eindelyk tastte my de ziekte zo sterk aan, dat ik aan myne opkomst twyfelde. Gy kunt ligt denken, *myn Heer*, hoe zeer my myne dwaaze reis zal berouwd hebben, daar ik in *Parys* den winter zeer vermaakelyk, by myne vertrouwde vrinden, door had kunnen brengen. Hier lag ik zonder alle menschelyke hulp; niemand was 'er die myn zwak lighaam door zyne hulp ondersteunde, en ik had geen' vrind, die zig myner ziele, welke reeds op haare verhuizing bedagt was, aanneemen, en ze tot de gewigtige schreede, die ze doen zoude, bereiden kon. Nogtans verborg ik myne gevaarlyke Ziekte, zo veel als immer mogelyk was, vreezende voor de Monniken, die my, door hun zot geklap, voort, gemaklyk van kant zouden geholpen hebben. Ik liet alles derhalven den Allerhoogsten en deszelfs Voorzienigheid over: ik sprak my zelven moed in, en kantte my tegen alle zorg, zo goed ik kon; ik verdroeg alles lydzaam, verbergende myne ziekte. Deze wierd ook werklyk daardoor, dat ik my zo hard hield, niet slegts gebroken,

maar

maar het geluk scheen my ook genegener te worden. Want wanneer ik eens uit het glas zag, en eenen jongen *Franschman* zag aankomen, zo verzogt ik hem, of ik hem schoon anders niet zeer naauwkeurig kende, dat hy by my komen mogt, geevende hem van myne wederwaardigheden, die ik hier uitgestaan had.. een omstandig berigt. Hy had medelyden met my, en zeide den waard braaf de waarheid: maar deze bleef hem niets schuldig, waarom de *Franschman* zo verbitterd wierd, dat hy uit alle kragten op hem toesloeg: de waard sloeg naar zyn uiterst vermogen weerom; welke alles ik door een scheur van de deur mede aanzag. den stryd ten laatsten geëindigd zynde, zo kwam de *Franschman* weer in myne kamer, my verzoekende, dat ik myn Goed by malkanderen mogt zoeken, en dat hy my eene andere wooning wilde aanwyzen. Op eene zo gelukkige wyze dit roofnest ontkomen zynde, zo kwam ik, in myn nieuw logement, binnen kort zodanig by, dat ik, wanneer de Koorts eenigzins verminderde, uit kon gaan. Ik verwonderde my over de pragtige gebouwen dezer stad ongemeen, die ik veel fraayer en heerlyker vond, als ik ooit gedagt had, of wel als ze my van anderen beschreeven was. In de straat, welke *Strada nuova* genoemd word, ziet men geene huizen, maar enkel paleizen. In de andere straaten der stad, of ze schoon met de zo genoemde *nieuwe straat* niet kunnen vergeleeken worden, ziet men nogtans ook zeer heerlyke en pragtige gebouwen, waaronder eenigen van marmer opgehaald zyn, en die men niet zonder verbaasdheid en zonder de grootste verwondering aanzien kan. In de

meeste kerken zyn de wanden en de grond met marmer overdekt. In deze stad hoorde ik ook, voor de eerste maal, een *Italiaansch concert*; maar, voor zo ver de *Genueezen* in veele opzigten, om de nabuurschap, met de *Franschen* overeenstemmen, zo zyn hunne *Concerten* ook den *Franschen* gelyk; want zy gebruiken veele blaazende instrumenten, welken by de andere *Italianen*, meestal, zyn afgeschaft. In de *vocaal Muziek* schynt het, als of zy huilen; zo dat ik ook geloofde, toen ik het voor de eerste maal hoorde, dat de *Zanger* van den *Directeur* geslaagen, en genoodzaakt ware, tegen zynen wil te zingen. Doch ik heb bevonden, dat zulks aan andere plaatzen in *Italie* insgelyks geschiedt. En daarom is het spreekwoord der *Franschen* niet uit nyd ontstaan, wanneer ze zeggen *de Italianen builen.*

De *regeerings-vorm* te *Genua* is *Aristocratisch*, en de stad word *door den Adel geregeerd.* De voornaamste in den raad word de *Doge* genoemd. Deze waardigheid blyft niet bestendig by een perzoon, zo als by de *Venetiaanen* gebruikelyk is, maar zy verwisselt. Toen ik te *Genua* was, leide juist een *Doge* zyn ampt neder, en een ander wierd in desselfs plaats verkoozen; welk alles egter met zo weinig gedruis volvoerd word, dat 'er aan veele plaatzen een veel grooter gewoel is, wanneer 'er maar een nieuwe Rector op eene Academie word verkoozen. de *Genueezen* zyn dergelyke omstandigheden reeds zo zeer gewend, dat ze geen voet buiten de deur zetten, om de processie te zien. Ik ging toen juist door de stad, en ontmoette een hoop zoldaaten, welken meestal *Corsen* waren. Op myne vraag, waarom zy vergaderd waren? kreeg ik tot antwoord,

woord, dat hun nieuw opperhoofd niet ver meer af ware. Voort daarop kwam hy ook met de ganfche proceffie, en ging in de Kerk, om voor zyne aanftelling God te danken. Maar toen de trommelflagers begonnen, de trommels te roeren, kon ik my naauwlyks van lagchen onthouden. Want ze floegen even zo dikwils op den rand der trommels, als op het vel; welk gebruik ik egter niet alleen te *Genua*, maar ook elders in *Italie* waargenomen heb.

Veertien dagen hield ik my te *Genua* op, geduurende welken tyd ik myn werk maakte, de gemoeds-gefteltenis dezer natie te leeren kennen. Ik bevond, dat zy allen zeer hovelyk en befchaafd waren, tot de voerlieden en matroozen toe. Maar ik befpeurde te gelyk ook eene grote valfcheid by hen. Inzonderheid zyn ze zulke *groote meefters in 't liegen*, dat ze zelfs den *Cretensers*, zo als dezen ten tyde van *Epimenides* gefteld waren, daarin den voorrang konden betwift hebben. Nogtans gaat dit oordeel de Voornaamften van dit volk niet aan, met wien ik het geluk gehad heb, van om te gaan. Want mogelyk hebben dezen even zo min deel aan des volks ondeugden, als de voornaame perzoonen in *Engeland*. Ik fpreek flegts van 't Gemeen; dat zig zo fterk in deze kunft oeffent, als of 'er eene belooning van de overigheid op gefteld ware.

De jonge *Franschman*, wien ik myne gezondheid en vryheid te danken had, vertrok naa eenige dagen met het zelfde fchip van *Genua*, waar mede ik gekomen was. Hy wierd van allen voor een *Franschman* gehouden; want hy fprak het *Fransch* zo fierlyk en zuiver, als

of

of hy te *Parys* of *Orleans* was gebooren. Doch voort daarop bevond ik, dat hy zyn regt vaderland had verzweegen. Want myn waard toonde my het boek, waarin alle vremdelingen, op bevel van den Raad, hunne naamen op moeten tekenen. Hier vond ik zyn regten naam, en zyn waar Vaderland, *Carolo Montfort*, *Danese*. Ik verheugde my hartelyk, dat my een zo groote dienst door eenen my onbekenden Landsman beweezen was. Want hy wist myn naam ook niet, en waar ik van daan was. Ik verzweeg die beide in *Italie*. Wanneer men my vroeg, welk myn Vaderland was, zo antwoorde ik, *Aken*; en wanneer men myn naam weeten wilde, zo gaf ik ten antwoord, *Michaël Rög*. Dezen naam had ik van mynen Landsman, *Michaël Rög*, ontleend. Wanneer ik na *Italie* wilde reizen, en met geen pas voorzien was, zo gaf hy my den zynen, op dat ik des te veiliger voort mogt komen.

Niet lang na 't vertrek van myn Landsman waarvan ik zo even gesprooken heb, ging ik met een schip na *Romen*. Hier ondervond ik nieuwe ongemakken. Ik was de Koorts nog niet ten eenemaal kwyt; en de Zeeroovers zweefden my ook geduurig voor oogen, die gewoon zyn, in de *Middelandsche Zee* tot in den herfst te Kruissen, om welken tyd zy weer na huis pleegen te keeren. Ik was egter niet zonder rede bedugt, dat ze om de ongewoone Zee-stilte, die we toen hadden, hunne terugreis wat laater uit mogten stellen. Ons schip voerde twee stukken Kanon, maar daardoor kon men tegen een oorlogschip, dat met stukken en musketten wel voorzien is, niet

veel

veel uitregten. En, hoewel 'er op ons schip veertig menschen, zonder het scheeps-volk te rekenen, waren, men kon zig egter op dezelven zeer weinig verlaaten. Daar waren tien monniken onder, die trilden en beefden, zo dikwils als ze maar van *Turken* hoorden spreeken, en zes vrouwen, die de Kajuit van den schipper voor zig afgehuurd hadden. Hierom was ik naast myne andere reisgenooten genoodzaakt, op het touwerk boven op het verdek te liggen, dat my inzonderheid zeer verveelde, daar ik nog met myne Koorts worstelen moest. Onder myne reisgenooten bevond zig mede een *Fransch* Kapitein, die in Keizerlyke dienst geweest was. Deze had medelyden met mynen ongelukkigen toestand, en bewees my grooten diensten. Hy leende my zyn mantel en zyn overig reis-goed, zo dat ik 'er my mede toe kon dekken: maar hy lag geheel vry onder den blooten Hemel.

Pas waren wy *Genua* uit het gezigt, of wy zagen reeds de van de *Italiaanen* zo genoemde *Sbirri*, wier ampt daarin bestaat, dat ze op het schip gevonden wordende goederen onderzoeken, en wanneer ze verbode waaren vinden, dezulken straffen, die willens waren, dezelve in te voeren. Wanneer men de *Turksche* Zeeroovers uitzonderd, zo vreezen de schippers voor niemand zoo zeer, als voor deze *Sbirri*, vooral, wanneer ze geen goed geweeten hebben. wy wierden door dit onderzoek twee uuren opgehouden, voor dat we weder onder Zeil gaan konden: maar naauwlyks hadden wy eenige mylen afgelegt, of de wind ging volkomen liggen, en was ons eindelyk

ge-

geheel en al tegen. Wy waren daarom genoodzaakt, langen tyd in Zee, rond gezworven hebbende, te *Porto Verdo*, eene haven in *Ligurien*, binnen te loopen; alwaar we zo lang dagten te blyven, tot dat de wind omdraaide. Wy lagen negen dagen in deze haven, om dat ons de wind nog immer tegen was Myne reisgenooten zogten zig, op allerhande wyze te diverteeren. Maar ik onttrok my hun gezelschap, myne Koorts voorwendende, waardoor ik genoodzaakt wierd, zeer ingetoogen en geregeld te leeven. Zy namen deze verontschuldiging ook voor voldoende aan, en myne beurs bevond 'er zig te gelyk zeer wel by. De *Italiaansche* vrouwen hielden zig, dien ganschen tyd, bestendig in de kajuit van den schipper, behalven eene vrouw uit *Romen*, die zig zomtyds met haaren man aan Land liet zetten. Deze vrouw sprak op de gansche reis byna geen een woord. De *Franschen*, boven alle andere volken meest tot den omgang met anderen geschikt, wenden alle hunne welspreekendheid aan, om deeze vrouw te doen spreeken; maar te vergeefs. Wanneer ze met ons spysde, zo zag ze niemand aan, ik zwyg dan, dat ze met iemand zoude gesproken hebben. My alleen durfde ze niet slegts aanzien, maar zy had ook de vryheid, my een kort antwoord te geeven, wanneer ik haar na eenige zaaken vroeg. Want, daar ik byna half dood was, zo kon ik zelfs den jaloersten man niet verdagt wezen. Ik zag 'er zo kragteloos en byna verstorven uit, dat men my, zonder eenige bedenking, een opziener van een *Turksch* of *Perziaansche Serail* had kunnen maaken.

Dewyl de wind ons zo lang tegen was, zo

namen de monniken, die zig met ons op het schip bevonden, daaruit gelegenheid, ons een verstandig voorstel te doen, dat we eene somme gelds zouden uitleggen, om ter eere van een' zekeren *Heiligen*, wiens gebeente, volgens hun berigt, hier begraaven ware, eene processie daarvoor te houden, en hem om eenen goeden wind te bidden. Deze voorslag beviel den *Spanjaarden* en *Italiaanen* zeer wel, om dat dezen zig verbeelden, dat God door het gebed alleen niet kan verzoend worden: maar de *Franschen* maakten allerhande tegenwerpingen. Eindelyk gaven zy ook hunne toestemming, op dat men hen niet voor openlyk godlooze menschen houden mogt nogtans op deze uitdrukkelyke voorwaarde, dat het geld, ondertusschen, aan eene zekere plaats zoude neergelegt worden, ten einde een ieder zyn aandeel weer terug kon neemen, wanneer we ons oogmerk niet bereikten, en de wind niet goed wierd. Toen de monniken zagen, dat ze openlyk bespot wierden, zo kwamen ze by my, om dat ze my voor een' *Duitscher*, en dus voor godsdienstiger als de *Franschen*, hielden. Zy klaagden my over het ongeloof der *Franschen*, en Propheteerden uit deze kenmerken dat de waare Godsdienst nog eens in *Vrankryk* ten eenemaal op zoude houden.

Eindelyk negen dagen verloopen zynde, zo ging de storm leggen, en de wind begon, ons gunstig te worden. Wy begaven ons daarom zonder uitstel scheep, en haalden de zeilen op. Niet lang daarna kwamen we te *Livorno*, eene aan zee gelege stad in *Hetrurien*, en eindelyk te *Civita vechia* aan. Tusschen *Livorno* en *Civita vechia* ontdekten wy, midden in den nagt,

na-

naby het land een jagt, dat zeer langzaam ging, en maar een half zeil opgehaald had: wy kwamen daarom tot de gedagten, dat het een zeeroover zyn mogt. Onze stuurman riep driemaal, wie hy was, en waar hy van daan kwam? maar, toen we geen antwoord kreegen, zo konden wy ligt denken, dat het een zeeroover zyn moest. Wy riepen aanstonds, dat ons onze Convoyer te hulp spoeden zoude. De lantaarnen wierden aangestooken, de stukken kanon gesteld en gelaaden; elk, die op het schip was; wierd gewapend, en hem of een zekere post, dien hy verdedigen moest, aangeweezen, of wel eenig ander ampt opgedraagen. Ik wierd in 't begin over dit gedruis uit vrees zo koud, dat ik voor eenen nieuwe aanval van myne Koorts dugte, die my pas verlaaten had: maar, den eersten angst over zynde, zo kan ik met waarheid tot mynen roem zeggen, dat men geen zugt en geen beschroomd woord van my gehoord heeft. Veeleer dagt ik, hoe wy allen een zelfd lot zouden te wagten hebben, het welk wel een elendige, maar nogtans te gelyk zeker een groote troost by zulke ongelukken is. de ITALIAANSCHE vrouwen zettede de *Italiaansche* schaamte geheel en al aan een kant, en kwamen met vliegende hairen de Kajuit uit. Haare bestendigheid had een einde, en men kon den dood regt op hunne Wezens afgebeeld zien. Zy gingen overal op het schip, en maakten een zo groot geschreeuw, dat men het zeer ver hooren kon; tot dat eindelyk, het scheepsvolk haar vermaande, niet zo hevig te schreeuwen, waardoor tog niets uitgevoerd wierd. Zy hielden daarom wel op, overluid te schreeuwen,

maar

maar ze voeren nogtans voort, haare handen te wringen, en den Hemel met diepe zugten te beſtormen. De monniken waren even zo bang als de vrouwen. Alhoewel hunne Leere eene beſtendige preek over den dood is, zy ſtelden zig nogtans even zo bevreeſt en bedroefd aan, als de anderen. Eenigen van hen lagen op het verdek, roepende hunne Heiligen aan; anderen trokken zig zelven de hairen uit, en 't was onmogelyk, dit huilen en ſchryën te ſtillen, hoe zeer ze ook van den anderen deswegen beſtraft en aangemoedigd wierden, meer op de behoudenis van 't ſchip en hunne perzoonen bedagt te zyn, als zo nutteloos te ſchreyën en te weeklaagen. Wanneer Gy my toen gezien had, *Myn Heer*, hoe ik door de langduurige ziekte zo uitgemergeld was, dat ik pas gaan kon, maar des niettemin nogtans met een degen op zyde in ſlagorde ſtond, en den H. *Antonius* even zo aandagtig, als de anderen aanriep, Gy zoudt zeker over dit gezigt, luidkeels, gelagchen hebben. Doch de Zeetover taſte ons niet aan, maar ging op ons Convoy los. Gedurende dien tyd, dat de kaaper dit ſchip beſchoot, en 'er genoeg mede te doen had, bedienden wy ons van den wind, ontzeilende dit levens-gevaar. Nu kon ik wel, by deze gelegenheid, dit ſchraal werkje wat aanzienlyker maaken, wanneer ik 'er verſcheide omſtandigheden by wilde voegen, die de geſchiedenis op konden ſchikken, al ware 't dat ze zo niet gebeurd waren. Ik kon, in dit opzigt, de gewoonte van zommige ſchryvers volgen, welken gelooven, dat het beter zy, ſierlyk te liegen, dan zonder ſieraad de naakte waarheid te verhaalen. Ik kon hier (want wie doch wilde my hier van onwaarheid over-

tuigen?) breedvoerig opgeeven, hoe veele uuren wy met de *Turken* gevogten, welken onsterflyken roem wy door onze dapperheid behaald hadden, hoe veele roovers ik alleen aan mynen degen geregen had en wat 'er anders merkwaardig by dezen zeeslag ware voorgevallen. Maar, indien men dit klein werkje bedillen wil, zo mag men het veel liever daarom berispen dat het al te droog geschreeven is, dan dat ik 'er te veel in heb geloogen. Het zal my aangenaam wezen, wanneer ik hoor, dat men zegt, ik had de geschiedenis van *Don Jan* beschreeven dan dat men oordeele ik had opgeschikte fabelen en aangenaame leugens opgetekend.

Toen we dit gevaar gelukkig ontkomen waren, schreeven de meesten, die met my op het schip waren, dit geluk aan de geloften toe, die ze den H. *Antonius* gedaan hadden. Maar ik schreef het veel eer toe aan de ontrouw van den schipper, die zyn verbond, met het ander schip aangegaan, verbrak, en zyn Convoy zo schandelyk verliet, hoe zeer deze ook schreeuwde, dat hy het te hulp komen mogt. Wanneer de schippers en zeelieden een gevaar ontkomen zyn; dan zyn ze doorgaande gewoon, zeer breedvoerig over het groot gevaar te spreeken, waarin ze zig bevonden hebben; en dit gebeurde ook hier. Elk stelde zig de naare en elendige lotgevallen levendig voor, die men zoude moeten hebben uitstaan, wanneer men in de handen van den Zeeroover gevallen ware. Hierin kwamen zy allen overeen, dat men my, om dat ik ziek en elendig was, als een onnutten last zoude over boord geworpen hebben: maar ik verbeelde

my

my daarentegen, dat ik niet alleen om de vremde taalen, die ik verſtond, boven alle anderen onbeſchaadigd zoude gebleeven zyn, maar dat men my ook te *Algiers* het ampt van een *Notaris* of *ſchryver* zoude opgedraagen hebben.

Dit gevaar dan gelukkig te boven gekomen zynde, kwamen wy eindelyk te *Civita vecchia* aan. Ik was het vaaren reeds moede, en nam daarom het beſluit, te voet na *Rome* te gaan. Dit oordeelde ik veel nutter, dan dat ik my nog drie dagen op den *Tyber* zoude ſlingeren laaten. De ganſche weg, welke na *Rome* gaat, was met ſlangen als opgevuld; waarom ik, byna nooit, durfde ſtil ſtaan, en veel min gaan zitten. Ik geloof, dat deze omſtandigheid, en niet de nagtlugt, waaraan men het doorgaande toeſchryft, aanleiding tot het gerugt gegeeven hebbe, dat de lugt omtrent de ſtad *Rome* zo vergiftig zy, dat men zig, zonder levens gevaar, 's nagts niet onder den blooten Hemel op kan houden. Wanneer dit kwaad alleen van de ongezonde lugt voortkomt; dan moet men zig billyk verwonderen, dat 'er de Zeelieden niets van weeten, die nogtans in de haven onder den blooten Hemel liggen. Dit ondertuſſchen kan men niet ontkennen, dat de Vremdelingen, die in den zomer na *Rome* gaan, doorgaande ziek worden. Daarom pleegen ook alle de zulken, die zig, om aan hunne nieuwsgierigheid te voldoen, daar heen begeeven, hunne reis zo lang uit te ſtellen, tot dat de *Wynmaand* is begonnen: maar het valt niet ligt, de reede daarvan op te geeven. De ligging en ſtreek der Stad is nog dezelfde, als ze in oude tyden geweeſt is, en geen oude ſchryver maakt gewag van eene zo giftige en den Vremdelingen

zo gevaarlyke lugt. By aldien ik ook al toestaa; dat het hedendaagsche *Rome* van den oever der zee wat verder af ligt, zo als eenigen gelooven, die zig, ter versterking van hun gevoelen, op andere steden beroepen, welke voorheen aan de Zee stieten, en nu byna midden in 't Land liggen; zo kan nogtans de nabyheid der *Zee*, ter afwendinge van dit kwaad, niets zeggen, daar de lugt even zo ongezond, zo niet nog ongezonder te *Civita vecchia* is, 't welk nogtans aan de zee ligt. Naa eene reis van twee dagen kwam ik te *Rome*, en wel door de poort, welke naby het *Vaticaan* is, waar de *Paus* zig gemeenlyk pleegt op te houden. Aanstonds viel my derhalve dit wonderwerk in de oogen, 't welk niet alleen binnen *Rome*, maar ook in de gansche waereld allermerkwaardigst is, en meest verdient, gezien te worden. Alleen daardoor, dat ik de kerk, het slot en het plein bezag, vergat ik alle myne voorige wederwaardigheden. Meest verwonderde ik my over de heerlyke en ongemeen pragtige *St. Peters-kerk*. Want, waar men ook de oogen wend, daar vind men, overal, het kostelykste marmer, en de omwaardeerbaarste overblyffels der oudheid.

Toen ik myne oogen door een zo pragtig gezigt, eenigzins, verzadigt had, zogt ik een Logement, en begaf my na dien hoek der stad, welke thans van de *Romeinen Piazza di spagna* genoemd word. Ik had reeds een uur rond gegaan, wanneer ik eindelyk een Logement vond, waarin ik my eene geheele maand ophield, en myne hardnekkige koorts door pillen en poejers zogt te verdryven. Ik verkoos tot mynen arts een' monnik, die te gelyk Apotheker in het niet ver van myn

lo-

logement af gelegen *Triniteits klooster* was. Maar het ſcheen, dat de ziekte door de gebruikte hulpmiddelen nog erger wierd. Waarom ik het beſluit nam, vermits de koorts zig niet door artſenymiddelen wilde laaten weg neemen, dezelve alleen door maatigheid te verdryven. Ik heb ook naderhand bevonden, hoe men daardoor de koorts veiligſt kwyt kan worden. De eerſte maand ten einde zynde, was ik reeds myn logement moede, en zogt een ander. Want myn waard was aan de teering vaſt, en wekte my, terwyl zyne ſlaapkamer naby myn vertrek was, door zyn aanhoudend hoeſten en roggelen, 's nagts meer als tienmaal uit den ſlaap. Zyne vrouw was een verzoopen en ſchaamteloos wyf, welke door ongeöorloofde kunſtgreepen haare gaſten tot zuipen en andere ongeregeldheden verleidde, en ze by deze gelegenheid hun geld uit den zak klopte. Zy ſchreef myne koorts alleen daaraan toe, dat ik zo ingetogen leefde, en verzekerde my, dat ik ze beſt verdryven zoude, wanneer ik braaf plaiſier nam, en myn lighaam niets weigerde. Zy plagt ook zomtyds de *Duitſchers*, om dat ze van hen beſchonken was, in dit geval te roemen, dat ze zig geen vermaak lieten ontglippen, en zig door een vrolyk leven, dat ze dag en nagt onophoudelyk vervolgden, beſt tegen de ziektens beſchermden, waarvan de vremdelingen doorgaande, by hunne komſt te *Rome*, plagten overvallen en aangerand te worden. Daarentegen zwoer ze, dat een jonge *Duitſcher*, onlangs, in eenen zeer elendigen toeſtand in haar huis ware geſtorven, welken de anderen niet tot eene zo ongeregelde levenswyze hadden beweegen kunnen. Deze *Philosophie* mishaagde my

zodanig, dat ik zonder uitstel haar huis verliet, en na eene andere wooning omzag. Ik vond ze ook by eenen *Piemontezer*, welke *Johannes Baptist* heette. Hier vond ik alles beter en geregelder. Myn waard was een zeer eerlyk en dienstvaardig man, van wien ik leerde, hoe men zyne huishouding te *Rome* in moet rigten. Ik kogt daarom ketels, potten en kookte zelf wat ik 'smiddags en 'savonds eeten wilde. Dit strekt den reizigers in *Italie* tot geen nadeel, om dat het overal reeds in de mode gebragt is. De waard komt elken morgen, voor dat hy na de mark gaat by hen die by hem woonen, en vraagt, wat ze 'smiddags en 'savonds eeten willen. Zo dra men hem nu dit gezegd heeft, dan gaat hy na de mark, en brengt vleesch, wortelen, kruiden of wat men anders begeert, mede: het klaar maaken laat hy aan elk een' zelf over.

Ik zal my hier niet breedvoerig met het verhaal ophouden, hoe ik myne spyzen klaar gemaakt hebbe, hoe kunstig en ordentelyk ik eene soupe of ander *Italiaansch* geregt toemaaken kunne. Ik weet wel, hoe, naar de strenge regelen zelfs zulke kleinigheden in eene volledige historie plaats moeten vinden. Maar ik wil liever den naam van een' agteloos historie-schryver hebben, dan my aan het streng oordeel der *Fransche* Koks onderwerpen, welken my mogelyk menigmaal toonen mogten, hoe ik hier en daar mis had en hoe weinig ik hunne regels hadde in agt genomen. Al hebbe ik in de fraaje weetenschappen te *Rome* niet zonderling toegenomen, ik heb nogtans zodanige dingen geleerd, die tot de Keuken behooren. Ik heb geleerd, hoe veel vuur men noodig heeft om eene *Manestre* of *soupe* klaar te

maaken hoe lang erweten, grutte en andere fpyzen moeten kooken, hoe veele *Ave Maria* men moet bidden om eyeren te kooken, en wat men anders meer van een' kok gewoon is te vorderen. Wanneer men diesvolgens op deze weetenfchappen ziet, zo lyd het fpreekwoord by my eene uitzondering: „ hy reisde eenvouwdig na *Rome* „ en kwam eenvouwdig weer te rug." Zommigen beweeren wel hoe hy den naam van een' Geleerden niet verdiene, die zyne eige fchoenen niet kan lappen, maar, wanneer dit zo is, dan kan hy nog, met veel minder regt een Geleerde genoemd worden, die niet in ftaat is, voor zig zelven, in geval van nood, eene foup' te kooken. Ten einde egter de uuren, die ik gewoon was, tot de ftudien te befteeden, niet door myne keuken-bezigheden leiden mogten, zo had ik altyd wanneer ik vóór den haard ftond, pen en ink kort by. In de "eene hand hield ik het boek, en in de andere den lepel: doch menigmaal ondervond ik tot myn eigen nadeel, hoe het niet zo gemaklyk valle, op "eenen tyd te kooken en te *Philosophceren.* Wanneer ik zomtyds de zaaken, die ik las, al te yverig nadagt, zo tyranniseerde 't vuur onderwylen zo zeer over myne potten, dat de fpyzen of verbrandden of wel een rook-fmaak aannamen, en over kookten. In 't begin fcheen my deze morfige bezigheid zeer laag te wezen; vooral wanneer ik daaraan dagt hoe zuiver ik my altyd plagt te kleeden. Maar deze fchaamte was van geenen langen duur, toen ik zag dat deze gewoonte doorgaande in *Italie* was ingevoerd. In myn logement hielden zig ook twee *Napelfche* Edellieden op; deze trof ik, menigmaal, by het zelfde werk aan. Wanneer we

onze deuren openden, zo maakten onze potten, wanneer ze op het vuur stonden, een wezenlyk Concert. Myn pot, die de kleinste was, zong den eersten *Discant*, maar de pot van hen, die grooter was, hield den *Bas*.

Op deze reis merkte ik, dat de menschen aan overdaad en dronkenschap immer minder vast zyn, hoe verder zy van de *Noordsche* streeken af woonen. In *Vrankryk* heb ik slegts zeer weinige dronke menschen gezien, maar geen' een' in *Italie* ontmoet, die een' knip weg had. De *Deenen* gelooven dat de *Noorwegers* in dit stuk te veel doen; daarentegen meenen de *Deenen* en *Duitschers*, dat de *Franschen* al te spaarzaam huishouden. Den *Italiaanen* schynen de *Franschen* groote verkwisters te wezen en over de *Spanjaarden* vellen ze in tegendeel dit oordeel, dat ze al te gierig zyn. In de huizen der voornaamste Heeren is het niets vremd, dat ze eenige spyzen, die 's middags over gebleeven zyn, voor het avond-maal bewaaren.

Ik was eene geheele maand alleen in myn logement. In 't begin verwonderde ik my zeer, dat zig in een zo groot huis, waarin zo veele Kamers waren, niet meer menschen ophielden; maar ik bevond naderhand, dat het in de meeste huizen der stad even zo gelegen was. Wanneer men *Rome* naar de grootte der stad op haar zelve beschouwd, zo zal het zeer weinig verschillen, dat deze plaats niet even zo groot zoude zyn, als *Parys*. Maar, wanneer men wil zien op het getal der inwooneren; dan word deze stad van zeer veele andere *Europeische* steden overtroffen. Want, wanneer men de inwooners tellen wilde, zo zoude men nauwlyks een getal van 200000 kun-

kunnen uitmaaken. Waarom men ook buiten den tyd wanneer 'er een Jubel-feeſt invalt, of een nieuwe *Paus* zal verkoozen worden, een huis voor een' zeer maatigen prys kan huuren. Maar by zulke buiten gewoone gevallen komt 'er eene zo verbaazende menigte van menſchen na *Rome*, dat ze naauwlyks allen kunnen gehuisveſt worden. Daarom gelooven ook de *Roomſche* burgers, dat het welzyn der ſtad daarin beſtaat, dat 'er meermaalen een nieuwe *Paus* verkoozen werde. Om deze zelfde rede waren ze met *Paus Clemens XI.* niet al te wel te vreden, om dat hy zo lang leefde. Tot aan het einde van *December* was alles in myn logement ongemeen ſtil. Maar na nieuwe jaar kwamen alle gochelaars, Comedianten en koorde-danzers na *Rome*, die, zo als ik geloof, in ganſch *Italie* gevonden wierden. Ons geheel huis was vol van Comedianten, welken zig tot laat in den nagt in hunne vertooningen en Comedien oeffende. Hierdoor plaagden ze my, die nog aan de koorts ging, 's nagts, en over dag hinderde ze my in myn ſtudeeren. Na het Kers-feeſt komen 'er altoos tien tot twaalf benden Comedianten na *Rome*. Elke bende heeft een vaſt tooneel-ſtuk, dat ze geduurig vertoond. De bende, die zig in ons huis ophield, had eene Comedie van een' Arts, welke met die van *Moliere*, *Medicin malgré lui*, zeer veele overeenkomſt heeft. Het hoofd dezer bende ſpeelde de rol van *Doctor*, en daarom was hy den ganſchen winter door de *Doctor*, om dat ze dit eene ſpel maar vertoonden. Hy wierd ook daarom van allen, zelfs wanneer men ernſtig met hem ſprak, *Sign. Doctore* genoemd, en hy nam ook dezen titel aan, zo dat men denken zoude, hy ware geen Comediant maar deze waardigheid ware hem ordente-

lyk op eene Hoogeschool gegeeven. Misschien zouden nu eenigen gelooven, hoe zulke Comedianten strydig met hun eigen voordeel handelden, wanneer ze altoos eene en dezelfde vertooningen voor den dag brengen, waardoor eindelyk de toehoorders moede zouden worden, wanneer ze eene zaak zo menigmaal aan moeten hooren. Maar onder zo veele menschen, als zig in deze stad bevinden, zyn 'er altyd eenigen, die de vertooning van zulk een stuk nog niet gezien hebben, en die daarom van de eene in de andere Comedie loopen.'

In deezen ganschen tyd wierd ik door myne koorts belet, welke zig door geene medicynen wilde weg laaten neemen. Men roemde een' schoenmaaker te *Rome*, die de koorts alleen door eenige woorden verdryven kon. Men raadde my sterk aan, dat ik dezen om raad vraagen zoude. Maar ik heb altoos een' afkeer van zodanige menschen gehad die de oogen verdraajen, de lippen beweegen, met de vingeren speelen en ten laatsten met alle hunne bewtegingen en grillen niets uitregten. Waarom ik de ziekte voor draagelyker hield, dan dat ik zodanige menschen ten spot strekken zoude, die het oordeel naar het geld vellen, dat men hen geeft. En toen ik hoorde, dat die schoenmaaker zelf, menigmaal, ziek, wáre, zo viel my in, wat de Digter zegt:

Ik tel zulk volkje niet, als MARSUS, *en zo veelen,*
Als met hem in de Kunst van waar te zeggen deelen
Geen wiccbelaar, geen man, die droomen uit kan
leggen,
(Naar zyn voorgeeven) heeft by my iets meer te
zeggen.

'T

'T zyn Bygeloovigen, daar men niets om moet geeven;
'T zyn Luyaarts, Dwaazen, en die diep in de armoê leeven;
Niet weetende den weg, schoon zy hem andren wyzen,
'T geld kloppend uit de beurs, om lekker slaag te spyzen.

Waarom ik immer mynen goeden vrienden ten antwoord gaf wanneer ze my myn ongeloof verweeten, indien die schoenmaaker meer als zyne leest verstaat, dan moet hy zyn meesterstuk daardoor bewyzen, dat hy zig zelven helpe.

Onderwylen was myne koorts nogtans my niet zulk een beletzel dat ik niet, byna alle dagen, uitgaan, en de merkwaardigheden dezer stad bezien kon. Ik bezogt mede de openbaare *Bibliotheeken* naarstig, onder welke de *Minerve* en *Sapientie-Bibliotheeken* de voornaamste waren. De *Bibliothecarii* zyn daar zo dienstvaardig dat ze elk een' niet alleen de boeken, die men begeert, geeven, maar zelfs den studeerenden, wanneer zy het begeeren pen, ink en schoon papier verschaffen. Maar nogtans is het niet geöorloofd, de *verbooden boeken* te mogen gebruiken, zo het de *Inquisiteur* niet heeft toegestaan. Om deze rede leed ik als een tweede *Tantalus* gebrek by zulk eenen grooten voorraad en moest my alleen daarmede laaten paajen, dat ik die boeken van buiten bezag. Want, wat ik ook voor een boek vorderde, dat was meestal immer verboden. Een eenvouwdige en ongeleerde monnik, die een Knegt van den *Bibliothecarius* was, gaf my eens, op myn verzoek, het *Woordenboek* van Bayle;

maar

maar hy wierd, om dezen misslag, van den *Bibliothecarius*, die een *Dominicaner* en medelid van het collegie der *Inquisitie* was, hevigst doorgehaald. Ik zogt hem met goede woorden neer te zetten; maar het was te vergeefs! ik moest het boek weer overgeeven, en kreeg ten antwoord, dat ik die vryheid van een' ander' moest verzoeken, die ze alleen geeven kon: maar 't scheen my al te onzeker en te moeijelyk toe, my deze toets te onderwerpen. Waarom ik de *Minerve Bibliotheek* verliet, ziende, dat ik 'er in 't geheel geen nut uit trekken zoude, en begaf my na de *Sapientie Bibliotheek*. 'T opzigt over deze was aan een' waereldlyken toebetrouwd; daarom hoopte ik, myn oogmerk des te eer te bereiken, en geen' zulken tegenstand, als by den Geestelyken, te ontmoeten. Maar hier kreeg ik het zelfde weigerend antwoord, of ik schoon openlyk zeide, dat ik een ketter was, die door het leezen der *verboode boeken* niet kon geërgerd worden. Myne studien wierden daardoor zeer naauw bepaald, en 'er was voor my niets meer overig, dan dat ik my de *Romeinsche* oudheden en eenige nieuwe beschryvingen van *Rome* bekend maakte. Deze boeken weezen my ook den weg, wanneer ik door alle hoeken en straaten der stad ging, en overblyfsels der oudheid opzogt. Ik ging alle dagen, zo menigmaal het weer maar toeliet, geheele uuren tusschen die oude en merkwaardige ruinen heen, hebbende de berigten in de hand, die ik op de Bibliotheek had aangetekend, door wier hulp ik alles vinden kon. Nogtans zogt ik, byna, eene gansche maand de *porta trigemina* der *Horatien*, tot dat ik ze ten laatsten ook, door de aanwyzing myner uittreksels ontdekte. De meeste

ou-

oude monumenten zyn zelfs den Geleerden naar hunnen voorigen naam onbekend. Wanneer men hen, die men op de ſtraat ontmoet, vraagd, waar men het *Pantheon* zoeken moet? zo geeven ze ten antwoord, *non lo ſo.* Vraagd men na het *Amphitheatrum Veſpaſiani*; dan krygt men ten antwoord, *non intendo*; daar nogtans deze *gedenk-tekenen*, door de langheid van tyd, nog niet verwoeſt zyn. Wanneer men dan dezelven vinden wil, zo moet men zig, eerſt, de nieuwe naamen bekend maaken, die hen gegeeven zyn. Men moet na het *Celiſeum* vraagen; dan wyſt men iemand het *Amphitheater* (de Schouwplaats) van *Veſpaſianus*, en, wanneer men het *Pantheon* den *ouden Tempel aller* (heidenſche) *Goden* zien wil; zo moet men *la Rotonda* zeggen.

Ik hield my nogtans niet by die oude en door de langdurigheid van tyd byna verteerde overblyfſels van het oude *Rome* op, zo, dat ik my ook niet het nieuwe *Rome* zoude bekend gemaakt hebben. Nu ſchepte ik eens myn vermaak in de oude overblyfſels; dan bezag ik weer de nieuwe gebouwen. Ik ging door alle ſtraaten en hoeken der ſtad, en bezag de voornaamſte paleizen, kerken en kloosters. Boven alle andere beviel my de *nieuwe Kerk*, welke men doorgaande *Chieſa nuova* noemt, en wel om de ſierlyke en nette redevoeringen, die daar elken dag van drie priesters der preek-orden gehouden worden. Naauwlyks verlaat de een van hen den preekſtoel, of een tweede klimt 'er weer op, en men kan dus in ander half uur drie redevoeringen hooren onder welke 'er altoos 'eene over 't leven van een' Heiligen en deſſelfs lof handelt. Doch immer heb ik getwyfeld, of ik my by deze lofſpraaken

der

der Heiligen meer over de fraayheid der redevoeringen dan over het gering gewigt der zaaken zoude moeten verwonderen: want de minste kleinigheden en de zotste droomen wierden met de verhevenste uitdrukkingen voorgedraagen.

Toen ik my te *Rome* ophield, handelde een van deze redenaars over de *kragtige voorbede der Maagd* MARIA, bevestigende zyn voorstel door de volgende *geschiedenis.* Daar leefde voor dezen een man, die den naam *Johannes* voerde, en zig aan de bescherminge der maagd *Maria* geheel en al had overgegeeven. Maar hy moest, daarom, zeer veele verzoekingen en aanvegtingen des duivels uitstaan, die hy nogtans een' tyd lang gelukkig overwon, om dat hy zig alle morgen met het *Ave Maria* beschermde. Ten laatsten wierd hy van eenen zyner bloedverwandten ter bruiloft genoodigd, en kwam met een' halven roes weer na huis. De duivel wilde zig, deze goede gelegenheid niet laaten ontglippen en nam daarom de gedaante eener fraaje maagd aan en ging deze *Johannes* te gemoet. De goede *Johannes* deed wel in 't begin eenen tamelyken tegen-stand, maar eindelyk liet hy zig door de zo menigmaal herhaalde aanlokfels vervoeren, en verkragten de maagd. Toen *Johannes* des morgens den roes uitgeslaapen had, en te gelyk nadagt wat hy gisteren voor eene groote zonde gepleegd had, zo ontwaakte zyn geweeten niet alleen, maar hy schaamde zig ook zo, dat hy niet meer durfde, zyn *Ave Maria* bidden. Dewyl dus *Johannes* zig van zyne gewoone wapenen niet bedienen kon, zo tastte hem de duivel immer sterker aan, voor dat hy zig door boete weer van zyne magt los kon maaken. *Johannes* wilde zig, kort daarna met een' boot over eene rivier zet-

ten, maar de boot floeg om, en *Johannes* verzoop. Hier moeft hy ook drie dagen op den grond in 't water blyven liggen, alwaar hy te gelyk van den duivel wierd bezeeten. Nu had de *maagd Maria* dit pas vernomen, of ze ging na haaren Zoon, en verhaalde hem, hoe elendig een van haare aanbidders van den Duivel geplaagt wierd. De Heiland klom aanftonds op zynen regterftoel, en fprak dezen *Johannes* vry, die dan aanftonds van de banden van dien kwaaden Geeft verloft wierd en uit de diepte na boven kwam. Hy dreef zo lang als een ftuk hout boven op het water, tot dat hem de ftroom aan 't land dreef. Hier wierd hy van de maagd *Maria* zeer vrindelyk ontfangen en verkwikt, waardoor hy zyne voorige kragten weer kreeg, en eindelyk ook eene Kapel ter Eere van de maagd *Maria* bouwde, waarin hy zynen overigen leeftyd fleet. Uit deze zotte gefchiedenis trok onze redenaar dit gevolg wat zig (dezulken voor voordeelen belooven konde, die de maagd *Maria* opregt aanbaden.) Ik heb nog andere klugtige gefchiedeniffen gehoord, die ik niet, zonder befchaamd te worden weer zoude verhaalen kunnen. Zo ligt de Toehoorders alles gelooven, zo onbefchaamd en vermetel liegen die redenaars.

Voor 't overige voldeed ik myn gezigt en gehoor zo wel door de pragt, die in alle Kerken heerfcht, als door het heerlyk *Italiaanfch'* muziek. Meeft wierd ik door de *inftrumentaal muziek* ingenomen, welke my veel beter als de *vocaal muziek* aanftond om dat de eerfte *Difcantift*, naar de *Italiaanfche* gewoonte, de ftukken altoos met eene huilende ftem zingt.

Tweemaal heb ik flegts het geluk gehad, den

Paus

Paus Clemens XI te zien, om dat hy, van wegen ouderdom en zwakheid, zeer zelden meer in 't openbaar plagt te verschynen. Voor dezen, en toen hy nog jonger was, vergunde hy elk een den toegang wanneer hy, op den eersten dag van elke maand, allen die het begeerden, gehoor verleende. Hy liet zig in de Kapel, van vier *Zwitsers*, die de lyfwagt van den *Paus* zyn, draagen, wanneer hy op zynen stoel zat en van de *Zwitsers* gedraagen wierd, hief hy zyne milde hand op, en deelde daar mede allen en elken den *Apostolischen zegen* mede, die by de waare Geloovigen van eene heerlyke werking pleegt te wezen. Maar ik, als een Ketter, ondervond 'er in 't geheel geen nut van; want myn koorts wierd 'er in 't minst niet door verzagt. Den *Paus* volgden de *Kardinaalen* in hunne orde en kusten zynen vinger, die met den *visschers-ring* versierd was. Hierop hefte hy met eene beevende stem, het *Dominus vobiscum* aan, en een *Kardinaal* liet 'er aanstonds het overige op volgen.

Vermits ik gewoon ben, U, *myn Heer* alles te ontdekken, wat 'er op myn hart ligt, zo wil ik U ook twee misdaaden bekend maaken, die door my te *Rome* gepleegd zyn. Zy zyn gewigtig of gering, naarmaate Gy, *myn Heer*, dezelve zult beöordeelen. De eerste bestaat daarin, dat ik met het gansche volk, toen de *Paus* voorby gedraagen wierd, op de knyen ben gevallen. Dit moeten allen dezulken doen, die den *Paus* willen zien. Maar wanneer men na *Rome* reist, en den *Paus* niet ziet dan is dit zo dwaas, dat men 'er een byzonder spreekwoord van gemaakt heeft. Ik ben wel een *Luthersch* man, maar ik ben niet van het gevoelen der geenen, die het

als

als eene dood-zonde aanmerken, wanneer men een' *Potentaat*, die van een' vremden Godsdienst is, (in zyn eigen land) voor 't uiterlyke eerd. De andere misdaad kan zo veel te minder ontschuldigd worden, alzo ik niet genoodzaakt was, dezelve te pleegen: ik klom namelyk met myne knyën de *heilige trap* op, van welke men zegt dat onze Verlosser op dezelve in 't regthuis van *Pilatus* gegaan zy, wanneer hy voor desselfs geregt zoude gesteld worden. Nogtans maakte ik by my zelven dit besluit tot myne verontschuldiging: is het waar, wat men van deze *heilige trap* voorgeeft zo verdienen deze heilige voetstappen met allen regt dat men ze eerd; maar is het daaromtrent zo niet gelegen; dan verdient myne handelwyze nogtans geene straf, om dat myne dwaaling zelve een bewys eener godvrugtige nedrigheid is.

In dezer voegen bragt ik den ganschen winter te *Rome* door, en dezen voorby zynde, zo moest ik op de terugreis na myn vaderland bedagt wezen. Ik oordeelde 't egter niet veilig, my weer op Zee te begeeven, en nog eens aan 't gevaar te onderwerpen, dat ik onlangs zo gelukkig ontkomen was. Daarentegen, was de reis te Land, die ik voorneemens was, te voet te doen, wel moeyelyker en lastiger, maar nogtans te gelyk veel veiliger. Ik overleide beide zeer wel, maar eindelyk verkoos ik het laatste, en wel meestal ook daarom, om dat ik door den nood daartoe gedwongen wierd. Ik hoopte teffens, door de bestendige beweeging, myne Koorts te verdryven. Ik brak daarom in 't einde van *Sprokkelmaand* op van *Rome*, en kwam, na verloop van veertien da-

gen, gezond en vergenoegd te *Florence* aan. In 't begin was ik bedugt, dat de kortaasseming waarmede ik gekweld was, myne kragten mogt beneemen, en daarom ging ik ook zeer langzaam, geene rede van spoed te maaken hebbende, behalve, dat ik zomtyds, om eene goede herberg te krygen, wat sterker aangaan, en den weg schielyker, als anders; af moest leggen. Doch door het geduurig gaan wierd ik met den tyd zo gehard, dat ik te *Florence* sterker en vaardiger te voet was, als te *Rome*. Daar ontmoette ik eenen *Duitscher*, die zig vrywillig aanbood, dat hy my in de stad, om ze te bezien, rond wilde leiden. Ik bedankte hem voor zyne beleefdheid, geloovende, dat hem zyn goed hart daartoe aanzettede: doch, onze wandeling geëindigd zynde, en hem door de verpligtste woorden dank gezegd hebbende, zo maakte hy geene bedenking, voor zyne moeite eene betaaling te vorderen. Daardoor hield onze voor korten tyd opgeregte vriendschap weder op: want men heeft niet noodig iemand voor eenen beweezen dienst te bedanken, wanneer men dien betaald. En daarenboven wist ik ook, dat hy met regt geene betaaling vorderen kon, om dat ik hem niets beloofd had, en hy kon my ook niet noodzaaken, hem iets te geeven, om dat hy zig vrywillig, zonder dat ik het hem verzogt had, aanbood. Ondertusschen schoot my in de gedagten, wat men pleegt te zeggen, dat men een ander zo veel en nog meer weer moet geeven, als men van hem ontfangen heeft, wanneer het mogelyk is; en daarom betaalde ik hem ook. Hierop vervolgde ik myne reis over het *Appeninische gebergte*

na *Bononien*, alwaar ik, om van 't gebod, in den vasten geen vleesch te eeten, ontslagen te zyn, by een *Doctor* ging, en my van hem een getuigenis geeven liet, hoe myne ziekte my niet toeliet, my aan deze wet te binden. Ik kreeg het ook, en begaf my voort daarop na de priesters, die om deze rede in de *Dom-kerk* plagten te vergaderen. Toen dezen het schrift van den *Doctor* gezien hadden, gaven ze my de vryheid, vleesch te mogen eeten, door een open brief, op deze manier geschreeven: *comme il Sign. Mich. Recco non puo Senza pericolo di sanita guardare la Quaresima*, &c.

My van deze wetten bevryd hebbende, reisde ik verder na *Parma*, *Placenza*, en *Turin*, in welke stad ik my eenige dagen ophield, niet juist, om uit te rusten, maar myne nieuwsgierigheid te voldoen. Want *Turin* is de fraayste stad van alle, die ik ooit gezien heb. In dien hoek, welke de *nieuwe stad* genoemd word, en het halve deel der stad uitmaakt, zyn alle huizen zo pragtig, en zo naaukeurig naar de regels der fraayste bouwkunde opgetrokken, dat men deze gebouwen niet voor huizen, maar voor een zeer groot en zig wyd in de lengte uitstrekkend paleis aanziet. Men kan de huizen ook anders niet, dan door zekere kenmerken, en door de opschriften boven de deuren, van malkander onderscheiden. Ik hield my twee dagen in deze pragtige stad op, en vervolgde hierop mynen weg verder, terwyl ik te gelyk uitgerust, en, zo als ik geloofde; myn lighaam eene verversching gegund had. Maar ik merkte, dat juist door deze rust myne kragten verzwakt waren. De reizen vallen iemand in ver-

re na zo zwaar niet, wanneer men ze aanhoudende vervolgt, dan wanneer men ze immer van nieuws begint. Zo moeyelyk als het is, 't vuur weer van nieuws aan te steeken, 't welke nogtans door de bestendige beweeging, op eene zeer ligte manier, kan onderhouden worden; zo zorgt ook een reiziger veel beter voor zyne kragten, wanneer hy bestendig reist, dan wanneer hy veele rustdagen tusschen beiden houdt, waarom ik ook in 't begin niet anders als zeer langzaam gaan, en in de eerste dagen pas twee of vier mylen af kon leggen: maar, toen ik weer gewoon was, te voet te gaan, zo bevond ik my even zo frisch en vaardig, als voorheen.

Van *Turin* reisde ik over de *Alpen* na *Savoye*, welk Land wel om de menigte daarin zynde klippen en bergen een vreezelyk gezigt maakt maar nogtans met zeer veele fraaye plaatzen en steden vervuld is. Men ontmoet in beide Vorstendommen nog veele droevige spooren van de wreedheid der *Franschen*, die byna alle steden verwoest hadden: doch des te gemaklyker viel het my, overal door te komen, terwyl 'er in de plaatzen, die eertyds zeer vast geweest zyn, maar nu door den oorlog zeer veel geleeden hadden, en overal open stonden, geene bezetting te vinden was. Over de *Alpen* gaande, zag ik op eenen dag drie *Jaar zaizoenen*. Op de vlakte van *Piemont* was het zo warm, als het midden in den Zomer wezen kan. Aan den voet det *Alpische gebergtens* scheen het my zo koud te zyn, als of het reeds Winter was; en in *Savoye* kwam het my voor, als of de Herfst zynen aanvang had genoomen. Op deze

ze reis over de *Alpen* bediend men zig van muilëzels, welken men onder aan 't gebergte voor eenen zeer geringen prys huuren kan. Boven op 't gebergte treft men zulke eene vlakte aan, dat 'er zelfs een wagen ryden kan. Over deze vlakte gekomen zynde, ontmoetten my overal huurfleeden, waarop men in eenige minuten na beneden glyd, of, zo als het fchynt, na beneden vliegt; en dit noemen ze daar *ramaffer*.

Hierop ging ik wederom te voet door *Savoye* en *Dauphiné* tot *Lyons*, alwaar ik geloofde, alle moeite en gevaar overwonnen te hebben, terwyl ik den weg, dien ik nog voor my had, gemaklyk af kon leggen, wanneer ik eenige mylen door *Bourgondie* daarvan uitzonderde. Vermits ik nog zo veel geld overhad, dat ik den fchipper de vragt betaalen kon, zo ging ik te *Lyons* zeer vergenoegd fcheep: maar de uitkomft was zeer flegt.

Ik verhaalde mynen reisgenooten den flegten toeftand myner gezondheid, en deze raadden my allen tot drinken. Zy fchreeuwden allen als uit eenen mond, dat 'er geen beter middel tegen de Koorts ware, als een roes, en dat ik hiertoe noodzaakelyk moeft befluiten, zo ik niet altoos van de Koorts wilde geplaagd wezen. Ik liet my eindelyk door hunne praat overhaalen, en dronk den ganfchen avond in de herberg, waarin we gegaan waren, luftig met hen rond, en ging eindelyk met eene goede roes na bed. Dewyl ik nu ziekelyk en het drinken niet gewend was, zo wierd myn bloed door dezen roes zo zeer verhit, en de dampen hadden myn hoofd zo ingenoomen, dat ik my

verbeelde, hoe myne reisgenooten met my den ſpot dreeven, toen ik 's morgens vroeg ontwaakte, en ze my mede na 't ſchip trekken wilden. Ik kantte my tegen hen ten uiterſten aan. Daar het bloed in eene zo ſterke geſting was, zo verwonderde ik my, dat myne phantazye niet nog zottere dingen voor den dag bragt. Eenige van myne reisgenooten greepen na mynen arm, om my ader te laaten, anderen ſcheurden myne kleeren op, om my lugt te geeven; maar ik verbeelde my, dat ik onder eene bende roovers was gevallen, en riep daarom niet alleen, geweld! maar ik ſmeekte hen zelfs, dat ze my tog myne vryheid en myn Leeven ſchenken mogten. Ik moeſt daarom alléen in deze herberg terug blyven, verlaatende niet alleen myne reisgenooten, maar verloor ook het geld, dat ik den ſchipper reeds gegeeven had. Doch den volgenden dag; wanneer ik dezen roes door vaſten weer verzet had, bekwam ik, leggende den weg, die na *Parys* nog overig was, te voet af. Hier aangekomen zynde, kende my noch myne waardin, noch myne andere vrinden; ten deele, om dat ik zo bruin in 't aangezigt geworden was, zo dat men my voor een miſties had mogen aanzien, ten deele, om dat ik zeer ſterk omtrent het lighaam toegenomen had. By myn vertrek na *Rome* was ik zo mager, dat ik byna doorzigtig was, maar nu kwam ik zo ſterk en gezet terug, dat het niet ſcheen, dat ik zo veele Landen te voet doorgegaan, maar veeleer, dat ik my aan eene plaats beſtendig opgehouden, en de ruſt genooten had. Zo voordeelig is eene beſtendige beweeging voor myne gezondheid. Of my

ook

ook schoon op deze gansche reis myne Koorts plaagde, zo had ik nogtans immer een grooten trek tot eeten; om dat ik door het gedurig gaan altoos hongerig wierd. Ik hield my eene gansche maand in *Parys* op, allen mynen tyd besteedende, myne Koorts kwyt te worden: maar alle middelen der beste artsen waren even zo vrugteloos, als of men water in een zeef giet. Waarom ik alle hoope opgaf, ooit van myne Koorts verlost te worden, maakende veeleer alle klaarigheden, de terugreis na myn Vaderland, zonder uitstel, aan te neemen. Doch myne reis wierd eenige dagen uitgesteld van wegen een verschil, waarin ik met een burger in *Parys* om eene zeekere Somme gelds raakte, die ik by hem neergelegt had. De zaak op haar zelve was zeer klaar, en egter verwekte hy my een twist, om dat de waarde van 't geld in myne afwezenheid gedaald was. Eindelyk verkoozen wy eenen onzydigen vrind ten scheidsman, die zig ook de zaak aannam, het vonnis zo vellende, dat my het geld, zonder de minste afkorting, weer moest gegeeven worden. Het geld, uit hoofde van deze uitspraak, na 't eindigen van dit geschil, ontfangen hebbende, reisde ik regelregt na *Holland*, en vond by mynen ouden waard in *Amsterdam* alle myne zaaken in dien toestand weer, zo als ik ze by hem gelaaten had. Hy was, zo als hy my verhaalde, reeds daarop bedagt geweest, myn Goed, by eene bekwaame gelegenheid, mynen vrinden toe te zenden, om dat hy niet geloofde, dat ik nog leefde. Tot hiertoe was de Koorts altoos myn bestendige reisgenoot geweest, en 't verwekte by allen eene verwon-

dering, dat ze noch door de beste medicynen, noch door de bestendige beweeging, die ik my gaf, kon weggenomen worden. Doch eindelyk raakte ik ze, op eene geheele byzondere wyze kwyt. Onder myne vrinden in *Amsterdam* was ook een burger, wiens naam was *Adriaan Geelmeiden*. Deze was myn Landsman, en te *Bergen* in *Noorwegen* gebooren. Hy gaf my de verzekering, hoe hy in zyn huis een Arts had, die my van myne Koorts bevryden zoude, zonder geld voor zyne moeite te vorderen. Wanneer ik nu by hem in zyn huis kwam, vond ik, in plaats van een Arts, eenige *Musicanten*, met wien ik een *Concert* plagt te houden, voor dat ik na *Vrankryk* reisde. Dezen booden my een instrument aan, en ik sleet den ganschen dag, tot laat in den nagt, met genoegen en *Musiceeren*, wanneer ik my eindelyk na huis begaf, en den volgenden dag, naar oude gewoonte, myne Koorts verwagtte. Maar ik vond, dat ze, ongetwyfeld na *Italie* terug gegaan was, waar ik ze, voor de eerste maal, ondervonden had. Ik heb ook, naderhand, niet den minsten aanstoot van dezelve gehad; behalven, dat ik op die dagen, wanneer ik eertyds met de Koorts geplaagd was, eene kleine vermoeidheid bespeurde. Zo wierd ik door de *muziek* weer hersteld, daar alle artsenyen niet in staat waren, dit werkstellig te maaken. Misschien mogt men zeggen, hoe my het zelfde ware overgekomen, wat anderen zieken pleegt over te komen. Wanneer dezen zonder medicynen gezond worden, en de ziekte zelve ten laatsten wykt; zo schryven ze doorgaande hunne gezondheid die artsen

toe,

toe, welken zy zig laatst toebetrouwd hebben, de anderen veragtende, die hen bystonden, toen de ziekte op haar hevigst was, maar waardoor ze dezelve zeer te na komen. Mogelyk schynt het eenigen even zo bespottelyk toe, dat ik aan de *muziek* de kragt toeschryve, dat ik 'er van de Koorts door verlost wierd. Ondertusschen moge dit door de kragt der *muziek*, of door de natuur zelve geschied zyn, ik was zeer blyd, dat ik myne voorige gezondheid weer gekreegen had. Voort daarop ging ik scheep na *Hamburg*, en vervolgens verder te land na *Koppenhagen*.

Te huis gekoomen zynde, moest ik my twee jaaren zeer naauw behelpen, en was daarom ook zeer misnoegd, dat geen openbaar Leeraar voor my plaats wilde maaken, wier lang leeven my zeer lastig was. Onderwylen gaf ik een schrift in de *Deensche* taal uit, onder dezen titel: *Inleiding in het regt der natuur en volkeren.* Ik bouwde myn werk op de beginzels van *Grotius* en *Puffendorf*, welken naast *Christ. Thomasius*, myne wegwyzers waren. In plaats van 't *Romeinsche* regt zyn de *Deensche* en *Noorweegsche* wetten bygebragt, en de *Historische* voorbeelden, waardoor het zedekundige pleegt opgehelderd te worden, heb ik even zo wel van de bedryven der *Noordsche* Volkeren, als uit de *Romeinsche* en *Grieksche* geschiedenissen ontleend. Doch den gemeenen man beviel dit schrift niet, daar het nogtans voor elk een' blykbaar is, hoe 'er voor den onderdaanen dezes Ryks niets nutter en voordeeliger is, dan dat ze 't regt der natuur verstaan. De *Deensche* wetten zyn met zo weinige woorden en zo bepaald opgesteld, dat een regter, wanneer hy

in 't regt der natuur niet wel kundig is, menigmaal in bedenking staan moet, wat hy voor een oordeel vellen moet. In *Duitschland*, en daar anders het *Romeinsche* regt is ingevoerd, is het geheel anders gelegen. Want daar kan een regter, wanneer hy al zelf onbedreeven is, en op zyn eigen doorzigt niet aan mag gaan, by eenen zo grooten voorraad alzins vinden, hoe dit geval door eenen regtskundigen en verstandigen man reeds voorheen beslist wierd, en hy oordeelt dus niet zelf, maar geeft slegts zyne toestemming aan die uitspraak, welke anderen reeds voor hem geveld hebben. Maar by zo kort beschreeve wetten word meer moeite gevorderd, een oordeel te ontwerpen, daar men zig by een geval zeer veele andere gelyke gevallen voor moet stellen. Dit kon ik breedvoeriger voorstellen, wanneer ik voorgenomen had, eene voorreden tot de *Deensche* wetten te schryven.

Maar dit klein werk had een zeer slegt lotgeval, terwyl 'er van duizend exemplaaren die 'er van gedrukt wierden, in tien tot twaalf jaaren pas drie hondert konden verkogt worden. De boekverkooper, die de kosten gedraagen had, was 'er niet zeer wel mede te vreeden, om dat het overschot van dien druk daartoe scheen bepaald te wezen, dat hy van de stof en mot verteerd wierd. Mogelyk denken myne lands-genooten, hoe ik te streng oordeele, of van voorneemen zy, met hen, omtrent de liefde tot de weetenschappen, te twisten: maar hier van ben ik zeer ver af. Ik wil hen niet beschuldigen, maar hen slegts deze errinnering geeven, dat ze, voortaan, hunnen Geleerden geene traagheid in 't schryven te last leggen, daar zy 'er zelven schuldig aan zyn, dat 'er

'er geene meer schriften in 't licht komen, maar dat de meeste handschriften of in de lessenaars geslooten blyven, of den winkeliers in handen vallen. De voornaamen in myn vaderland leggen zig met eenen grooteren yver, als eenig ander volk, op vremde taalen toe, en leezen veel liever *Fransche* en *Engelsche* boeken, ten einde ze zig te gelyk de taal bekend mogen maaken, welke zy zo zeer beminnen. Maar de gemeene man is zo zeer aan geestelyke schriften gewoon, dat hy niets leest wat den naam eener waereldlyke verhandeling heeft. Daar komt het van daan, dat eenige armoedige schryvers, om hun brood te winnen, zo veele *gebede boeken*, *kernen en sterren der gebeden*, *Hemel-leiders*, *Paradys-hofjens geestelyke aandagten*, en zo als zy anders de ontelbaare boeken van dit slag pleegen te noemen, schryven, duizend maal uit anderen weer naschryven, nieuwe titels verzinnen, en dan voor nieuwe boeken verkoopen. ——

Twee jaaren zo bekrompen doorgebragt, en daarin byna alle uuren en minuten geteld hebbende, ging eindelyk myne geluk-star op, waarop ik zo lang gehoopt had; en ik kreeg eene ordentelyke jaarwedde, waardoor myne ondraagelyke armoede eenigzins verminderd wierd. My wierd het ampt opgedraagen, de *bovennatuurkunde* openlyk *te leeren*, alhoewel dit tegen myn naturel was. Deswege voorzeiden ook zy, die my meer van naby kenden, den ondergang dezer heerlyke weetenschap. En hierin dwaalden zy ook niet. Want ik belyde opregt, dat ik de voetstappen myner voorgangeren niet betreeden heb, en dat de bovennatuurkunde nooit in grooter gevaar ge-

weest

weest is, als onder myne voogdyschap. Nogtans verborg ik myne oogmerken in 't begin, zo goed als ik kon, en hield kort daarop eene *redevoering tot lof der bovennatuurkunde.* Doch deze reden was zodanig, dat alle waare kenners der *Metaphysica* dezelve niet zonder ergernis aan konden hooren, om dat ze geloofden, ik hadde eene lykreden op den dood der *bovennatuurkunde*, en niet eene reden tot haaren lof gehouden. Maar, toen ze twee jaaren by my in dienstbaarheid geweest was, zo wierd ze, eindelyk, weer op vrye voeten gesteld.

Hierop vielen 'er by deze *Academie* zeer veele veranderinge voor. Eenige openbaare Leeraars geraakten tot de waardigheid van een' Bisschop, anderen wierden Predikanten, en eenigen stierven. Hierdoor wierd ik in korten tyd, *Byzitter in het Consistorie*, en kreeg eenen grooteren rang en eene hoogere jaarwedde, welke zig, zo als u, *myn Heer*, bekend is, naar den ouderdom rigt. Nu was ik derhalve van alle huiszelyke zorgen en die omtrent een bestaan ontslagen, die my myn ganschen leeftyd zo zuur gemaakt hadden. Ik was thans ook enkel en alleen daarop bedagt, myne kragten weer te ververschen, welke door eene zo langduurige ziekte, door zo veele moejelyke reizen, en door het hartzeer van zo veele jaaren ongemeen verzwakt waren, en mynen overigen leeftyd in rust en stilte door te brengen. Doch iets anders was over my beslooten. Een myner collegen verwekte my eenig geschil over zekere inkomsten, die naar de stigting den oudsten moesten te beurd vallen: maar, de zaak van het *Consistorie* onderzogt zynde, wierd my het

voor-

voorregt van ouderdom, en te gelyk het regt tot de inkomsten toegeweezen.

Pas egter was dit geschil bygelegt, of ik moest my al weer met een anderen vyand inlaaten. Dit was een nieuwe historie-schryver, die een kort begrip der *Deensche* historie in de *Duitsche* taal uitgaf. In de voorreden tot dit werk had hy, behalven andere misslagen, die ik hier niet aan wil roeren, alle *Deensche*, zo wel oude als nieuwe Historie-schryvers braaf over den hekel gehaald, en eenigen als agteloos, anderen als snappers en geleerde dieven uitgekreeten. Ik wierd insgelyks onder hun aantal gerekend, en hard aangevallen, daar ik nogtans maar een kort *uittrekſel uit de algemeene Historie*, ten nutte der jeugd, uitgegeeven had. My inzonderheid wierd verweeten, dat ik de *Noordsche Historie* uit *Puffendorf* had uitgeschreeven. Ik nam deze beschuldiging in 't begin zeer flaauw op, en oordeelde 't niet der moeite waardig te zyn, dat ik over eene zaak streed, die op haar zelve valsch was. Ik wierd met geweld onder de *Deensche* Historie-schryvers gerekend, daar ik nogtans geene *Deensche* historie, maar een kort begrip der algemeene Historie geschreeven had. En daarenboven was ik ook, toen ik de eerste hand aan dit werk leide, nog tot geene rype jaaren gekomen. Ik agtte daarom dit oordeel geen antwoord waardig, maar zweeg zo lang stil, tot dat ik, eindelyk, door het onvermoeid aanhouden myner vyanden overwonnen wierd, die myn stilzwygen aan eene traagheid of schroom toeschreeven. Ik gaf daarom een klein schrift uit, onder dezen titel, (in 't Latyn.)

Vyf-

Vyfde verhandeling over de Deensche Historie-schryvers, welke PAULUS RYTERUS *en* CHRISTIAAN ANDREAS, *in het Koninglyk Collegie, openlyk, zullen verdedigen,* enz.

Deze kleine verhandeling wierd met eene groote goedkeuring ontfangen, alleen de eenige *Paulus Ryterus* was 'er zeer misnoegd over, om dat ik zyn naam aangenomen had. Doch deze zestig jaarige man stelde zig wel haast weer gerust, toen hy hoorde, dat dit schrift ter verdediginge van het vaderland opgesteld was. In deze verhandeling word alleen de bittere voorreden van gemelden schryver onderzogt. Want het werk zelf door te gaan. en den schryver om de menigte van misslagen, die hy in de geschiedenissen en de tydrekening begaan heeft, als in Triumph om te voeren, zulks is my nooit in de gedagten gekomen. Deze wyze van onderzoeken heeft al te veel *scholastiek* in. Want waar doch komt wel ooit een werk in 't licht, waaromtrent de strydbaare *scholastieken* niet beweeren, dat de schryver daarvan overal den bal mis geslagen hebbe.

Niet lang daarna gaf dezelfde man eene andere verhandeling uit, waarin hy tragte te beweeren, dat de *huwelyken der naauwe bloedverwanten* noch in de Godlyke noch in de natuurlyke wet verboden waren. Door dit werk wierd de pas, geheelde wond by veelen weer open gehaald. De Godgeleerden en Regtskundigen grepen na de wapenen. Myne vrinden zettede my insgelyks aan, den oorlog weer van nieuws

te

te beginnen. Ik liet 'er my ook zo veel te ligter toe overhaalen, alzo de voorige hitte nog niet ten eenemaal voorby was. Waarom ik eene kleine *verhandeling* opſtelde, en ze onder dezen titel liet drukken, (in 't Latyn.)

REGTSGELEERDE VERHANDELING.
van
OLAUS PETRUS, NOORWEEGEN.
Over de Huwelyken dèr Naaſtbeſtaanden in eene regte linie, door het natuurlyk regt, verbooden.

In deze weinige bladen weerleide ik alleen de tegenwerpingen des ſchryvers, die hy tegen de bewyzen der Regtsgeleerden bygebragt had; de andere ſtellingen, in dit geſchrift vervat, liet ik over aan het onderzoek der Godgeleerden, tegen welken dezelve meeſtal gerigt waren. Om deze rede ſcheen het eenigen Vremdelingen toe, wien myn oogmerk onbekend was, hoe deze weerlegging niet volledig en genoegzaam ware: maar ik wilde myne paalen niet te buiten gaan, en my in vremde dingen mengen; waarom ik het raadzaamſt oordeelde, alleen eenen geringen kans te waagen, en het overige aan de Godgeleerden over te laaten. Eenigen geloofden ook, dat ik myne weerlegging al te bitter geſchreeven, en in beide verhandelingen al te ſterk geſpot had. En mogelyk is dit oordeel niet ongegrond. Maar myne gemoeds geſteldtenis brengt het mede, dat ik altoos boertende de waarheid zegge. Nogtans heb ik my van alle ſcheldwoorden onthouden, en den goeden naam des ſchryvers niet

niet aangetast, terwyl ik geen vyand van dezen was, maar slegts zyne schriften beproefde. Hoe de schryver myne beide verhandelingen opgenomen hebbe, en hoe dezelve ontrent my gezind zy, weet ik niet. Ik laat de geheele zaak over aan het onzydig oordeel van de geleerde waereld, ja van den schryver zelven, die van wegen eene groote stoutheid zeer zagt van my getugtigd is. Doch naderhand bevond ik zelf, wat veele groote yveraars pleegt over te komen; *dat ze* namelyk, *zelven zomtyds in die dwaling vervallen, waarvan zy anderen overtuigen willen:* Toen ik myne pen tegen hekelschriften scherpte, wierd ik zelf een hekelschryver, en had ook dezelfde, ja nog veel hardere lotgevallen, welke den hekelschryveren pleegen te ontmoeten.

Wy vegten, wordende van anderen weer bevogten:
Zo leeft men. —— —— ——

Tot nu toe had ik allen mynen tyd tot de *Regtsgeleerdheid*, de *historien* en *taalen* besteed, en alle het andere, inzonderheid de digtkunde, aan een kant gezet. Deze was my ook zo tegen de borst, dat ik zelfs in het fraayste gedigt geen vermaak vinden kon. Ik las, zomtyds, wel *Latynsche* verzen, maar nogtans anders niet, dan wanneer ik 'er toe was genoodzaakt. Ik las ze ook niet met dat oogmerk, dat ik 'er eenig vermaak in scheppen wilde; maar alleen, om my in de *Latynsche* taal te oeffenen: even als de zieken, alle dagen, tegenstaande medicynen inneemen, niet daarom, om dat ze hen wel smaaken, maar om dat de art-

artsen zeggen, dat ze tot gezondheid ſtrekken; zo is het ook met de neiging der menſchen gelegen. Zomwylen begint men, dat geen hoog te agten, wat men voorheen verworpen heeft. De verandering van ſtudien is ons even zo aangenaam en nut, als voor het land de verandering van zaad. Ik was reeds dertig jaaren oud, voor dat ik ooit beſtaan had, een gedigt te ſchryven, of ik ſchoon aan eene plaats leefde, daar even zo veele Poëten waren, als men vliegen in de herfſt-maand aantreft. Doch eindelyk, toen myne ooren dagelyks, door enkel verzen bedwelmd wierden, en ik zag, hoe byna alle inwooners der ſtad Poëten geworden waren, zo nam ik het beſluit, om ook eens eene proef te neemen, en een gedigt op te ſtellen, ten einde ik niet altoos een bloote toehoorder wezen mogt. Ik maakte daarom een begin met een hekeldigt waarin ik my voorſtelde, de *Zesde Satyre* van *Juvenalis* na te volgen; en deze is ook naaſt *andere hekeldigten*, onlangs, in 't licht gekomen. Daarmede klaar zynde, toonde ik, naa eenige dagen, dit hekeldigt aan een goeden vrind, wiens oordeel was, dat de gedagten wel goed en in den trant van *Juvenalis* waren, maar dat de regels der digtkunde niet in agt genomen waren. Hy prees, verder, de goede keuze der zaaken, maar hy verwierp de orde, die ik verkoozen had, en de woord-voegingen, waarvan ik my bediend had. Hy onderrigtte my hierop in de *Deenſche* digtkunde, my zekere regels geevende, die ik naderhand ook zorgvuldig opvolgde, zo menigmaal ik gelegenheid had, een gedigt te ſchryven. Eindelyk nog eenige proeven gedaan hebbende, en dezelve my wel gelukt zynde, zo nam ik voor

het zo bekend *ſchertsend helden-digt* te ſchryven; dat voor tegenwoordig nog van den *Zweeden* en *Duitſchers* geleezen, en byna van buiten opgezegd word, die zig, om dit gedigt te verſtaan, de *Deenſche* taal bekend maakten.

Dit digtkundig werk wierd op eene verſchillende wyze ontfangen. Zommigen konden hunnen toorn niet verbergen, maar lieten hem openlyk uitbreeken. Eenigen waren heimelyk boos, en, even als de neigingen der menſchen zeer verſchillen, zo mishaagde zommige deze, en anderen die plaats. Zommigen wierden daardoor tegen my gaande gemaakt, om dat ze geloofden, dat ze hier onder bedekte naamen afgeſchilderd waren. Anderen dugten, om hun kwaad geweeten, het zelfde, zig onderling verbindende, de wapenen tegen den ſchryver op te vatten. Nog anderen, die niet gewoon waren, iets anders te leezen, als bruiloft, lyk en lof-digten, ſtonden verbaasd over deze nieuwigheid, berispende de ſtoutheid des ſchryvers. Eenigen verbeeldden zig hoe hunne vyanden hier gehekeld wierden. Dezen ontfingen het gedigt met blydſchap, geloovende, hoe ze hierdoor gelegenheid gekreegen hadden, met hunne vyanden den ſpot te dryven. *Zy* lieten ook geene gelegenheid voorby gaan, hunnen vyanden de naar hunne gedagten op hen ziende plaatzen voor te houden. Doch hierdoor wierd niet anders uitgeregt, dan dat de menſchen nog meer in hun ongegrond gevoelen beveſtigd wierden. De gemeene man, welke gewoon is, zig alleen by het uiterlyke op te houden, hield dit gedigt voor een nutteloos werk van een man, die geene andere bezigheden had. Eeni-

nige Geleerden, die de zaak verder nadagten, zagen deze bladen, zo als doorgaande geſchied met nydige oogen aan. Egter ontbrak het ook niet aan gezonde uitleggers en manmoedige verdedigers van dit klein werk, welken het voor iets groots en aangenaams hielden, op zulke eene ſchertſende wyze de nutſte waarheden te zeggen. En, toen vervolgens myn naam bekend wierd, kreeg ik daarom van hen eene dubbelde dankzegging. In plaats, dat eenigen daaruit gelegenheid namen, te zeggen, hoe men begon, de digtkunde in een geklap te veranderen, zo oordeelden dezen veeleer, dat men nu ophield, dit te doen, en dat men thans een gedigt had, 't welk men, zonder ſchande, den *Franſchen* en *Engelſchen* toonen kon. Door het voorſtel derzulken liet ik my overreden, dit gedigt volkomen tot ſtand te brengen, het welke dan in korten tyd een groot werk wierd, en uit vier *deelen* beſtond. Het wierd ook binnen anderhalf jaar, dat tot nu toe nog geen *Deenſch* boek ooit wedervaaren was, driemaal herdrukt. De laatſte uitgaave, die ik op nieuw overgezien en verbeterd had, was vollediger als de eerſte, en daarenboven ook nog met plaaten verſierd. Onlangs heb ik gehoord, hoe myne gedigten ook in *Zweeden* en *Duitſchland* verkogt worden, en verheug my, dat dezelve ook buiten 's lands dezelfde goedkeuring vinden, die ze in myn Vaderland gekreegen hebben. Mogelyk mogt my dit iemand als eene grootſchſpraak of als een eigen lof uitleggen: 't is den digteren wel geöorloofd, zig zelven zedig te roemen; maar nogtans oordeele ik in dit geval niet zelf, maar ik brenge alleen by,

wat 'er anderen voor een oordeel over geveld hebben. En de oordeelen van andere menschen over my en myne werken verwekken my altoos een genoegen, 't zy dan dat ze gegrond zyn, of niet. Indien ik myne eige gedagten hier omtrent ontdekken zal, zo houde ik dat geen voor welvoeglyk en onschuldig, wat aan zo veele plaatzen van allen gebillykt word, en wat ook de allerernstigsten met vermaak en genoegen leezen.

'T zoude te wydloopig, en U, *myn Heer*, te lastig vallen, wanneer ik de onrust, door dit klein werk verwekt, en de beschuldigingen, waarmede men het aangerand heeft, hier omstandig verhaalen wilde. Ik gaa dit alles veeleer met stilzwygen voorby. Dit eenige zal ik alleen aanhaalen, hoe dit gedigt zelfs van de hoogste en wyste Raaden zyner Majesteit zelven onderzogt, en voor een onschuldig en zeer leevendig werk verklaard zy.

Dit geschil geëindigd en den haat met den tyd voorby zynde, welke ik my door de *historie van Peter Paarsen*, welken *titel* myn *gedigt* voerde had op den hals gehaald, zo begon ik op andere Satyren te denken, en liet voort daarna nog vyf andere in 't licht komen. De *eerste Satyre* is de scherpste, en spot met de dwaasheid van het menschlyk geslagt. Zy voert ten opschrift: *Democritus en Heraclitus*. De *andere* vervat eene verdediging van den Zanger *Tigellius*. In deze word beweezen, dat noch *Horatius*, noch de meeste menschen in de waereld vry zyn van die onbestendigheid welke *Horatius* dezen *Tigellius* te last legt. In *de derde Satyre* word de historie van *Peter Paarsen* beöordeeld. De *vierde* is de

gee-

geene, waarin ik *Juvenalis* getragt heb, na te volgen: de Digter zoekt zynen vrind eenen ouden man, van zyn voorneemen een jong meisje te trouwen, af te brengen. De *vyfde Satyre* is een verdedig-ſchrift voor de vrouwen. En word beweezen, dat de vrouwlyke Sexe niet naar het regt der natuur, maar alleen door willekeurige en menſchlyke wetten, buiten alle openbaare bedieningen en ampten geſlooten is. Voor elke Satyre is eene voorreden geſteld waarin het oogmerk dezer gedigten ontdekt en de gemoeds-geſteldtenis des digters bekend gemaakt word, en te gelyk de tegenwerpingen die men 'er tegen maaken kon, beantwoord worden. De toorn ging nu wel eeniger maate over: maar nogtans hield hy niet geheel en al op, en hy is ook nog, niet volkomen overgegaan. Nog zyn 'er veelen, die zig onderling heimelyk vermaanen, dat men zig voor den Digter wagten moeſt, wiens ſcherpe pen, met eenen zo grooten nadruk, de gebreken der menſchen ten toon ſtelt.

Wanneer ik eens van eenen niet ongeleerden man verzogt wierd, op zynen Broeder die een zeer ongeregeld Leeven leidde een hekeldigt te maaken, zo antwoordde ik hem met de woorden van *Plinius*: *men moet de ondeugden en niet de menſchen vervolgen.* Indien ik buiten myn beſtek gaan, en elk een' bedillen wilde dan zoude ik van my zelven een begin maaken. Door deze zuivere verklaring die ik menigmaal herhaalde, kon ik nogtans de kwaade gedagten, die men van my opgevat had, niet uitroojen. De meeſten gelooven nog, en laaten zig deze dwaaling niet beneemen, dat 'er onder alle woorden, die ik ſpreek, een heimelyk vergift verborgen ligt, en

om deze rede zie ik zelfs myne verklaringen niet voor opregt, maar als eene vrugt van vreze aan. Wanneer ik zelfs maar van de jaar-getyden of van het weer spreek; dan geeft men aan deze woorden voort eenen tweevoudigen zin; hoe ze gedeeltelyk naar de letter, gedeeltelyk naar myn oogmerk kunnen opgevat worden: daar nogtans niemand openhartiger is, als ik. Die geenen kennen my niet regt, welken my voor een' meester in de kunst van te veinzen houden. Om dat ik van natuur haastig en tot toorn genegen ben zo is het my niet mogelyk, noch door kunst, noch met magt myne affecten te onder te brengen, en eene andere gedaante aan te neemen, dan die met myn hart overeenstemt. Wat 'er op myn hart ligt, dat ontdekke ik vry, en men kan den toorn of de vreugde, altoos, uit myn gezigt leezen. Wanneer men my daarom over eene zwakheid die ik bezitte, berispen wilde zo kon zulks, met veel meer regt, deswege geschieden dat ik al te openhartig ben, dan dat ik al te zeer veinze.

Voor 't overige is het elk een', zo wel door de meeste Satyren, als mede door de reden, die ik tot lof der bovennatuurkunde hield reeds ten vollen bekend, hoe my niets zo zwaar valle als iemand te pryzen. Toen ik *Secretaris der Academie* was, en myn ampt vorderde, een openlyk geschrift te vervaardigen waarin zy, die den titel van een' Baccalaureus of Magister aanneemen, naar de oude gewoonte moesten gepreezen worden, zo voorzeide myne vrinden aanstonds, hoe dit werk geen goed einde zoude neemen. En hierin dwaalden zy ook niet. Want myn *Programma* wierd ingetrokken, en men sprak in de

gan-

ganfche ftad zeer kwalyk van my. Maar of men in dit ftuk wel met my gehandeld hebbe, zulks zal *myn Heer*, beft uit het gefchrift zelfs kunnen oordeelen, dat ik alhier van woord tot woord meedeele.

* * * * *

Oordeel nu zelf naar uwe groote kennis, of dit *Programma* zodanig was, dat men defwegen een zo groot gefchil beginnen mogt. Oordeel hier ook zelf zo regtmaatig en opregt als Gy anders gewoon zyt te doen. Ik zal met uw oordeel te vreden wezen, en dit gefchrift voor verwerpelyk erkennen, wanneer Gy het niet goedkeurt. Maar ik zal 't ook gaarne dulden, dat andere dit *Programma* verwerpen, wanneer ik flegts daardoor by mannen van uw doorzigt goedkeuring vinde. Ten minften wierd dit *Programma*, om dat men het openlyk uit te deelen verbooden had zeer duur betaald, zo als zig een gerugt immer fterker verbreid, hoe meer men het zoekt tegen te gaan. Eindelyk wierd ik zulk een vrugteloos werk moede, dat my eenen zo flegten loon, en een zo gering voordeel te wege bragt en nam myne oude bezigheden weer by de hand; die ik een zo langen tyd aan een' kant gezet had. Ik nam voor, het werk tot ftand te brengen, waaraan ik reeds voor eenige jaaren begonnen was te werken. Het behelft eene zaakelyke *afbeelding der geeftelyke en waereldlyke gefteltenis in beide ryken.* Maar zo als ik met dit werk bezig was, kwam ik tot de gedagten, naar het voorbeeld van andere volken, eenige *tooneelfpeelen in de* DEENSCHE *taal te* fchryven. Ik geloofde zelf dat ik niet geheel onbekwaam zyn

mogt, zulke fabelen te schryven, en daarom verzogt men my zeer dikwils, het werk weder voort te zetten, dat ik onlangs verlaaten, en byna verzegd had. Aan den eenen kant zettede my het bestendig aanhouden myner vrinden aan, onder welken zig zelfs de voornaamste Heeren in de stad bevonden, wier bevel ik niet gaarne ongehoorzaam zyn wilde; maar aan de andere zyde schrikte my van dit voorneemen de moeyelykheid af, welke dergelyke schriften gewoon zyn te veroorzaaken. Uit de aanvallen, die ik voorheen geleeden had, had ik reeds ten vollen geleerd hoe lastig het zy zig met de gansche waereld in eenen oorlog in te laaten. Ten laatsten nogtans wierd ik door het onvermoeid aanhouden myner vrinden overwonnen, myne voorige bezigheden weer aan te vangen, en schreef de *tooneelspeelen*, welken naderhand ook gedrukt en thans in elks handen zyn.

In deze nieuwe tooneel-stukken heb ik my inzonderheid toegelegt, nieuwe *gebreken aan te tasten*, die van anderen nog niet voorgesteld waren, en waartoe de *Deensche natie* boven andere genegen is. Ik onderwierp myn werk eerst aan de beproeving eeniger vrinden en stond nog in bedenking of ik het zoude uitgeeven. Vermits egter myne vrinden niet nalieten, my daar om te verzoeken en ik ook dugten moest dat die stukken mogten verminkt en onvolmaakt voor den dag komen zo gaf ik eindelyk de vyf *eerste stukken* aan eene hier zynde bende Tooneelspeelers, om ze openlyk te vertoonen.

Het *eerste tooneel-stuk* voert den naam, de *Politieke Tinnegieter* en wierd, in 't jaar 1722, met de

de uiterfte goedkeuring vertoond. Daar was zulke eene menigte van aanfchouwers tegenwoordig; dat veelen in den voorhof moeften blyven ftaan, die op geenerly wyze door konden dringen. Eenigen nogtans mishaagde dit tooneel-fpel, om dat ze 't einde daarvan niet begreepen, en zig verbeeldde dat de Magiftraat der ftad daarin gehekeld wierd, daar men nogtans, nog nooit, eene Comedie gefchreeven heeft die het gezag der Overigheids-perzoonen nadrukkelyker verdedigt. De hekeling bedoeld ,alleen *gemeene lieden, die in de herbergen de Overigheden en Veldheeren bedillen, het gedrag van Koning en Vorften onderzoeken en over allen een vermetel oordeel vellen*, zo dat men denken zoude 'er waren geene geringe en gemeene menfchen maar de ervaarenfte Generaals, en de waardigfte Burgermeefters vergaderd welken hunne ampten neergelegt en zig der ruft gewyd hadden. De dwaasheid dezer menfchen word in deze Comedie, in den perzoon van den *Tinnegieter* befpottelyk aangeweezen by wien eenige Raadsheeren, als afgezondenen van den ganfchen Raad als met dit oogmerk komen, dat zy hem mogen diets maaken hy zy tot Burgermeefter verkoozen. Naa dat hy hierop in allerhande bezigheden ingevlogten word, die hy niet in ftaat is, om uit te voeren, zo leert hy daaruit, hoe moeyelyk het zy, eene Republiek te regeeren. Hy word ook daardoor bewoogen, zyne voorige dwaafheid in te zien en te verzaaken, de zwakheid van zyn verftand te erkennen, en zig voortaan binnen zyne paalen te houden. Ik geloof niet dat men eene betere en nuttere ftof, vooral in Vry-en Ryksfteden verkiezen kan,

alwaar de vryheid van 't Gemeen in 't spreeken zo ver gaat dat ze noch door wetten, noch door straffen kan bepaald worden.

De *tweede Comedie* voert den naam, *Lucretia* of de *Wankelmoedige*, *berispende* hoofdzaakelyk *de dwaaze onbestendigheid der gedagten* die by veelen gevonden word. De inhoud is niet gemeen en nog van niemand op den Schouwburg vertoond. De hoofd-perzonagie in deze Comedie is eene onbestendige en wankelmoedige Dame, wier zeden en manieren Juffrouw *Montaigu* zo levendig wist te vertoonen dat men het niet beter wenschen kon. En nogtans wierd dit blyspel van eenigen koel ontfangen om dat ze geloofden, dat verscheide tooneelen al te ernstig waren. Maar anderen die de zaak dieper inzagen, agtten het zelve even zo hoog, als alle de overigen. Dit is my Eere genoeg. De regte toon kunstenaars rigten zig niet naar het oordeel van hunne meeste toehoorders, maar naar de uitspraak der weinige Kenners. En 't is my onverschillig, wat de meesten oordeelen; ik ben te vreden, wanneer ik slegts de goedkeuring van zommigen hebbe die in staat zyn, 'er een regtmaatig oordeel over te vellen.

De *derde Comedie* is, *Jean de France*, of *de Deensche Franschman*. Hierin word *de dwaasheid onzer jeugd* bespottelyk ten toon gesteld die in eene groote menigte buiten 'slands reizen, en, wanneer ze hunne goederen doorgebragt hebben, half naakt, doch ryk aan dwaaze en buitenspoorige zeden terug komen, en vervolgens alles in hun vaderland met veragting aanzien. Van dit blyspel kan men met regt zeggen:

Hy treft het wit, die 't zoet met 't nut kan mengen,

gen, want het is nut en levendig geschreeven.

De *vierde Comedie* is, *Jeppe op den berg*, *of de Deensche Menalcas*. De stof heb ik uit de *Utopia van Biderman* overgenomen, en schryf my ook daarom geenen roem van wege dit werk toe, niettegenstaande my *Biderman* alleen de eerste stof daartoe verschafte. De eerste vertooning gelukte niet wel om dat de Comedianten, juist op dien eigen avond, onderling in verschil geraakt waren: maar de tweede vertooning ging des te beter. Dit blyspel kreeg daardoor nog eene byzondere bevalligheid, om dat een medelid dezer bende eenen *Zeelandschen* boer, ten opzigt van de taal, gebaarden en manieren, ongemeen wist na te bootsen

Het *vyfde blyspel*, GERRIT *de* WESTPHALER, of *de praatzugtige barbier*, mishaagde allen den aanschouweren zo zeer dat zeer veelen weggingen voor dat de Comedie nog ten einde was. Eenigen sloopen heimelyk weg maar zommigen gingen openlyk uit den schouwburg. Dit had ik my nooit verbeeld om dat ik dit blyspel, altoos, byna boven alle anderen den voorrang gegeeven had. Toen ik de rede vernam waarom deze Comedie eene zo geringe goedkeuring gevonden, en, dat het den Toehoorderen verveeld had dat eene zelfde reden zo menigmaal herhaald wierd. Zo stelde ik eene voorreden voor deze Comedie op, waarin ik ze verdedigde en 't oogmerk derzelve ontdekte. Juist die geduurige herhaling was de kern der *Satyre*; en dit blyspel ontbrak niets, dan dat men den *barbier* in plaats van drie historien, waarmede hy zyne vrinden vermoeidde, slegts eene in den mond gaf en hem dezelve immer liet herhaalen. Toen ik dus den misslag weggenomen had veranderden ook de gemoede-

de,

deren; en, die voorheen dit blyspel ten uiterften veragt hadden, hielden het nu voor een der alleraangenaamste tooneel-speelen.

Het *zesde blyspel* draagt den naam van den *elfden van Junius.* (*) Vermits dit juist, op denzelfden dag, voor de eerste maal vertoond wierd, zo wierd daardoor byna de gansche stad aangezet, de vertooning daarvan te gaan zien. De inhoud der Comedie bestaat daarin: een groot *Kapitalist* zendt zynen eenvouwdigen Zoon na *Koppenhagen*, om de interesten van het uitgeleende geld in te vorderen. Dezen zoekt een schuldenaar, welke dien grooten *Kapitalist* zeer veel betaalen moest, by deze gelegenheid te bedriegen. De knegt dezes schuldenaars geeft zig voor een Neef van dien jongeling uit, en speelt zyne rolle zo goed, dat hy niet alleen zynen Heer, van alle schulden bevrydt, maar ook den jongeling byna naakt uitplondert. Dit blyspel is zeer levendig, maar naar den algemeenen smaak ingerigt. Ik moet somtyds, myne eige neiging aan een kant zetten, en my naar den smaak van den grootsten hoop schikken.

Het *zevende blyspel* is, *de Kraamvrouw*, of *de Kraamkamer*, waarin *alle lastigheden en gebruiken, in de Kraam-Kamers* gebruikelyk, *met levendige verwen afgebeeld worden*, welke omstandigheden nog gevoeliger en ondraagelyker zyn,

(*) De *elfde van Junius* zo wel, als de *elfde van December* is een termyn op welken, te *Koppenhagen*, het geld op interest uitgezet of wel voor het uitgeleende geld de interesten moeten betaald worden.

zyn, als de geboorte-smerten zelve. Daar word een groot getal vrouwen vertoond, welke met verveelende en zotte gelukwenschingen, als mede met andere hovelyke lastigheden de arme Kraam-vrouw plaagen. Vermits dit blyspel de vrouwen regt haare dwaasheden voor oogen stelt, zo geloofden eenige, daardoor beledigt te zyn. Maar juist om deze rede houden verstandige oordeelaars dit blyspel voor een der aller-besten.

De *agtste Comedie* bestaat uit een eenig bedryf, en word de *Empyricus*, of *het* Arabische Poeyer genoemd. Hierin worden die Zotten bespottelyk ten toon gesteld, welken zig, op eene regt onzinnige wyze toeleggen, *Goud te maaken.* Daar word een bedrieger vertoond, die zig voor een goudmaaker uitgeeft, en een voornaam' Heer tragt te bedriegen; die zig dan ook, door desselfs list, zo laat inneemen, dat hy gelooft, den *steen der Wyzen* reeds te bezitten: maar eindelyk ondervindt hy, hoewel te laat, tot zyne grootste schaade, dat hy bedroogen is, klaagende met traanen in de oogen, dat hy dien vremden bedrieger al te ligt gelooft heeft. Deze klugt egter doelt niet alleen op de goudmaakers, maar behelst ook andere voorstellingen, die haar zeer aantrekkelyk en aangenaam maaken. Zo dra zig het gerugt verspreidt, dat deze man van eene gemeene afkomst, door middel van een Poejer, goud kan maaken, zo geraaken alle inwooners der stad in verwondering, en zy zelfs, die hem onlangs veragt hadden, dringen naast anderen in zyn huis, om hunne gelukwensching by hem af te leggen, verraadende daar door hunne schandelyke geveinsdheid. Doch het onverwagt

ge-

geluk maakt den anderen man trots, hy ontfangt dezulken, die hem geluk willen wenſchen, op eene zeer hoogmoedige wyze, verwytende hen, in eene bittere aanſpraak, hun ſchandelyk gedrag. Maar, terwyl hy hier nog mede bezig is, zo word het bedrog ontdekt, en het gansche huis weergalmt van huilen en lagchen. Vermits de inhoud dezer klugt zo gewigtig is, zo is 'er aan dezelve niets verder te beriſpen, dan dat ze maar uit een bedryf beſtaat.

Met eene zelfde zo groote toejuiching wierd *de negende Comedie*, *Juuleſtue*, of *de Kerſtyd-Kamer* (*) van de aanſchouwers ontfangen. Niets gewigtigs word 'er in vertoond, maar zy is zo klugtig, dat men 'er byna, geen woord van hooren kon, toen ze voor de eerſte maal vertoond wierd, om dat de aanſchouwers, door hun overluid lagchen, zulks hinderden. De Toneel-ſpeelers zelven konden zig naauwlyks van lagchen onthouden, en 'er ontbrak niet veel, of men had, daarom, de vertooning in het midden af moeten breeken.

Het *tiende blyſpel* is van dezelfde natuur, en voert tot titel, *het Bacchus-feeſt*, of de *Maskerade*. 'T is twyffelagtig of het den gemeenen man behaagd hebbe, die ſlegts ziet op 't geen, waardoor het oog word aangedaan, dan den Voornaamen, die te gelyk het oor willen voldaan hebben. De inhoud is aangenaam en verliefd, en

(*) In dit blyſpel heeft den Heer *Holberg* de dwaasheden en beſpottelyke gebruiken levendig voorgeſteld welke men eertyds, te *Koppenhagen*, om dezen tyd plagt te begaan en waar te neemen; maar welke naderhand, ten eenemaal verbooden en afgeſchaft zyn.

en de gesprekken zyn doorgaande Satyrisch. Dit blyspel wierd driemaal na malkander vertoond, welk geluk nog geene Comedie by ons ooit genooten heeft.

Het *elfde blyspel*, *Jacob van Tyboe*, of *de grootspreekende Zoldaat*, (*) stond der aanschouweren insgelyks aan, alhoewel de stof niet nieuw was, en ik in dit blyspel een' voorganger aan *Plautus* had. Ik ben nogtans zelf van oordeel, dat dit stuk eenigzins moet veranderd worden, om dat 'er al te lange alleenspraaken in voorkomen, welke wel, om de daarin vervatte sneedige plaatzen, eenen Leezer, maar niet den aanschouweren tot vermaak strekken.

Het *twaalfde blyspel*, *Ulysses*, wierd met grootere toejuiching ontfangen. Hierin worden de zotte Comedien, daar men een tyd van Vyftig jaaren, op eenen avond, vertoond, en in 't geheel geene regels van het tooneel waarneemt, streng gehekeld. Zulke Comedien plagten, eertyds, van landloopers hier gespeeld te worden. Dit blyspel vervat een' tyd van veertig jaaren, de schermen worden geduurig veranderd, de Vorsten en Generaals onderscheiden zig alleen door hunne verheeve en winderige redenen, zo menigmaal een koning het tooneel betreedt, worden de trompetten geblaazen. De perzoonen in dit blyspel zyn in dit uur jong, en op het andere

(*) De Heer Profess. *Gottsched*, welke dit blyspel in de Hoogd: taal heeft overgezet heeft het den titel van *Bramarbas* gegeeven, als waardoor de Hoogd: Digter, *Philander* van der *Linde* eenen *grootspreekenden windbuil* uitdrukt.

ſe zyn ze reeds zo oud, dat ze na het graf gaan. Overal worden fouten in de tydrekening gemaakt, de perzoonen en plaatzen krygen verkeerde naamen, en niets is 'er uitgelaaten, wat men gewoon is, in de Comedien der landloopers te vinden. Alle deze misſlagen ontdekte arlequin, de knegt van *Ulyſſes*, op eene zo gevoegelyke wyze, dat dit blyſpel niet ſlegts den gemeenen man beviel, die anders nogtans aan zedige en critike vertooningen geen behaagen vindt, maar het was ook den Grooten en Voornaamen aangenaam.

Het *dertiende blyſpel* voert den naam van *Kildereiſe* of *Bronnen-reize.* Dit doelt op hen, die zulke eene groote verbeelding van de kragt eener bron hebben, die niet ver van *Koppenhagen* ligt, en daar heen op eenen zekeren tyd van 't jaar, naamlyk in *St*: *Jans* nagt, in eene groote menigte daarom ter bedevaart gaan.

Het *veertiende tooneel-ſtuk* is een Treur-blyſpel (*) en draagt den naam van *Melampus.* De Held in dit ſtuk is *een kleine hond*, welken twee zuſters te gelyk zo ſterk beminden, dat 'er onder hunne minnaaren een groote twiſt om ontſtond. Maar,

(*) De Heer Profeſſor *Gottſched* verwerpt in het XI *hoofdſt.* van het twede deel zyner hoogd: critike digtkunde een *Treur-blyſpel* geheel en al, noemende zulks een monſter, en zeggende eene *Treur-blyſpel* ſluite zulk een zelfd ſtrydig denkbeeld in, als of men zeide, *een vrolyk klaaglied*, Anderen in tegendeel hebben het verdedigd. Hoe hevig *Guarini*, om zyn Treur-blyſpel, *de getrouwe herder*, met *Jaſon Denores* getwiſt hebbe, die het ſlegts op eene bedekte wyze aanrandde zulks verhaalt *Bayle* in zyn *Woordenboek* op het woord *Guarini*.

Maar, ten laatsten word deze oorlog, door den broeder der beide zusteren, gelukkig geeindigd, die dezen hond, om welken zy streeden, uit den weg ruimde. Deze vertooning stond den aanschouweren ongemeen zeer wel aan, om de zeldsaame en wel uitgevoerde vinding. Want, daar de droefheid, uit eene zo geringe en belagchelyke oorzaak ontstaan, ongemeen gelukkig uitgedrukt word, zo worden de aanschouwers zo wel tot lagchen als medelyden bewoogen. Dit stuk heeft een tweevouwdig oogmerk: ten deele worden die treurspeelen als bespottelyk gemaakt, welken alleen in wydloopige en pragtige woorden bestaan; ten deele worden de vrouwen eenige hovelyke waarheden gezegt, die, zo als de Digter zig uitdrukt,

Het Leven van een' hond, door 's mans dood, willen redden.

Het vyftiende tooneel-stuk voerd tot opschrift; *de twee ongelyke broeders.* De Helden in dit stuk zyn twee *broeders*, van wien de *een bygeloovig* is, en alles geloofd, maar de *ander wil volstrekt niets gelooven.* Een vrind zoekt hen beiden te helpen, door zyne bemoejing, maar de twyfelaar, vervalt tot bygeloof, en, die voorheen alles geloofde, gelooft nu niets meer. (†) Dit tooneel-stuk toont

(†) De Heer *Rathlef* brengt in het derde deel zyner (hoogd.) geschiedenissen van thans leevende Geleerden uit het twede deel van *Chamberlains* State of Engeland van 't jaar 1699 p. 2: pag. 9: zulk een voorbeeld by, daar twee *broeders*, waar van de een,

K *een*

toont hoe men nooit den midden-weg verkiezen maar dat de yver, om iemand van zyne dwaaling te overtuigen menigmaal zo verre gaat dat men zelf tot het tegenovergestelde vervald. Doch dit tooneel-stuk is aangenaamer, wanneer men het leest, dan wanneer men het ziet vertoonen.

Deze vyftien *toneelspeelen* wierden in drie *deelen* uitgegeeven, waarvan het eerste, driemaal in twee jaaren gedrukt wierd. (*) De anderen wierden toen niet op de pers gegeeven, maar nogtans op het toneel met goedkeuring der aanschouwers vertoond. Het *eerste toneel-stuk* word genoemd *Dirk van Menschen-schrik*, of *de listige Henderik*. Dezen naam heeft de Knegt in alle myne blyspeelen. Het *tweede* word gnoemd *Hendrik en Pieternel*; het *derde* de *Paltsgraaf*, of *de verpande boere jongen*; het *vierde*, de *Bezige*, en *het vyfde*, de *Trouwlooze stiefvader*. (†)

Eenigen verwonderden zig, dat ik, in een zo korten tyd, twintig blyspelen schryven kon, waar-

een Roomschgezinde en *de ander een Gereformeerde* was, elk een, den anderen tot zynen Godsdienst wilde overhaalen, tot dat eindelyk, naa eene mondeling gehoude zamenspraak, de Gereformeerde een Roomschgezinde, en de Roomschgezinde een Gereformeerde wierd, en beiden met allen ernst en regten yver.

(*) In 't jaar 1734 verscheen een nieuwe Hoogd: druk dezer zedige blyspeelen, die uit vyf *deelen* bestaat.

(†) By deze toneel-speelen van den Baron *Holberg* kan men nog het tot dien tyd toe niet gedrukt geweest zynde blyspel van hem voegen, dat 1745 onder de titel, *Don Ranudo de Colibrados*, of *Armoede en Hovaardy*, in 't Deensch en Hoogd: is uitgekomen.

waarvan de meeſten zodanige ondeugden en dwaasheden aantaſten, die van anderén nog niet aangeroerd waren. Zommigen verbeelden zig mede, hoe men op my toe kon paſſen, wat *Horatius* zegt:

Hy ſchreef, ſtaande op een been, dikwils twee honderd rymen in een uur.

Maar deze menſchen kan men niet weerleggen, zo men niet te gelyk zynen roem verbreiden wil. Dit eenige zal ik ſlegts bybrengen, hoe myne (*) Comedien, die met de beſte toneel-ſpeelen van *Moliere*, beurtelings, vertoond wierden, met eene zelfde goedkeuring ontfangen zyn, uitgenomen, dat de uitvoering van de ſtukken van *Moliere* beter gelukte, terwyl de Heer *Montaigu*, een beroemde *Franſche* toneelſpeeler in *Koppenhagen*, zyne lieden in de wyze van voorſtelling, in de zeden, gebaarden en andere omſtandigheden, zorgvuldigſt, onderregte. Hierby komt, hoe byna geene natie zo weinig ſmaak vindt, in 't geen by haar te voorſchyn komt, als myne lands-genooten. Inzonderheid hebben de vrouwen in dit Land het gebrek, dat ze noch iets gaarne zien, of hooren, zo 't niet in de *Franſche* taal geſchreeven is. Dat derhalven myne Comedien eene zo groote goedkeuring vonden, en zo menigmaal, tot het grootſte voordeel der Too-

(*) Ses dezer blyſpeelen van den Heere *Holberg* zyn in 't *Hollandſch* vertaald, en in 't jaar 1757. by den drukker dezes gedrukt, als, Het Arabiſch Poeder, Hovaardy en Armoede, De Gelukkige Schipbreuk, De Bezige, De Bedrooge oude Vryer en de Masquerade, in Octavo.

Tooneel-speelers vertoond wierden, zulks ontstond noch daaruit, dat ze nieuw waren noch dat de vertooning daarvan met een gelukkig gevolg geschiede. Veeleer ontbrak het niet aan zodanige menschen, die deze tooneel-spelen met nydige oogen aanzagen, en ze heimelyk en in 't openbaar van hunnen roem zogten te berooven. Allen; hunne poogingen zyn vrugteloos geweest; want myne tooneel-stukken hebben hunne waarde behouden, en worden ook nog van voornaame en geringe perzoonen hoog geagt.

Gy verwondert U, *myn Heer*, in Uwen laatsten brief, dat de tooneel-speelen by ons hebben opgehouden: maar ik verwondere my nog veel meer, dat ze nog zo lang hebben stand kunnen houden. Gy beklaagt daarom het Publiek, en te gelyk ook my. Dat U, ten opzigt van het Algemeen, de ondergang van den *Deenschen* schouwburg ter harte gaat, zulks geloof ik zeer ligt, weetende, hoe patriottisch Gy jegens *Denemarken* gezind zyt. Dit is ook van anderen geschied, die even eene zo tedere liefde voor hun Vaderland hebben, als Gy, *myn Heer*, gewoon zyt te doen, en welken immer van gedagten waren, hoe de Eer en 't nut der *Deensche* natie, door de toneelspeelen, zeer veel bevorderd wierden. Alle beschaafde volken hebben zig de uiterste moeite gegeeven, hunne schouwburgen wel in te rigten, en yveren geduurig met elkander, de Tooneel-stukken zo regelmaatig en zo volkomen te maaken, als het maar mogelyk is. En zo moest het immers de *Deensche* natie, noodzaaklyk, tot Eere strekken, wanneer dezelve mede voor andere volken, in dit opzigt, niets behoefde te wyken. Het nut, dat de tooneel-

spee-

ſpeelen doen, is voor elk een blykbaar. De deugden en ondeugden worden daarin met levendige verwen afgebeeld. De gemeene man had 'er voorheen in 't geheel geen denkbeeld van, om dat hy geene andere Comedien gezien had, dan die de landloopers hier eertyds plagten te vertoonen. zo lang de *Deenſche* ſchouwburg nog in ſtand was, zo lang konden de vremde en naare Comedianten van onze grenzen afgehouden werden, welken anders gewoon waren, alle jaaren hier na toe te komen, en niet alleen het geld uit het Land ſleepten, maar ook den tyd bederven, en hunnen aanſchouweren kwaade zeden inboezemden. Toen myn *Heer*, voor eenige jaaren, hier in de ſtad was, en niet zonder genoegen aanhoorde, hoe eene dienſt-maagd over de dwaasheid van 't menſchlyk geſlagt, die men in de tooneel ſpeelen voorſtelt, verſtandig oordeelde, zo waren Uwe woorden; *die ſtad is gelukkig; waar de dienſtmeiden Philoſopheeren.* Ik wil van het nut niet eens melden, dat met de tooneel-ſtukken gepaard gaat, hoe de *Deenſche* taal daardoor tot eene meerdere zuiverheid kan gebragt worden, welke wegen de agteloosheid der ſchryveren nog veele gebreken heeft. Uw oordeel is diesvolgens volkomen gegrond, wanneer Gy den ondergang van den *Deenſchen* ſchouwburg, met betrekking op het algemeen, betreurt. Maar waarom Gy my ook beklaagt, zulks kan ik niet begrypen. Ik ben nu van allen twiſt, van alle het werk en wangunſt bevryd, waarmede ik ſteeds belaaden was, zo lang de Comedien ſtandhielden. Dit gevolg bragt my myne bezigheid aan deze plaats te wege, daar in tegendeel een ſchryver in *Vrankryk* of *Engeland* door een tooneel-ſtuk, wanneer het

de goedkeuring vindt, twee of drie *duizend Ryksdaalders* winnen kan. Waarom zoudt Gy my dan niet billyk geluk wenschen, dat ik van zulke lastige en kostbaare bezigheden thans ontslagen ben?

Ik bespeurde eindelyk, hoe myne kragten, door deze spoedige en bestendige bezigheden, zeer verzwakt wierden. Waarom ik het besluit nam, na *Aken* in 't bad te gaan, neemende ook werklyk deze reis, in 't jaar 1725. in 't begin van *Junius* aan, naa dat ik my, vooraf, met een Koninglyken reis-pas voorzien had. Ik hoopte, dat de beweeging van 't lighaam my een grooter nut verschaffen zoude, aan het warme bad. Maar ik ondervond, dat de beweeging myn lighaam, by toeneemende jaaren, en terwyl ik de strengste maatigheid gewoon was, even zo veel nadeel deed, als ze my in jongere jaaren, en toen ik nog zo streng niet leefde, dienstig geweest was. Het weer was in dit jaar zeer ruw, en, of ik schoon in 't begin van *Junius* myne reis aannam, zo was nogtans de lugt zo koud en buyjig, als of het reeds winter ware. De storm had de Zee ook ongemeen onstuimig, en ter overvaart over de groote en kleine *Belt* zeer gevaarlyk gemaakt. Daar ontbrak ook niet veel, of ik had 'er het Leeven by ingeschooten, toen ik over de kleine *Belt* voer. Eindelyk kwam ik te *Hardersleben*, alwaar de inwooners zeer dienstvaardig en beschaafd scheenen te wezen Maar te *Flensburg* merkte ik, dat men de reizigers zo vriendelyk niet onthaalde. Onder alle inwooners van het Vorstendom *Sleeswyk* hebben de *Flensburgers* den roem, dat ze de grootste
huis-

huishouders zyn: zy zyn zuinig en werkzaam, en weeten hun geld wel te besteeden.

Het is een Zuinig volk, 't verstaat de kunst van spaaren,
En weet, het geen het wint, vasthoudend te bewaaren.

Waarom men zig ook niet behoeft te verwonderen, dat 'er te *Flensburg* zeer veele ryke menschen gevonden worden; voornl, daar hen, boven anderen inwooners van het vorstendom *Sleeswyk*, verscheide vryheden vergunt zyn. Myn Logement, dat ik te *Flensburg* had, was zeer ongemaklyk. Het huis, waarin ik ging, was wel zeer groot en had zeer veele vertrekken, maar het was te gelyk overal, waar men zig maar heen wende, zo morsig, dat men byna nergens van wege den stank blyven kon. Waarom ik genoodzaakt wierd, alle uuren in myne kamer te laaten rooken, zo ik niet den haatelyken reuk geduurig in wilde haalen. Zo was het huis gesteld, en zy, met wien ik spysde, waren even zo weinig zinlyk. Onder myne dischgenooten waren 'er twee, wier gezelschap my even zo belagchelyk als lastig was. De een stamelde zeer sterk, en de ander had zyn neus, ik weet niet in welken kryg, verlooren, en scheen my meer te sissen, als te spreeken. Beiden hadden een grooten trek tot spreeken, en men kon ze daarom ten deele niet zonder lagchen, maar ten deele ook niet zonder verveeling aanhooren. Rondom de taafel stonden vyf of zes groote honden en Katten, die my door hun geschreeuw en gehuil byna baloorig maakten. Alle

le deze omstandigheden waren my ondraaglyk. Waarom ik heimelyk na eene andere herberg ging, verhaalende daar den waard alle verveelingen, die ik hier moest uitstaan. Ik verzogt hem te gelyk, dat hy my in zyn huis mogt ontfangen, terwyl ik genoodzaakt was, my nog eenige dagen in de stad op te houden. Doch deze verontschuldigde zig, dat hy zulks niet doen kon, om dat hy te dugten had, dat hem dan myn voorige waard by de overigheid aan mogt klaagen. Deze hoop my dan mislukt zynde, zo moest ik my na myn oud Logement begeeven: maar ik hield my, als of ik ziek ware, ten einde ik alleen op myne Kamer eeten kon.

Eindelyk verliet ik *Flensburg*, en kwam te *Hamburg*. Hier rustte ik eenige dagen uit, vervolgende daarop myne reis verder. Alhoewel 'er in deze pragtige en ryke stad veele merkwaardigheden te bezien, en zeer veele beroemde Geleerden te vinden zyn, ik bezogt egter geen' van dezen, behalven den Hoog Eerwaardigen Heere *Fleischer*, Proost te *Altona*, mynen zeer waarden vriend, en voormaaligen reisgenoot.

Daar zyn drie wegen, die van hier na *Amsterdam* gaan. Men kan of door *Osnabrug* met den *wagen* reizen, dewelke, om dat hy zeer langzaam gaat, de *ossen-post* genoemd word; of men kan zig van kleine schepen en vaartuigen bedienen, die op zekere tyden van 't jaar daar heen vaaren; of men kan ook zynen weg over *Bremen* en *Oldenburg* neemen. Dezen laatsten weg verkoos ik, om dat hy my van mynen vrinden als de beste en veiligste wierd aangeraaden. Na twee dagen reizens kwam ik te *Bremen*, maar van den regen door-nat, en van koude byna verstyfd.

De

De lugt was in dit jaar niet koude en regen zo zeer ver[illegible]d, en de wind ſtormde zomwylen zo hevig, dat wy vreesden, hy mogt de boomen, zo als op verſcheide plaatzen geſchiedde, uit de aarde rukken, en op onzen wagen doen neerſtorten. Om de ſtrenge koude waren wy genoodzaakt, in elke herberg een vuur te doen aanleggen, om ons weer eenigzins te verwarmen, en nogtans was het al midden in *Junius.*

De inwooners van de ſtad *Bremen* weeten van geene zoort van welluſt of vermaak, maar leiden een ſtreng en ruw Leven. Men ziet by hen geene Comedien, nooit word daar openlyk een tooneel-ſtuk vertoond, zo 'er niet, op zekere tyden van 't jaar, eenige landloopers komen, en eenige zotte Comedien ſpeelen. De *Bremers* gaan noch uit, om anderen te zien, noch van anderen gezien te worden. Wanneer daarom iemand zyn Leeven in de grootſte ſtilte en ruſt door wil brengen, die kan daartoe geene bekwaamere plaats, als *Bremen*, kiezen, alwaar hy, naar zyn eigen welgevallen, in de grootſte ruſt leeven kan, zonder door iemand daarin geſtoord te worden, 'T is iets zeer zeldſaam, dat men in de ſtad iets van een tumult of oproer weet, en byna nooit hoord men, dat iemand beſtolen is. Wanneer men op dien tyd, dat ik my in *Bremen* ophield, een' dief vattede, wierd daardoor de ganſche ſtad in beweeging gebragt. Elk een haaſtte zig, om den dief te zien, om dat de diefſtal in hunne ſtad iets geheel vremds was. Omtrent de regeerings-vorm is het byna te *Bremen*, als by het *Duitſche Komptoir* te BERGEN gelegen. In beide plaatzen zyn zekere Schepens en Agttienen. Zo dat men byna zoude

zeggen, als of de maatschappy te *Bergen* naar de regeerings-vorm van *Bremen* ingerigt ware, te *Bergen* vind men dezelfde overigheids amptens, dezelfde gebruiken, ja dezelfde naamen. Zo naauwkeurig is het komptoir te *Bergen* naar de *Breemsche* republiek ingerigt.

Men kan zeer gevoeglyk, en met weinig kosten, door *Bremen* en *Oldenburg* na *Amsterdam* reizen, wanneer men reisgenooten heeft: maar, vermits ik alleen was, zo berouwde 't my, dat ik dezen weg gekoozen had. Daar was geen ander rydtuig voorhanden, en dus moest ik den zo genoemden *Ordonnantie wagen* neemen. Te *Oldenburg* hield ik my eenige dagen op. Ik kan met waarheid zeggen, dat ik nog aan geene plaats met meer genoegen, als hier, geleefd heb. Zulks had ik aan het gunstig onthaal van den Stadhouder dezer Graafschappen, zyne *Excellentie*, *den Heere van* SEHESTEDT, toe te schryven. Deze Heer was een vyand van allen hoogmoed, en onderscheidde zig alleen door zyne deugd en vrindelykheid, als mede door zyn ongemeen verstand, van den minderen. Zyn huis was eene toevlugt van zo veele Geleerden, dat het byna naar eene kleine *Academie*, of een *Kweekschool* zweemde. Over tafel wierd alleen over geleerde zaaken gesproken, waaruit men zo wel vermaak als voordeel scheppen kon. Mogelyk ware men elders kostbaarder gehuisvest, maar nergens kon men vryer en met meer genoegen spyzigen. En daarom is het ligt te denken, dat ik *Oldenburg*, zeer ongaarn, zal verlaaten hebben.

De weg, welken men nog door *Oost-vriesland* tot *Nieuwkasteel* af moet leggen, is kostbaar en verveelend: maar, wanneer men hier gekoomen is,

is, dan is men het zwaarste te boven. Men kan zig dan van trekschuiten voor een' zeer maatigen prys bedienen. De reizigers pleegen dit ook doorgaande te doen; vooral, wanneer ze willens zyn, ook 's nagts in de schuiten te blyven. Want men komt zo niet alleen spoediger voort, maar men ontgaat ook de herbergen, die hier en elders doorgaande kostbaar zyn.

Men vind in de provintie *Holland* overal, pragtige steden en kostelyke huizen. Zelfs in ordentelyke herbergen is alles zeer zuiver en rein. En door dit alles word het oog niet alleen aangedaan, maar ook ten vollen verzadigt. Want de meeste waarden leggen zig op een net onthaal toe, en zyn daarenboven al zo beleefd, als in *Vrankryk* of *Italie*. De kamers zyn schoon, de bedden rein, en alles is tot gemak der Vremdelingen aangelegt. Hier behoeft men 's nagts niet te vreezen, dat men in 't gezelschap van Dieven en roovers slaapen, moge, of door hen om 't Leeven gebragt werde. De zinlykheid, waarop de *Hollanders* hunnen roem draagen, is iets wezenlyks, en beklimt hier den hoogsten top. Want op den grond neer te spuwen, of wel het huis door water of anders vuil te maaken, word zelfs van de meeste waarden als eene groote onbeleefdheid aangemerkt; en de dienstboden van een vuilen en morsigen aart zynde, kunnen 't daar niet lang houden, zo min als zy in andere huizen aangenaam zyn. Omtrent deze zinlykheid der *Hollanders* heb ik altoos een gunstig oordeel geveld: Zy zyn zuiver en net in kleinigheden, maar niet minder zinlyk in groote dingen. Zy laaten hunne straaten heldet boenen, even als zy hunne handen en linnen schoon wasschen. Zy eeten

veel-

veelal uit een schotel, maar onbeschaamd zoude hy wezen, die 'er met de vingers in tasten wilde. Deze onbeschoftheid laaten zy die Landen over, daar die in de mode is, en men een' met pek besmeerden schipper of bootsman naast zig zitten heeft, wiens reuk allen den aanzittenden verveelen, en anderen de lust tot eeten moet beneemen. Daar is geen volk, wiens geluk ik hooger agte. Zy bezitten eenen grooten rykdom, en houden nogtans ordentelyk huis. Zy woonen in pragtige paleizen, en, of schoon eenigen naauwgehuisd zyn, zyn 'er nogtans veelen, die een tuin agter hun huis hebben. Eens wierd ik van een voornaam koopman te gast verzogt; en, offschoon het voornaamste onthaal in eene braave schotel baars bestond, my staat nog voor, dat dezen, wel klaar gemaakt, my ongemeen wel bevielen, ja veel beter, dan ze my in myn Vaderland zouden bevallen hebben. Dit is eene ligte schets van de *Hollandsche* huishouding; en, daar by dit volk, in allen opzigten, zo veele en verscheide heerlyke wetten, en nutte schikkingen heerschen, geen wonder dan, dat zelfs de veraf-gelegenste volken na *Holland* gelokt worden, zo dat men zelfs, daarom, dit land als een algemeen Vaderland van alle inwooners der waereld aan kan merken. Voor 't overige zyn de *Hollanders* opregt, en handelen voor de vuist, zo dat men op hun woord staat kan maaken.

Te *Amsterdam* gekomen zynde, en myne vrinden de rede myner reize verstaan hebbende, raadden dezen my allen eenpaarig, dat ik van voorneemen mogt veranderen. In 't begin sloeg ik niet zonderling veel op hunne aanmerkingen agt; maar eindelyk liet ik my nogtans, door de voorstel-

ſtellingen der geenen beweegen, wien de geſteldtenis, van myn lighaam bekend was, en veranderde van voorneemen. Doch, vermits ik eene moeyelyke reis gehad had, zo oordeelde ik het niet raadzaam, de terugreis tegen den herfſt aan te neemen. In 't begin was ik willens, den winter in *Bruſſel* door te brengen. Doch dit voorneemen verwierp ik, en nam het beſluit, my geduurende den winter in *Parys* op te houden. Ik ging daarom met de ſchuit van *Amſterdam* na *Rotterdam*: waaromtrent ik niet voorby kan, een berigt te geeven, op dat anderen op hunne hoede zyn mogen. Deze ſchuit ſchynt inzonderheid voor zulke menſchen zeer gemaklyk te wezen, welken hun goed mede voeren. Maar men moet vooral daarop bedagt wezen, dat men bytyds de roef van den ſchipper huure, zo men geenen naaren en ſlaapeloozen nagt wil hebben. Dit ondervond ik tot myn grootſt verdriet. De roef was reeds aan anderen verhuurd, en daarom was ik genoodzaakt, dien nagt by de andere paſſagiers door te brengen. Het ruim, waarin ik mede was, was vol met bootslieden, die onlangs uit *Indien* waren te huis gekomen, en nu na *Zeeland* reizen wilden. Dit ſcheepsvolk had my, byna, door de ontugtigſte redenen en door de ſchandelykſte liedjes om 't Leeven gebragt. Daarenboven hadden ze zulken damp van tabaks-rook rondom my heen gemaakt, dat ik niet eene ſchreede ver zien kon, of het ſchoon op den vollen middag was. Men had uit dien grooten damp en rook mogen oordeelen, dat we eenen vuurſpuwenden berg in de ſchuit by ons hadden. Ondertuſſchen verdroeg ik dit alles met groot geduld. Maar toen ik hoorde, dat ze eenen raad hiel-

hielden, en daarin besllooten, dat niemand dien ganschen nagt een oogenblik slaapen zoude, zo vreesde ik niet weinig. Ik hoopte, dat deze wet, in de dronkenschap gemaakt, weer zoude vernietigd worden, wanneer ze den roes hadden uitgeslaapen. Maar, vermits ze dien ganschen nagt in de dronkenschap sleeten, zo wierd deze wet zo naauwkeurig in agt genomen, dat ze my, zo dikwils my maar de oogen beschooten, voort met den elleboog aanstieten, en wakker maakten. Ik kwam daarom ziek en zeer moeyelyk te *Rotterdam* aan, verhaalende myn lotgeval aan een, *fransch'* Overften, die *Caneau* heette. Hy was onlangs uit *Spanje* terug gekomen, en had op het schip, ook eens eenen zo naaren nagt als ik gehad. Deze Overste was, vervolgens, myn reisgenoot; en ik heb hem als een' edelmoedigen, braaven en zeer welgemanierden man bevonden, die my op alle mogelyke wyze zogt te dienen.

Men kan zomtyds, wanneer de wind goed is, in een' tyd van twaalf uuren na *Antwerpen* zeilen. Maar, dewyl de wind ons tegen was, zo bragten wy met deze reis vier-en-twintig uuren door. Wanneer men van *Rotterdam* na *Antwerpen* reist, zo ziet men, hoe deze beide steden, in allen opzigten, regt tegen malkander over staan. Vermits *Rotterdam* na *Amsterdam* de voornaamste koopstad in *Holland* is, zo ziet men daar alles in groote beweeging: maar te *Antwerpen* is alles geheel stil. *Rotterdam* heeft meest vermogende inwooners, te *Antwerpen* zyn enkel beedelaars. Daar treft men verscheide geloofsgenooten en gezindheden aan, hier alleen *Roomsch-catholyken*. Want *Vlaanderen* en *Brabant*, zo langen tyd onder spaansche heerschappy geweest zynde,

wykt

wykt zelfs voor de *Italiaanen*, ten aanzien van bygeloof, niets, en is den *Paus* even zo getrouw en gehoorzaam. Steden, voorsteden, dorpen en landstraaten zyn met *Kloosters* en *Heiligen.* Zodanig opgevuld, dat men eer een' Heiligen als een' mensch aan kan treffen. Van *Antwerpen* reisde ik na *Mechelen*, alwaar ik my, eenigen tyd, om een' wagen op moest houden. Ondertusschen ging ik de stad eens door, om ze te bezien; ontmoetende eenen *Franciscaaner-monnik*, die my mede na zyn klooster nam. Deze monnik ging overal met my rond, toonende my zelfs elken hoek in zyn klooster. Daar was een fraaye tuin by. Maar, vermits alle gangen en wegen met beelden der *Heiligen* bezet waren, zo was het voor een' ketter zeer lastig, in den zelven te wandelen. In de kerk was de gansche levens-loop van den *H. Franciscus* op verscheide borden afgebeeld. Hier verried de monnik zyne onkunde, op eene uitneemende wyze, toen hy my een, daarvan verklaaren wilde. Hy zeide: hier kan men zien, hoe de *H: Franciscus* boete doet, en de leer van *Calvyn* weer verzaakt, die hy voorheen toegedaan was. Hier valt hy zyn Vader te voet, die hem daarom een hard verwyt geeft, en hem braaf afslaat.

In *Brussel* bleef ik maar eenige dagen en reisde aanstonds verder na *Parys*. In deze beroemde stad zag het 'er toen, van wege de *groote duurte*, zeer bedroefd uit, terwyl men *voor een pond broods* tien *stuivers* betaalen moest. Het Gemeen was 'er disperaat over en verwekte eenen oproer, die niet eer gestild wierd voor dat twee burgers daarby het Leeven hadden ingeschooten. Op dien zelfden tyd wierd eene vrouw, die den bloed-

gang gehad had door een wonderwerk geneezen. De historie wierd gedrukt en men kon ze overal koopen: maar de gemeene burgers dagten enkel en alleen daarop, hoe ze den honger mogten stillen, zig om geene wonderwerken bekommerende, waarvan ze tog anders zeer veel pleegen te houden. Ik hoorde hoe eenige heimelyk tot malkander zeiden, *dit jaar is vrugtbaarder aan wonderwerken, dan aan brood*: als mede, *geduurende dien tyd dat de wonderwerken geschieden, sterven wy van honger*. Aan de egtheid der historie kan men, byna niet twyfelen; want alle de buuren betuigden, hoe deze vrouw, zedert eenige jaaren, den bloedgang gehad had: en de schielyke genezing daarvan geschiedde ook in 't by zyn van het gansche volk. Toen men in de processie met de hostie ging regtte zig deze vrouw op, volgende met een' stok de processie na, waarby het bloed nog strooms-gewyze van haar vloeide: maar kort daarna kwam ze ten eenemaal frisch en gezond uit de Kerk terug. Alleen de *Jesuiten* en *artsen* wilden dit wonderwerk niet wel door laaten gaan, verminderende dat zelve op alle wyzen. De *Jesuiten* bragten eene zeer slegte rede by, meenende hoe het onmogelyk zy, dat God hier een wonderwerk toegelaaten hebbe, om dat de Priester, die de hostie gedraagen had zig verdagt had gemaakt, dat hy de Leer van *Jansenius* goedkeurde. De gronden der *artsen* waren gewigtiger. Want dezen beweerden, hoe zulke eene geneezing, zeer natuurlyk, door eene sterke verbeelding kon te wege gebragt worden; waarvan zy ontelbaare voorbeelden aanhaalden.—— Maar ik moet voortvaaren, van my zelven te spreeken.

Ik

Ik huurde eene Kamer in de St. *Jocobs*-straat, niet ver van den *Luxenburgschen* lust-tuin, welken ik, om de gezonde lugt, den voorrang boven andere openbaare lust-tuinen gaf. Doch het was zeer lastig, in denzelven te wandelen, om de menigte van beedelaars, waarmede alle wegen als vervuld waren. Ik kon my, zomtyds, niet van lagchen onthouden, wanneer ik zag, hoe menschen, die zeer pragtig gekleed waren, rond gingen, en elk een', die ze zagen om een' aalmoes baden; of, wanneer veelen met gepoeyerde en gekrulde hairen en paruiken schreeüwden, wy sterven van honger: wy hebben in eenige dagen niet het minste gegeeten. Eens ontmoette ik in dezen zelfden tuin een zeer zuiver gekleed mensch aan, die eene voorbygaande Dame om een' aalmoes bad, en voort daarop beedelde deze Dame weer by een' ander'. Niet lang daarna kwam eene juffer, die een zyden kleed aan had en in flaauwte viel. Toen ze van den aanwezenden weer geholpen en na huis gebragt wierd, bevond men, hoe haar vertrek in een huis geheel boven onder het dak ware, en haare gansche spyskamer in eenige koolstruiken, appelen en erweten bestond. Dit haale ik alleen daarom aan, ten einde men daaruit de *eergierigheid dezer natie zelfs by de uiterste armoede* zien moge. De beedelaars zelven zyn zo zuiver gekleed, dat men ze, op geene andere wyze, van vermogende menschen onderscheiden kan, dan alleen daardoor dat ze mager en bleek in 't Wezen zyn. Daarom kan men zeer ligt een' Comediant, een' scherm- of dans-meester voor een' marquis aanzien. Wanneer men een' schoenmaker of looyer ziet, zo zoude men, byna, zweeren, dat het een Raads-

 heer

heer was; ja eene gemeene vrouw kleedt zig zo pragtig, dat men gelooven zoude, het zy eene hof-dame. Dit ſtiet my ook eenigzints tegen de borſt. Want, of ik ſchoon zeer wel gekleed ging, ik kon egter, ter naauwer nood, onder dezulken gerekend worden, welken de *Franſchen* HONNETTES GENS noemen, vooral aan deze plaats, waar armoede en hoovaardy onafſcheidelyk te zamen gepaard gaan, en daar de bedienden zelven goude en zilvere klinken draagen.

Dit alles nogtans kon my niet beweegen, de *Paryſche* manieren eu zotheden aan te neemen. Ik was met dat oogmerk niet te *Parys* gekomen, om daar myn' naam, door pragt en verkwiſting onſterflyk te maaken, en alles wat ik bezat op eenmaal te verteeren, dat de waarden in de voorſtad St. *Germain*, om de jonge Heeren tot verkwiſting te noopen, *faire honneur à la Nation* noemen. Myn oogmerk was alleen, my zo lang hier op te houden, tot dat ik, by een bekwaam jaar-getyde de terugreis na myn vaderland weer aan kon neemen. Men noemde my daarom ook ſlegts in 't algemeen, *Monſieur*, daar men integendeel de Vremdelingen, ja zelfs ook de Koopmans-zoonen van *Hamburg*, *Lubek*, enz. *Graaven* en *Barons* pleegt te noemen. Deze laatſte titel is de minſte, en dien krygt elk een die een met zilver bezet kleedt draagt: maar laat men zyne kleeren met goud beleggen, dan krygt men aanſtonds den titel. *Monſieur le Comte.* 'T is onbeſchryflyk, hoe zeer de jonge lieden door dit vleyën tot verkwiſting genoopt worden. Zo dra 'er maar een vremdeling in de voorſtad St. *Germain* aankomt, ontfangen hem de daar woonende waarden aanſtonds ongemeen vrindelyk, en bren-

gen

gen hem in de kostbaarste vertrekken, die zy hebben. Men geeft hem eenige huur-lakeyen, die te gelyk hunne Hofmeesters zyn zullen. Dezen laaten 't ook aan een trouwhartig onderwys niet ontbreeken, maar toonen hunne Heeren eenen zeer gemaklyken en ligten weg, het vaderlyk erfgoed in korten tyd te verteeren. Daar zyn verder allerhande *Maitres*, die de vremdelingen in 't danzen, schermen en de taal onderregten. Dezen zyn egter doorgaande regte schuimloopers, welken zig alleen om den vryen smul, en niet om de levenswyze der Vremdelingen bekommeren. Het besluit dezer Tragedie maakt het ligte vrouwvolk, dat die jonge lieden in 't net trekt, en ze daar door ten eenemaal van hunne Eer, hun geld en hunne gezondheid berooft.

Hierdoor rande ik de *Fransche* natie niet aan. De gierigheid is geen hoofd-ondeugd van dit volk, maar de *Franschen* zyn veel eer milddaadig en dienstvaardig. Ook spreeke ik niet van allen inwooneren der stad in 't algemeen, maar alleen van den waarden in dien hoek der stad, waar zig de Vremdelingen doorgaande pleegen op te houden. Elk een begrypt de rede ligt, waarom in dit gedeelte der stad zulke eene levenswyze heersche. De voornaamste steeden in *Europa*, die van Vremdelingen bezogt worden, zyn meestal koopsteden, die haare byzondere koopmanschap dryven. En dezelve is alleen genoegzaam, de inwooners niet slegts te doen bestaan, maar ook te verryken. Maar *Parys* ligt midden in het land, en daarom leeven zeer veele burgers alleen van den Vremdelingen, zo zelfs, dat ze ook menigmaal uitgaan, om te verneemen, of 'er geene wagens van *Brussel*, *Mets*, *Straatsburg*

enz. zyn aangekomen, zo, als de Kooplieden elders verneemen, of hunne schepen in de havens zyn gekomen. Wanneer 'er een jong mensch heen komt, en goud en zilver medebrengt, dan neemt hy niets anders weer mede na huis, als eene ledige beurs, eenen zotten en gedwongen gang, en eene menigte van *Fransche* liedjes, of andere *Parysche* gekheden, (*franchise parisienne*) die naar de uitspraak van een onbekende schryver alleen daarin bestaan, dat men Kapriöolen maaken, en andere menschen, door zingen en fluiten, hunne ooren vervullen kan. Ik zogt toen ten tyde eene goede kamer, maar dezelve is moeyelyk te krygen. Want de verbaazende menigte van menschen, die 'er in *Parys* is, en het groot gedruis, dat de koetsen en andere toevallen onophoudelyk op de straat maaken, gunnen iemand byna in 't geheel geene rust. (*)

Qui frappe l'air, bon Dieu! de ces lugubres cris;
Est-ce donc pour veiller, qu'on se couche à Paris?

Men is boven en beneden en aan de zyden met gansche familien omringd, en, daar de natie wat vrolyk valt, zo moet men zig wagten, dat men geene kamer huure, die onmiddelyk tegen die van een' jonge Kavalier (*petit maitre*) of eene juffer aan is, zo men niet door een onophoudelyk zingen van allerhande verliefde deuntjes geplaagd wil wezen. Ook moet men niet te naby de wooning van een' Geleerden komen, om

(*) *Boileau* heeft dit zeer aartig in zyne 6e. *Satyre* uitgedrukt, waarin hy voort in 't begin zegt,

om dat men dan van wege 't aanhoudend gepreutel en brommen, nooit ruſt kan hebben. Want de meeſte Geleerden in *Parys* kunnen niet ſtudeeren, zo ze niet op- en neder op hunne kamer wandelen, en alles binnen 's monds zeggen, wat ze leezen. Dit groot aantal van menſchen geeft daarenboven nog tot meer verveelingen aanleiding, waarvan men te *Londen* en *Amſterdam* niets weet. Of ſchoon *Londen* veel grooter is, dan *Parys*, zo geloof ik egter, dat 'er in *Londen* in ver na niet zo veele inwooners zyn, als in *Parys*. De *Engelſchen* ontkennen dit aanhoudend, en verbeelde zig, dat ze uit de jaarlykſche register der dooden (*the bills of mortality*) het tegendeel bewyzen kunnen. Doch, nadien *Parys* eene gezondere lugt heeft, en de inwooners dezer ſtad eene veel maatigere Levenswyze leiden, als de *Engelſchen* in *Londen*, zo kunnen ze ook veel langer leeven. Verſcheide *Engelſchen* belyden zelven, hoe 'er alle jaaren eenige duizende menſchen uit de Provintien na *Londen* gezonden worden, en dat de ſtad wel haaſt van inwooners zoude ontbloot wezen, wanneer men dit na wilde laaten. Hieruit blykt, hoe men uit die regiſters der dooden niets met zekerheid op kan maken, en dat 'er, om dit verſchil met zekerheid te beſliſſen, een naauwkeuriger regiſter omtrent de inwooners gevorderd werde, om dat de lyſten der gebooreneen en overleedenen daartoe alleen niet genoegzaam zyn. Daarenboven is het eene volk alzins vrugtbaarder, dan het ander. Ook moet men de menigte van *Kloosters*, Collegien, en Societeiten binnen *Parys* in overweeging neemen, alwaar het Goddelyk bevel, *waſt en vermenigvuldigt u*, door 't geeſtelyk Regt is afge-

 ſchaft,

schaft, maar 't welk de *Engelsche* geestelykheid zorgvuldigst waarneemt. ——

Dit zyn de verveelingen, die ik te *Parys* ondervond, en nogtans leefde ik aan geene plaats met meer genoegen, als hier. Ik was ook immer gezond en fris, en had niet noodig, als aan andere plaatzen, door eene beweeging den trek tot eeten by my te verwekken. Ik kon wel eeten, maar weet niet, of ik zulks aan de gezonde lugt, dan aan den duuren tyd toe moest schryven, daar men alles, naauwkeurigst, afwoog en uitdeelde. Dit is zeker, dat de overvloed met den appetyt verzwakt, en daarom gaa ik ook, om den grooten overvloed, welken men hier by de gastmaalen bespeurd, meestal hongerig van tafel. Daar zyn nog veele andere dingen in *Parys*, die, inzonderheid een' Geleerden, tot genoegen strekken. Men vind daar zo veele *openbaare Bibliotheeken*, en zo veele Geleerden, openbaare en byzondere genootschappen, waarin men zeer ligt tot een medelid kan aangenomen worden: want de Geleerden te *Parys* geeven zig zeer veele moeite, den vremdelingen aangenaame diensten te bewyzen. Tweemaal bezogt ik den beroemden *Montfaucon*. Ik vond hem wel onder geheele hoopen van boeken als begraaven, maar hy was niettemin zo levendig en vriendelyk, als of hy geheel ledig geweest ware. Ik sprak met hem over de *Latynsche* uitspraak, en, wanneer ik my meest daarover verwonderde, dat de letter *m* met den voorafgaanden klinker in een vers uitgelaaten en niet geleezen wierd, zo gaf hy my ten antwoord, dat de Ouden deze letter ook in eene ongebonde reden weggelaaten hadden, en dat hy zelf eenige *Latynsche* opschrif-

ten

ten bezat, alwaar *factu* in plaats van *factum*, en *Romanoru*, in plaats van *Romanorum* ſtond: maar, juiſt toen hy van voorneemen was, my dit te toonen, en myne nieuwsgierigheid te voldoen, zo kwamen 'er eenige menſchen by hem, en beletteden zulks. De Pater *Harduin* was zo hovelyk en vriendelyk niet; laatende zelden iemand by zig komen, zo men hem niet in de verbeelding bragt, dat men hem in eene duiſtere en moeyelyke zaak om raad vraagen, en ze door hem wilde beſliſſen laaten. Dit hoorde ik van eenen anderen *Pater*, en bedagt my daarom lang, wat ik voor een knoop leggen wilde, om my daardoor den weg tot zyne cel te baanen. Eindelyk viel my in, hoe de Heer *Collin*, de ſchryver van het boek, de *libertate cogitandu*; de volgende woorden uit de chronyk van den Biſſchop *Victor* had bygebragt: *Meſſala Conſule, Anaſtaſio Imperatore jubente, ſancta Euangelia, utpote ab idiotis Euangeliſtis ſcripta, corriguntur & emendantur*. Hierop ging ik na hem toe, en bragt hem in de verbeelding, hoe ik dit ſlegts voor eene vinding van den Heere *Collin* hield: maar hy zeide het tegendeel, en, om my deze twyfeling des te nadruklyker te beneemen, kreeg hy de Chronyk van *Victor* uit zyne Bibliotheek, en toonde my met zyne oude en beevende hand zelf de aangehaalde plaats Hy zeide te gelyk, dat de godsdienſt door dit bevel niets geleeden had, maar dat de goede naam van *Anaſtaſius* alleen daar door bezwalkt was geworden. En wanneer dezelve ook al de *Bizantiſche* nieuwe Teſtamenten had laaten veranderen, dat het hem nogtans niet mogelyk geweeſt ware, alle de overige Nieuwe Teſtamenten, die in de handen

der Regtzinningen waren, te laaten veranderen: met welke verklaaring ik te vreden was. Maar, toen hy voort daarop zeide, hoe het hem gemaklyk vallen zoude, te bewyzen, dat 'er nooit geen Keizer *Anaftafius* in de waereld geweeft ware, zo kon ik my naauwlyks van lagchen onthouden. Ik merkte, dat hy nog uit den ouden toon fprak, en nog een *Twyfelaar* was, of hy fchoon zyne voorige dwaaling langen tyd herroepen had. Hy had toen reeds een' hoogen ouderdom bereikt, maar hy vervolgde nog immer zyne ftudien, verwerpende de uitfpraak van *Milo* als agteloos en onbetaamelyk, dewelke, toen hy oud geworden was, en zag, hoe anderen zig in de kampfpelen oeffenden, zyne armen zoude bezien, en de volgende woorden met traanen gefprooken hebben: *deze zyn reeds verftorven.*

Niet lang daarna bezogt ik den Pater *Tournemine;* dit was een aangenaam welfpreekend en regt weergaloos man. In zyne zeden en zynen omgang had hy zo iets inneemend en bekoorlyk, dat men hem voor een' Minifter had mogen houden, en hy was ook, door zyne groote geleerdheid, van een' hoveling alleen onderfcheiden. Hy fprak zeer lang met ons over allerhande geleerde zaaken, terwyl 'er te gelyk nog eenige duitfche ftudenten, beneffens den Heere *Croufe,* toen ter tyd *Gezandfchaps Predikant* tegenwoordig waren. Deze laatfte had zig door zyne geleerdheid en fraaye hoedanigheden by alle Geleerden daar bekend en geliefd gemaakt, en 't viel my daarom niet moeyelyk, onder aanleiding van hem my den toegang tot allen te baanen. *Tournemine* toonde ons zynen eigen voorraad van boeken, waaronder mede, naaft andere

re *Deensche* historie-schryvers, de *Noorweegsche* chronyk van *Torfæus* was. Onder de *zeldzaamheden* zyner Bibliotheek behoorde *een exemplaar van het N. Testament*, dat 800 *jaaren oud* was en waarin de berugte plaats van *Johannes* ontbrak, welke mede in veele *Griekſche* Nieuwe Testamenten, en ook in het Nieuwe en bekende exemplaar niet te vinden is, dat in de Bibliotheek van *St: Victor* bewaard word. Pater *Tournemine* geloofde hoe zy, die den Bybel zoude nazien, naamlyk *Eusebius*, *Lucianus* en *Hesychius*, welken verdagt waren van de *Ariaansche* kettery, deze plaats met voordagt hadden uitgelaaten. Ik antwoordde dat de *Ariaansche kettery* zig meest na 't *Westen* had uitgebreid, en dat men niettemin deze plaats in alle *Latynsche* exemplaaren vond: dat men ook niet vond, dat deze plaats van de regtzinnige vaders tegen de *Ariaanen* ware bygebragt. Maar hierop gaf hy ons slegts een zeer flaauw antwoord. Hy bragt ons vervolgens in de *Bibliotheek* van HUETIUS, welke deze beroemde Bisschop aan het *Jesuiten collegie* vermaakt had; en eindelyk gingen wy in de *algemeene Bibliotheek der Jesuiten*, die voor 't grootste gedeelte uit den boek-schat van *Menage* bestaat, welken deze geleerden man den *Jesuiten* present gedaan heeft. De Pater *Tournemine* is te gelyk een ongemeen levendig en wakker man. Juist was toen de Jesuit *Castel* bezig aan een zeker *nieuw instrument*, dat door de *vertooninge der kleuren*, de oogen op dezelfde manier aan zoude doen, als de ooren door een muziek-instrument pleegen aangedaan te worden. Wanneer ik daaromtrent *Tournemine* vroeg, wat hy van dit werk des Heeren *Castels* oordeelde, zo grim-
 lag-

lagte hy, en zeide, hy heeft zelf, eertyds, àan een zeker orgel voor den smaak gearbeid, en zyn voorneemen den beroemden toon-kunstenaar den Heere *Marchand*, ontdekt, wien deze vinding zeer wel hadde aangestaan, om dat ze voor eenen hongerige *Musicant* ongemeen nuttig ware. Niet lang daarna bezogt ik den Pater *Castel* zelf om te weeten, of hy werklyk aan zulk een' orgel arbeidde, dan of alles, wat men 'er van gezegd had maar boert ware: maar hy gaf my de verzekering dat alles wezenlyk zo gelegen was, en naar de letter eigenlyk te verstaan zy. Hy verklaarde my ook alles op 't naauwkeurigst en stukswyze; maar ik kon, ongeagt alle aangewende oplettendheid, nogtans niet begrypen, wat deze verstandige man eigenlyk met zynen orgel zeggen wilde. Want, wanneer deze orgel geene andere werking heeft dan het speelwerk, waarmede de landloopers rond loopen. Zo kan zeker deze uitvinding deszelfs maaker tot geene zonderlinge eer verstrekken. (*)

Ik bezogt insgelyk den beroemden Heere *Fontenelle*, welke in zyn' hoogen ouderdom nog niet ledig maar immer bezig was, zo dat men ook van hem met regt kon zeggen:

Hy

(*) De Heer *Castel* heeft zyn woord gehouden, en de Heer *Telemann* heeft deszelfs gansche uitvinding in de *beschryving van het oogen-orgel des Heeren Castels* te *Hamburg* in 't jaar 1739 gedrukt, bekend gemaakt, Hy noemt hem eenen *oogen-orgel*, eenen orgel, die niet alleen in de ooren zekere gevolgen van toonen, onderling wel te zamen hangende voortbrengt, maar ook te gelyk den oogen geheelen reyen van wel vereenigde kleuren vertoont.

Hy zaait nog boomen, welke in de toekomende eeuw
Haar vrugten brengen.

Hy had onlangs in de Academie der weetenſchappen eene *Lofreden op den overleeden Keizer van Rusland*, PETER DEN EERSTEN, geſchreeven, doch welke een ander geleezen had om dat hy zelf door eene ziekte daarin was verhinderd: maar hy had van de *Ruſſiſche* natie wat hard geſproken, om zynen Held des te meer te verheffen, en des te nadruklyker te toonen, welke eene verbaazende moeite vereiſcht wierd, om een zo ruw volk te beſchaaven; doch dit nam de *Ruſſiſche* Ambaſſadeur, de Vorſt *Curakin*, zeer kwalyk op en men geloofde dat zulks den Heere *Fontenelle* groote moeyelykheid verwekken zoude. Ik was zeer begeerig, van hem te weeten, of deze rede zoude gedrukt worden, en hy gaf my de verzekering, dat ze van woord, tot woord, zo als ze gehouden was, zoude gedrukt worden. *Fontenelle* ſprak insgelyk met zeer groote hoogagting van de verdienſten der *Deenen* in geleerde zaaken. ———

Die geene dwaalen niet, welken gelooven, dat 'er in *Parys* alleen meer *Bibliotheeken* te vinden zyn, als elders in geheele Ryken; want behalven de *openbaare Bibliotheeken van* MAZARYN, St: VICTOR, en de JURISTEN, heeft byna *elk klooſter* en *elk collegie* zyne *eige Bibliotheek*, en 't valt niet moeyelyk, de vryheid te verkrygen, dat men zig van dezelve bedienen kan. Voor dezen bezogt ik, de heerlyke *Bibliotheek van den Abt Bignon*, maar dezelve was nu beneffens haaren *Bibliothecarius* onzigtbaar geworden. Die

Bi-

Bibliotheek had de beroemde *Law* gekogt en na *Engeland* laaten brengen; en de *Bibliothecarius* zat, reeds zedert eenige jaaren, in eene openbaare gevangenis. Desselfs misdaad is my eigenlyk nog niet bekend, maar ik had medelyden met zyn lot om de *Deensche* natie. Ik vreesde dat de Abt *Bignon* geene goede gedagte van de *Deenen* hebben mogt; inzonderheid, wanneer voort daarop een myner Landsgenooten, *Matthias Bagger*, welke door hulp van dezen Heere BIGNON *Tolk op de Koninglyke Bibliotheek* geworden was, zyn jaargeld vooraf opnam, en zig daarmede onzigtbaar maakte. 'T ware wel der moeite waardig dat iemand het leven van dezen doolende ridder beschreef, ten einde men te gelyk een voorbeeld van een ongemeen veranderlyk en onbestendig gemoed hebben mogt. Ik zoude dit werk zeer gaarne op my neemen, indien ik 'er maar stof genoeg toe had: maar my zyn slegts zeer weinige omstandigheden van hem bekend en nogtans zyn deze alleen reeds genoegzaam, eene schets van dezen zeer onbestendigen mensch te ontwerpen, die een regt *perpetuum mobile* (eeuwig duurende beweeging) was, en wien het niet moeyelyk viel, alle oogenblikken, van verblyf, godsdienst, neiging, studien, zeden en alles te veranderen.

Toen ik my voor tien jaaren in *Parys* ophield, waren my alleen twee openbaare Bibliotheeken bekend: want ik wist op dien tyd niets van de *Juristen-Bibliotheek*, welke wel niet groot, maar nogtans zeer gemaklyk is, terwyl ze midden in de stad ligt, en zo ingerigt is, dat men 'er de boeken zelve uit kan neemen. Deze Bibliotheek had toen twee *opzieners*, naamlyk eenen jongen mensch,

mensch, omtrent van zeventien jaaren, en eene oude vrouw, die in 't vertrek, waar de Bibliotheek was, zat en spon, wanneer de anderen lazen en studeerden. Toen ik de Bibliotheek doorzag! vroeg die vrouw my, wat ik voor een boek begeerde. Ik kon my naauwlyks van lagchen onthouden, en gaf haar ten antwoord, dat ik dit den Bibliothecarius wel zeggen wilde. Maar, toen ze niet ophield met vraagen, zo noemde ik eindelyk het boek, dat ik hebben wilde, 't welk zy, tot myne grootste verwondering, voort uit de Biblotheek kreeg, en my overgaf.

De opziener van de St. *Victors* Bibliotheek heete *Bon ami*, en zyn omgang kwam met zyn naam (*goede vriend*) volkomen overeen: want hy was ongemeen vriendelyk en dienstvaardig. Een aartig toeval gaf gelegenheid tot de vertrouwde vriendschap, die we te zamen naderhand opregten. Ik vond onder de *Deensche* Histori-schryvers een boek van dezen titel; *Ludovici Requesensis historia Danica.* Vermits ik nu dit boek aanstonds voor verdagt hield, terwyl de schryver, *Ludovicus Requesensis*, my geheel onbekend was, zo ging ik by den Bibliothecarius, hem verzoekende, dat hy my dit boek toonen mogt. Nu had ik dit boek pas opengeslaagen, of ik zag de dwaaling. 'T was de *Deensche historie van* MEURSIUS, maar by dezelve had men het Leven van *Ludovicus Requesensis* door *Meursius* beschreeven, gebonden. Eenen zelfden zo belagchelyken titel ontdekte ik in 't regifter van de *Bodleaansche Bibliotheek*, naamlyk, *Frederici* II. *Imperatoris constitutiones Hafniæ.*

Deze *Bibliothecarius* toonde my ook eenen heer-

heerlyken voorraad van *uitgeleeze handschriften*. Juist toen was 'er te gelyk de Zoon van den Heere geheime Raad, Tott, tegenwoordig, een Heer, welke niet alleen om zyne groote hoedanigheden en grondige geleerdheid, maar ook, uit hoofde van zyne voorname afkomst, eene byzondere hoogagting verdiende.

Behalven de openbaare en byzondere Bibliotheeken, die voor elk een open staan, zyn 'er nog *ontelbaare geleerde genootschappen in* Parys, van dewelke men, zo men 'er maar eenigzins een toegang toe heeft, zeer ligt tot een medelid kan aangenomen worden. Ik bezogt verscheide maalen de vergadering, welke men, alle zondagen, by een Pater der Preek orden plagt te houden. In deze vergadering wierden eenige grondige verhandelingen geleezen, die in de voorleedene week van de medeleden geschreeven waren. Elk velde 'er zyn oordeel over, en onderzogt de verhandeling zo wel in 't algemeen, als stuks-wyze. Men zoude denken, dit gansch genootschap bestond uit enkel *Protestanten*; zo groot is de vryheid, die hier heerscht, en zo weinig teld men de *Paus*, met wien men menigmaal schertst. Zomtyds bezogt ik mede het genootschap, dat men met een byzonderen naam, en boven alle anderen het *galante genootschap* noemd, aan die plaats vergaderende, welken den naam draagt van *le caffée des beaux esprits*. Ik zeg met voordagt, *zomtyds*; ten einde men niet denken moge, ik had het zeer naarstig bezogt, om onder de *galante* verstanden geteld te worden. De waardin in dit huis was een oude vrouw, die *Marion* genoemd wierd. Waarom ook deze plaats zom-

zomwylen, uit boert, *Le Caffée des Marionettes* genoemd wierd. De beroemde *de la Motte*, wiens naam den Geleerden niet onbekend is, kwam hier, byna, alle dagen, en was als de President in dit genootschap. Wanneer men dit alles bedenkt; dan behoeft men zig niet te verwonderen, dat 'er in *Vrankryk*, jaarlyks, zo veele fraaje schriften uitkomen. In zulke geleerde genootschappen worden alle boeken, voor dat ze in 't licht komen, zorgvuldig onderzogt en verbeterd.

Dit ondertusschen belyden de Geleerden van *Parys* zelven, hoe de kunsten en weetenschappen by hen, in deze eeuw, grootelyks afnamen. *Tournemine* gaf 'er drie *reede* van. De *eerste reede* was, naar zyne gedagten, de hedendaagsche wyze, de jeugd op te voeden. Dit onderwys maatigden zig nu, zo als hy zeide, de Priesters voor het grootste gedeelte aan, en daar dezen vyanden van alle waereldlyke weetenschappen waren, zo geloofden zy, een jonge Geestelyke was geleerd genoeg, zo hy maar weete, op eene gevoeglyke manier de knyën te buigen, de hostie in de processie, op eene betaamelyke wyze, te draagen, en iets by de misse te mompelen, even als eertyds by de *Russen* iemand zeer geleerd, en tot een geestelyk ampt bekwaam genoeg was, wanneer hy maar, zonder af te breeken, de woorden, *hospodi pomilio*, tienmaal na malkander zeggen kon. Deze rede nogtans scheen my wat eenzydig te wezen, om dat de *Jesuiten* gelooven, alleen het regt te bezitten, de jeugd te onderwyzen. De *tweede rede*, die *Tournemine* voor 't verval der weetenschappen bybragt, was van de

de al te roekelooze en ondeugende leevenswy-ze ontleend, waarin zig thans de jeugd toegaf. Maar ook deze rede kon ik niet als wettig aan-neemen, of ik schoon toe staan moest, dat de dronkenschap thans veel sterker, als voor tien jaaren in *Parys* de overhand genomen had. Doch de *derde rede* was onweerspreekelyk de waare en eigenlyke rede; om dat de jaar en genade gelden waardoor de Geleerden, eertyds, tot allerhande onderneemingen plagten aangemoedigd te wor-den, zeer besnoeid wierden. En men kan waar-lyk niet ontkennen, dat dergelyke buitengemee-ne belooningen, zedert den dood van Koning *Lodewyk* XIV. niet weinig afgenomen heb-ben. ——

Ik merkte insgelyks, hoe die van *Parys* niet meer zo driftig waren, hunnen godsdienst voort te planten, en de Ketters te bekeeren, als ze plagten te wezen. Toen ik my voor tien jaa-ren in *Parys* ophield hoorde ik byna niets, als enkel twisten over den Godsdienst. Doch toen was ik nog zeer jong, en mogelyk geloofden zy, my des te eer in 't net te krygen. Nu verwek-te my maar eens een oud man, die grooten lust tot disputeeren had een geschil over den godsdienst. Voor dat ik den stryd met hem begon vroeg ik hem, of hy iets nieuws wist voort te brengen dat nog in geene gedrukte schriften te vinden was: want, zo hy maar de oude bewyzen, welken de verdedigers van den *Roomschen* godsdienst plag-ten te gebruiken weer voor den dag wilde bren-gen dat de tyd en moeite slegts vrugteloos zou-de verspild worden, om dat my hunne stellingen ten vollen bekend waren, Toen hy hierop ant-woordde, dat hy niets nieuws wist voor den dag

te

te brengen; zo verzogt ik hem, dat hy my tot dezen ſtryd niet uit mogt dagen. Ik zeide hem teffens, hoe het eene zeer dwaaze handelwyze ware, eenen kryg weer van nieuws te beginnen, waaromtrent zelfs de dapperſte en verſtandigſte ſtryders tyd en moeite te vergeefs verſpild hadden. Toen hy egter niet wyken wilde, taſtte ik hem op eene nieuwe en ongewoone manier aan. Ik ſtond hem toe, dat de meeſte geloofs-ſtukken der *Proteſtanten*, *mogelyk*, nog twyfelagtig zyn konden, om dat men de ſchriftuur, op zo verſcheide wyze, verklaarde, en dat het daarom wezen kon, dat de *Proteſtanten* hier en daar dwaalden: maar ik beweerde ook te gelyk, hoe hunne dwaalingen zelve nogtans Gode niet mishaagen konden. De anderen, by dezen ſtryd tegenwoordig hier over in eene groote verwondering geraakende en niet weetende wat ik eigenlyk daarmede zeggen wilde, zo voer ik verder voort en zeide: de *Roomſchgezinde* gelooven, dat men door *goede werken* de zaligheid verdienen kunne, en mogelyk is het ook zo gelegen; maar wy gelooven veel zekerer dat men 'er niets door verdienen kan. Want, even als een Koning een' onderdaan zyne ongenade niet bewyſt welke niet gelooft dat hy eenige belooning verdiend hebbe, of hy ſchoon de gewigtigſte pligten volbragt heeft, maar veel eer de vergelding zyner werken niet als eene verdienſte, maar als een geluk aanmerkt, dat hy der Koninglyke Genade alleen te danken heeft; zo moet ook onze dwaaling in dit opzigt, zo wanneer het eene dwaaling is, Gode noodzaakelyk aangenaam wezen, om dat zy eene zo groote nedrigheid aanwyſt. De *Roomſchgezinden* gelooven een *Vagevuur*, en

mogelyk is 'er zulk eene midden-plaats tusschen Hemel en Hel, daar de zonden kunnen verzoend worden. Nogtans gelooven de *Protestanten* met meer zekerheid dat men, voort na den dood van 't gedrag, dat men op de waereld geleid heeft rekenschap moet geeven. Want daardoor worden de menschen bestendig aangemoedigd een onstraffelyk Leeven te leiden, ten einde zy mogen zalig worden, om dat 'er geene hoope overig is, dat de zonden naa den dood kunnen vergeeven worden. De *Roomschgezinde* bidden de *Heiligen* aan geloovende dat dezen in den Hemel voor hen bidden. Gesteld egter zynde dat de zaak zo ware, zo gaan de *Protestanten* nogtans veel zekerer te werk, dat ze de Heiligen niet aanroepen. Want indien wy hierin al dwaalden, zo kan egter deze dwaaling noch Gode noch den Heiligen mishaagelyk zyn. God kan daarin geen mishaagen hebben, om dat hy dezulken, altoos, genadig aanneemt die Hem onmiddelyk zelven aanroepen, om dat hy ons zelfs bevoolen heeft tot Hem te moeten naderen, en om dat hy ons te gelyk de verzekering heeft gegeeven, dat hy niet moede wil worden, ons gebed aan te hooren. Den Heiligen kan dit gedrag insgelyks niet mishaagen, om dat wy ze als onze beste wegwyzers aanmerken, om hunne voetstappen te betreeden, en met hen den Heiland der waereld, als onzen eenigen voorspraak erkennen en aanmerken. Maar, mogten de Heiligen daarover toornig wezen dat men God alleen aanroept dan zyn ze geene Heiligen meer. De *Roomschgezinden* eeren de *beelden*, en *mogelyk* is de beeldendienst onschuldig en onverschillig maar 't is veel zekerer, met den *Protestanten* God alleen te eeren.

ten. Ik ftaa gaarne toe, dat, 'er tusfchen den beelden-dienft der *Roomfchgezinden* en *Heidenen* een zeer groot onderfcheid is. Maar, wanneer iemand voor het beeld van den H: *Chrifloffel* op de aarde ligt en teffens eenen *Chineezer* om zynen beelden-dienft ftraffen wil, zo is dit even zo befpottelyk, als of een dronken man zeer tegen het zuipen en dronken drinken yvert. De *Roomfchgezinden* gelooven, dat en *brood en wyn in het Sacrament des Outaars* niet noodig zy; en *misfchien* is het ook altyd niet noodig dat men beiden gebruike. Maar nogtans is het veel zekerer dat wy de noodzaakelykheid zo wel van 't brood als den wyn in het Avondmaal beweeren, voor zo ver de *Roomfchgezinden* zelven niet ontkennen kunnen, dat dit Sacrament onder beide gedaanten van den Verloffer zelven ingefteld is. De *Roomfchgezinden* gelooven, *dat de kleine kinderen, voor den doop fiervende verdoemd worden*; maar wy handelen veel redelyker wanneer wy ftellen dat ze zalig worden, op dat het niet fchyne als of God de onfchuldigen ftraffe. Want zy, welken zeggen, dat God de onfchuldigen ftraft moeten te gelyk ontkennen, dat de waereld door eenen wyzen, regtvaardigen en barmhartigen Heere geregeerd werde, en veel eer een blind geval in allen dingen toegeeven. Dat dit bewys van een groot gewigt zyn moet, blykt daaruit om dat zig de *Roomfchgezinden* zelven in het gefchil met den *Janfeniften* omtrent de *prædeftinatie* daarvan bedienen. —— De *Roomfchgezinden* verbieden den Leeken en ongeleerden het *leezen der H: fchrift*; om deze rede dewyl daaruit allerhande dwaalingen ontftaan kunnen. En *misfchien* ontftaan 'er ook zodanige uit. Ondertusfchen gaan

wy nogtans veiliger te werk, dat wy allen en elk een' vergunnen de schriftuur te leezen: terwyl het tog veel beter is, een dwaalend geloof als in 't geheel geen geloof te hebben. Die blindelings alles gelooven, zonder vooraf te onderzoeken wat ze gelooven, die gelooven in 't geheel niets; zo men ook hier niet wil laaten gelden, wat men in regten stelt, dat wanneer iemand iets door een' ander' laat verrigten zulks even zo aan te merken is, als of hy 't zelf gedaan hebbe: en dat het daarom ook even zo kragtig zy, wanneer iemand door een' gevolmagtigden gelooft als of hy zelf geloofde. Doch ik vrees, dat een *Roomschgezinde* Leek zig in deze gedagten zeer bedriegen zal: wanneer hy meent dat hy den Allerhoogsten rekenschap van zyn geloof vorderende, met deze woorden zal kunnen paaijen. „ Ik heb op 't aller-naauwkeurigst het „ zelfde gelooft wat zy geloofden, die met my „ in eene straat woonden. Want het boek, „ waarin de stellingen vervat zyn, die men ge- „ looven moet heb ik nooit gezien, maar ik „ heb my daarmede vergenoegen laaten, dat het „ eenigen myner landsgenooten gezien hebben." zeker een ander zal veel beter met deze verontschuldiging bestaan: „ dit zyn de stukken waar- „ omtrent ik, naa eene lange en naauwkeurige „ overweeging eindelyk geoordeeld heb, dat „ men ze gelooven moet. " Hierop zweeg myne party stil; maar ik voer nog verder voort en zeide hem: de *Roomschgezinden* kunnen hieruit opmaaken hoe billyk ik met hen handele, terwyl ik hen toestaa dat de meeste geschillen, die 'er tusschen ons en hen zyn, nog niet buiten alle twyfel gesteld zyn. Ik heb hen toegestaan, dat

de H. Schrift moeyelyk om te verklaaren is, ja ik heb, om my den *Roomschgezinden* nog behaagelyker te toonen, toegegeeven, dat de H. Schrift zo duister zy, dat men ongeagt alle aangewende moeite, nogtans niet in staat is, den waaren zin der woorden altoos te vinden. Ik beweere ook niet dat we niet kunnen dwaalen maar enkel en alleen, dat zo wy al dwaalen, zulks egter zonder gevaar zy; daar in tegendeel de *Roomschgezinden* wanneer ze dwaalen, zig aan zodanige dwaalingen schuldig maaken, die hen het grootste gevaar dreigen. Zo wanneer we niet door de *goede werken* zalig worden, maar wanneer God wil dat we de zaligheid alleen, door zyne Genade, verkrygen zullen; dan is de trotze hoogmoed der *Roomschgezinden* op geene wyze te verontschuldigen welken dit als eene verpligting vorderen, wat hen uit enkele genade verleend word. By aldien de Leer van 't *Vagevuur* eene menschlyke vinding is, dan kunnen de *Roomschgezinden* deze gevaarlyke dwaaling nooit ontschuldigen, terwyl ze de verdienste van Christus onvolkomen maakt. Men moet noodzaaklyk by deze stelling daarop vallen, dat de verdienste van Christus alleen niet genoegzaam zy, om dat door het *Vagevuur* dat geen moet vergoed worden, wat 'er aan ontbreekt. Ik gaa hier de gevolgen voorby, die uit deze Leer vloeijen en den menschen, om de zekerheid, welke daar door verwekt word, tot een even zo groot bederf en nadeel strekken als ze de geestelykheid voordelig zyn, die 'er zig door verrykt. Wanneer de *Roomschgezinden* in den *dienst der Heiligen* dwaalen; dan zondigen ze grof, terwyl ze anderen die Eer toeschryven, welke Gode alleen

toekomt. Daarenboven zyn de Heiligen, die van den *Roomschgezinden* aangebeden worden, of werklyk Heiligen of wel zodanige Heiligen die slegts in de verbeelding bestaan en of nooit in de waereld of wel op zyn minst bedriegers geweest zyn. Aangaande den *dienst*, welken de *Roomschgezinden* den werklyken Heiligen bewyzen, kunnen ze zig met het onderscheid *inter cultum religiosum & civilem* (tusschen eenen godsdienstigen en burgerlyken dienst) nogtans niet van eene schandelyke afgodery ontdoen. Want daardoor dat ze den Heiligen, Kerken toewyden en geloften doen, dat zy ze dagelyks aanroepen, en hunne beelden aanbidden, maaken ze de Heiligen op zyn minst tot halve Goden. Maar, wanneer de Heiligen nooit in de waereld geweest zyn, als de *tien duizend martelaars*, de H. *Almanak* en andere, wier naamen van de verstandigste *Roomschgezinden* zelven uit het regifter der Heiligen geschrapt zyn; dan is immers de dienst, welken men hen bewyst, ten uitersten zot en bespottelyk, Maar zyn de Heiligen zelfs bedriegers geweest, zo is deze dienst nog erger als de afgoden-dienst der *Indiaanen*. Dezen bidden de kwaade geesten maar de *Roomschgezinden*, op zodanig eene manier, de aller godloosste menschen aan. Wanneer de *beelden-dienst* eene dwaaling is; dan kan men den *Roomschgezinden* met regt voorleggen dat ze afgodendienaars zyn, en zy hebben geen regt, de heidenen daarover te bestraffen. Want het onderscheid is zeer gering, of men God onder de gedaante van eenig Dier, of eenig ander goud beeld aanbid. By aldien de *Roomschgezinden* daarin dwaalen, dat ze den *kinderen*, om dat ze *niet gedoopt* zyn, *de zaligheid*

wei-

weigeren, zo is deze dwaaling zeker wezenlyk groot. Zy komen daardoor Gods geregtigheid al te na, daar tog een regtvaardig regter de onschuldigen nooit pleeg te straffen. En, wanneer eindelyk beide deelen (*brood en wyn*) in 't Sacrament des outaars noodig zyn, dan pleegen de *Roomschgezinden* een' diefstal en, zo wanneer het noodig is, dat allen en elk een de *H. Schrift leezen* dan zyn immers de *Roomschgezinden* de schuld daarvan dat de Leeken geen geloof hebben, om dat dit zonder kennis niet wezen kan. Hierdoor begrypt men duidelyk, hoe weinig Koning *Hendrik* IV. op zyne zekerheid gelet hebbe, toen Hy, om in eene twyfelagtige zaak het zekerste te kiezen, tot de *Roomsche* kerk overging. ——

Dit alles nu bragt ik niet op eenmaal, en in zulke eene orde voor den dag; want myne party wierp by elk stuk iets tegen. Hy beriep zig op de *oudheid der Roomsche Kerk*, terwyl de *Protestanten* alleen hunne toestemming aan eene *nieuwe secte* geeven. Hy bragt de onmogelykheid van te dwaalen by, waarmede de *Pauzen* begaafd waren. Hy stelde my de belofte, den *H. Petrus* gedaan, en nog andere dingen voor, waarvan zig de *Roomschgezinden* bedienen, wanneer ze in 't naauw gebragt worden. Doch, vermits ik van de overwinning verzekerd zyn kon, wanneer ik my maar aan de reeds voorgedraage stellingen vast hield, liet ik hem niet toe, dat hy buiten de paalen wyken, en allerhande uitvlugten maaken mogt. Ik verzogt hem diesvolgens alleen daarom, dat hy onze bygebragte dwaalingen onderzoeken mogt, of ze met Gods regtvaardigheid en barmhartigheid streeden, of de Majesteit van den Allerhoog-

ften God daardoor beledigd wierd; dan of ze de godsvrugt en liefde vernietigden. Toen myne party niets daarop antwoorde, zo fcheide ik van hem met deze woorden: waarom vervolgt gy dan dezulken te vuur en te *Zwaard*, welken zig, by hunne dwaalingen, in geen zo groot gevaar bevinden, als gy?

Dezen ftryd dus gelukkig geëindigd zynde, ben ik naderhand, van niemand in *Parys*, om den godsdienft verder gemoeid geworden. Maar op myne terugreis zynde, geraakte ik met eene welfpreekenden Kapitein en eene oude bygeloovige vrouw in gezelfchap. Ik zat op den poftwagen juift tusfchen beiden, wanneer de Kapitein verhaalde, hoe eenige *Proteftantsche* zoldaaten, onder zyne Compagnie, door een wonderwerk, onlangs, bekeerd waren. Zo als hy nu hoorde, dat ik zulks niet, even als de anderen, gelooven wilde, wierd ik voort by hem verdagt, dat ik een *Proteftant* zyn moeft, en hy begon daarom met my zonder eenig uitftel, eenen ftryd over den Godsdienft. Ik verzogt met allen nadruk om vrede, my ontfchuldigende met pyn in myn hoofd, om dat ik niet raadzaam oordeelde, my met een officier in een difput in te laaten. Doch ik kon noch vrede noch ftilftand krygen. Want hy zogt door een uitvoerig geklap myne heftendigheid te overwinnen. Ik liet my egter daardoor niet beweegen, maar fprak met de oude vrouw van het Weer. Deze zag uit alle de trekken van myn Wezen, dat ik boos was, geloovende, dat my de Kapitein reeds overtuigd had. Zy wilde daarom het befluit tot myne bekeering daarby voegen, en verhaalde my verfcheide zotte gebeur-

beurtenissen en een vol dozyn wonderwerken; waarop ze den Kapitein tot getuigen riep, die dan, om dat hy zelf zeer vrugtbaar aan wonderwerken was, niet alleen met zyne veld-eeden alles bekragtigde, wat de oude vrouw gezegd had, maar 'er zelfs nog eenige nieuwe mirakelen bydeed, om deze ſtof volledig te maaken. Om nu eindelyk een einde van dit ten uiterſten verveelend geklap te maaken, zo verzon ik zelf ook eenige mirakelen, waarvan ik voorgaf, dat ze onlangs, in myn Vaderland gebeurd waren. Ik verhaalde, hoe eene Zwangere vrouw, die haaren godsdienſt verzaakt had, *een Kind met* twee *hoofden* ter waereld gebragt had; en *eene andere vrouw*, juiſt op het oogenblik, dat ze den *Lutherſchen* Godsdienſt wilde afzweeren, *in een ſnaphaan-ſteen veranderd* was. Ik voegde daarby, hoe alle jaaren eenige van den Engel *Gabriel* geſchreeve brieven van den Hemel vielen, waardoor de *Lutherſchen* vermaand wierden, den *Roomſchen* Godsdienſt immers niet aan te neemen. Toen ze zagen, dat ik openlyk met hen den ſpot dreef, zo wierden ze boos, en ik wierd daardoor eensklaps van alle wonderwerken ontſlagen. ——

Ik had een beſluit genomen, geduurende den winter in *Parys* te blyven, om dat ik merkte, dat de lugt hier voor myne gezondheid zeer goed was. Daarenboven had ik twee van myne tooneel-ſtukken in 't *Franſch* vertaald, en myne vrinden geloofden, dat het der moeite waardig ware, eene proef te neemen, hoe de vertooning daarvan op den *Paryſchen* Schouburg uit zoude vallen. Maar ik wierd door verſcheide omſtandigheden gedrongen, myn

voorneemen te veranderen. De beide benden van Tooneel-speelers wierden, in 't einde van herfst-maand, na *Fontainebleau* ontboden, alwaar ze tot Kersmis bleeven. Dewyl ik nu myne terugreis niet langer, dan tot in sprokkelmaand uit kon stellen, zo mislukte my de hoop, ze daar te laaten vertoonen, vermits 'er ten minsten eenige maanden, toe vereist wierden. Ik zond alleen, door een goeden vrind, den inhoud van den *politieken Tinnegieter* na *Fontainebleau*, om het oordeel der *Italiaansche* bende daarover te hooren. Het hoofd derzelve, de Heer *Lelius*, antwoorde my, dat dit tooneel-stuk hem zeer wel aanstond, terwyl het zeer vrolyk en aartig geschreeven was, (*tutta mera vigliosa*) maar voort daarop verklaarde hy zig in eenen anderen brief, dat hem de inhoud van dit tooneel-spel zo gewigtig en bedenkelyk toescheen, dat hy dagte, het mogt zo verkeerd opgenomen worden, als of men verscheide voornaamen Heeren daarin bespottelyk had willen ten toon stellen. Myn vrind wende wel alle moeite aan, hem deze vrees te beneemen; maar hy wilde van dit eens opgevat gevoelen niet weer afgaan. Ondertusschen viel dit blyspel in handen van een ander schryver, die gewoon was, altoos uit anderen te steelen. Deze gaf kort daarop den Heere *Lelius* een stuk van dezelfde vinding; maar ook dit durfde *Lelius*, om de reeds bygebragte rede, niet op het tooneel brengen. Zo zeer is thans de vryheid bepaald, over welke men zig, voorheen, in de *Italiaansche* tooneelstukken zo zeer verwonderde, en die ten tyde van *Lodewyk* XIV. regt de Ziel derzelven was. Hier moet ik met regt over

de-

dezulken klaagen, welken ik, in dit opzigt, tot myne Vertrouwden maakte. Want, of ze my schoon op trouw en geloof beloofd hadden, niets te laaten uitlekken, en daardoor van my verkreegen, dat ik hen myn blyspel toebetrouwde, zy hadden het nogtans niet alleen den reeds vooraf gemelden schryver vertoond, maar het hoofd der *Italiaansche* bende had ook over het zelve met eenige *Fransche* tooneel-speelers gesprooken. Deze laatsten zogten op alle wyze te beletten dat de *Italiaanen* waarop ze nydig waren dit tooneel-stuk niet mogten krygen en lieten my daarom, door eenen van hunne bende heimelyk zeggen, dat ik in 't geheel niet overeenkomstig met myn voordeel handelen zoude wanneer ik den *Italiaanen* eene zo gewigtige comedie overliet.

Den anderen hinderpaal lag my de bedorven smaak der *Parysenaars* in den weg, welken alle digters en andere schryvers, die in dit geval iets groots doen konden, ten uiterften benyden, waarom ook in eenige jaaren, in *Parys*, geen verstandig en regelmaatig tooneel-stuk vertoond is. Allen stemmen daarin eenpaarig overeen, dat zo wanneer *Moliere* zelf nog leefde, men nogtans zo verkeerd oordeelen, en zyn best tooneel-spel veragten en verwerpen zoude. Ik ben ook, door myne eige ondervinding, hierin bevestigd geworden. In eene geheele maand wanneer de aller-regelmaatigste en beste Comedien gespeeld wierden, waren 'er byna geene aanschouwers tegenwoordig. Maar wanneer men het aller-zotste stuk, *le bol des Coquaignes*, met alle zyne gezangen danzen en guichelaaryen vertoonde dan was 'er eene groote menigte van aanschouwers,

wers, daar nogtans dit stuk alleen voor landloopers behoort en niet waardig is, dat het op zulk een tooneel vertoond werde.

Eindelyk hinderde my ook de wangunst die onder beide benden heerschte. Deze nyd brak te *Fontainebleau* in eenen openbaaren kryg uit, die ook zodanig de overhand nam dat ze zig, toen ze weer te *Parys* kwamen met de bitterste en vergiftigste hekeldigten aangreepen. De *Fransche* bende speelde, ten spyt der *Italiaansche* tooneel-speelers, een stuk, dat ze de *Impromtu de la folie* noemden en naar den hedendaagschen smaak; der inwooneren van *Parys*, in guichelaaryen danzen en zingen bestond. De *Italiaanen*; welken buiten dat zeer wraakgierig zyn, wreekten zig kort daarop door twee stukken, die byna van dezelfde zoort waren: en deze kryg duurde omtrent eene gansche maand.

Maar in 't algemeen wierd ik, door eenige zotte en buitenspoorige *regels*, van myn voorneemen afgehouden, die de *Franschen* gewoon zyn, thans *by hunne tooneel-stukken* waar te neemen. Zy stellen, dat een zedig blyspel maar uit een bedryf bestaan moet, daar doch alle myne blyspelen uit vyf, of ten minsten uit drie bedryven bestaan. Voorts willen ze ook geene geringe perzoonen op het tooneel laaten koomen. Waarom ik, indien de *politieke Tinnegieter* daar zoude vertoond worden alle handwerkslieden in Doctors en Advokaaten had moeten veranderen; maar waardoor dit blyspel zyn regt Leven zoude verlooren hebben. De *Satyre* ziet alleen op den gemeenen man. Want de Doctors, Advocaaten en anderen hen in stand gelyke perzoonen oordeelen niet alleen, zomtyds, grondig en verstan-

dig

dig over ſtaats-zaaken maar worden ook zelfs van Koningen en Vorſten in zulke aangelegenheden gebruikt. Het ander oogmerk, van dit blyſpel, dat den hoogmoed der geenen aantoont, die uit eenen geringen ſtaat tot hoogere eer-ampten geraaken, zoude by zulk eene verandering ten eenemaal vervallen. Wanneer men daarom dit blyſpel een *Paryſch* Kleed aan wilde trekken, dan zoude men van een vrolyk en zedig blyſpel een ſlaaperig en zot tooneel-ſtuk maaken. Dat nu de regels welken de *Paryſenaars* thans omtrent het tooneel waarneemen, niet op een gezond oordeel, maar alleen op den bedorven ſmaak der aanſchouwers ruſten, blykt ook daaruit, om dat zy 't niet geoorloofd houden dat bedienden en boeren op het tooneel komen. De *Paryſenaars* zyn hen gelyk, die immer *patryſen* eeten, en dezelve ten laatſten zo moede worden, dat ze zelfs niet eens den reuk daarvan verdraagen kunnen. Een tooneel-ſtuk, dat uit vyf bedryven beſtaat en niet alleen regelmaatig opgeſteld is, maar ook op eene aartige wyze eindigt ſtaat hen in 't geheel niet aan: met een woord hoe geregelder en verſtandiger een tooneel-ſpel geſchreeven is, des te verwarder en onaangenaamer ſchynt het den *Paryſenaars* te wezen. Indien ik hunne meeſte nieuwe tooneel-ſtukken na wilde gaan, kon ik zeer gemaklyk aantoonen, dat ze niet alleen ten hoogſte zot zyn, maar ook niet de minſte overeenkomſt met een tooneel-ſpel hebben. Toen ik my te *Parys* ophield kwamen 'er twee Comedien van onderſcheide ſchryvers in 't licht die den titel *le Babillard* en *l'Indiſcret* voerden: maar in deze blyſpelen zyn niet ſlegts de regels van *Ariſtoteles* ten eenemaal aan een' kant geſteld,

zo

zo als men dit eindelyk ook van zulke kreupele schryvers, wien de regte *comique* schryf-trant geheel onbekend is, niet anders verwagten kan, maar de vertooning komt ook niet altoos met den titel overeen; ten zy men dan gelooven wilde dat hy, by voorbeeld een' *babbelaar* regt afgebeeld hebbe die iemand op het tooneel laat komen, die door zyn geklap, eens, in eene comedie de toehoorders verveelde; of dat het iemand zy, die geen geheim verzwygen kan, en dus naar 't Leeven afgeschilderd is, wanneer men hem, eenige maalen, dat geen weer laat openbaaren, wat hem onder de voorwaarde van zulks geheim te houden, toebetrouwd is. Dit moet in een tooneel alleen vertoond worden. Men moet dieper in de Karacters dringen en hem, welken men vertoonen wil op zulke eene wyze voorstellen dat noch vrees, geweld, noch schimp in staat zyn, hem van zyne dwaasheid af te houden; welk alles zig, ten laatsten, gevoegelyk en waarschynlyk ontknoopen moet, terwyl de aanschouwers tot nu toe omtrent de uitkomst in 't onzeker waren. Maar in dit *Fransch* tooneelstuk word een *snapper* voorgesteld die eens met zyne vrinden zeer lang over allerhande dingen praat, tot dat eindelyk een knegt of een ander binnen komt, hem zeggende dat hy door zyn onnut en wydloopige geklap de beste gelegenheid verzuimd hebbe zyn geluk te bevorderen.

Egter zyn deze blyspelen wanneer men ze met anderen vergelykt, noch voortreffelyk. Want de volgende, als *Impromptu de la folie*, en *les Amusemens de l'automne* wierden van alle verstandige menschen voor onwaardig gehouden, dat ze op een zo beroemd tooneel, en van zo be-

dree-

dreeve tooneel-ſpeelers zouden vertoond worden, welken, wanneer ze vlyt en moeite aanwenden, de aanſchouwers in de grootſte aandoening en verwondering ſtellen kunnen.

De *tooneelſtukken der Italiaanſche comedianten* zyn niet te verwerpen, wanneer zy ze in de *Italiaanſche* taal vertoonen: maar wanneer ze *Franſch* ſpreeken verliezen zy by de aanſchouwers alle toejuiching; om dat, behalve de vrouw van den Heere *Lelius*, geen een onder de ganſche bende, zelfs maar eeniger maate goed *Franſch* ſpreekt. De Arlequin welken zy hebben kan geen' ander' perzoon als eenen mops, of een' eenvoudig' menſch vertoonen. Wanneer diesvolgens de comedie eenen goeden uitſlag hebben zal, zo moet men hem altoos deze rol geeven. Daarom komen ook, byna, alle tooneelſtukken onderling overeen, en zyn byna van eenen inhoud; als *Les Amants ignorants*, *Arlequin poli par l'Amour*, *Arlequin ſauvage*, *Timon Miſanthrope* enz. Om deze rede kan ook geene van de oude comedien met een goed gevolg geſpeeld worden, om dat de hedendaagſche Arlequin van de oude arlequins of Scaramoetſen oneindig veel verſchillen, en niets anders weeten voor den dag te brengen, dan wat men in alle tooneel-ſpelen der Landloopers vind. Nogtans houden de *parodien*, naar de nieuwe *Franſchen* treurſpellen ingerigt dezen ſchouwburg nog in eenige waarde. Want zommigen van deze bende kunnen de gebaarden en ſtemmen der *Franſchen* tooneel-ſpeelers ongemeen gelukkig navolgen en natuurlyk uitdrukken. Deze *parodien*, zyn zeer aartig, en ſtonden my ongemeen wel aan. Alleen de ſchryvers daar-

van

van maaken 'er al te veel. En daarom zyn ze zo gemeen en menigvuldig dat de gansche stad de voorsteden, de openbaare plaatzen en schouwburgen met *parodien* vervuld zyn. Eenigen kunnen daarom byna den naam niet meer verdraagen maar trekken aanstonds kreuken in hun voorhoofd zo dra men maar begint van *parodien* te spreeken.

Dit onderzoek der *Franschen* tooneel-stukken is; byna, te wydloopig gevallen. Gy verwagt nu ongetwyfeld ook, *myn Heer* dat ik U van den toestand des Hofs eenig berigt geeven zal. Zo wanneer ik aan eenen jongen Heer of wel aan eenen Hoveling schreef, zoude ik U het gansche Hof naauwkeurigst afschetsen. Ik zoude U eene afbeelding van den Koning de Koningin, de Prinsen van 't bloed, en andere voornaame Ministers ontwerpen; en eindelyk zoude ik mede over de vermaaken handelen die van 't Hof genomen worden; maar welke ik nogtans nooit gezien heb. Ik zoude dit zo breedvoerig als 't maar mogelyk ware, uitvoeren ten einde ik niet verdagt wierd dat ik als een Kluizenaar in *Vrankryk* geleeft, en dat geen verzuimd had wat alleen in staat is, anderen daar heen te lokken. Doch, nademaal ik dezen brief aan een' vriend en wat nog meer is, aan een Philosooph schryve zo zal ik openhartig bekennen, dat ik voor dit maal noch *versailles* noch *Fontainebleau* gezien hebbe. Alleen, dit vertrouwe ik U wederom in 't byzonder. Wanneer my anders iemand verzoeken mogt, hem eenig berigt van den toestand des Hofs mee te deelen ik zoude hem zeggen de *Koning* scheene my toe zeer vlug en leven-

vendig te wezen, de *Koningin* zy zeer genadig en godvrugtig, de *Hertog van* BOURBON zy wat zwartagtig en ernſtig, en de *Hertog van* ORLEANS zy zynen Vader gelyk. Wie wilde my overtuigen dat ik de onwaarheid geſprooken had: want alles is wezenlyk zo gelegen, maar ik heb het ſlegs van anderen gehoord.——

Den winter in *Parys* doorgebragt hebbende, moeſt ik weer op de terugreis denken. Voor dat ik dezelve aannam was ik, byna eene geheele maand zo droefgeeſtig en neerſlagtig, als of ik na de *Indien* had moeten reizen. Zo wanneer ik de verveelingen die ik naderhand ondervond ſtuks wyze verhaalen wilde, zo ſchynt het niet der moeite waardig te wezen om 'er van te ſpreeken: maar wanneer ze alle te zamen genomen worden, dan zyn ze zo gering niet. Toen ik reeds reisvaardig ſtond kwam 'er eene ordonnantie uit, waarin op zwaare ſtraf verboden wierd, dat 'er geen geld 't zy *Franſche* of andere munt, uit het Ryk zoude gevoerd worden, maar dat alles in de Koninglyke ſchatkamer met verlies van een vierde gedeelte, moeſt geleverd worden. Hierdoor wierd het geld dat ik tot myne reis na *Amſterdam* bepaald had zo zeer verminderd dat ik niet onbillyk dugtte, ik mogt te kort komen. Waarom ik genoodzaakt was myne reis te verhaaſten en nam daarom, midden in ſprokkelmaand een' wagen, van *Parys* na *Artois* aan. Een reiziger die niet veel geld heeft moet *zig* inzonderheid *op reizen* voor twee dingen *wagten*, naamlyk *voor Capucynen en* voor *vrouwsperzoonen.* De eerſten hebben om hunnen ſtaat, en de andere om haar geſlagt de vryheid dat ze niets betaalen maar van de overige reisgenooten vry gehouden

worden. Toen ik op den wagen klom, zag ik, dat 'er reeds eenige aartige Juffers op zaten. Ik schrikte op dit gezigt, vooral toen ik bespeurde, dat 'er twee Kapiteins regt tegen over zaten: wier oogen en gesprekken met die Dames my dreigden; dat ik wederom het vierde gedeelte van myn geld zoude moeten inschieten. Ik had reeds by ondervinding geleerd, hoe zeer dit slag van Godinnen van de Krygslieden plagt gediend te worden en daarom giste ik aanstonds, hoe die Heeren Kapiteins niet gedoogen zouden dat deze Edele schepzels mede betaalden. Ik had ook niet mis in dit geval. Wanneer ze geroepen wierden, om te eeten kwamen zy aanstonds maar wanneer 't op een betaalen aankwam gingen ze of weg, of wel zweegen stil, en gaven daar door te kennen dat ze van de vrouwelyke Sexe waren. Twee dagen wierden deze wetten in onze kleine Republiek opgevolgd. Maar, toen ik met myn geld rekening hield zo merkte ik, dat ik deze Societeit zoude verlaaten moeten, wanneer de regeringsvorm niet anders ingerigt wierd. Ik maakte daarom den eenen Kapitein mynen toestand bekend en deze bragt het zo ver dat men de oude wet afschafte, en in plaats daarvan eene nieuwe invoerde dat elk een zelf betaalen zoude, wat hy verteerd had. Toen wy in een dorp niet ver van *Peronne* gekomen waren, wilde ik eene tafel aan 't vuur zetten, maar waardoor ik, byna, myne vingers was kwyt geraakt. Men had byna mogen denken, deze tafel ware eene machine met voordagt tot dat einde gemaakt, dat men 'er de vingers by zoude inschieten, zo dra men ze maar aanraakte. Myne vingers wierden zo sterk geprangt, als of men ze onder een aambeeld ge-

legt

legt had en ik kon ze, met alle magt niet weer uittrekken. Myne reisgenooten zogten eene byl om de planken van malkander te klooven maar ondertuſſchen moeſt ik tog de hevigſte pyn uitſtaan. Wanneer ik niet lang daarna van den wagen klom en een voetpad gaan wilde, dat my de voerman wees; zo dwaalde ik van den regten weg. Lang omgedwaald hebbende trof ik, eindelyk, by 't vallen van den avond een' boer aan, die my weer op den regten weg bragt. Maar, om ook weer by 't gezelſchap dat ik verlaaten had te komen, zo, was ik genoodzaakt, een paard tot *Bapaume* toe te neemen. Men gaf my een mager en uitgehongerd paard het welke ſcheen, geen uur meer te zullen leeven: maar ik bevond het zo moedig en vlug, dat ik elk oogenblik dugtte het mogt my doen nederſtorten, en dat ik, voor dat ik 'er zelf iets van wiſt van eenen aanzienlyken ruiter een lamme voetganger worden mogt. Ik voelde ook daarom den ſterken noordenwind niet, welke toen opgekomen was, om dat ik in vollen zweet op mynen hengſt en wel met ſchroom zat; dat ik met ſchimp en ſchaade uit de ridder-orden mogt geſtooten worden. Eindelyk kwam ik te *Bapaume* aan, daar ik myne reisgenooten weder vond en hen alle moeyelykheden vertelde die my zedert onze ſcheiding overgekomen waren. Wanneer men van *Parys* na *Bruſſel* reiſt verkieſt men doorgaande den weg, welke door *Bergen* in *Henegouwen* gaat, om dat men gelooft, dat deze de naaſte weg is, en men op dien veel ſpaaren kan. Alleen, men kan veel gemaklyker en met veel minder koſten door *Ryſſel* reizen op welken weg men ook zeer veele

andere ſteden aantreft die alle beziens waardig zyn, als *Bapaume*, *Arras*, *Douay*, *Ryſſel*, *Kortryk*, *Menen*, *Gent*, welke plaatzen zo digt by malkanderen liggen dat men maar eenige uuren noodig heeft om van de eene na de andere ſtad te reizen. En, vermits ik altoos in de verſcheidenheid van menſchen en ſteden een groot vermaak vond, zo trok ik den weg door *Ryſſel* alle anderen voor, alwaar men alle dagen verſche paarden en nieuwe reisgenooten heeft. Nu is men eens met *Engelſchen*, *Spanjaarden* en *Duitſchers*, dan weer met Krygſlieden en dan ook met Geleerden in gezelſchap. Twee dagen had ik een' ouden man ten reiſgenoot die in *Weſt-indie* een roover van dat ſlag, 't welk men *Flibuſtiers* of *Boucaniers* pleegt te noemen, geweeſt was. Van dezen hoorde ik alles, wat deze roover-bende betreft ongemeen grondig, en ik vernam veel van hem dat men anders niet vind, of in gedrukte boeken niet uitvoerig genoeg beſchreeven word. Toen ik hem myne verwondering ontdekte hoe hy, als een braaf en opregt man zo als hy my ſcheen te wezen tot eene zo godlooze leevenswyze had kunnen overgaan, zo gaf hy my ten antwoord dat hy zig als een jongen in dit gezelſchap begeeven had, toen hy nog geen onderſcheid tuſſchen goed en kwaad had kunnen maaken: maar zo dra hy tot meerdere jaaren gekomen was, dat hy deze ſchandelyke levenswyze voort had laaten vaaren. Op dezelfde reis trof ik, op den midden, nog eenen anderen wagen aan, en wy gingen allen in de herberg, om daar ons middagmaal te neemen. Op dezen vremden wagen waren twee

Duit-

Duitschers, twee *Franschen* en een *Spanjaard*. De *Duitschers* vorderde alles, wat 'er maar in de Keuken van gebraaden en gekookt te krygen was. De *Franschen* lieten zig slegts eenige eyeren brengen, en de *Spanjaard* ging voor 't glas staan en scheen alleen van de lugt te leeven. Zo drukte elk een het naturel zyner natie uit. Want de *Spanjaarden* zyn als geesten die noch eeten noch drinken. Wanneer ik hierop te *Amsterdam* aankwam, waren de brieven, die ik uit myn vaderland verwagtte nog niet gekomen. Ik was van allen geld ontbloot en moest my daarom agt dagen zeer zuinig behelpen tot dat my een oude vrind, op myn verzoek, eenige dukaaten leende. Na verloop van veertien dagen kwam 'er eindelyk een brief, maar de inhoud was zo niet, als ik my hem voorstelde. Die brief was van eenen goeden vrind geschreeven, welke my raadde, zo veel immer mogelyk ware, myne terugreis te verhaasten, om dat myne vyanden my, in myne afwezenheid allerhande moeyelykheden zogten te verwekken. Dit alles breng ik alleen daarom by, om te toonen, dat de moeyelykheden welke my overkwamen doorgaande gewoon waren zamen te gaan en als eene keten aan malkanderen te hangen: zo als ik dit door ontelbaare voorbeelden konde bewyzen, dewelken alhoewel zy allen haare oorzaaken hebben, nogtans niet als enkele toevallen aan te merken zyn.

Ik hield my drie weeken in *Amsterdam* op, leevende ondertusschen in deze beroemde Koopstad als een Kluizenaar; weinig omgang met den Geleerden, voor dit maal, zoekende. Alleen bezogt ik den beroemden *Johannes Le Clerc*.

tweemaal, wiens lighaams-en gemoeds-kragten, in zynen hoogen ouderdom, nog volkomen in ordre waren. Eens wierden wy door de meid in de kamer geslooten, en ik belyde, dat my deze gevangenis ongemeen aangenaam was: want geduurende den tyd, dat wy op de komst van de meid wagten, die ons de deur weer open zoude maaken, spraken wy over allerhande geleerde zaaken. De naam van dezen grooten man anders was zelf op de gragt, daar hy woonde, ten eenemaal onbekend, waarover men zig billyk ergeren zoude. Want, wanneer men vraagt waar *Jacob* de Wisselaar, *Cornelis* de Looyer, *Ephraim* de Jood, en *Adriaan* de Schipper. Ja andere gemeene menschen, tot de vischwyven toe, woonen, dan weet elk een het huis met vingers te beduiden, waar dat die woonen.

Den brief ten laatsten komende, waarna ik zo lang in *Amsterdam* gewagt had, reisde ik door *Oost-vriesland* na *Hamburg*. Ik hoorde zeer veel op deze reis van de onrust, waarmede toen het *Vorstendom* Oost-Vriesland, en inzonderheid de stad *Lier* vervuld was. Doch, voor zo ver ik reeds overlang by ondervinding geleerd had, dat het gerugt grooter pleegt te zyn als de zaak zelve, zo vervolgde ik myne reis zonder de minste vrees. Omtrent den middag kwam ik te *Lier*, daar men niets als enkel toestellen tot den kryg zag. De Zoldaaten marcheerden in gesloote Leden, en stelden zig in slag-orde; de stukken wierden op de markt geplant, de gemeene man liep met allerhande geweer door de Stad. De boeren waren geharnast, en hadden groote knodsen, met yzer beslagen, beneffens ander moord geweer in handen

den. Ik oordeelde het dwaas, my lang in deze onruſtige ſtad op te houden: huurende daarom zonder uitſtel een wagen, waarmede ik, na my wat verfriſt te hebben, weer uit de ſtad reed.

Om dit des te beter te verſtaan, zo zal ik hier de *oorzaak van het geſchil* teffens byvoegen. 'T zal U zeker bekend wezen, dat een zeer *geleerde Geheime raad* van den Vorſt van *Ooſt-Vrieſland*, voor eenige jaaren, eene *Ooſt-vrieſche hiſtorie* in twee *deelen* had uitgegeeven. In dezelve toont de ſchryver, de Heer *Breneyſen*, hoe de regten van den Vorſt tegen de Keizerlyke decreten door de ſtenden gekrenkt zyn.

Tot dat einde gaat hy de *Keizerlyke decreten* naauwkeurigſt na, en verklaart ze ten voordeele van zynen Vorſt. Om deze rede word hy ook van de ſtenden voor den eerſten autheur van dezen kryg gehouden. 'T is veelen vremd voorgekomen, dat dit boek van niemand weerlegt is. Eenigen zeggen, dat een zeker geleerd *Hollander* de weerlegging op zig genomen, en den ſtenden eene andere geſchiedenis, regelregt tegen de *Ooſt-Vrieſche* hiſtorie van den Heere *Breneyſen* over ſtaande, aangeboden had; maar, toen hy 't omtrent de betaaling met den ſtenden niet eens kon worden, dat hy zyn werk heeft agter gehouden. Hoe het hiermede zyn moge, daar is nog niets tegen in 't licht gekomen. Of zulks van de onkunde der Regtsgeleerden in zodanige zaaken, die *Ooſt-Vriesland* betreffen, of van het miſtrouwen, dat men in de regtvaardigheid dezer zaak ſtelde, voortkome, dit kan ik eigenlyk niet zeggen. Na dat men eenige jaaren onderling getwiſt had,

kwam het ten laatsten zo ver, dat de oude raad te *Emden* afgezet, en een nieuwe Raad in plaats gesteld wierd. Dit was voor de *Oost-vriezen* onverdraaglyk; zy schreeuwden, dat het nu met hunne vryheid gedaan ware, en namen de wapenen op.

De Vrinden en aanhangers der Vorstelyke party beweerden, dat de Vorst geen ander oogmerk had, dan dat de Gevolmagtigden der Stenden rekenschap van de openbaare gelden geeven mogten: doch dit ontkenden zy, die de regten der Stenden verdedigden, zeggende, dat het maar een enkel voorwendzel ware, waar van zig *Breneysen* bediende, om de reeds voor lang van hem besloote verandering in 't Land door te dryven. En, op dat ze den gemeenen man des te gemaklyker in hunne party trekken mogten, maakten zy hem diets, het ware met den *Gereformeerden* Godsdienst gedaan, in *Oost-vriesland*, zo men zig niet tegen deze nieuwigheden ten uitersten aankantte. Binnen *Emden* nam de oproer alleen, eerst zynen aanvang, die naderhand te *Lier* voortgezet wierd, in welke laatste plaats niet zonder bloedstorting gestreeden is. Na eenigen tyd wierd eenige manschap van den Vorst uitgezonden, om eene plaats, die niet ver van *Lier* lag, weg te neemen. Dit wilden de Inwooners van *Lier* volstrekt niet dulden, en trokken daarom, na dat ze eenige Burgers en Boeren te zamen gebragt hadden, gewapend de Stad uit, om de manschap van den Vorst wederom daaruit te dryven. En, wanneer ze juist marschvaardig stonden, dezen kruis-togt te aanvaarden, zo kwam ik in de Stad aan.

Toen ik dan dien wagen gehuurd had, aan-

vaardde ik, voort na het middag-maal, myne reis. De gansche weg was met gewapende Boeren bezet, die den wagen omringden, en zig niet weinig hierover verwonderden, hoe iemand zo vermetel zyn kon, midden door eene zo vreeslyke rey van gewapende Krygslieden te reizen. Doch, vermits ik met eenen Koninglyken reispas voorzien was, zo was ik voor geen gevaar bedugt, en vervolgde daarom myne reis. Maar, toen ik by *Natmora* kwam, daar beide Armeën in Slagorde stonden, zo wilde 't de Voerman niet waagen, verder te ryden, inzonderheid, toen hy zag, dat eenige gewonde Boeren na de Stad terug gebragt wierden; of ik schoon naderhand hoorde, dat dezen niet door den Vyand, maar uit onagtzaamheid door hunné eige medegenooten gewond waren. Wanneer we nog stil hielden, en niet wisten, waartoe wy besluiten zouden, zo trok de gansche Armée der Stenden weer na de Stad terug. Men had mogen denken, dat ze de vlugt genomen hadden, wanneer ze van een' vyand waren vervolgd geworden. De Burgers en Boeren gaven voor, ten einde men niet den spot met hen dryven mogt, dat ze om deze rede terug getrokken waren, om dat ze met geene veldstukken, gelyk de party, voorzien waren. Doch het is veel waarschynlyker, hoe de eerste hette by hen overgegaan zy, toen ze den roes uitgeslaapen hadden. Want, toen ze dezen uitval ondernamen, hadden ze een' goeden knip van den brandewyn weg. Ik besloot dan eindelyk, weer om te keeren, en trof een' Kapitein aan, met naame *Andri*. Deze vroeg my na myn' naam, en, toen ik hem alles gezegd had, waar ik

van daan kwam, en waar ik heen wilde, zo raadde hy my ook, weer om te keeren. Deze *Andri* was een Zoon van een Burgermeester uit *Emden*, en een zeer aartig man. De Inwooners van *Lier* zagen hem even zo aan, als de *Romeinen Junius Brutus*, toen ze voor hunne vryheid vogten. Weer in de Stad gekomen zynde, geraakte ik met myn' voerman in geschil, welke zig van zyne betaaling, die ik hem voor de gansche reis beloofd had, niet het minste af wilde laaten trekken. Ik gaf hem ten antwoord, dat ik aan ons Contract niet gehouden ware; want, terwyl de wagen my niet de beloofde diensten gedaan had, dat hem in 't geheel niets toekwam, en, zo wanneer de zaak voor den Regter komen mogt, dat hy ze zeker zoude verliezen. Maar het is vrugteloos, zig in eene Stad, waar geene wet geldt, op de wetten en geregtigheid te beroepen, en 't is ook voor de Overigheid niet mogelyk, zig in eene oproerige Stad van haaren pligt te kwyten, al had men zelfs de aller regtvaardigste zaak voor. Waarom ik niet alleen den voerman betaalen moest, wat hy van my vorderde, maar ik moest ook den vragtmeester dubbeld betaalen. Na dat ik een' droevigen en slaapeloozen nagt in deze onrustige Stad gehad had, huurde ik den volgenden dag eene schuit; nogtans mogt ik niet eer scheep gaan, voor dat het krygsheir weer was uit de Stad getrokken. Deze moedige stryders hadden nu twee veldstukken medegenomen, en rusten zig tot eene nieuwe onderneeming uit. Deze eene myl kostte my meer, als byna de gansche weg van *Amsterdam* na *Nieuw-casteel*. Wanneer ik 's avonds

vonds in een dorp, dat *Dederen* heette, kwam, kreeg ik berigt, dat het voorneemen der Inwooneren van *Lier* eenen gelukkigen uitslag gehad had, en dat des Vorsten Zoldaaten door hen verdreeven waren. Ik vervolgde mynen weg door *Oldenburg* na *Bremen*, alwaar ik my drie dagen op moest houden. Geduurende dien tyd bezogt ik eenige Professoren by het daar zynde Gymnasium, en naast anderen ook Doctor *Hasæus*, die *een zeer beleezen man was*. Hy toonde my zynen boek-schat, welke onfeilbaar de fraayste en aanzienlykste in de gansche Stad was, en zulks wel zo ten aanzien van 't getal der boeken, als de uitgelezenheid van alle schriften. De *Bibliotheek van 't Gymnasium* is zeer talryk, maar alle boeken zyn meest in *folio*. De inwooners van *Bremen*, kunnen, gevoeglyk, in Geleerden en burgers verdeeld worden. Daar zyn zo *veele Leeraars in Bremen*, dat men van deze orden alleen, in krygs-tyden, een taamelyk Krygsheir in 't veld kon brengen. Want, waar men zig maar heen wend, daar ziet men een *Doctor*. Waarom *Bremen*, indien men geen onderscheid maakt tusschen *Doctus* en *Doctor*, tusschen *geleerd* zyn, en den naam van een *Geleerden* te voeren, met allen regt verdient, de geleerdste Stad in de gansche waereld genoemd te worden. Te *Hamburg* bezogt ik eenige Geleerden, den beroemden *Fabricius*, *Joh. Hubner*, enz. Eindelyk kwam ik gelukkig en gezond in *Koppenhagen* aan.

Van deze *vyfde buitenlandsche reis* weer te huis gekomen zynde nam ik voor het *Poëtisch werk* volkomen tot stand te brengen waaraan ik reeds

voor

voor myn vertrek begonnen had te arbeiden, en het den naam *Metamorphosis* gegeeven had. Daarin word eene Societeit van dieren, boomen en planten voorgesteld die door verscheide boschgoden en Godinnen als *Pan, Sylvanus, Flora, Bubona, Pomona* enz. geregeerd worden. En, even als de menschen by *Ovidius* in dieren en boomen vervormd worden, zo worden hier dieren en boomen in menschen herschaapen. By voorbeeld een groote *eykenboom* word in een' mensch veranderd, van dezen stammen de groote en voortreffelyke 'menschen af, welken hunnen stam gelyken en niet als andere boomen vrugten draagen maar alleen bladen voortbrengen, onder wier schaduwe de armen toevlugt neemen, en leeven moeten. Eene *Exter* word in een' *barbier* herschaapen, en daar komt het van daan dat deze menschen zo gaarne praaten. Van een *geitenbok* word een *Philosooph*; daarom zyn de Wysgeeren strydbaar en de oude Philosoophen baardig. Eene *Zonnebloem* word in eene *hof-dame* veranderd. Deze bloemen draayen zig altyd na de zon, en verwelken, voor dat men 'er om denkt. En op dezelfde manier moeten zig ook de Hof-damen, immer, naar den wil van haare Bevelhebster rigten, en, wanneer ze heerlykst bloeijen zo verdorren zy.

Ik heb my ten uiterste bevlytigd den styl van *Ovidius* na te volgen zo ver het myne onbedreeve pen mogelyk geweest is. Doch zo zelden als het den Schilders gelukt de volkomenheid van 't origineel in hunne Copyen in allen opzigten uit te drukken, zo is 't my ook in dit stuk gegaan. Want in myn gedigt ontbreekt de geest van *Ovidius*, en de rykdom naast de fierlyk-

heid

heid der *Latynsche* taal. By Voornaamen en Geleerden vond dit poëtisch werk groote toejuiching om de aartige vinding, de zuivere en verstaanbaare poëzy, en eindelyk om de schikking van het gansche werk, dat eene agtereenvolgende Keten van *fabelen* is: maar van het Gemeen, dat enkel op de Satyre ziet en maar alleen in staat is, die dingen welken het in de oogen vallen, te beoordeelen, wierd het, naar de verschillende oogmerken ook verscheidenlyk opgenomen. Voort daarop kwam een zot en gemeen gedigt tegen my te voorschyn, dat met enkel lompe uitdrukkingen opgevuld was. Veelen zogten my te overreden, dat ik my daar tegen moest verdedigen; maar hoe lomper en onbeschaamder zig de schryver in zyn gedigt uitdrukte, des te minder oordeelde ik hem een antwoord waardig. Onder de stukken, waarover hy meest viel was dit het voornaamste, dat de menschen agteloos, en voor hunne ampten onbekwaam zouden worden, wanneer zy hoorden dat ze hunnen oorsprong aan dieren en boomen te danken hadden; even of een *overspeeler* dien ik van een *Koekoek* had laaten afstammen, daardoor minder ontugtig, of een *barbier* niet zo praatziek, of een *scholastiek* zagtmoediger zoude worden. Ik liet my door de andere grove beschuldigingen zo min gaande maaken dat ik zelfs den boekdrukker welke my nogtans al menigmaal had aangezet, daaromtrent niet eens te woord stond, of schoon de overigheid zelve my de middelen daartoe aan de hand gaf en ook veelen my aanporden, my te wreeken, ten einde de boosheid dezes vyands niet gesterkt mogt worden. Maar de vitteryen zyn my zo

zeer tegen de borst, dat ik liever alles verdraagen, als een proces voeren wil.

In de *voorreden* die ik *voor dit poëtisch werk* plaatste, gaf ik te kennen, dat ik my met ernst toelag met het menschdom vrede te houden, en dat ik, voortaan, geene hekeldigten meer schryven zoude. Eenigen geloofden dat deze voorslagen van vrede uit een kwaad geweeten voortkwamen, en dat my myne voorige bemoeijingen berouwden. Maar hierin dwaalden ze zeer. 'T veroorzaakte my wel eenig verdriet, dat ik my zo veele jaaren, zonder het minste voordeel, met dit werk geplaagd had; maar het werk zelf heeft my nooit berouwd, dat, naar myn oordeel het Leven en de overige bezigheden van een waaren Philosooph tot geene schande strekt. De oorzaak en 't einde waarom ik dezen gevaarlyken styl zo lang voortgezet heb, wyzen de verdedig-schriften aan, die ik by myne digtkundige werken gevoegd hebbe. Maar mogten zig nogtans eenigen hierdoor niet bevredigen laaten, maar geduurig voortvaaren my verdagt te houden, en strydige gerugten van my uit te strooijen, zo verzoek ik hen, dat zy hunne bedilzugt ook tot die geleerden en braave mannen uit mogen breiden, op wier aanspooring en goedvinden ik myne poëtische schriften, hekeldigten en Tooneel-spelen heb uitgegeeven. Heb ik dan gedwaald, zo hebben mede, in dit geval allen die verstandige mannen gedwaald die my ten deele tot schryven aangemoedigd ten deele myne schriften goedgekeurd hebben. En dit is genoegzaam alle beschuldigingen eensklaps van my af te weeren. By aldien ik maar alleen dezulken noemen wilde, wier raad ik altoos volgde en aan wier oordeel ik myne schriften immer onderwierp, voor dat

ze

ze gedrukt wierden; zo zoude zeker al het mistrouwen, dat men tegen my voedt, op eenmaal vervallen. Doch my hebben nogtans, eindelyk, de schend-schriften, die aanhoudend in de stad van eenige ongenoemde schryvers uitgestrooid wierden, geheel en al van deze bemoeijingen afgeschrikt, om dat eenigen uit onkunde, en dewyl hen myne gemoeds-neiging niet genoeg bekend was, en anderen uit boosheid my voor den Schryver van zulke onwaardige bladen hielden. Maar ik verzekere heilig en op 't kragtigst, dat ik niets in dezen styl ooit heb uitgegeeven, dan 't geen onder den naam van *Hans Mikkelsen* is in 't licht gekomen.

Hier zoude ik dezen brief eindigen, zo ik 'er niet nog, ten besluite, iets van myne *neigingen* en *zeden* by moest voegen. Want, nademaal niemand van de openbaare Leeraars der Academie ooit aan zo veele oordeelen als ik onderhevig geweest is, zo hoope ik, het zal U, *myn Heer*, niet onaangenaam wezen, wanneer ik *myn beeld* met dezelfde opregtheid *ontwerpe*, waarmede ik de afbeelding van zo veele andere menschen de nakomelingschap overgegeeven hebbe.

Van myne *eerste jeugd af* heb ik ondervonden, hoe niets voor myne gezondheid zo nadeelig zy, als eene ongeregelde en buitenspoorige levenswyze. Om deze rede heb ik, altoos, zeer *ingetoogen en maatig* geleeft, zo dat men my al reeds in myne eerste jaaren voor een' jongeling naar den ouderdom, maar voor een' oud man om myne levenswyze hield. Ik wierd ook daarom, menigmaal, van eenigen gelaakt, die geloofden, dat een zo streng en ingetogen leven met myne jaaren niet overeen kwam. Welke aanmerkingen

gen my zo veel te meer verveelden, als ik toen nog tot toorn genegen was. Desniettemin bleef ik nogtans by myne oude levenswyze, dezelve niet veranderende naar het goeddunken myner vrinden. Met de jaaren nam ook myne ingetogenheid toe. In myne jeugd plagt ik nooit wyn te drinken, wanneer ik hem niet met water mengde. Maar nu heb ik 'er een' afkeer van, meer als van vergift. Voor eenige jaaren ging myne maatigheid zo ver, dat ik zelfs niet eens met myne gewoone levenswyze te vreden was, maar ik liet alles, wat ik eeten en drinken wilde, naar 't gewigt afmeeten en wegen, volgende hierin het voorbeeld der geenen, welken zig by deze *Mathematische Levenswyze* zeer wel bevonden hebben. Maar myne vrinden hielden dit voor eene groote dwaasheid, en begonnen daarom, met my te twisten, ja zy propheteerden, dat ik niet lang leeven zoude, wanneer ik dit een' tyd lang voort wilde zetten. Zy voerden my te gemoed, dat 'er niets dwaazer kon verzonnen worden, als zig, in den bloey zyner jaaren, allen menschlyken omgang te onttrekken, en, wanneer men niet in gezelschap met anderen spyzen wilde, dat zulks even zo veel ware als of men de waereld reeds verlaaten, of zig zelven landvlugtig gemaakt had. Ik antwoordde hen wel hoe de omgang niet in vreeten en gulzigheid bestond; maar hierdoor regte ik niets uit. Anderen die nog nadrukkelyker philosopheerden, plaagden my met eenige schriftuurplaaazen, hun werk maakende, daaruit af te leiden dat men, wanneer men zyne spyze en drank liet weegen daardoor Gods voorzienigheid te na komt: ja hun yver ging zo ver dat ze my diets wilden maa-

ken, hoe het niet aan voorbeelden van zodanige menschen ontbrak, welken zig door deze levenswyze, Gods toorn en ongenade op den hals gehaald hadden. Ook dezen zogt ik hunne dwaaling door dit antwoord te beneemen hoe my dergelyke voorbeelden in 't geheel niet bekend waren, en, zo men al eenige verhaald, dat dezelve nogtans even zo weinig geloof, als andere fabelen en sprookjes, verdienen. Ik wist wel, hoe men zulks *Johannes Chrysostomus*, in eene Kerk-vergadering voorgelegt heeft; maar hoe gewigtig deze beschuldiging geweest zy, dat men zulks uit de andere verwytingen, die men hem insgelyks gedaan heeft, ten vollen konde afnemen, terwyl men hem berispte, dat hy zig alleen baadde, enz. In 't algemeen was ik van oordeel, hoe elk mensch inzonderheid daarna staan moet, dat *in een gezond ligchaam eene gezonde Ziel woone*; en, daar men verpligt is, voor de Ziel zorg te draagen, dat men ook de zorg voor het ligchaam niet moet uit de oogen stellen, om dat de Ziel zig daarop grondt en rust. Deze voorstellingen maakte ik tegen de aanvallen myner vrinden, welken my, dagelyks, met nieuwe vermaaningen aan boord kwamen. Maar, na dat ik noch vrede noch stilstand verkrygen kon, zo liet ik myn voorneemen eindelyk vaaren, ten einde ik niet altoos met mynen vrinden twisten, en immer een en het zelfde hooren mogt. ——

De *zwakheid*, waarmede ik geplaagd ben, is ervelyk: want de ondervinding toont, dat de ziektens, even als andere dingen, kunnen voortgeplant worden. Nogtans gebruike ik geene artsenyen, om dat my de oorzaak myner ziekte

onbekend is. Zomtyds overvalt my eene zo groote flapheid, dat ik byna niet gaan kan, maar als van de eene tot de andere plaats kruipen moet: maar op een' anderen tyd kan ik zo vaardig en vlug gaan, als ooit een ander gaan kan. Nu is de ziekte eens in 't hoofd, de voeten, en dan weer in de maag, en alsdan ondervinde ik eens koude, dan weer hette in de ingewanden; nu bespeure ik eens al te veel zuur in de maag, en op een' anderen tyd weet ik 'er in 't geheel niets van. Eens was ik, byna twee jaaren, zo sterk met hoofdpynen gekweld, dat ik my van al het denken en studeeren moest onthouden; en geduurende dien tyd niets anders, als Historische boeken en Uittrekzels uit boeken en schriften leezen kon: maar na dien tyd, en toen die ziekte na eene andere plaats geweeken was, vond ik myn grootst vermaak in *philosophische bespiegelingen* en in de *digtkunde*, en toen schreef ik ook die Gedigten, Satyren en Blyspeelen, waarvan ik boven reeds melding gemaakt heb. Ik ben daarom myn *eigen arts*, en neem van niemand eenen raad aan. Want ik geloof niet, dat de artsen in staat zyn, zulke eene onbestendige en veranderlyke ziekte weg te neemen. Daarom is myn zin ook even zo onbestendig, en daarom ben ik my zelven, menigmaal, niet gelyk. Ik moet alle moeite aanwenden, dat die onbestendigheid, welke in myn gemoed heerscht, niet uit moge breeken. Blydschap, droefheid, vrees, moed, matheid, vlugheid, hette en onverschilligheid zyn die aandoeningen, welke beurtelings by my de overhand hebben, en dit rigt zig naar de plaats van 't ligchaam, welke de

kwaa-

kwaade en ſcherpe vogten, nu eens hier, dan weer daar inneemen. Wanneer ze zig omtrent het hart ophouden, dan ontdekke ik overal gebreken, en heb eenen ongemeene grooten luſt, dezelve te verbeteren, ja ik verzet my tegen de ganſche waereld. Maar voort daarna, wanneer de vogten na eene andere plaats trekken; dan is niemand zagtmoediger en verdraagzaamer, als ik. Zo dikwils my derhalve de luſt tot *reformeeren* overvalt, dan houde ik raadzaamſt, *my zelve* te reformeeren; want ik heb bevonden, dat zig deze yver door eenige afdryvende pillen weg laat neemen. Zo dra dit toeval weggenomen is, dan zie ik de menſchen weer met andere oogen aan, en de waereld ſchynt my als dan weer beter, als voorheen.

Anderen zyn met eene maag gekweld, welke niet alle ſpyzen aanneemt; maar ik ben gekweld met een gemoed dat byna van alle dingen een' afkeer heeft, en onder honderd menſchen kan ik 'er naauwlyks een' vinden, wiens gedrag my aanſtaat. Deze verveelt my door zyne praat, en die door zyne gebaarden. Daarom verlaat ik ook de meeſte gezelſchappen met tegenzin, zoekende myn vermaak in de eenzaamheid. En daar my niets zo zeer voldoet, als de kortheid, zo is my ook, in tegendeel, niets meer tegen de borſt, dan wanneer eenigen geene vier woorden kunnen ſpreeken, waar ze geene zestien tuſſchenreden invlegten, en hun verhaal met zo veele dingen, die tot de zaak niet doen, opvullen, dat men 'er het einde niet van kan overzien. Daarom ſtaat my van alle myne blyſpeelen *Gerhard de Weſtphaaler*, of de *praatzugtige barbier* aller beſt aan, om dat daarin dezulken beſpottelyk

lyk ten toon gesteld worden, welken my, menigmaal, door hunne wydloopige en zotte vertellingen, het uiterste verdriet verwekt hebben. Dewyl ik met zulke menschen niet gaarne omgaa, zo ben ik daarom van eenigen berispt die geen onderscheid tusschen tegenzin en haat weeten te maaken. Men kan een' mensch ontgaan maar men behoeft hen daarom juist niet te gelyk te haaten.

Zommigen oordeelen insgelyks, dat ik in myne *hekeldigten* al te scherp geweest ben, en dat de behoorlyke paalen van my wierden te buiten gegaan. Ik staa toe dat myne Satyren met bitterheid vervuld zyn, maar ik scherpte myne pen alleen tegen de ondeugden en niet tegen de menschen. Ik begryp zeer wel dat den minsten deze styl behaagt en dat een lof-digt zig veel gemaklyker laat opstellen, en veel beter ontfangen word als een hekel-schrift. De herauten der deugden en groote hoedanigheden worden met Eer en goederen overhoopt maar de hekel-digters ziet men als oproermaakers aan: daar tog dezen weer opbouwen wat de anderen om ver werpen; daar dezen pleisters op de wonden leggen, maar geenen de wonden weer opkrabben. Dezen zyn doorgaande gehaat om dat ze, even als de artsen bittere maar nogtans gezonde dranken aan de zieken geeven. Geenen zyn geliefd en aangenaam, om dat ze de zieken vleyen, en hen zoete, maar doodelyke dranken geeven. Dezen houd men voor kwaad en schaadelyk, geenen zyn het werklyk. Dezen schynen vyanden van het menschdom te wezen, daar ze nogtans vrinden daarvan zyn. Dezen houd men voor vrinden, daar ze zig nogtans als dood-vyanden der menschen be-

wy:

wyzen. Veelen hebben zig daarover verwonderd dat ik juist dien schryf-trant verkoos, waarvan ik nogtans niets anders verwagten konde, dan dat ik my nyd en wangunst op den hals haalen en anderen tegen my opzetten zoude. Maar my dunkt, 't is beter, iets te onderneemen al is 't dat zulks met schaade gepaard gaat, dan ten eenemaal stil te zitten, en 't is roemwaardiger tusschen klippen en rotsen te zeilen, als agteloos en traag in de haven stil te liggen. En daarenboven is het zeer moeijelyk, de lust te smooren, waartoe men van natuur genegen is, en de kragten des geestes en gemoeds eenen teugel aan te doen, dat ze zig niet mogen uiten: inzonderheid, wanneer het niet aan vrinden ontbreekt, die ons tot zulk een werk aanmoedigen, waardoor de naam bekend, de gedagtenis eerwaardig, en het Leven zelf naa den dood verlengd kan worden. Hierdoor word het gemoed immer meer aangespoord en 't is byna onmogelyk, deze lust, wanneer zy eens de overhand genomen heeft wederom paalen te stellen.

In myne schriften is in het algemeen meer *scherts* dan bitterheid te vinden; en de gebreken der menschen worden niet zo zeer bedild als wel verbeterd. Ondertusschen ontken ik niet, dat 'er niet nog verscheide dingen in konden verbeterd worden. Of ik schoon niemand zonder rede den oorlog aangekondigd hebbe, zo ben ik nogtans zomwylen al te driftig in den aanval geweest. Ik heb ook den stryd met hen, van wien ik aangezet wierd al te lang en yverig voortgezet. Ik erken myne fout, en keur zelf myne al te groote drift af. Zo min als men het een' taalkundigen vergeeven kan wanneer hy slegt spreekt

en zo flegt als men billyk van hem oordeelt die zig voor een' zanger uitgeeft en nogtans flegt zingt, om dat beiden juist in de weetenschap feilen waarin ze meesters zyn willen; even zo min, en nog veel minder is het een' Wysgeer te vergeeven, wanneer hy misslagen in zyn Leven begaat om dat hy zig juist in die stukken verziet, waarin hy anderen onderregten wil. Zeker daardoor worden de ondeugden niet weggenomen en gestuit, maar veel eer nog dieper ingedrukt en bevestigd. Maar hoe ligt laat men niet den teugel schieten, wanneer men driftig en gaande gemaakt is, en hoe ligt begaat men dan niet zelf de fout, welken men aan anderen berispt heeft? Ik wenschte, dat myne poëtische schriften, enkel en alleen om deze rede, weer op nieuw mogten gedrukt worden, ten einde ik eenige harde plaatzen door mogt haalen, die ik, alhoewel men ze my heeft afgeperst, nogtans als vlekken en fouten in myne gedigten aanmerke. 'T is dwaas, wanneer zommigen den *toorn* verdedigen en hem als een' slypsteen van moed en dapperheid aanmerken: even zo buitenspoorig is het, wanneer eenigen, dezulken alleen voor regte Redenaars en braave mannen houden, welken in yver en woede geraaken kunnen: maar verstandigen houden hem voor geenen man, die niet in staat is, zynen toorn te bedwingen. Dit zyn myne natuurlyke gebreken, die ik wel, menigmaal, bestreeden heb maar tot nu toe nog niet volkomen heb kunnen wegneemen. Daar word zeer veele moeite toe gevorderd, ingewortelde gebreken uit te rooijen. Een oogmeester moet veel meer moeite by hen doen die reeds overlang ongemak aan de oogen gehad hebben als by hen, wien de oo-

gen

gen flegts zedert eenigen tyd iets gezwollen zyn.

Daar het niet betaamelyk is, zig zelven te pryzen, zo laat ik het aan anderen over, van myne goede hoedanigheden te fpreeken, zo zy 'er ooit eenige by my befpeuren mogten. De gebreken, waartoe ik genegen ben, zyn bekend. Egter hebben ook de deugden zomtyds den fchyn en 't aanzien van ondeugden. Eenigen houden myn gedrag voor wanvoegelyk, om dat ik my net en zuiver kleede en my mogelyk meermaalen in de gezelfchappen der Dames vinden laate, dan een' Philofooph voegt. Anderen gelooven, het zy voor een' man van mynen rang nadeelig, Comedien te fchryven en de tooneel-fpeelers te verdedigen. Eenigen zien my voor welluftig aan, en nogtans vlied niemand de welluften een ongeregeld Leven zo zeer, als ik. Ik boerte met de Philofoophen en nogtans Philofopheer ik zelf: Ik fpreek over de ydelheid der weetenfchappen, en nogtans leg ik my toe dezelve te leeren. Een onfchuldig vermaak verdedige ik openlyk, en nogtans leef ik zelf zeer ftreng en ingetogen. Eertyds ging ik naarftig in de openbaare herbergen maar ik heb 'er nooit, nog gegeeten, noch gedronken. Ik bevond my dagelyks in een gezelfchap, daar gefpeeld wierd, maar ik heb nooit mede gefpeeld. Schertfend verberg ik zomtyds de waarheid, maar in ernftige zaaken nooit. In kleinigheden en onverfchillige zaaken ben ik geheim, maar in gewigtige zaaken openhartig. In myne fchriften ben ik fcherp en ftrydbaar, maar in den omgang zo verdraagzaam en zagtmoedig dat ik zelfs, menigmaal, in weerwil van myne vrinden, en tot

myne eige schaade, myn regt heb laaten varen.

By zulk, eene levenswyze heeft het niet wel anders kunnen wezen, of zy die een' Philosooph alleen naar het uiterlyke beoordeelen, moeten zeer slegte gedagten van myn' perzoon voeden. Ik heb my ook geene moeite gegeeven, deze onbillyke regters tot betere gedagten te brengen. 'T is *voor een' waar' Philosooph Eere genoeg, wanneer hy een rein geweeten heeft en vry van die ondeugden is, welke men hem te last wil leggen.* Ik weet wel, dat de schyn, menigmaal nutter, als het lighaam zelf is. Alleen, wat anderen voor een' Philosooph ten uiterste wanvoegelyk houden, dat merke ik als den fraaysten Sieraad in zyn Leven aan. Want hy schynt het zeker zeer verre gebragt te hebben, die de wellust niet zo zeer vliedt, als wel haar te gemoet gaat, haar aangrypt, en eindelyk overwint.

Dit mag aangaande myne *Levenswyze en neigingen* genoeg zyn. Daar is niets meer overig, dan dat ik 'er nog iets van *mynen Godsdienst* byvoege. Veelen zyn van verbeelding, om dat ik *Lucianus* in myne schriften heb nagevolgd, dat ik ook even zo min een vrind van den Godsdienst zy, als hy geweest is. Dit lot heb ik met alle die beroemde mannen gemeen, welken niet aanstonds alles, zonder onderzoek, gelooven willen. Maar van denzelfden Philosooph, welken ik in 't bestryden van het bygeloof navolge, heb ik den uitersten afkeer, wanneer hy met den Godsdienst boert, en denzelven aanrandt. Ik wyk, zomwylen wel van de algemeene gevoelens af, maar de tegenwerpin-

gen,

gen, die men my uit myne schriften maaken kan, zyn zo gering en van zo weinig gewigt, dat 'er wel allerhande oordeelen, maar nooit een regte stryd tegen my verwekt zyn. Dat 'er een God zy, daar heb ik nooit aan getwyfeld. Die geen moest zeker een steen en blok wezen, die naar de uitspraak van den Digter gewaar word,

Dat alles, wat men ziet, van groote of kleine waarde,
Ten dienste van den mensch geschapen op deze Aarde,
Aan 't eigen oogmerk steeds voldoet, waarom 't bestaat;

En nogtans ontkennen wilde, dat 'er een Wezen zyn moet, die dit alles regeere, en den menschen zo veel goeds verleene. Ondertusschen belyde ik nogtans opregt, hoe door 't leezen van zekere verboode boeken, voor eenige jaaren verscheide bedenkingen tegen de Openbaaring in my verwekt wierden. Toen ik zag, dat de menschen van de redelooze dieren, meest daardoor, onderscheiden worden, dat ze de vryheid bezitten, zig van hunne rede te bedienen; zo geloofde ik, hoe 't de pligt van een' mensch zy, dat geen te onderzoeken, wat hy van zyne voorvaders gehoord heeft; ik geloofde mede, hoe 't vry stond, in verboode boeken te leezen, en aan alles te twyffelen. Om deze rede heb ik alle verboode boeken, die ik maar op kon spooren, geleezen; en ik bekenne, hoe my dezulken veele twyffelingen verwekt hebben. Ik wierd nog onzekerer, toen

ik eenige nieuwere schriften las, waarin de schryvers *Joodsche* stellingen voorgedraagen hebben, en byna in elke plaats een beeld en tegenbeeld geloofden te vinden. Maar de grootste onrust verwekten my eenige *Roomsche* schryvers, die 't gezag der Openbaaringe verzwakken, ten einde zy de magt der Kerke des te beter beweeren kunnen. Want, wat de vyanden des geloofs openlyk doen, dat voeren de *Roomschgezinden* door verborge kunstgreepen uit. Deze schriften, die ik zeer naarstig las, bragten my werklyk op een' dwaalweg, doch van welken ik nogtans, na eenige jaaren, weer bevryd wierd. Ik heb zulks de verhandeling van ABADIE *over de waarheid van den Christelyken Godsdienst* hoofdzaakelyk te danken, welk weergaloos boek de waarheid der H. Schrift ongemeen heerlyk bewyst, en het ongeloof door de sterkste wapenen bestrydt. *Grotius*, *Huetius* en andere verdedigers van den Christelyken Godsdienst, deeden my mede, in dit geval, de uitmuntendste diensten. My bleeven nog wel eenige twyffelingen over, die de studie in de natuurkunde des Hemels in my veroorzaakte, waarin ik altoos een zeer groot behaagen had. De draaykolken van *Cartesius* en de veelheid der waerelden scheenen my mede met het berigt te stryden, 't welk *Mozes* omtrent de Schepping geeft. Maar eenige verstandige uitleggers, door wien de boeken van *Mozes* verklaard waren, hebben my ook deze twyffelingen benomen, terwyl ze de stellingen der hedendaagsche Wysgeeren met het *Mozaisch* berigt omtrent de Schepping, ongemeen gelukkig en verstandig vereenigen.

Ver-

Vermits ik zo dikwils ziek en niet wel te pas ben, zo vinde ik eene groote verligting wanneer ik studeer, zelf de droevigste ongevallen worden by my door 't studeeren ongemeen verzagt. Wanneer my daarom zorgen en bekommeringen overvallen, zo neem ik tot de studien, als tot een zeker middel tegen de smert, myne toevlugt. Ik leg my toe op verscheide weetenschappen, maar ik verlaat my op geene in 't byzonder: ik lees uitgezogte boeken, waarin nu eens deze dan die weetenschap verhandeld word, maar Medicynsche en Mathematische boeken lees ik nooit, om dat ik ze niet verstaa. Eertyds besteedde ik alle vlyt, enkel en alleen, tot de Historien en zedeleer. Voorts maakte ik my met de oude wetten bekend; hierop volgde de digtkunde, en eindelyk vernieuwde ik de eerste bezigheden weer, en gaf my liefst werk met de geschiedenissen en zedekunde. Ik had het mogelyk in de weetenschappen verder kunnen brengen, zo niet de bestendige ziekte myne natuurlyke zugt tot studeeren zo menigmaal belet had. Mogelyk ware ook myn naam buiten 's lands beroemder geworden, zo ik niet myne schriften (meestal) in de *Deensche* taal opgesteld had, welke zo zeer bepaald is, dat men byna in *Denemarken* zelf wel iemand zoeken moet, die ze verstaat. Doch 't is my eere genoeg dat ik my eenigzins, van 't verwyt van agteloosheid bevryd heb; dat ik my alleen by myne landsgenooten een gedagtenis gestigt heb, dat ik my om myne moedertaal wel verdiend gemaakt heb, en dat ik uw bevel, *myn Heer*, die my tot schryven aanmoedigde, gehoorzaam geweest ben. En, daar de ouderdom my nog geen' stilstand oplegt, Gy zult my,

wan-

wanneer ik nog eenigen tyd leef, altoos even willig en bereidvaardig vinden, Uwe begeerte te vervullen. Want door 't genoegen, dat Gy by 't leezen myner schriften betuigt, word myne begeerte tot schryven immer sterker. Myn werk is my ryklyk genoeg betaald, wanneer myne boeken by U maar goedkeuring vinden, en wanneer Gy 't voor de *Deensche* natie roemwaardig houdt dat men nu niet meer noodig heeft uit vremde schriften deugd en welvoegelykheid te leeren. De strydige oordeelen, welken anderen over myne werken vellen, zullen my van myn voorneemen niet afschrikken. Ik ben dezelve reeds zo gewoon, dat ik, als zeker iemand by *Euripides*, zeggen kan:

Indien ik, thans eerst, moest dien droeven dag beleeven,
En me onervaaren op de onstuime zee begeeven;
Dan had ik rede, my te kwellen. ——

Maar nu ben ik door de menigvuldige lasteringen reeds ten eenemaal gehard, en, zo wanneer ik slegts van de goedkeuring eenes zo grooten mans verzekerd ben, zo zal ik niet alleen alle oordeelen gaarne dulden, maar dezelve ook door andere werken op nieuw verdienen. Doch de boertende gedigten wil ik aan anderen overlaaten, wier ouderdom daartoe bekwaamer is, terwyl de voorige geest en levendigheid, die ik eertyds bezat en daartoe vereist worden, my reeds verlaaten hebben. Ik ben enz.

Te Koppenhagen
den 31 van *December*,
1727.

DE

DE II. BRIEF.

Myn Heer,

OF 'er schoon al agt jaaren verloopen zyn, zedert dat wy geene brieven onderling gewisseld hebben; ik kan egter uit den my onlangs toegezonden Brief opmaaken, dat de voorige vrindschap, in een' zo langen tyd, nog niet vergaan is, en Gy my nog eene genege gedagtenis gunt. Gy begeert van my, dat ik myne *levens-geschiedenis* verder, *voortzette*, en U te gelyk een *berigt van myne schriften* mede zal deelen, die ik zedert dien tyd, dat ik U mynen *eersten brief* schreef heb uitgegeeven. Ik oordeel het billyk voor een' pligt dit bevel zonder uitstel na te komen. ——

Toen ik dan ophield, hekeldigten uit te geeven, waarmede ik eenige jaaren bezig geweest was, nam ik myn oud en voor lang begonnen werk weer by de hand. De *Deensche* Schouwburg wierd wel, niet lang daarna, weer geopend, en myne vrinden moedigden my menigmaal aan, nieuwe blyspelen op te stellen: maar ik bleef by myn besluit, en had geen lust, my nieuwe moeyelykheden op den hals te haalen. Ik zag daarom alleen de voorige Tooneelstukken nog eens na, en verbeterde dezelven hier en daar. De nieuwe Tooneel-spelen, die ik uit-

uitgewerkt had, schonk ik den Tooneel-speelers. Eindelyk zogt ik dat werk volkomen tot stand te brengen, waaraan ik reeds zo dikwils begonnen had te arbeiden, en 't welk eene *beschryving van den geestelyken en waereldlyken toestand van Denemarken en Noorwegen* behelzen zoude. Met dit werk bezig zynde, wierden van eenige ongenoemde Schryvers verscheide pasquillen op de *Oost-Indische Compagnie* uitgestrooid. De Koophandel op de *Indien* was, om de toenmaalige slegte tyden, zo zeer vervallen, dat hy, naar 't uiterlyk aanzien, niet bestaan kon, zo men niet, schielyk, andere middelen tot deszelfs behoudenis bezigde. Daarom wendden de Directeurs dezer *Compagnie* alle moeite aan, en zogten dezen zinkenden handel, door eenen nieuwen en nutten aanslag, weer op vaste voeten te zetten. Zy zogten nieuwe Kooplieden van nabuurige volken te beweegen, dat ze mede in deze *Compagnie* treeden mogten. Doch, vermits eenigen den bloey van den *Noordschen* handel met nydige oogen aanzagen, gaven zy deze bemoeijing als nutteloos en vrugteloos op, ten einde anderen mogten afgeschrikt worden, geld op te schieten. Men verzogt my, een verdedig-schrift op te stellen, en daarin deze lasteringen te weerleggen. Vermits ik nu in zaaken van Koopmanschap niet zonderling bedreeven was, zo zogt ik zeer lang, my van deze aanbieding te ontheffen. Maar eindelyk liet ik my door het bestendig aanhouden myner vrinden overreden, en gaf een geschrift in de *Latynsche taal* uit, dat op bevel der *Directeuren* voort daarop in 't *Deensch* en *Hoogduitsch* vertaald wierd.

Niet

Niet lang daarna gaf ik *een ander Geschrift* uit, waarin ik deze zaak in eene nog rypere overweeging nam. Dit werk wierd van de Kooplieden in deze Koninglyke Residentie zo wel ontfangen, dat zelfs eenigen den voorslag deeden, den Schryver voor zyne moeite ryklyk te beloonen. Wanneer men nu daaromtrent op de beurs raadpleegde, bragten eenigen zeer verstandig by; *vermits ik nooit iets voor geld geschreeven had, dat het my veel aangenaamer zyn zoude, wanneer ze my mondeling dank zeiden.* En hierin dwaalden zy ook niet: want dit teken van dankbaarheid was alles, wat ik verlangde. ——

Nu moet ik van dien droeven dag spreeken, waaraan men niet zonder ontroering denken kan, wanneer 't *grootst gedeelte* dezer *Koninglyke Residentie*, beneffens de *voornaamste Kerken* en de *gansche Academie, in de asch gelegt wierd.* Waarlyk, dit zeer ongelukkig en droevig toeval kon alleen tot een zeer wydloopig werk aanleiding geeven. Deze brandt begon des avonds (den twintigste van *October* 1728) allereerst omtrent de zo genoemde west-poort, en breidde zig aanstonds op eene ongelooflyke wyze uit, ten deele om dat de wind zeer sterk was, en den brand van de eene tot de andere straat oversloeg; ten deele, om dat de menschen over dit ongemeen en schielyk opgekomen ongeluk aanstonds zo verschrikt waren, dat ze als ledige aanschouwers deze groote elende aanzagen. Hier zyn anders, by 't ontstaan van brand, de heerlykste schikkingen gemaakt; en, of 'er schoon in een jaar menigmaal brand ontstaat, het gebeurt nogtans zeer zelden, dat 'er een geheel huis in de assche gelegt word. Zo onverwagt diesvolgens als dit ongeluk kwam,

des

des te meer waren de inwooners ontsteld, stellende zig het gevaar veel grooter voor, als het op zig zelf was. Mannen, vrouwen en kinderen huilden en schreeuwden onder malkanderen, en 't ontbrak ook niet aan menschen, die den ligtgeloovigen wys maakten, dat zig in de stad brandstigters ophielden, omgekogt, om de stad in brand te zetten. Zelfs zy, die daartoe aangesteld waren, de brand te blussen, waren zo ontsteld dat ze niet wisten, wat ze doen zouden. *Zy* liepen als onzinnigen heen en weer, de een den anderen in zyn ampt vallende. Zy hadden geene spuiten, geene brand-leeren, geene brandhaaken, of eenig ander werktuig, waardoor de vlam kon gestuit worden. Zo verward en ontsteld had hen dit onverwagt ongeluk gemaakt.

Ondertusschen nam de brand immer sterker de overhand. De openbaare gebouwen en andere huizen wierden zo schielyk door dien brand in de assche gelegt, dat men ze niet voor steene gebouwen, maar veel eer voor hutten van stroo had mogen houden. Hoe verder men in 't begin van die plaats af was, daar de vlam allereerst opging, des te grootere schaade leed men. Want zy, wier huizen allereerst de vlammen ten deele wierden, burgen nog meestal hunne goederen, terwyl hunne vrinden als onderling streeden hen te helpen, en hunne goederen in veiligheid te brengen. Maar toen hierop zelfs zy, die ver af in de stad woonden, pas zo veel tyd hadden, hunne eige goederen te bergen, zo kon de een den anderen niet meer te hulp komen. De vlam vond geenen tegenstand, en daarom nam zy hoe langer hoe sterker toe. En, toen de inwooners

de

de ſtad op verſcheide plaatzen te gelyk in brand zagen ſtaan, zo verlieten zy ze, geloovende, dezelve nooit weer te zien. Eenigen namen de vlugt buiten de poorten, anderen begaven zig in ſchuiten, en voeren 'er mede op 't water, om dat ze geloofden, daar veiliger te wezen, als op 't Land. 'T was regt deerniswaardig om aan te zien, hoe de arme menſchen uit ontſteltenis en ſchrik overal rondliepen, en de ſtad zonder redding lieten.

De vlam reeds twee dagen zo ſterk gewoed hebbende, dat byna het *geheel oud Koppenhagen*, beneffens *een gedeelte der* NIEUWE STAD in de aſſche gelegt waren, zo wierden de inwooners als uit eenen diepen ſlaap opgewekt, om dat geen weer te herſtellen, wat ze verzuimd hadden. 'T is ongelooflyk, met welke eene ſchielykheid zy thans het uiterſte waagden, om het nog overig gedeelte der ſtad te redden. Geen ſtaat, geen ouderdom, geen geſlagt weigerde, zelfs het aller moeijelykſt werk te onderneemen, terwyl zo wel de Koning zelf, als mede de Kroonprins onze thans regeerende allergenadigſte Koning, beneffens alle hooge Miniſters tegenwoordig waren, en de menſchen ter redding aanmoedigden.

Hier kon men regt zien, wat de menſchen verzinnen kunnen, en wat zo veele handen en vereenigde kragten, onder den byſtand des Allerhoogſten, in ſtaat zyn om uit te voeren. Want, waar men ook thans maar de vlam tegenſtond, daar was ze aanſtonds gebluſt. In dezen zeer ongelukkigen brand verbrandden de *Marie-kerk*. de *Kerk tot den H. Geeſt*, de *Triniteits-kerk* beneffens de daaraan gebouwde *Academiſche bibliotheek*, de *Aſtronomiſche tooren* met den *globe*, en

de overige *instrumenten van Tycho Brahe*, de *Peters-Kerk*, het *Stadshuis*, de *Hospitaalen*, de *gansche Academie*, beneffens de *huizen der Professooren*, de *Communiteit* daar honderd arme studenten gespyzigd wierden, vier heerlyke *Collegien* naamlyk het *Regenten*, het *Walkendorfsche*, het *Mediceische*, en 't *Elersische*, beneffens *andere* ontelbaaren *huizen*, 't welk alles zo bekend is, dat het overtollig zyn zoude, wanneer ik 'er hier breedvoerig over spreeken wilde. (*) Het *Consistorie* alleen, waarin de Professooren hunne vergaderingen pleegen te houden, bleef midden in deze onuitspreekelyke elende, en midden onder zo veele brandende huizen en gebouwen onbeschadigd. Nu kon men van deze beroemde Hoogeschool zeggen

Hier is het overschot, daar Troje stond.

Den brand gebluscht zynde, wierden eerst de inwooners het ongeluk en de schaade regt gewaar, die ze geleeden hadden. Die onlangs zeer ryk geweest waren, moesten nu byna hun brood van anderen bidden, en hadden, hoewel te laat, berouw, dat ze voorheen zo verkwistend huis gehouden hadden. De middelen waren weg en 'er bleef hen niets van over, als de herinnering, dat

(*) Door dezen byna ongehoorden brand, zyn, zo als eenigen uitgerekend hebben, 67 *Straaten* en open plaatzen, daarin 3785. *Woonhuizen*, beneffens 5 *Kerken*, en boven aangehaalde *Gebouwen*, als mede *een gedeelte van het nieuwe Weeshuis* in de assche gelegt. Zie *Pontoppidans Memor. Hafn.* 2de druk pag. 54 enz.

dat ze voor dezen ryk geweest waren. Toen zag men dezulken te voet gaan, die onlangs als geene beenen hadden, en zig Geduurig rond lieten ryden. Die geenen begeerden nu zelf aalmoezen, welken anders anderen aalmoezen gegeeven hadden. Ondertusschen kan ik dit tot mynen roem bybrengen hoe myn gemoed, by deze groote ontsteltenis, en dit buitengemeen ongeluk, niet neerslagtig geweest is, want, daar ik van myne jeugd af zeer zuinig en ingetogen geleefd heb, zo maakt my ook elk ongeluk niet aanstonds, als wel anderen, zo neerslagtig, welken gewoon zyn, in overvloed te leeven, en maar alleen tot dat einde in de waereld zyn, op dat zy 'er in eeten mogen.

Het deed my zeer aan, dat ik genoodzaakt was, uit myne oude wooning, en van mynen ouden waard te gaan, en dat ik myne studeerkamer verlaaten moest, waarop ik regt vergenoegd en gerust, zo veele jaaren, by myne boeken en schriften doorgebragt had. Door dit verlies van myne bekwaame wooning wierd ik veel meer, dan door 't verlies van myne goederen aangedaan, om dat ik in de stilte en rust myn grootst vermaak scheppe, en myn gemoed nooit beter, als by eene wel ingerigte levenswyze, wel gesteld is. Ik had alles, naar 't meest gemak, naar myn' zin ingerigt. Ik kon rusten of werken, slaapen of waaken, zo en op welken tyd ik wilde. Ik kon ernstige dingen onderneemen, of wel in kleinigheden een vermaak vinden. Elke bezigheid had haaren wissen tyd en orde. Ik maakte myn werk eenige dagen, in de nog over gebleeven stad eene zo gemaklyke wooning weer te vinden, en ik was eindelyk ook zo gelukkig,

dat ik ze vond, alwaar ik myne verwarde zaaken weer eenigzins in orde brengen, en myne oude Levenswyze weer beginnen kon.

Onder de grootste ongelukken, waarvan men een nieuw tydperk in de geschiedenissen beginnen kan, is met het grootste regt de *Koppenhaagsche* brand te rekenen. 'T is waar, wanneer men op de grootte alleen ziet, dan word deze residentie-stad door veele andere steden in *Europa* overtroffen; maar wanneer men op de waardigheid ziet, dan geeft ze zeer weinige iets na, terwyl hier, als in een middelpunt, alles gevonden word, wat den Sieraad en de sterkte van beide Ryken uitmaakt. By deze uiterste elende der stad had de gansche waereld gelegenheid, zig over de verheve en regt Koninglyke hoedanigheden van den nu zaligen Koning en de regt Vaderlyke Genade zyner Majesteit te verwonderen. Zelfs de laatste nakomelingen zullen 't nog met de diepste en eerbiedigste erkentenis pryzen met welke wyze zorg deze groote Monarch den duuren tyd, welke doorgaande gewoon is daarop te volgen, voorkwam, hoe zyne Majesteit de elende der Armen, door eene buitengemeene en regt Koninglyke milddaadigheid en grootmoedigheid verzagt, en met welk beleid deze gunstrykste Landsvader alle verdere ongelukken afgewend hebbe. En 't schynt byna, dat dit groot ongeluk, juist op dien tyd, heeft mogen gebeuren, ten einde de Koning eene zo groote gelegenheid krygen mogt, van zyne ongeveinsde godsvrugt en regt vaderlyke liefde jegens zyne onderdaanen, zulke verheve en onweerspreekelyke bewyzen te geeven.

Of men nu schoon de vlam geblufcht had, *zo*

ging

ging 'er nogtans in drie weeken geen dag voorby, daar niet een nieuw gevaar te dugten was. Want wanneer'men haaſt maakte, dit huis, dat op nieuw brandde, te redden, zo kreeg men voort daarop de tyding, dat een ander, in een' anderen hoek van de ſtad, in volle vlam ſtond. Daarom geraakte men op eenen nieuwen argwaan, en op nieuwe voorzeggingen, zo dat men, menigmaal, uit vrees in eenige nagten niet ſlaapen kon. Eenigen konden zig in dit ongewoon toeval niet te regt helpen, maar voorzeide de ſtad haaren geheelen ondergang. Zommigen wierden verbitterd, ſchreeuwende, dat 'er brandſtigters in de ſtad moeſten wezen, die men opzoeken', en naar verdienſte ſtraffen moeſt. Maar ik heb reeds lang by ondervinding geleerd, hoe het een ongeluk doorgaande een ander medebrenge, en dat uit eenen brand gemeenlyk een ander pleegt te ontſtaan. Ik weet, dat dit tweemaal in *Bergen* gebeurd is. En, nademaal de inwooners daar dit ongeluk meermaalen ondervinden, zy pleegen zig, na eenen brand te hebben uitgeſtaan, voort weer tot eene nieuwen te bereiden.

Wanneer nu met den tyd dit ongeluk gedempt was, en men daarop bedagt zyn moeſt, de ſtad weer op te bouwen, zo toonde 't zig regt hoe zeer *Koppenhagen* met Raaden vervuld was. Hier waren zo veele aanſlagen als hoofden, zo veele bouwmeeſters als handen, en zo veele raadhuizen als wooningen. Men had mogen denken, dat de ganſche ſtad een ſtaatkundig Collegie geworden ware, zo groot was het aantal der ſtaatkundigen, welken uit de aſſche der ſtad ſcheenen voort te komen. Daar was geen ſchipper,

die niet van veel meer dingen wist te spreeken, als van winden; elke schoenmaaker verliet zyne leest, en deelde eenen goeden raad mede, hoe men de zaak aan moest tasten: maar niets verwekte zo veele geschillen, als de eerste hypotheeken, welke men op de huizen had staan, en waarvan byna geen huis vry was. Eenigen meenden, de voorige schulden moesten kwyt gescholden worden; anderen wilde ze betaald hebben; en nog anderen geloofden, de beste weg, om van alle moeijelykheden een einde te maaken, bestond daarin, dat men zyn werk maakte, een vergelyk te treffen: ik gaa nog andere geschillen voorby, daardoor de gemoederen, insgelyks, zeer tegen malkanderen gaande gemaakt wierden.

By zulk een algemeen gewoel nam ik het besluit, alleen niet ledig te zitten, maar myne gedagten over de voornaamste geschillen, die men toen voerde, wat naauwkeuriger en uitvoeriger te ontwerpen. Ik heb ook naderhand vernomen, hoe de Koning zelf myne opstellen menigmaal doorgeleezen hebbe, en 't verwekte my een ongemeen groot genoegen, dat myne geringe bladen het geluk hadden, eenen zo grooten Monarch te behaagen.

Eindelyk hield alle onrust ten eenemaal op, die uit eene zo groote verandering doorgaande pleegt te ontstaan: en ik kon dus ook myne studien weer gerust vervolgen. Hierop werkte ik, in den volgende winter, dat boek volkomen af, waarop ik zo lang gedagt had. Het kwam ook, in 't jaar 1729, onder den titel *Beschryving der Koningryken, Denemarken en Noorwegen*, in 't licht,

licht, en wierd, binnen twee jaaren, driemaal, naamlyk tweemaal in de *Deensche* en eens in de *Hoogduitsche* taal ten druk bevorderd. (*)

Hierdoor wierd ik tot meerdere en gewigtiger werken aangemoedigd, en nam voor, de *historie van 't Deensche volk van 't begin des Ryks tot op onze tyden* te schryven. Dit was een ongemeen moeijelyk werk, dat anderen nog niet ondernomen hadden. Want alle de geenen, die 't vaderland dezen dienst hadden bewyzen willen, waren door de moeijelykheid, aan dit werk vast, voort weer daarvan afgeschrikt. Maar toen ik voorheen reeds allerhande beletsels overwonnen had, en ik my daardoor om myn Vaderland welverdiend kon maaken, zo wierd ik door 't gewigt van het werk zelf aangespoord, om te onderstaan, of 'er myne kragten toereikende toewaren. Dit gansche werk, dat ik ook gelukkig tot

(*) De Heer *Holberg* heeft dit Werk in 15. hoofd. verdeeld. In het 1) handelt hy over de natuur der *Deenen*; in het 2) over de *gesteltenis van hun Land*; in het 3) over hunne *Regeering*; in het 4) over hunne *Godsdienst*; in het 5) over hunne *Academie*; in het 6) over hunne *Oldenburgsche Koningen*; in het 7) over de *verdeeling der Deenen*; in het 8) over hunne *Koophandel en Bezigheden*; in het 9) over hun *Geld*; in het 10) over het *Koninglyk Wapen*; in het 11) over de *Zee- en Land-Magt*; in het 12) over het *Deensche regt*; in het 13) over de *Deensche geregts-zaken*; in het 14) over de *Deensche Ridder-orden*; en in het 15) over de *openbaare Gerogten en Bedieningen*. Zie meerder berigt van dit Werk in de *Acta Erudit.* van January 1731. en *Bibliotheque Germanique* p: 19. p. 178:

tot ſtand gebragt heb, beſtaat uit drie *deelen*; waarvan *het eerſte*, dat *de hiſtorie van het* DEENSCHE *volk, van 't begin des Ryks tot* CHRISTIAAN den II. behelſt, in 't jaar 1732, in 4. vier Alphab. en 15 bladen groot, van de pers kwam. In dit eerſte deel heb ik de bronnen, waaruit de beroemde *Huitfeld* zyne hiſtorie ſchept, naauwkeurigſt onderzogt, en door middel daarvan niet alleen verſcheide fouten verbeterd, maar ook, het geen 'er hier en daar nog aan ontbrak, bygevoegd. De handſchriften boeken en papieren, waaruit het meeſte genomen is, heb ik in de voorreden aangehaald, en 't groot getal der historie-ſchryvers, op den rand bygebragt, en meeſtal gelyk tydig getuigen ten vollen, welken grooten voorraad van boeken ik gebruikt hebbe, om deze hiſtorie op te ſtellen.

In het voort daarop volgende jaar kwam het *tweede deel* in 't licht vyf Alphab: groot zynde. De helft van dit deel is, byna alleen, met de *bedryven van* CHRISTIAAN IV. vervuld, die ik voor 't grootſt gedeelte uit ongedrukte ſchriften en eigenhandigen brieven van deze grooten Koning beſchreeven heb, waardoor dit werk eenen grooten voorrang krygt.

Het *derde deel*, groot vier Alphab: en tien bladen, behelzende *de hiſtorie van* FREDERIK III. *alleen*, kwam in 't jaar 1735, met een regiſter over de drie deelen uit, en ik voege 'er, in plaats van eene voorreden, eene *bedenking* by over de *Noordſche hiſtorie-ſchryvers.* Het meeſt is in dit deel, insgelyks uit oorſpronglyke papieren, brieven en andere handſchriften genomen, en ik kan dus met waarheid zeggen, dat ik eene nieuwe,

en

en tot dus ver onbekende hiſtorie van het *Deenſche* volk in 't licht gegeeven hebbe. (*)

Voor dat ik dit gewigtig werk begon, begreep ik ten vollen, hoe my een groote voorraad van oorſpronglyke ſchriften tot dit voorneemen noodig zyn zoude. Waarom ik geene moeite ontzag, van alle plaatzen des ganſchen Ryks hiſtoriſche berigten op te ſpooren, en zy, wien myn voorneemen bekend wierd, ſtreeden als onderling, my hunnen voorraad, welken ze verzameld hadden, mee te deelen.

Hier mede nog bezig zynde, wierden myne Comedien, die ten deele reeds gedrukt, maar ten deele nog niet gedrukt waren, op nieuw uitgegeeven. In dezen nieuwen druk, (van 't jaar 1734) die uit vyf *deelen* in 8vo beſtaat, zyn 25 blyſpelen. De laatſten, nooit vertoond op den Schouwburg, draagen de volgende naamen: *Raſmusberg*, de *Onzigtbaaren*, de *edele Eergierigheid*, waarin die geenen ten toon geſteld worden, welken, onder den dekmantel eener geoorloofde eergierigheid na eer-titels ſtaan, *de gelukkige ſchipbreuk*, en de *Paryſche ſchrik.* Omtrent den inhoud en 't oogmerk dezer blyſpelen zal ik hier niets melden. Zy zyn allen philoſophiſch en moreel, of men ſchoon volgens hunnen

(*) De Heer *Elias Kaſper Reichard*, eertyds *Hoogleeraar in de Welſpreekendheid en digtkunde by het Koningl. Acad. Chriſtianæum te Altona*, en thans openbaar Leeraar op het *Hertogl. Carolinum* te *Bronswyk*, heeft dit Werk van *Holberg* in de Hoogd. taal overgezet; de 2 eerſte deelen kwamen uit in 't jaar 1743. en het derde in 't jaar 1744. in 4to.

nen titel niets, als enkel boert, vermoeden zoude.

In mynen eersten brief heb ik reeds melding gemaakt van een klein werk, dat ik den naam, eene *inleiding in het regt der natuur en volken*, gaf. Ik heb daar ook bygebragt, hoe slegt dit werk, in 't begin, ontfangen wierd. Maar naa verloop van eenige jaaren wierd het des te greetiger gezogt, en niet alleen wierden alle de nog overige exemplaaren van den eersten druk verkogt, maar 't is ook, naderhand, nog tweemaal herdrukt. De derde druk volgde in 't jaar 1734, en was vollediger, als de eerste drukken Ik veranderde toen ook den titel, en waagde het, dit Boek niet meer eene Inleiding, maar een *Systhema* of *zamenstel van het regt der natuur en volken* te noemen. By dezen laatsten druk is ook een Regifter gevoegd, dat in de vorigen ontbreekt. (*)

Deze werken bewyzen, hoop ik, ten vollen, hoe ik myne dagen niet ledig doorgebragt hebbe. Hoe

(*) De Heer *Holberg* meldt in de Voorreden van den 3 druk van 't jaar 1734. het volgende: „ merkende, dat dit werk, zedert eenige jaaren, zeer „ greetig ontfangen, en overal ingevoerd is, zo heb „ ik het met voordagt weer doorgezien. Ook zyn „ 'er in dezen nieuwen druk niet alleen eenige gevallen, door nieuwe voorbeelden, nog meer opgehelderd, maar ook veele zeldzaame en gewigtige „ vraagen bygevoegd, welke vermeerdering, byna, „ een derde gedeelte van het werk uitmaakt." De *vierde druk* is, in 't jaar 1741, doch zonder nieuwe byvoegzels van den Heere Schryver, uitgekomen.

Hoe voordeelig nogtans ook anderen over myne naarſtigheid mogen oordeelen, my zullen egter dezulken van ledigheid naauwlyks vryſpreeken, die de geleerdheid van eenen anderen kant beſchouwen, en hunnen ganſchen roem in 't ſpreken en diſputeeren zoeken. Want, daar de *Dialectica* (rederieerkunde) als de heerlykſte weetenſchap op eenige Hoogeſchoolen aangemerkt word. Gy kunt ligt denken, *myn Heer*, dat die geenen over myne werken maar zeer gemeen oordeelen zullen, welken gewoon zyn, zig eerboogen door den nederlaag hunner Opponenten op te regten, welken alleen van *Baroco en Dario* (*) ſpreeken, en hunne Eer alleen daarin zoeken, dat ze een half dozyn ſluitreden vernietigen kunnen. Wanneer in 't algemeen van de bevordering der kunſten en weetenſchappen de reden is, zo ſtemme ik met andere Geleerden volkomen overeen. Maar wanneer men op de manier en wyze komt, hoe ze moeten bevorderd en verder uitgebreid worden; dan wyk ik menigmaal, van hunne gevoelens af, om dat het my voorkomt, hoe door die middelen, welken anderen zo zeer aanpryzen, menigmaal de grootſte hinderpaalen voor de uitbreidinge der weetenſchappen in den weg gelegt worden. —

Gy begeert in Uwen laatſten brief een berigt van mynen *tegenwoordigen toeſtand*, en van die *werken* te hebben, waarmede ik thans onledig ben. En 't is billyk, dat ik ook in dit opzigt Uw

(*) Zekere termen, gebruikelyk by 't opmaaken van ſluitreden.

Uw bevel gehoorzaame. Ik volg nog myne oude levenswyze op, en of schoon myne omstandigheden zig in zo ver gebeterd hebben, dat ik meer onkosten maaken kon, ik wyk nogtans van myne oude en eens verkooze levenswyze niet in 't minst af. Indien Gy, daarom, naa zo veele jaaren, weer hier mogt komen, zo zoudt Gy by my alles, naar de oude en U voor lang bekende inrigting vinden. Ik ben nog geheel onveranderd; uitgezonderd dit, dat zig de ouderdom door verscheide blyken, in myn Wezen duidelyker toont, en dat myn voorhoofd met kreuken begint te worden. Gy zoudt zien, hoe ik nog te voet zonder een knegt of lyfwagt, door de stad gaa, en dat ik nog meenigmaal, van de Karossen bespat werde, waarin die geenen ryden, die my voorheen in staat gelyk waren, maar nu groote en voornaame Heeren zyn. Want de begeerte na rang en titelen, waarvan Gy zulken afkeer had, toen Gy U nog hier in de stad ophield, is thans zo onmaatig en algemeen, dat men byna eer een perzoon van rang, dan een gemeen mensch, vinden kan. Doch dit zal ik aan zyne plaats laaten, en alleen van my' zelven spreeken. Eenigen gelooven, dat myne naauwgezette en ingetoge Levenswyze uit gierigheid ontstaat. Maar, ten einde ik deze beschuldiging van my af moge weeren, ik kan U verzekeren, dat ik den armen, jaarlyks, zo veel geeve, als ik anders ter onderhoudinge van eenen ledigen voetganger of lakey uit moest geeven. Ik heb schoone en nette kamers, ik kleede my zuiver, ik koop dikwils nieuwe boeken, en op dat ik my eindelyk van allen argwaanbevryden moge, *ik heb*

alle

alle myne goederen ten nutte van 't Algemeen gewyd. Het *eerste ontwerp der stigtinge* tot dat einde is reeds van my gemaakt. Ik heb het sommigen, wier Raad ik in alle gevallen plagt te volgen, ter onderzoeking voorgelegt, en dezen belooven 't Algemeen daaruit zeer veel goeds.

Ik studeer nog zo veel als 't myne zwakke kragten toelaaten. Ik schryf, ik lees, en denk, zo veel als in eene stad geschieden kan, welke zeer vrugtbaar aan zodanige dingen is, die iemand van de vlyt in 't studeeren af kunnen houden. Maar, waarover zig, mogelyk, menigen meest zullen verwonderen, ik leef by dit groot gewoel voor my alleen, en in de grootste eenzaamheid. Twee of drie uuren besteede ik alleen 's namiddags tot myne uitspanning, en gaa of wandelen, of wel bezoek goede vrinden. Den overigen tyd van den dag wyde ik toe ten deele aan 't werk, ten deele aan de muziek. Hierin bestaat myn eenig en grootst genoegen. Ten nutte der jeugd heb ik onlangs, eene *inleiding in de Historie en Geographie* uitgegeeven, (*) welke zo

(*) En wel in de Lat. taal. De *Inleiding in de historie*, voert den Titel: *Synopsis historiæ universalis, methodo erotematica, exposita*. De tweede druk daarvan kwam uit in 't jaar 1733, in 8vo. groot 12 blad. In de *Geographie* plagt de jeugd, in *Denemarken*, voor dezen, naar het daarvan uitgegeeven kort begrip des Heeren *Jacobæi*, onderweezen te worden. Maar de Heer *Holberg* vond dit ontwerp in veele opzigten niet volledig, en voegde 'er daarom dat geen by, wat 'er aan ontbrak. Hy gaf deze ver-

zo wel in de schoolen van beide de Ryken, als mede op de Academie voor de jeugd verklaard word. Wanneer men dit werk by myne andere schriften voegd, zo is 't register derzelven waarlyk zeer aanzienlyk.

verbeterde *Inleiding in de Geographie*, In 't jaar 1733, in 8vo. uit, onder den Titel: *Compendium Geographicum in usum studiosæ juventutis*.

DE

DE III. BRIEF.

Myn Heer.

TOt nu toe hebt Gy, altoos, myne werken goedgekeurd, en my tot nieuwe onderneemingen aangemoedigd. Uw byſtand heeft my onderſteund, en U alleen heb ik het te danken, dat ik zo veel heb kunnen uitvoeren. Maar wat zult Gy thans van my oordeelen, wanneer ik, zonder met U vooraf geraadplegd te hebben, het moeijelyk *rentmeeſter-ampt by de Hoogeſchool* alhier op my heb genomen. (*) Zal U deze verandering, waardoor ik als een Philoſooph in een rentmeeſter herſchapen ben, niet even zo belagchelyk voorkomen, als de eerſte, toen

(*) De Heer *Holberg* volgde den overl: Heere ſtaatsraad en Profeſſor. *Thomas Bartholinus*, welke in 't begin van 't jaar 1737. ſtierf, den 20. *April* van 't zelfde jaar in dit ampt op. Het *Rectoraat* der *Koppenhaagſche* Hoogeſchool heeft de Heer *Holberg*, in 't jaar 1735. bekleed, en in dien tyd zyn 'er verſcheide *Academiſche ſchriften*, onder zynen naam, in 't licht gekomen; doch welke, naar de gewoonte van deze Hoogeſchool, niet van den *Rector*, maar van den *Secretaris der Academie*, die *altoos de jongſte Profeſſor in de Philoſophiſche faculteit is*, in den naam van den *Rector magnificus* uitgegeeven worden.

toen ik de plaats van een' *Korporaal* met een openbaar *Leer-ampt* verwiffelde. Zult Gy niet oordeelen, dat ik *Minerva* ontrouw geworden ben, nu ik begonnen heb, my aan *Mercuur* over te geeven?

Wat tyd en plaats blyft 'er tog over voor 't ftudeeren,
Zo men de bezigheen geduurig wil vermeeren?

Waarlyk, ik geloofde zelf, hoe ik thans de ftudien zoude verlaaten' moeten, weetende, dat maar zeer weinige menfchen in ftaat zyn, deze beide zo ongelyke bezigheden onderling te vereenigen. En, toen ik ook werklyk zag, dat ik door myne nieuwe ampts verrigtingen van myn gewoon ftudeeren terug gehouden wierd, zo zogt ik ondertusfchen *anderen aan te moedigen*, eenige kleine en *wel uitgewerkte fchriften uit te geeven*, beloovende den geenen, die den prys behaalen zoude *eene maatige belooning*. Hierdoor hoopte ik, van hen een zagter oordeel te verkrygen, welken my, voort by 't aanvaarden van myn nieuw ampt, als een' overlooper aanzagen. Doch dezen handelden, onfeilbaar, al te ftreng met my. Kon ik dan, naa eene veertig jaarige bezigheid, niet zonder fchande myne ontflaaging vorderen? even als men hen, die zo veele jaaren dienften gedaan hebben, met regt, en zonder ze van lediggang te befchuldigen, gewoon is te ontflaan? Ten minften ik verontfchuldigde my hierdoor, wanneer men my omtrent myn nieuw ampt eenige verwytingen doen mogt. Hierop lag ik alle andere werken aan een' kant, en las in eenige maanden niets, dan rekenboe-

ken,

ken. Doch de natuurlyke neiging laat zig niet wel uitdooven. Myne oude luft tot ftudeeren ontwaakte weer, en, of ik ze fchoon een' tyd lang onderdrukt had ik kon ze nogtans niet volkomen uitleffchen. Daar glimden nog eenige vonken in de affche, die het vuur op nieuw verwekten. En, om alles met een woord te zeggen, ik wyde my weer aan myne voorige bezigheden toe. Ik ondervond zelfs, wat de Digter van anderen zegt:

Die groote luft tot boeken maaken
Bevangt den geeft van veelen;
Zy kunnen 't fchryven zelfs niet ftaaken
In d' ouden dag ——

Want zy, die zig eens aan de ftudien regt hebben overgegeeven, kunnen de luft tot ftudeeren even zo min verdooven, als de geenen hunne begeerte tot drinken bedwingen kunnen, die zig, zedert langen tyd, daaraan gewend hebben. Ik verdeel daarom myne uuren, en wyde een gedeelte daarvan toe aan *Mercuur* en een ander aan *Minerva*; den eerften eere ik om myn ampt, maar de andere beminne ik uit genegenheid. En, daar myne fchriften goedkeuring vinden, en teffens, zo als eenigen oordeelen, niet zonder nut zyn, zo hoope ik, dat my zo wel *Mercuur* als *Minerva* gunftig zullen worden, terwyl ik my toeleg, het voordeel en de Eer van beiden te bevorderen. En waarlyk, ik ftudeer nooit yveriger, dan in de maanden van *Junius* en *December*, wanneer ik wel door allerhande œconomifche dingen, door wiffels, rekeningen, brieven en geregts-zaaken van 't ftudeeren afgehouden,

maar ook te gelyk op nieuw daartoe aangemoedigd word. Want, even als het water, wanneer 't een' tyd lang door dammen opgehouden is, na dat dezen weggenomen en de sluizen geopend zyn, eenen des te sterkeren loop heeft, zo word men ook, door zulke ongelyke en onderling strydende bezigheden, wel van 't studeeren afgehouden, maar ook tessens weer daartoe aangezet. Zulks kan ik door die boeken en schriften getuigen, welken ik in dien tyd, dat ik rentmeester geweest ben, uitgegeeven heb.

In mynen voorgaanden brief beloofde ik, eene *Kerkelyke historie* in de *Deensche* taal uit te geeven. Dit werk, dat ik, om de reeds gemelde reden, een' tyd lang had laaten rusten, nam ik weer by de hand, en, toen ik het af had, zo gaf ik dit boek uit onder den volgende titel: *Allgemeene kerkelyke geschiedenis van 't begin des Christendoms, tot op de Reformatie van* LUTHERUS, *met eenige aanmerkingen over de in de historie genoemde cyclen en jaarrekeningen.* (*) Alle exemplaaren

(*) Dit fraay Werk bestaat uit 2 deelen, en beiden zyn, in 't jaar 1738, in 4to uitgekomen. Het 1ste deel is 2 Alphab. en 19 blad. en het andere 3 Alphab: groot. De Heer *Holberg* schryft in de Voorreden: „ Ik heb my toegelegt, eene aaneenhangende historie „ te leveren, waarin zelfs ongeleerden smaak kunnen „ vinden. De Geleerden vinden hier mede, wat ze „ zoeken. Want het gansche Werk is met onderzoekingen en bedenkingen over verschil-stukken vervuld. Nogtans haale ik ze alleen aan, zonder ze „ te beslissen, het welk zo wel met de historische „ regels overeenkomstig, als mede voor een' schryver veiligst is. Want zyne kragten daaraan te verspil-

ren wierden in een jaar verkogt, en 'er kwam voort daarop een nieuwe druk, op koften van den Boekhandelaar, *Jacob Preuffen*, uit. Gy zult U, zeker, over het groot vertier van dit werk verwonderen, terwyl 'er tog in 't zelve flegts eene reeds lang bekende, en zo dikwils verhandelde ftof voorgedraagen word. De waereld is reeds lang met algemeene hiftorien overhoopt, en de Leezers worden al door den enkelen titel afgefchrikt. Doch dit boek heeft verfcheide voorregten, waardoor het eene byzondere waarde krygt. De *opregtheid en onzydigheid*, welke men in 't algemeen *van elken Hiftori-fchryver* vorderd, is mede in dit werk, zo veel my mogelyk was, zorgvuldigft waargenomen. De *miflagen der Kerkvaders* worden niet verzweegen; zomtwylen worden de *Ketters*, wanneer zy 't verdienen gepreefen; ja zelf de *Roomfche Pauzen* word de roem, die hen toekomt, niet onttrokken. Voorts heb ik de *waereldlyke* ge-

„ fpillen, dat men voor 't Gemeen werke, en den
„ Ketter-titel tot loon kryge, zulks wil ik anderen
„ gaarne overlaaten. Waarom in dit Werk niets *dog-*
„ *matifch*, maar alles *hiftorifch* voorgedraagen is,
„ en met getuigeniffen van geloofwaardige Schryvers
„ bevestigd." De Kerkelyke gefchiedenis na de Reformatie heeft de Heer *Holberg*, daarom, niet te gelyk mede willen verhandelen, om dat ze, naar zyn oordeel, niet wel onder eene algemeene hiftorie kan begreepen worden; terwyl 'er veele independente Kerken zyn, waarvan elke haare wetten heeft, waarop ze in haaren uiterlyken toeftand ruft; waarom ze beter onder byzondere hiftorien, volgens byzondere regelen, kan uitgevoerd worden.

geschiedenis overal mede te hulp genomen, zo ver dezelve *ter opbelderinge der Kerkelyke geschiedenis* dienen kan. De eene gebeurtenis word uit de andere afgeleid, en elke geschiedenis baant den weg voor de andere. Overal worden de oorzaaken ontdekt, waaruit de ketteryen, de beroeringen en vervolgingen ontstonden. Hierdoor onderscheidt zig dit werk van eenige schraale Chronyken, die alles zonder orde en zamenhang verhaalen, en in plaats van grondige en aangenaame geschiedenissen, drooge en ledige registers van Kerkelyke leeringen en Ketters bevatten. Eindelyk, heb ik myn werk gemaakt, den *oorsprong aller stigtingen* en *verordeningen in de Kerk* na te gaan. By 't einde van elke eeuw word de *toestand der Kerke*, ten opzigt van Leer en Leven, opregt beschreeven. Deze eigenschappen, welke men, naast eenige andere voorrangen, in myn Werk ziet, hebben het, of het schoon maar eene bekende stof verhandelt, nogtans aangenaam en als nieuw gemaakt. Ik oordeele egter niet zelf, maar ik breng alleen by, wat anderen voor een oordeel geveld hebben. En het vertier, dat dit Werk heeft gevonden, toont ten vollen aan, hoe de geenen hunne moeite niet te vergeefs besteeden zouden, die onderneemen wilden, deze Kerkelyke historie in vremde taalen over te zetten. Een Historischryver kan nogtans aangenaam en nut wezen, al is 't, dat hy eene reeds zeer dikwils voorgedraage stof op nieuw verhandelt. 'T komt alles op de wyze van uitvoering aan, en men weet, met welke goedkeuring de Historische Werken van *Puffendorf*, *Bossuet* en andere geleerde Mannen ontfangen zyn. Ik heb altoos den midden-

weg

weg tusschen *Godf. Arnold* en eenige al te yverige *Lutheraanen* gehouden. Doch deze handelwyze heeft niet overal haare goedkeuring gevonden. Zulk een Lot hebben die Schryvers te wagten, welken geene party blindeling, maar alleen de Historische waarheid volgen.

Dit Werk tot stand gebragt hebbende, en uit hoofde van myne bestendig aanhoudende zwakheid niet onbillyk dugtende, dat ik niet in staat wezen zoude, meer schriften uit te werken, zo maakte ik een' aanvang, door verscheide beloonigen, de kragten der studeerende jeugd te toetsen. Ik zogt daarom eene moreele stof uit, en beloofde hem, die ze in een *Deensch* gedigt best uitvoeren, en dus den prys behaalen zoude, eene wisse *belooning*. (*) By den meesten vond dit

(*) De eerste uitnoodiging wierd in *October* van 't jaar 1737. bekend gemaakt: maar de Heer *Baron* verzweeg zynen naam. De stof, voor de eerste maal opgegeeve, was vervat in de woorden van *Horatius: Qui fit Mæcenas, ut nemo, quam sibi sortem &c.* Doch de uitvoering mogt niet grooter als een blad wezen, ten einde men des te beter oordeelen kon, wie den *prys*, in 20 *daalders* bestaande, zoude gewonnen hebbe. Dit is naderhand een' tyd lang vervolgd. In de jaaren 1738--1740. zyn 'er 5 *proeven der geestelyne digtkunde* in 8vo. uitgekomen, in eenige *geestelyke gezangen* bestaande, die op gedaane uitnoodiging, en om den gestelden prys van 20 *daalders* te behaalen, op het *Kers*,- *Paasch-* en *Pinkster*-feest over de woorden des Zaligmaakers, *Matth* V: 3: en op den H. Doop, zyn uitgewerkt. Doch in het Voorberigt, voor de vyfde Verzameling gesteld, leest men: „om „ dat het schynt, dat de lust, in de geestelyke digt- „ kun-

dit voorneemen eene zeer groote goedkeuring, of het schoon ook aan zodanige menschen ontbrak, dewelken, om dat het iets ongewoons was, deze vinding voor dwaas hielden. Egter was deze aanmoediging niet zonder de gehoopte werking. Want met den tyd kwamen 5 *Verzamelingen van Prys-schriften* in 't licht, welke nu in elks handen zyn. Andere begunstigers der weetenschappen wierden door myn voorbeeld aangezet, en maakten op dezelfde voorwaardens andere stoffen bekend, waarop ze insgelyks zekere pryzen stelden. Door deze belooningen wierden veele nieuwe en tot dus ver onbekende digters, die hunne eige sterkte niet gekend hadden, aangemoedigd, dat ze zig toeleiden, den prys te behaalen. Maar thans word deze oeffening niet vervolgd. Zo groot als de hette in 't begin was, zo zeer verging dezelve met den tyd. Waarom men, indien deze oeffeningen weer zouden vernieuwd worden, niet alleen op eene nieuwe vinding, maar ook op nieuwe voorwaardens moest bedagt wezen, ten einde niet slegts jonge lieden, maar ook Mannen van ouderdom en staat hun werk daarvan maaken mogten.

Nogtans was ik zelf, terwyl ik anderen tot schryven aanmoedigde, niet ledig, maar schreef *eene vergelyking der geschiedenissen en daaden van verscheide, inzonderheid Oostersche en Indiaansche groo-*

‡ kunde iets met eene regte vlyt uit te werken, by „ de meesten merkelyk is afgenomen, zo oordeeld „ men voor eerst onnodig, iemand daardoor eenige „ verdere moeite te veroorzaaken."

groote Helden en beroemde Mannen, naar het voorbeeld van PLUTARCHUS. (*) In dit Werk heb ik de volgende orde verkoozen: voor eerst, gaat 'er eene verhandeling over eenige deugden en ondeugden vooraf, waartoe, de eige daaden der Helden gelegenheid geeven. Hierop volgen de geschiedenissen der Helden en beroemde Mannen zelve; en 't besluit maakt de, naar het voorbeeld van *Plutarchus* gemaakte vergelyking. Ik heb meestal *Asiatische* en *Indiaansche* Helden verkoozen, wier daaden doorgaande onbekend zyn. Ik zal dit Werk niet breedvoerig beschryven, terwyl het reeds in 't Hoogduitsch vertaald, (†) en dus ook buiten 's lands niet onbekend is. Of ik den Schryver eeniger maate evenaare, welken ik my in dit geschrift ten voorbeelde voorgesteld heb, zulks laat ik anderen over om te beslissen. Wanneer men de schranderheid, den rykdom der stoffe, de aangenaamheid der *Grieksche* taale, den vryen styl, en andere fraaye eigenschappen bedenkt, welke de schriften van *Plutarchus* zo waardig maaken, zo zoude men my voor zeer dwaas houden,

(*) Dit Werk is in 2. deelen in 8vo., in 't jaar 1740. eerst gedrukt, en in 't jaar 1742 weer herdrukt. In de Voorreden verdedigt zig de Heer *Holberg* tegen eenige tegenwerpingen, die men hem tegen dit Werk maaken kon.

(†) De Hoogd. vertaaling is nog naar den eersten *Deensche* Druk, door *J. F. S.* gedaan, en in 't jaar 1741. in 8vo. uitgekomen. Ook is dit Werk in de *Hollandsche* taal, in 't jaar 1757. uitgegeeven, en by den Drukker van dit tegenwoordige Werk te bekomen.

den, wanneer ik my met zo groot' een' man vergelyken wilde. De vryheid, welke de oude Schryvers hadden, dat ze schryven konden, wat ze wilden, geeft hen ook nog eenen grooten voorrang boven de nieuwere Schryvers, die, of om hun voordeel, of wel uit vleyery slegte schriften schryven, en door hunne vleyeryen het oordeel der Leezers zo zeer bederven, dat men de historien, naar de oude en zuivere wyze geschreeven, voor hekelschriften en pasquillen houd. Dit boek is in *Duitschland*, naar 't getuigenis van de daar uitkomende geleerde berigten (*) zeer wel ontfangen, en 't verstrekt my zeker tot een byzonder genoegen, dat myn werk by onpartydige en in deze zaak ervaren regters goedkeuring gevonden heeft.

Met dit werk nog bezig zynde, gaf ik eene *beschryving van* myne Vaderlyke stad, *Bergen in Noorwegen* uit. De merkwaardige toevallen, welken deze stad zyn overgekomen, en de menigvuldige verdeeldheden, waardoor dezelve voor dezen beroerd en een tooneel van burgerlyke oorlogen geworden is, geeven niet alleen eene ryke stof ter beschryvinge van deze stad aan

(*) In de *nova Acta Eruditorum Lipsiens.* 1743. *mensis Octob.* pag. 622. word dit Werk aangehaald en zeer geroemd: Eindelyk word daar gezegd: „Ea, „ quæ perlegimus, nobis visa sunt hinc inde *Plutarchum* superare, sæpius æquare, rarius proxime ad „ eum accedere. Docuit Celeb: Auctor suo exemplo, „ aquilonaria ingenia haud semper frigere, quin potius *Gallis*, huc illuc saltantibus, levissimisque esse tardiores *Danos*, eoque ipso judicii præstantioris ac ingenii ad soliditatem magis subacti."

aan de hand, maar maaken ook dit werkje zelf den Leezers aangenaam en nuttig. (*)

Uit deze laatste werken blykt ten vollen, hoe ik de digtkunde en andere schertsende schriften ten eenemaal liet vaaren, en my enkel en alleen met zodanige dingen bezig hield, die een' man van myne jaaren voegen, zelf overtuigd zynde, hoe zulks met dezen en den ernstigen tyd, waarin wy leeven, meest overeenkomstig zy. Om deze rede hield ik ook bestendig het bekende werk in, *De onderaardsche reis van Klaas klim*, (†) 't welk

(*) De Heer *Jonas Rasmus* heeft wel, in zyne hoogd. Beschryving van *Noorwegen*, bladz. 131, veele dingen van *Bergen* bygebragt; maar 't bericht dat de Heer *Holberg* van deze Stad geeft, en dat in 't jaar 1740. in 8vo. uitkwam, is veel vollediger en nutter.

(†) De Heer *Holberg* heeft dit Werk in de *Latynsche taal* geschreeven, onder den Titel: NICOLAI KLIMII, *iter Subteraneum, novam telluris theoriam, ac historiam quintæ monarchiæ, adhuc nobis incognitæ, exhibens è Bibliotheca B. Abelini* 1741. in 8vo. 1 Alphab. met plaaten. In 't jaar 1745. volgde de 2de vermeerderde druk. Men vind de nieuwe byvoegzels bladz. 81. regel 4. tot het einde van de §. desgelyks bladz. 137. regel 22. bladz. 141. regel 11. tot 18. en bladz. 257. reg. 1--18. Daarenboven heeft men 'er ook eene geharnaste en als Satyrische Voorreden van *Pet*: en *Andr*: *Klim*, 2 Zoonen van *Th. Klim*, en Kleinzoonen van den grooten *Klaas Klim*, voor gezet, waarin de waarheid dezer geschiedenis door 6 getuigen en hunnen Brief en Zegels, en door 't getuigenis van eenen *Noorweegschen Fin*, *Peynis*, bevestigd word, die zig op hoog bevel in een Arend veranderd, zig in de benede-waereld begeeven, en na verloop van eene maand, het berigt zoude terug gebragt

welk nu in verſcheide taalen geleezen word. Ik had het reeds voor eenige jaaren geſchreeven, en hoewel ik van myne vrinden aanhoudende wierd aangezet, om het uit te geeven, ik bleef nogtans onbeweeglyk by myn eens opgevat voorneemen, en liet my door geene voorſtellingen overwinnen. Maar ten laatſten hoorde een zeker Boekhandelaar, dat ik een werk geſchreeven had, waarvan zig de drukker een groot voordeel belooven kon. Hy bood zig daarom aan, niet alleen dit werk te willen koopen, maar hy liet ook niet eer na, my door bidden te vermoeijen, tot dat hy 't eindelyk van my kreeg. Maar ik liet hem nogtans dit werk niet anders over, als op de uitdrukkelyke voorwaarde, dat hy 't, voor dat het gedrukt wierd, ter *Cenſuur* overgeeven, en daarby myn' naam verzwygen zoude. Daar is wel *in dit werk niets anders, als eene verzaameling van zeedelyke waarheden* opgeſlooten, welke, zo als 't de natuur van zulk een geſchrift mede brengt, onder eenen onſchuldigen ſcherts verborgen liggen. Maar ik wilde my nogtans niet gaarne, toen ik eens begonnen had, my met ernſtige en gewigtige dingen bezig te houden, op nieuw allerhande ſtrydige oordeelen van zodanige menſchen op den hals haalen, die alles, wat levendig en ſchertſend is, voor zondig, en met

bragt hebben,, dat de Zoon van den grooten *Klim* zyn' Vader in de Regeering opgevolgd zy, en thans de *Quamitiſche Monarchy*, onder den naam van *Klaas* II. beheerſche. Het einde luidt dus: ,, *ite jam, mortales increduli, & aut vos ipſos aut judicia veſtra in poſterum ſuſpendite;*

met de Christelyke eerbaarheid strydig, houden. Ik was bedugt, dat men zig in eenen zo ernstigen tyd daarover mogt verwonderen, hoe ik voor tegenwoordig nog in zulke kleinigheden vermaak kon scheppen; ja men mogt zelf wel denken, dat ik, by toeneemende jaaren, weer een Kind ware geworden. Daarenboven vreesde ik, dat men van dit werk, even als van andere moreele fabelen, een verkeerd en strydig oordeel vellen mogt; 't welk wel een ieder tot misnoegen strekt, maar niemand lastiger is, dan een' man, die reeds een' taamelyken ouderdom bereikt heeft, en bestendig met allerhande ziektens gekweld is. Alles geschiedde volkomen, wat ik vermoed had. Het eerste en eenige exemplaar, dat uit *Duitschland* hier heen gebragt wierd, zettede de gansche stad in beweeging. Overal hoorde men verschillende redeneeringen en uitleggingen, vooral van zodanige menschen die 't boek niet geleezen hadden. Daar wierden zo veele byvoegsels en verklaaringen bygedaan, en de geheele inrigting wierd zo verkeerd voorgedraagen, dat ik ten laatsten zelf geloofde, het ware een nieuw werk, van een' ander' geschreeven. Deze beweeging duurde zo lang, tot dat het boek in handen van onpartydige en verstandige regters viel. Want toen ging de storm leggen, en de meesten kwamen tot betere gedagten. Ik zeg met voordagt, de meesten. Want men vind zodanige menschen, die zelfs in het duidelykst voorstel verborgenheden zoeken, en na den sleutel tot het zelve vorschen. Zodanige menschen kan men best met de schaadelyke insecten, in de geleerde waereld vergelyken. Zy geeven zig onnoodige zorgen, en leggen den schryvers dingen

te

te laſt, die hen nooit in de gedagten zyn gekomen.

Maar, ten einde ik nogtans deze diepzinnige menſchen eeniger maate geruſt moge ſtellen, zo wil ik hen hier den *ſleutel tot het ganſche werk* opregt mededeelen.

Men vind naamlyk in myn vaderland verſcheide perzoonen van beiderlei geſlagt, die openlyk van hunne gemeenſchap met den toveraars en *onderaardſche inwooners* ſpreeken, en daarop zweeren, dat ze in diepe holen door onderaaardſche menſchen gehaald en getrokken zyn. De dwaasheid dezer menſchen heeft tot het tegenwoordige verdigtſel aanleiding gegeeven, en word, door het voorbeeld van den Held in deze fabel, *Klaas Klim* beſpottelyk gemaakt. De afbeeldingen, die hier en daar in 't werk gevonden worden, zyn zo verſcheiden en menigerlei, en ſtrekken zig uit tot den ganſchen omtrek der zedeleer, dat dus voor elke bladzyde wel een ſleutel gevorderd werde. Ik beken, dat dit werk, in een zeker opzigt, een *Satyre* kan genoemd worden, en wel om den ſcherpen en harden ſtyl, waarmede de ondeugden afgebeeld worden. Doch, in zo ver het menſchdom in 't allgemeen aangetaſt word, zo is het eene Satyre, die voor een Philoſooph niet onbetaamelyk is. En mogelyk ſchynt eenigen die ſchryfwyze nog al te bepaald, beſchroomd en kragteloos, om dat de eigenſchap van zulke ſchriften noodzaakelyk medebrengt, dat ze ſcherp opgeſteld zyn, en zo wel aantaſten als vermaaken moeten. Hierby vordert egter de voorzigtigheid, dat de ſchryvers van zodanige ſchriften zig zeer wel wagten, dat ze de paalen niet te buiten gaan, en iemand in 't byzonder

aan-

aantasten. Zy moeten veel eer hunne pylen op het gansche menschdom in 't algemeen afschieten. Wanneer ze dit waarneemen; dan schryven ze geene hekelschriften, maar ze onderwyzen de menschen, zy verwonden niet, maar zy geneezen. Hoe algemeener eene Satyre is, des te minder verdient ze dezen naam. 'T is veel ligter te verontschuldigen, wanneer men het gansche menschdom aantast, dan wanneer men een volk alleen berispt. Men handeld billyker, wanneer men de ondeugden van een geheel volk, als van een byzonder geslagt te keer gaat. En eindelyk is die Satyre veel draagelyker, welke een gansch geslagt bespottelyk ten toon stelt, dan die de fouten en gebreken van elk in 't byzonder ontdekt en voorstelt. Deze *onderaardsche reis* kan met regt, *een Philosophische scherts* genoemd worden, die altoos geoorloofd was, inzonderheid, daar de afbeeldingen zo zyn ingerigt, dat ze op elk volk kunnen toegepast worden. Waarom 'er geen sleutel noodig is, waar de deur open staat, en men behoeft geene verklaaring, wanneer de zaak op zig zelve klaar en duidelyk is. Ten beste nogtans van allen den geenen, die immer eenen sleutel zoeken, zal ik het gansche raadsel oplossen, en toonen, wat in dit verdigtsel vermaakt, aantast en onderwyst.

De gansche geschiedenis is van geen aanbelang, maar dient alleen daartoe, de *moreele lessen en aanmerkingen* des te aangenaamer voor te draagen. De *inhoud deser Fabelen* is, zo als ik reeds gemeld heb, *van 't bygeloof eeniger menschen in myn Vaderland ontleend*, die van hunne verkeering, welke zy met onderaardsche perzoonen hebben, zeer veel pleegen te verhaalen. Daar word voor-

gegeeven, dat de Held dezer fabelen, *Klaas Klim*, in de onderaardsche waereld geraakt zy: welke vinding, om dat ze nieuw is, des te meer behaagt. De zeldzaame gevallen dezes mans doen den Leezer aan, en vermaaken hem door hunne geduurige veranderingen. Daar worden dieren van eene wonderlyke gedaante te berde gebragt, waarop nog niemand gevallen is. Daar komen spreekende boomen en muzikaale instrumenten voor, die verstand hebben. De uitkomst dezer geschiedenisse doet den Leezer ontstellen, terwyl de stigter der *vyfde monarchy*, in een half uur, in eenen armen student verandert word. Waarom ook veelen dit boek leezen, alleen met oogmerk, om 'er den tyd mede te korten. De gantsche Geschiedenis bestaat dan alleen in een verdigtsel, maar daarom mag men ze nogtans niet als een enkel geklap aanmerken. Want zy, welken niet gaarne ernstige vermaaningen hooren, worden door dergelyke vindingen aangemoedigd, zulk een boek te leezen. *Trimalchio* had onmiddelyk *by zyne graf naald een uurwerk* gezet, ten einde alle de geenen, die naar het uurwerk zien wilden te gelyk zynen naam leezen moesten. En ten gevallen van hen, die gaarne iets vrolyk leezen mogen, heeft men den ernst met scherts gemengd. Wanneer een visscher zig niet van zodanige dingen bedient, waardoor de visschen gelokt worden, na het aas te byten, zo zal zyne visschery niet zeer veel te beduiden hebben. En om dezelfde rede hebben ook de grootste wysgeeren, menigmaal, vrolyke en bekoorlyke fabelen verzonnen, ten einde zy hunne toehoorders, op eene aangenaame wyze, konden onderwyzen. Ik heb my moeite gegeeven, ten

aan-

aanzien van *het zedelyke*, dat *het oogmerk van 't ganſche boek* is, zulke characters voor te ſtellen, die tot nu toe nog niet genoegzaam voortgebragt waren. Hoe menigmaal worden wy niet door den ſchyn der deugden en ondeugden bedroogen; hoe dikwils houd men niet de ſchaduw voor het lighaam zelf? Het character van die perzoon is boven alle andere merkwaardig, welken door hun vuur alles willen uitvoeren; die wel eene zaak aanſtonds inzien, maar ze nogtans niet grondig begrypen. Zodanige menſchen pleegt men doorgaande de grootſte lofſpraaken te geeven: maar in het lantſchap *Potu*, worden ze als ledigg angers aangemerkt, om dat ze door hunne beſtendige bezigheden niets uitvoeren. Daarentegen pleegt men dezulken agteloos en eenvouwdig te noemen, die zig niet overhaaſten, maar alles vooraf wel overwegen, en daarom ook niet meer onderneemen, dan ze kunnen uitvoeren. Van beiden geeven de inwooners van *Potu* en *Martinia* een voorbeeld. Aan de eene plaats hield men *Klim* voor een onnut ſchepſel, om dat hy zo ſchielyk eene zaak vatten en begrypen kon; en aan de andere plaats bedilde men in hem, dat hy 'er zo veel tyds toe noodig had. Zo zyn de overige characters ook ingerigt. Alles, wat *Klim* die elke zaak naar de gemeene voorſtelling beoordeelt, in de Landen, daar hy komt, ziet en aantreft, dat is ongerymd, en, wat hy, naar het eerſt aanzien, beriſpt en verwerpt, daar over verwondert hy zig, en zulks verheft hy, wanneer hy alles ryper heeft overwoogen. *Het gantſche werk bedoelt* daarom byna alleen, *de menſchen hunne algemeene waangevoelens te benemen*, en de dingen, die ſlegts den ſchyn

schyn van deugden en ondeugden hebben, van de wezenlyke deugden en ondeugden te onderscheiden. De meeste zedekundigen prediken met zulken yver tegen de gierigheid, tegen de wellust en verkwisting, dat zy 'er geheel vermoeid door worden. Maar zy warmen het oude slegts weêr op, en zeggen niets meer, dan 't geen anderen 'er reeds van gezegd hebben, en wat allen voor lang bekend is. Hier door worden wel de ooren vervuld, maar het hart word niet verbeterd. Maar dezulken regten veel meer uit, die de wangevoelens opruimen, en de harten waare denkbeelden met alle scherpte inprenten; die allgemeene en byna doorgaande aangenome dwaalingen te keer gaan, en de opgeschikte deugden het masker afligten. Mogt nu iemand gelooven, dat ik dit alles alleen tot dat einde bygebragt heb, om my zelven te pryzen, die moet weeten, hoe ik niet van my, maar van het oogmerk spreeke, dat ik by 't opstellen van dit werk bedoeld hebbe. Ik stel vast, dat het overeenkomstiger met den pligt van een' Philosooph is, de menschen te onderregten, dan tegen de fouten te yveren, welke de ondeugenden zelf erkennen en inzien. Daarop doelen de in dit verdigtsel gegeeve lessen. Maar, in hoe ver ik myn oogmerk bereikt hebbe, zulks mogen anderen beoordeelen. Dit zal ik 'er alleen nog tot myne verdediging byvoegen: wanneer mogelyk iemand myn werk met andere pragtige en fraaye moreele fabelen vergelyken, en ten opzigt van deze myn werk mat en onvolmaakt noemen wilde, die moet te gelyk bedenken, hoe het lotgeval en de omstandigheden der Schryvers niet overal gelyk zyn. In

Duitsch-

Duitschland, *Vrankryk*, en vooral in *Engeland*, daar men alles vry mag zeggen, wat men denkt, en waar den geest geen breidel word aangedaan, is het veel ligter, zyne sterkte te toonen, als in ons *Noorden*, daar wy met *scherpe censuuren* geplaagd worden, waardoor levendigheid en vuur by een Schryver geblufcht word. Wanneer 'er daarom ook hier in deze Landen zulke Digters en Philosoophen gevonden worden, die den *Engelschen* niets toegeeven, zo bereiken ze nogtans de volkomenheid derzelven niet. Wie op eenen onbekenden en met doornen bezetten weg naar 't doel loopt, komt 'er veel laater, dan die 'er op een' gelyken en gebaanden weg heen spoedt. Maar de schuld is niet den voeten, maar den weg toe te schryven: Indien iemand als Leeraar zynen leerling bestendig dreigt, zo maakt hy hem vertzaagd. Men moet zonder vrees en zorgen wezen, wanneer men toonen zal wat men uit kan voeren. Toen *Horatius* begon, hekeldigten te schryven, zo had hy reeds zyn goed bestaan.

Het is genoeg, wanneer 't HORATIUS *maar zegt* —

De grootste plaag, die onze digters ondervinden, bestaat daarin, dat ze hunnen geest en hun vuur onderdrukken, ten einde hen de strenge en mistrouwende *censores* geene moeite maaken. Ik heb om deze zelfde rede, dat ik naar waarheid kan verzekeren, menigen aartigen invał weggelaaten, ten einde men niet denken mogt, dat ik op zekere perzoonen myn oog gehad had. En nogtans is het my onmogelyk

R ge-

geweest, deze beschuldiging te ontgaan. Ik heb reeds, by de uitgaave myner voorige schertsschriften, de inborst myner landsgenooten leeren kennen, en om dezelfde rede had ik ook vast voorgenomen, dit werk niet uit te geeven. En zeker geen roem, geene aanmoediging zal my voortaan beweegen, ooit wederom dezen weg te betreeden, of my nogmaals op deze zee te waagen. Dit werk wil ik zodanige menschen overlaaten, die sterker zyn, als ik: maar ik wil liever, door eene gepaste ledigheid en door eene edele agteloosheid, alle fouten weer vergoeden en verzoenen, die ik door myne naarstigheid begaan heb. Inzonderheid ben ik zeer zorgvuldig geweest, dat ik de geestelykheid geene gelegenheid geeven mogt, de wapenen tegen my op te vatten, by ondervinding weetende,

—— *Hoe groot de toorn zy van die Hemelgeesten.*

En zeker niemand hoort met grooteren tegenzin, dat men zyne gebreken aanrand, als hy, die 'er zelf openlyk tegen yvert; en niemand vervolgt heviger, dan hy, die altyd tegen de vervolging preekt. Eenigen, welken my niet gunstig waren, begonnen aanstonds, zig tegen my uit te rusten. Zy liepen overal in de Stad rond, allerhande zotte en redelooze dingen uitstroojende, die in myn werk zouden opgesloten zyn. Maar toen ze merkten, dat ze by weinigen slegts geloof vonden, en dat men met minder moeite even zo veele satyren uit hunne preeken trekken kon, wanneer men 'er redelooze verklaringen over maaken wilde, toen wierden ze ten laatsten

ſten moede, van rond te loopen, en, vermits ze voor deze aanmerkingen bang waren, zo zweegen zy ſtil. Men meend, dat dezen de onbillyke cenſuur geſmeed hebben, die te *Gottingen* uitkwam: nogtans kan ik dit niet met zekerheid bewyzen, om dat ik het niet der moeite waardig oordeelde, na den Autheur derzelve te onderſtaan. Eenigen porden my aan, deze ongegronde beſchuldigingen te weerleggen; maar ik ben van oordeel, dat men zig met zodanige menſchen in geen geſchil in laaten, noch hunne miſſlagen na moet volgen, om dat men hen anders gelyk word. Veel eer verheuge ik my, dat ik dit redeloos oordeel met veragting heb aangezien; en zeker, 't ſchynt tegenwoordig met de geleerde waereld zeer ſlegt geſteld te wezen; daar zodanige menſchen niet alleen boeken ſchryven, maar dezelve ook beoordeelen. De oordeelen door andere volken over myn werk geveld, getuigen ten vollen, met welke goedkeuring men het heeft ontfangen; en het geluk, dat dit boek gehad heeft, toen men het aanſtonds in 5 *taalen* (*) overgoot, geeft duidelyk genoeg te kennen, hoe 't ook buiten 'slands met het zelfde genoegen, als in myn vaderland, geleezen zy. De oordeelen, welken men in eenige andere geleerde berigten van dit werk vind, zyn my insgelyks niet onaangenaam geweeſt. Men geeft my den lof, dat de vinding zeer zinryk en aartig zy; alleen meenen zommigen, ik had de waar-

(*) De Heer *Holberg* noemt ſlegts vyf *taalen*, daar hem mogelyk niet bekend geweeſt is, dat dit werk ook in 't *Engelſch* en *Hollandſch* vertaalt is.

waarschynlykeid niet in agt genomen. En, daar eindelyk deze regters de uitspraak doen; dat men den schryver dese misslagen moet ten besten houden, zo is het billyk, dat ik hen dit oordeel wederom verschoone en ten besten opvatte. Nogtans zullen my dit deze geleerde mannen toestaan, om 'er by te voegen, hoe deze misslagen, welke zy berispen, door anderen voor even zo veele sieraaden aangemerkt worden. Het oogmerk dezer vindinge bedoelt, zekere schryvers bespottelyk te maaken, die ons in de beschryving van verre afgelege landen ons zo veele fabelen voor waarheden verkoopen. Dat ik dit einde bedoeld hebbe, zulks blykt uit de beide voorreden, voor dit werk geplaatst. En, wanneer wy ons eene nieuwe waereld voorstellen, zo moet ons verder niets ongelooflyk voorkomen. Zoude ook wel iemand, die, zo als *Cicero* zegt, op het eyland *Seripho* gebooren was, en nooit verder gekomen, zig overreden laaten, dat 'er Leeuwen en Panther-dieren waren, terwyl hy op zyn eyland geene andere dieren, als haazen en vossen gezien had? en zoude hy niet gelooven, dat men met hem den spot dreef, wanneer men beginnen wilde, met hem van Olyfanten te spreeken? Wanneer iemand in *Saturnus*, *Jupiter*, de *Maan* of eene andere planeet gekomen was, en daar onze aarde beschreef; zouden zy, die in de planeeten de boeken beoordeelen, niet het zelfde oordeel vellen, dat de schryver de waarschynlykheid niet in agt genomen, en dat hy ongerymde dingen verzonnen had, welken met de natuur en ondervinding stryden? zouden zy niet, op het zien van eene menschlyke gedaante, verbaast staan, en uitroepen.

Ziet!

Ziet! welk een wezen, en zulk tafereel wel waardig! ——

Eenigen ſtaan toe, dat dit werk met zeerveel verſtand geſchreeven, en met veele grondige gedagten en levens-regelen vervuld is; maar zy gelooven dat het volmaakt zyn zoude, wanneer ik eenige ſchertſende plaatzen, die een' man van myne jaaren en een Philoſooph niet voegden, weggelaaten had. Doch, deze gedagten zullen alleen by zodaanigen plaats vinden, die niet weeten, hoe zelfs de geleerdſte, deugdzaamſte en ernſtigſte mannen zulke ſcherts-ſchriften vervaardigd hebben. Maar zy, wien bekend is, wat voor groote mannen ik tot myne voorgangers verkoor, zullen my ligt verſchoonen, wanneer ik met hen dwaale, wier ſcherts en levendigheid na te volgen, elken ſchryver noodzaakelyk eere moet veroorzaaken. Mogelyk oordeeld men ook zagter, wanneer men overweegt, dat men, op eene tweevouwdige wyze, boerten kan. Eenigen vinden ſmaak in eenen onbetaamelyken, onbeſchaamden, ſchandelyken en ontugtigen ſcherts; maar anderen behaagt alleen een vrolyke, onverwagte, verſtandige en aangenaame boert. Met deze laatſte zoort van ſcherts zyn de boeken der *Socratiſche* Wysgeeren vervuld. Veelen hebben zig van zulk' eenen aartigen ſcherts met voordeel bediend; en hiertoe behoort de verzameling van *Cato*, waarin enkel verſtandige en ſchrandere invallen voorkomen. *Cicero* heeft zeker niet zonder grond geoordeeld, hoe men zelfs uit den ſcherts een edel gemoed kan kennen.

Ondertusschen oordeelen deze regters nog taamelyk zagt, en, daar men in 't algemeen over den smaak niet veel twisten kan, zo laat ik elk' een gaarne zyn doorzigt. Ik staa ook toe, dat de aanmerkingen derzulken eene opmerking verdienen, welken weeten, dat men niet door doornen gaan kan, zonder zig te kwetsen, en daarom deze schryfwyze eenen ouden en zwakken man hebben afgeraaden. Maar zo is het omtrent de neiging der menschen gelegen. Men onderwerpt zig met vermaak aan de grootste moejelykheid om eenen onsterflyken naam te verkrygen; men gaat het grootste gevaar met het innigst genoegen te gemoed, op dat de laatste nakomelingen onze standvastigheid roemen mogen. Waarlyk, een gemoed', dat na roem en Eere staat, word nergens zo zeer, als door de beschouwing ontsteken, dat men zo wel door gewigtige als geringere bemoejingen niet alleen nog in 't leeven beroemd worden, maar zelfs nog naar den dood leeven kan. Ik heb het nogtans, menigmaal, regt ryp by my zelven overwoogen, of het raadzaam zy, zig weer op die zee te waagen, daar ik zo menigmaal naby den schipbreuk geweest was. Maar, vermits myne vrienden, wien myn geschrift behaagde, my de verzekering gaven, dat 'er geen gevaar te dugten ware, en 'er geene beweeging deswege ontstaan konde, zo liet ik my eindelyk overreden. Ik vreesde, dat de uitvinding, en die hier en daar tusschen beiden gemengde scherts de meesten tegen my in 't harnas jaagen zouden. Eenigen zeggen de waarheid met bitterheid, anderen lagchende; beiden hebben een zelfde oogmerk, of ze zig schoon van verscheide wegen bedienen,

om

om het te bereiken. Maar wat men by de eerste yver noemd, dat word by de anderen moedwil genoemd. Want, daar dezen de ondeugden door verdigtingen en scherts aantasten, zo vervallen de leezers, die geen goed geweeten hebben, voort tot den argwaan, hoe men ze daardoor bespottelyk maaken wille.

Den geenen vergeef ik liefst, die my met myne eige wapenen te keer gaan, en dus pleegen te oordeelen: „ de schryver berispt dit by elke „ gelegenheid, wanneer men zig met anderen „ ophoud, en nogtans oordeelt hy zelf over an„ dere menschen: hy voert den stryd tegen de „ fouten, die hy zelf begaat. Hy moet of op„ houden met schryven, of hy moet zyne eige „ fouten verbeeteren. Hy moet of niet verder „ over de bittere oordeelen spotten, die van an„ deren geveld worden; of hy moet zelf zyn „ regters-ampt neerleggen, ten einde 't niet schy„ ne, als of men hem alleen het regt had inge„ willigd, zig met anderen te bemoeyen. " Deze tegenwerping nu kan ik niet beter van my weeren, dan wanneer ik deze regters te gemoed voere, hoe 'er niets edeler zy, dan wanneer men zyne fouten niet verbergt, maar ze openlyk belyd. Daardoor geeft men te kennen, hoe men een begin gemaakt hebbe, op de verbetering van zyn leeven te denken. En deze handelwyze is voor elken Philosooph roemwaardig. Hiermede stemt ook het oordeel overeen, dat de *Schryvers der geleerde tydingen*, by die gelegenheid, dat ze myn geschrift aanhaalden, over my geveld hebben. In de *Hamburgsche* geleerde tydingen op 't jaar 1732. staat 'er van my; „ de gebreken, „ misbruiken en kwaade gewoontens laat hy zo

„ min aan zig zelven, als aan anderen onge-
„ ſtraft " en elders zeggen de ſchryvers „ wan-
„ neer hy zyn eigen Character ontwerpt, zo
„ maakt hy geene bedenking, zig zelven zom-
„ tyds voor te neemen" gevolglyk, wie zyne eige fouten opregt belydt, en niet eens zyn' naam verzwygt, die kan de gebreken van 't menſchdom, vry en zonder bedenking, beriſpen. De andere tegenwerping word door het oogmerk genoegzaam wederlegt, dat ik in deze brieven duidelyk genoeg heb te kennen gegeeven. Ik heb nooit bedoeld, in myne ſchriften iemand beſpottelyk te maaken; maar ik heb my enkel en alleen toegelegt, eenige proeven in de zo genoempe fraye weetenſchappen te geeven, ten einde myn vaderland ook zodanige ſchriften vertoonen, en daardoor de tegenwerping der geenen van zig af kunnen weeren, die ons het gebrek van zulke ſchriften voorleggen. Om deze rede heb ik in zulke verhandelingen, die, volgens haare natuur en einde, eene ſcherpe ſchryfwyze vorderen, ook zulke gebruikt, en de gebreken, onbeſchroomd, ſcherp en ſtreng aangetaſt. Waarom men eer kon vraagen, waarom de ſchryver Comedien, hekelſchriften en moreele fabelen geſchreeven, dan, om welke rede, hy zig van eene ſcherpe ſchryfwyze bediend hebbe? Verwerpt men dit, dan beriſpt men te gelyk de verſtandigſte volken, de beroemſte Wysgeeren, *Plato* en *Socrates* zelven. Maar wanneer men door deze voorbeelden terug gehouden word, dezen ſtyl te verwerpen; dan is men genoodzaakt toe te ſtaan, dat ſcherts en ſcherpte in zodanige ſchriften noodzaaklyk gevorderd worden. Een blyſpel zonder ſcherts, eene Satyre zonder

ſpree-

ſpreeken is een' wagen zonder raderen gelyk. Daarom moet men of het een geheel en al verwerpen, of ook dit toegeeven. Maar nogtans moeten zig ook de ſchryvers zelven wagten, dat ze niet, by de op zig genome verdediging der zedeleer, raazen en tieren, en zig daardoor aan hunne vyanden tragten te wreeken. Van dezen misſlag ſpreeken my alleen die geenen vry, welken myne ſchertſende ſchriften met onpartydige oogen inzien. Ik heb my ook zelf toegelegt, door aanhoudende erinneringen de ſchryvers daarvan af te raaden, dat ze met niemand in 't byzonder den ſpot dryven zouden. Ik heb my, menigmaal, zelven in myne voorreden daarom berispt, dat ik in het antwoord op eenige beſchuldigingen wat driftig geweeſt ben; of men ſchoon gelooft, dat het naar 't krygsregt geoorloofd zy als een toegelaaten nood-weer. En, zoude 't daarop aankomen, zulke ſchriften te ſchryven, waardoor iemand in 't byzondere beledigd wierd, zo zoude ik, zeker, onder myne landslieden de aller laatſte wezen, die zig daartoe door belooningen of aanmoedigingen zoude beweegen laaten. Want zulks is niet alleen voor een' Philoſooph, maar ook voor elk braaf man ten hoogſten onbetaamelyk. Hoe zeer zoude ik my verheugen, wanneer dit myne eenige fout ware, en myne vyanden my niets anders wiſten voor te leggen, dan dat ik, onder verdigte naamen, met de gebreken van 't menſchdom geſpot, of dat ik, onder vrolyke fabelen, nutte levensregelen gegeeven hebbe. Maar ik heb andere fouten, die ik, zomwylen, met eene al te groote opregtheid beleeden heb. ——

Doch over deze *onderaardſche reis* wil ik niet

breedvoeriger handelen, dat myn laatste werk van dit slag zyn zal. Dit klein werk wierd, voort daarop, in verscheide vremde taalen overgezet. Maar dat men het zo laat eerst in de *Deensche* taal geleezen heeft, daartoe heb ik zelf aanleiding gegeeven. De meeste *Deenen* verstaan de *Hoogduitsche* taal en ik oordeelde 't niet raadsaam, deze van de zedeleer ontleende regelen en voorschriften aan het verkeerd oordeel van den gemeenen man te onderwerpen, niet in staat zynde, dezelve na te gaan. Wat anderen met nut leezen en verstaan, dat kan de gemeene man pas door de bril zien. De *volgende fabel* drukt dit zeer fraay uit: „ de *aardmol* hoorde, dat de „ menschen brillen gebruikten, en bad daarom „ zyne moeder, dat zy hem ook zulke een bril „ koopen mogt: maar de moeder gaf hem dit „ antwoord; *begeer zulke dingen niet, die met* „ *uwe natuur niet overeen komen:* want de bril„ len, die den mensch dienstig zyn, doen den „ aardmollen geen het minste nut."

Wanneer ik nu dit werk tot stand gebragt had, zo nam ik weer iets ernstigs voor. Ik had het besluit genomen, eene historie te schryven; maar ik wist eigenlyk niet, welk een gedeelte der geschiedenis ik verkiezen zoude. Naa een ryp overleg besloot ik eindelyk, de *Historie van het Joodsche volk* te schryven. De volgende reden bewoogen my inzonderheid, dit besluit te neemen. Onder zo veele beroemde mannen, die de lotgevallen en zeden dezes volks beschreeven hebben, heeft 'er tot myn tyd, geen van hun, eene aaneenhangende geschiedenis van den oorsprong dezes volks tot op onze tyden geleverd. *Josephus* begint van de scheppinge der waereld, en gaat

tot op de verwoesting des Tempels onder *Titus*: Onder de nieuwere schryvers zyn ongetwyfeld *Prideaux* en *Basnage* de voornaamsten. De eerste heeft een gedeelte der Joodsche geschiedenis geschreeven, naamlyk van de *Babylonische* gevangenis tot op de tyden van Christus. De laatste begint daar weer, waar de eerste heeft opgehouden. Om deze rede zyn deze drie schryvers den geenen noodzaaklyk, die de Joodsche historie van 't begin tot het einde weeten wil. Maar, ten einde men alles, wat het *Joodsche* volk betreft, des te ligter begrypen en inzien moge, heb ik alles, wat by de gemelde schryvers omtrent de voornaamste lotgevallen, zeden en wetten dezes volks te vinden is, in een boek verzameld. Toen ik hiermede nog bezig was, kwam 'er een werk in de *Fransche taal* onder dezen titel uit, *histoire du peuple de Dieu*, dat uit tien *deelen* in 4to. bestond. Ik oordeelde, dat myn werk nu overtollig zyn zoude. Doch deze vrees verdween, zo dra my slegts dit boek voor myne oogen kwam. Het bevat alleen de geschiedenis van het Oude Testament. En dit werk verdient niet eens den naam eener geschiedenis, van wege de menigte van byvoegsels, en verdigte redenen, waarmede deze deelen opgevuld, en tot eene zo groote wydloopigheid uitgedyd zyn. De geringste gevallen zyn hier met de grootste welspreekenheid voorgedraagen: en, naa dat *Adam*, *Noach* en de overige Patriarchen in dit werk ongemeen kunstig spreeken, en zeer wydloopige en naar de regelen der welspreekenheid uitgewerkte zamenspraaken houden, zo zoude men byna denken, dat ze zig in onze tyden te *Pa-*

rys of *Versailles* opgehouden hadden: om van geene andere fouten te spreeken, die dit werk heeft, en den Leezers eenen tegenzin verwekken.

Ik vervolgde daarom myn werk met alle naarstigheid, ontleenende 't meeste uit de reeds boven aangehaalde schryvers. In het Leeven der Patriarchen heb ik zeer veel uit die praggtige historie genomen, welke van een zeker genootschap in *Engeland* uitgegeeven word. Doch, in zo ver ik slegts de twee eerste deelen bezat, en het tweede deel niet verder gaat, dan tot de tyden van *Saul*, zo heb ik, naderhand, geene andere wegwyzers gehad, als de boeken des O. Testaments, en *Josephus*, tot op het einde van het *Israëlitische* Ryk, alwaar *Prideaux* begint. Maar nogtans is dit gedeelte der geschiedenisse, daarom, niet drooger of van minder nut, als de overigen.

Behalven de aangehaalde schryvers heb ik my van de fraaye en wel uitgewerkte schriften der beroemdste en in de oudheden zeer bedreeve mannen bediend. *Philo*, *Cunæus*, *Ligtfoot*, *Vitringa*, *Richard Simon*, *Spencer*, *Reland*, *Seldenus*, *Salomon Ben Virga*, *R. Ganz*, *Bartolaccius* en andere berugte Christen- en Joodsche schryvers zyn myne voorgangers en helpers geweest; dit getuigen de menigvuldige aanhaalingen, die ik 'er van gedaan, en op de bladzyden aangeweezen heb. *Schut* is uitvoeriger dan *Basnage*, en heeft ook veele misslagen ontdekt, welke deze begaan heeft. Hy heeft de *Joodsche* historien in de laatste eeuw in een grooter licht geplaatst. Wanneer ik eindelyk met dit werk klaar was, gaf ik het in twee *deelen* in

4to uit. (*) De groote kosten, welken tot het drukken van 't zelve gevorderd wierden, veroorzaakten, dat ik zeer lang by my zelven overwoog, of ik den thans zo bekenden en gebruikelyken weg van *inschryving*, by 't drukken van dit zeer wydloopig werk verkiezen wilde? Maar ik wierd door 't groot misbruik, dat by 't vooruitschieten ingesloopen is, daarvan afgehouden. 'T is met de *inschryving*, *thans even eens zo gelegen, als of men aalmoezen bid*; en daarom liet ik het werk op myne eige kosten drukken. Dezulken kan men met regt ontschuldigen, welken zig van dit middel by groote werken bedienen, die veel kosten vorderen. Maar nu worden allen en elk een genoodigd, op schriften van weinig bladen in te tekenen, het welk waarlyk even zo veel betekend, als of de schryvers zeiden: *geef my dog een aalmoes om Gods wille.* Nadien dat de *inschryvingen* zo ver gaan, vrees ik, dat zig dit tot op de kooplieden en daglooners, ja zelfs tot op de lompste perzoonen uit zal strekken, van wien men, voortaan, niets zal kunnen krygen, ten zy men hen het geld vooraf betaald.

Dit alles heb ik, geduurende dien tyd, tot stand gebragt, dat ik het rentmeesters-ampt bekleedde; en, of ik schoon door allerhande beletsels tegengehouden wierd, zou men nogtans hieruit veeleer opmaaken, dat ik my 't studeeren

(*) En wel in 't jaar 1742, onder dezen titel: *Joodsche geschiedenissen*, van 't begin der waereld, tot op onze tyden.

ren ten eenemaal opgeofferd had. Eenigen hebben ook daarom het besluit opgemaakt, dat ik, om myne groote genegenheid tot de weetenschappen, myn ampt agteloos waar zoude neemen. Doch, zo veel my bewust is, is 'er niet het minste van my in dit opzigt verzuimd, terwyl ik immer beide pligten zorgvuldigst waargenomen hebbe. De begeerte tot de weetenschappen moet ons nooit zo ver vervoeren, dat men 'er zyn ampt door verzuimen zoude, terwyl men veeleer uit de weetenschappen zelve leerd, hoe zulks op 't naauwkeurigst vervuld moet worden. Ik eere *Minerva*, zo dikwils *Mercuur* het my toelaat. Ik merk het als een' pligt van een' Philosooph aan, dat men zyn studeeren aan een' kant zette, wanneer het ampt andere bezigheden vordert.

De meeste weetenschappen, waarop ik my reeds in myne jeugd heb toegelegt, behaagen my ook nog in de oude dagen, behalven, dat ik liever oude, dan nieuwe boeken leeze, en de bronnen zelve liever opzoeke, dan uit die stroomen scheppe, welke men 'er uit afgeleid heeft. Doch 'er zyn niet veele boeken naar mynen smaak: want de middelmaatige schriften staan my even zo zeer tegen, als de buitenspoorige. En zeker, wanneer ik in 't geheel geene boeken hebben kon, dan zoude ik liever zulke schriften leezen, waarin niets als fabelen en vertellingen gevonden worden, dan dezulken, die middelmaatig of slegt geschreeven zyn. Wanneer ik daarom, voor eenige jaaren, genoodzaakt wierd, in eene herberg buiten de stad eenen nagt te slyten, en zelf geene boeken by my had; zo doorzogt ik de bibliotheek van den waard met groote naarstigheid;

en

en naa gedaane monstering verkoos ik eindelyk de *historie van Uilenspiegel*, als een minder kwaad onder zo veele slegte en gemeene boeken. Wanneer ik daarom alleen in goede boeken vermaak scheppe, zo ontbreekt het my zomwylen aan boeken, en myn lust tot studeeren word daardoor zeer afgebrooken, om dat ik genoodzaakt ben, de goede boeken zo menigmaal weer door te leezen. Maar in eenige boeken vind ik zulk een groot vermaak, dat ik nooit moede kan worden, dezelven op nieuws te herleezen. Het boek van GROTIUS, *over het regt des oorlogs en vredes*, schynt my altoos nieuw te wezen, of het schoon al onder de oude boeken behoord. Deze *Groote* man heeft het ys in de zedeleer gebroken, ontelbaare anderen zyn hem hierin gevolgd, maar niemand heeft zyne volkomenheid bereikt. Elk woord is een regel, elke regel is eene Godspraak, en de styl is zo fraay en inneemend, dat men geloove, eenen der beste oude schryveren te leezen. Waarlyk, de naam van dezen *Grooten* Man en de door hem voorgedrage lessen zullen nooit, zelfs, by de laatste nakomelingen, der vergetelheid overgegeeven worden.

Onder de *Latynsche schryvers* houde ik *Petronius Arbiter* voor den grootsten Meester. Want het schynt, dat hy in allen opzigten volkomen geweest is. Het historische, dat men in *Petronius* schriften vind, is zo duidelyk, zuiver en bekoorlyk geschreeven, dat hy, in dit opzigt, zelfs *Livius* den voorrang betwisten kan. De gedigten, welken overal bygebragt worden, zyn met eenen *Virgiliaanschen* geest geschreeven. De Satyren zyn scherp en levendig, en men bespeurd overal een zo ryk oordeel, waar door hy

alle *comique* schryvers overtreft. *Petronius* is ook de eenige, die de gemeene spreekwyzen bybrengt, en de buitenspoorige praat-zugt met levendige verwen afschildert. Men zoude denken, dat hy zynen ganschen leeftyd onder het gemeenste en laagste slag van volk versleeten had, wanneer hy de redenen en praat voortbrengt, die de gasten van *Trimalchio* gevoerd hebben. Maar, om dat hy te gelyk ontugtig schryft, zo moet men hem de jeugd niet in handen geeven.

Nog nooit hebben wy ons, *myn Heer*, zo als U van overlang bewust is, omtrent de *Latynsche digters* vereenigen kunnen. U behaagt *Virgilius* best, maar ik houde *Ovidius* voor den grootsten. Gy volgt het oordeel van andere geleerde mannen; maar ik volge in dit geval mynen eigen smaak. Ik geloof, dat ik hierin dwaale; maar ik heb dit gebrek nog nooit kunnen te boven komen: want my dunkt, hoe men tot dus ver nog niemand gevonden hebbe, welken men dezen digter, zelf maar met eenigen schyn, aan de zyde stellen kan. Hy moge hoog of laag, kort of breedvoerig, ernstig of vrolyk schryven, hy is altoos volmaakt. Zyne *Herschepping* is in pragtige uitdrukkingen, maar egter ook te gelyk zo vloeijend, aangenaam en gemaklyk geschreeven, dat men ze zelfs den Leerlingen in de *Latynsche* taal verklaard. Wanneer men *Ovidius* met andere digters vergelykt, zo zal men met weinig moeite ontdekken, hoe zwierig wel alles by anderen, maar hoe natuurlyk alles by *Ovidius* zy en vloeije. Zelfs wanneer men zyne gedigten in eene ongebonden styl ontleed, zo heerscht nogtans, overal, de verheven geest van *Ovidius*; en deze alleen is, het die zy-

ne gedigten van eene ongebonden reden onderscheidt. De *prosodie*, de geessel der digteren, kweld *Ovidius* niet. Zyne gedigten vloeijen in eene zo natuurlyke orde van woorden, als of hy aan geene zekere zoort van gedigten gebonden ware, en hy onderscheidt zig hierdoor van den geenen, die de woorden zo zeer onder malkanderen werpen, en dat geen aller eerst zetten, wat billyk aller laatst aan 't einde eerst volgen moest. En deze natuurlyke orde der woorden neemt hy niet alleen waar in zyne *verliefde schriften*, in zyne *treurdigten* en in *zyne brieven*, maar ook in de pragtigste beschryvingen, der *herschepinge*; ja zelfs in de vuurigste en levendigste plaatzen wykt hy nogtans nooit uit het spoor. De *prosodie*, eene *afgemeete maat van lettergreepen*, en wat anderzins andere poëten zo zeer pleegt te pynigen, houdt mynen digter nooit op. Daarom kan men ook geenen anderen digter te berde brengen, die *Ovidius* in verheve uitdrukkingen en te gelyk in duidelykheid evenaarde. Wanneer anderen zig, zelfs maar in kleine gedigten, de grootste moeite geeven, duidelyk te schryven, zo treft men by *Ovidius* de grootste duidelykheid, zonder den minsten dwang, in geheele boeken aan. En, om alles met een woord te zeggen; *Ovidius* behoort tot die digters, welken van de natuur alleen gebeeld worden, en men kan van hem met waarheid zeggen, dat hy van de *Muzen* gevoed en opgetrokken zy. Ik wil my egter daarom met hen in geenen stryd inlaaten, welken *Virgilius* den voorrang boven alle anderen geeven. Dit alleen kan ik niet verdraagen, dat eenige nieuwe kunst-regters zo slegt over *Ovidius* oordee-

len, en hem geringer schatten, als *Horatius*, *Lucanus* en anderen.

Men kan verscheide reden bybrengen, waarom zommigen *Ovidius* zo onverschillig en met zo weinig genoegen leezen: ik heb dezelve reeds, voor eenige jaaren, in een openbaare reden aangeroerd, en ik zal ze daarom hier niet herhaalen. Dit alleen zal ik aanmerken, dat de geringe agting, welke men voor *Ovidius* heeft, ook daaruit ontstaan kan, om dat men desselfs schriften geduurig in handen heeft, en al te dikwils leest. Zyne *herscheppingen* worden van digters, schilders, plaatsnyders, geleerden en ongeleerden, onophoudelyk geleezen, en op menigerlei wyze gebruikt. Dezelve hebben 't zelfde lot, dat de toonkunde ondervindt. Om dat de zagte toonen, en de aangenaame overeenstemming derzelven, zo dikwils, gebruikt, en ontelbaare maalen gebezigd zyn, zo zyn de nieuwe toon-kunstenaars dezelve moede, en vinden nu behaagen in schelle en klaagende toonen. In 't begin vinden wy, zomtyds, in deze of geene spys een geheel byzonder vermaak; maar, wanneer men zig dezelve, dagelyks, klaar laat maaken, dan staat zy ons eindelyk zo zeer tegen, dat we zelfs, naauwlyks, het gezigt en den reuk daarvan verdraagen kunnen. De meeste verzen van *Ovidius* schynen, om de nette vinding en het daarin heerschend oordeel, enkel zingedigten te zyn, en nogtans zyn ze te gelyk ook duidelyk, als of ze in eene ongebonde reden geschreeven ware. ——

Juvenalis heb ik zo naarstig geleezen, dat ik zyne Satyren byna van buiten op kan zeggen.

gen. Deſſelfs hekeldigten ſtaan my beter aan als die van *Horatius*. Deze overtreft wel *Juvenalis* aan levendigheid, maar hy word weer van *Juvenalis* aan grondigheid overtroffen. *Horatius* behaagt en vermaakt; maar *Juvenalis* is ſcherp, en beſtraft ſtreng. De eerſte beoordeelt ſlegts het uiterlyke, en wat in de oogen valt; maar de ander dringt dieper door. Hy ontdekt zelfs de verborge gebreken, en verwekt by zyne leezers een diep nadenken. *Juvenalis* is mede in zyne leſſen en voorſtellingen ryker en vrugtbaarer. *Horatius* taſt alleen zekere gebreken aan, en brengt menigmaal de zelfde aanmerkingen weer voor den dag. *Juvenalis* voert zyne ſtelling zeer wel en grondig uit, en wykt 'er niet van af; maar het tegendeel ontdekt men by *Horatius*. In het eerſte hekeldigt dryft *Horatius* den ſpot met de onbeſtendigheid der menſchen, en voort daarop zoekt hy de gierigheid beſpottelyk te maaken. In de derde Satyre beriſpt hy dezulken, die by anderen zo ligt gebreken ontdekken, maar by zig zelven geene beſpeuren kunnen; en voort daarop komt hy tot de *Stoicynen*, welken zeggen, dat alle zonden en fouten even groot zyn. En zo gaat hy mede in de overige hekeldigten te werk. Nogtans bekenne ik ook, hoe 'er hier en daar in de ſchriften van *Horatius* zulke plaatzen gevonden worden, die van eene zeer rype en grondige beoordeelings kragt getuigen. Maar hy is zig zelven niet altoos gelyk; want, het zy men op de ſtof of op den ſtyl zie, hy is onbeſtendiger als *Tigellius*, met wien hy ſpot. En, daar zyne verzen daarenboven zeer ge-

drongen zyn, zo dunkt my, dat hy geen gebooren digter zy, maar dat hem de kunst alleen tot een' digter gemaakt hebbe. Boven dat is hy ook van 't gevoelen van *Epicurus*; daarom ontkend hy eene Voorzienigheid, en pryst de deugden alleen aan om haar voordeel. De zedeleer van *Juvenalis* is veel beter. Hy spreekt eerbiedig en verstandig van God en het einde der goede bedryven, brengende veele gedagten voort, die zelfs een' Christen niet onbetaamelyk zyn. ——

Voorts geef ik *Plautus* den voorrang boven *Terentius*. Ik verandere myn oordeel niet, al ware 't, zelfs dat ik *Terentius* en desselfs aanhangers daardoor boos zoude maaken. *Terentius* is wel zonder fouten, waarvan *Plautus* niet vry gebleeven is. Maar my behaagt een fraay gezigt, dat eenige vlekken heeft, veel beter, als een gemeen gezigt, 't welk zonder alle vlekken is. De naauwgezette en zuivere styl maakt *Terentius* enkel en alleen geliefd; maar voor 't overige kan men hem niet met *Plautus* vergelyken. 'T zy men de vinding of de uitvoering, de levendigheid en den verstandigen scherts gade slaa, *Terentius* word door *Plautus* zeer ver overtroffen, en kan met dezen in het geheel niet vergeleeken worden. Eenige blyspelen van *Plautus*. als *Amphitruo*, *Menechmi*, *Aulularia*, *Mostellaria*; zyn in 't *Fransch* overgezet. Men houd dezelven voor de besten onder de nieuwe tooneelspelen, en voor een' wezenlyken Sieraad van den Schouwburg. Ik kon breedvoeriger over deze beide blyspelschryvers handelen, en men zoude my ook ongetwyfeld betrouwen, dat ik 'er een gegrond

grond oordeel over vellen kon, terwyl ik zelf vyf-en-twintig blyspelen heb geschreeven, maar de enge paalen, die ik my in dezen brief gesteld hebbe, laaten dit niet toe. Dit alleen zal ik 'er nog byvoegen, dat men by *Plautus* de levendigheid aantreft, die alle blyspelen zo aangenaam maakt, en welke niemand, naderhand, zo gelukkig weer na heeft kunnen volgen, als *Moliere*. De comedien, die naa *Moliere* geschreeven wierden, zyn mat, en meestal onaangenaam. Zy behaagen daarom ook niemand anders, dan den *Franschen*, wier smaak voor tegenwoordig geheel en al bedorven is. De nieuwe Comedie-schryvers laaten 't alleen daarby berusten, dat ze eenige magere zamenspraaken voorstellen, die ze in drie of vyf bedryven verdeelen. Dit is, naar hun oordeel, de eenige pligt, dien een blyspel-schryver heeft in agt te neemen. ——

Zy, door wien myne schriften beoordeeld zyn, hebben aangemerkt, dat ik in myne puntdigten *Martialis*, (*) en in myne brieven den jon-

* De Heer *Holberg* heeft by zyne *epistola ad virum perillustrem* 6 boeken puntdigten gevoegd, die hy in *mera nugatoria*, *dentata* en *Philosophica* verdeelt. In de *Hamburgschen berigte van geleerde zaaken*, op 't jaar 1737. bladz. 456, word geoordeeld, dat ze de puntdigten van *Martialis* zeer naby komen, en 'er meenigmaal mede gelyk staan. In het 6 boek zyner puntdigten schryft de Heer *Holberg*: „ exhibet „ epigrammata in historiam sacram antiquam, ac opus „ proinde est sene dignum. Spero, meliorem sor„ tem habitura hæc epigrammata, nam priora tot vi„ tus typographicis scatent ut vix intelligi queant. "

jongen Plinius (†) tot myne voorgangeren verkoozen hebbe. Ik ontken dit ook niet. Zo wanneer men de dartele plaatzen by *Martialis* wegdoet; dan is zyn werk een regt voorbeeld, naar 't welk de puntdigten moeten ingerigt worden. *Plinius* behaagt my zo wel, dat ik nooit moede werde, hem te leezen. Ja ik zoude hem zelfs den voorrang boven *Cicero* in de brieven geeven, zo ik niet de yverige aanhangers van *Cicero* dugtte. Doch ik verzoek U te gelyk, *myn Heer*, dit niet verder te verbreiden: want ik weet, dat het eene groote kettery is, eenen jongeren *Latynsche* schryver den voorrang boven een' ouden te geeven. Mogelyk schynt U zelf dit oordeel onbillyk te wezen; en ik staa gaarne toe, dat ik, menigmaal van den gemeenen weg afwyke. Maar ik volge in dit

Deze puntdigten, inzonderheid eenige daarvan, die in de 4 eerste boeken vervat zyn, hebben den Heer *Holberg* tot de *Zedekundige gedagten* aanleiding gegeeven, die in 2 deelen in 8vo in 't jaar 1744 het licht zagen. Van deze *Zedekundige gedagten* zyn'er 2 Hoogd: vertaalingen, waarvan die van den Heere Professor *Reichard* te *Bronswyk* gemaakt, en met aanmerkingen gepaard gaande vertaaling de beste is, Zie *Hamb: berigt*; 1744. stuk. 52. bladz. 437.

(†) Zie de *Alton: gel-tydingen*, 1745. stuk. 26 pag. 217. *Morhof* heeft in dit opzigt andere gedagten, geevende de brieven van *Citero* den voorrang boven die van *Plinius*. Hy zegt in het 1 hoofdst. van zyn *Colleg. epist*: „Post *Ciceronem* in lingua latina *Plinii junioris* epistolæ omne ferunt punctum, quæ adeo nonnullis placuerunt, ut vel ipsi *Ciceroni* anteponant, in quo tamen illos errare, certum est.“

dit opzigt myn oordeel, dat my dikwils tegen den ſtroom dryft. En, daar de ſmaak der menſchen zo zeer verſchilt, heb ik egter miſſchien nog eenigen op myne zyde. — De ſchriften van *Seneca* ſchynen my met meer vlyt uitgewerkt te zyn, als die van *Cicero.* 'T is waar *Cicero* heeft zig van eenen vloeijenden ſtyl bediend, en daarom word hy ook meeſt geroemd: maar eenigen houden iets voor eene natuurlyke fraayheid, wat anderen als eene onagtzaamheid aanmerken. Zommigen behaagt niets, wat met vlyt en nadenken opgeſteld is; en daarom zeggen ze, dat men in de ſchriften der jongere ſchryvers die welſpreekendheid en fierlykheid niet vinde, waarover men zig in de ſchryvers der goude eeuw, zo als men gewoon is te ſpreeken, met rede verwonderd. Zo oordeelt *Quintilianus*, welke, even als *Cicero*, *Demetrius Phaleræus*, by de *Grieken* daarom beriſpt, ook by de *Latynen Seneca*, en heimelyk mede *Plinius* als zodanigen opgeeft, die de fraayheid en zuiverheid der *Latynſche* taale gekrenkt hadden, even of daardoor de ſtyl bedorven, of de nadruk eener taale ontzenuwd wierd, wanneer men zyne pen ſcherpt. Wy volgen menigmaal, zonder eenig nadenken, het oordeel onzer voorvaderen. En wanneer de een geeuwt, zo geeuwen de anderen mede. Verbeeld U, *myn Heer*, dat de *jongen Plinius* en *Seneca* in de goude eeuw, en dat *Cicero* in de zilver eeuw geleeft hebbe; wat ontbreekt 'er aan dat Gy niet anders zult oordeelen? Ik had voor eenigen tyd voorgenomen, deze ſtelling in een byzonder geſchrift uit te voeren, maar ik ben, door andere bezigheden, daar van afgehouden. —

De meesten gelooven, dat ik in de *Griekſche taal* ten eenemaal onbedreeven ben: maar dezen dwaalen in hun oordeel. Ik lees de *Griekſche* hiſtori-ſchryvers met eene taamelyke vaardigheid, en heb ook werklyk twaalf *Griekſche* ſchryvers, waaronder zelf *Diodorus Siculus* is, geheel doorgeleezen. Maar, vermits my de ſpraakkunſt onbekend is, zo ſchynt het, als of ik ook niet eens de eerſte grond-bezinzels begreepen had. Van de *Griekſche* digters heb ik alleen de twee eerſte comedien van *Ariſtophanes* geleezen: maar de *Ilias* van *Homerus* ben ik menigmaal doorgegaan. Dewyl ik, om myne zwakke beoordeelings-kragt, van 't gevoelen anderer geleerde mannen dikwils afwyk, zo moet ik ook hier belyden, hoe ik in *Homerus* niet vinde, wat anderen in hem gevonden hebben. Nogtans ſtemme ik hen niet toe, die *Homerus* in alle opzigten beriſpen, en hem zelfs geene plaats onder goede ſchryvers willen geeven. Doch ik houde 't ook niet met deſſelfs blinde aanbidders. De ſchryfwyze en de geeſt van *Homerus* verwekt by my, even als by andere Critiken, eene verwondering en men kan zyn werk als eene wezenlyke bron der *Griekſche* taale aanpryzen. Maar ik kan dien ſchat en die groote voordeelen niet vinden, welken zig, naar de uitſpraak der liefhebbers van *Homerus*, de redenaars, de ſtaatkundigen en krygshelden ten nutte kunnen maaken. Men zal 't wel geenen Generaal raaden, dat hy, midden in een veldſlag, zyn krygsheir verlaate, en zig na huis begeeve, om zyne huizelyke zaaken waar te neemen, zo als *Homerus* van *Hector* berigt. Even zo min kan men den Redenaaren die redevoeringen van

Nes-

Nestor ter navolginge aanpryzen, welke my, menigmaal, het zweet uitgejaagd hebben. Eenige vrinden van dezen ouden *Griekschen* schryver, schryven hem mede eene volkome kennis aller kunsten en weetenschappen toe, maar die ik, om myn gering doorzigt, nooit in hem heb kunnen vinden. Ik oordeele egter enkel en alleen naar myn begrip, en laat elk een zyn oordeel vry. 'T zoude onredelyk en dwaas wezen, wanneer men zig, daarom, in een geschil in wilde laaten.

Die vryheid eisschen en ook geeven wy ——

Onder de *Grieksche Schryvers* schatte ik *Plutarchus* hoogst; en worde nooit moede, hem te leezen: want in dezen eenigen Schryver is een wezenlyke schat van de wysheid der ouden te vinden. ——

Boeken, in de nieuwere tyden geschreeven, lees ik zelden meer dan eens; nogtans zyn 'er eenige historie-schryvers, als *Humf: Prideaux*, *Burnet*, *P. Daniel en Rapin Toiras* van uitgezonderd. Doch dezen zyn ook de eenigen, die ik meermaalen doorleeze. De twee laatsten zyn, in onze tyden, ook de merkwaardigsten. Daarom lees ik ze met de grootste naarstigheid, en beoordeel alles, wat ik lees. Wanneer men deze twee weergalooze schryvers onderling vergelykt, geeven de meeste *Rapin* den voorrang. Ik kan egter deze uitspraak niet goedkeuren, om dat *ik in twyffel staa, wie van beiden den voorrang verdiene*: want naar myn oordeel valt deze beslissing ongemeen moejelyk.

'T is nog onzeker, wie van beiden de overwinning behaalen zal.

De laatste schynt wel de waarheid meer op zyne zyde te hebben; maar de eerste schynt meer met gewigtige schriften en documenten voorzien te wezen. Zo ver de *acta publica* van *Rymer* gaan, door wien de *Engelsche* geschiedenis zulk een groot licht ontfangt, en waardoor zo veele andere historie-schryvers verbeterd en vervuld worden; zo lang is *Rapin* de voornaamste, om dat hy de meeste dingen uit de bronnen zelve afleidt. Maar, zo dra deze *acta* ophouden; dan tast hy, als iemand, die schipbreuk geleeden heeft, na alles, wat hem allereerst in handen komt: ja, hy volgt zomtyds de slegtste histori-schryvers, die hy menigmaal alleen noemt, zonder daarby aan te wyzen, in welke verzamelingen dezelven zyn te vinden, of op welke bladzyden het bygebragt getuigenis staat: maar in 't algemeen staat 'er, *Camden*, *Baker*, *du Chesne* enz. Daarenboven ontbreekt 'er zeer veel, zo wel in 't leeven van Koningin *Elisabeth*, als in de regeering van Koning *Jacobus* I, welk alles men uit andere histori-schryvers aan moet vullen. Het grootste gedeelte der geschiedenissen van *Karel* I, is uit de verzamelingen van *Rushword* genomen, en behelst eene groote menigte van Koninglyke ordonantien, plakkaaten en open brieven, die wel zeer nuttig zyn, maar van de beste historie-schryvers, allerlaatst, in een werk pleegen bygebragt te worden. *P. Daniel* schynt geene moeite gespaard te hebben,

uit

uit alle hoeken van het Koningryk berigten tot zyn werk op te zoeken, en zig daarmede te voorzien, voordat hy zyn werk begon. Overal haald hy gelyk tydige schryvers, en de dagboeken en berigten van zodanige mannen aan, die alles, wat door hen verrigt wierd, zelven opgetekend hebben. *Rapin* heeft zyn werk alleen gemaakt van dat gedeelte der geschiedenisse, dat de wetten en den politiken staat behelst. Want de krygszaaken heeft hy ten eenemaal weggelaaten, of, zo hy'er zomtyds van spreekt, zeer kort aangeroerd. Maar *P. Daniel* is in zodanige dingen, die den kryg aangaan, breedvoerigst: hy haalt zelfs de geringste gevallen, ja de minste schermutselingen aan. Daarom schynt het, dat de eerste al te weinig, maar de ander al te veel van dergelyke dingen gemaakt hebbe. Men zoude, byna tot de gedagten komen, dat de eerste een monnik, en de ander een zoldaat geweest is: daar nogtans *Rapin* in krygs-diensten stond, maar *P. Daniel* een *Jesuit* was. Men kan ze ook daarom beiden met een gelyk regt berispen; en wel den eersten, om dat hy de krygs-zaaken overslaat, waarover hy best had kunnen oordeelen; en den anderen, om dat hy breedvoerigst in zulke dingen is, die hy niet verstaat. Maar steld men zig voor, dat de eerste een monnik, en de ander een krygsman geweest is; dan kan men ze beiden veel gemaklyker ontschuldigen. Ik wil egter hierdoor den billyken roem niet verminderen, welken *Rapin*, om zyne groote beoordeelings-kragt, en zyne liefde tot de waarheid, behaald heeft. Dit alleen wil ik zeggen, dat *P. Daniel* zig by zyne historie veel meer moeite gegeeven hebbe, en met een' veel groote-

teren voorraad van openlyke en gewigtige schriften voorzien geweest zy, toen hy zyn werk begon. 'T is zeker, zo wanneer hy, in plaats van de *Fransche* historie, de *Engelsche* geschreeven had, welke de vrugtbaarste van allen is, en by geen' histori-schryver droog worden kan; hy eenen veel grooteren roem zoude verworven, en eene nog grootere goedkeuring verkreegen hebben. Want de stof zelve strekt een' schryver menigmaal, ten voordeele. Zy, welken de schriften beoordeelen, dwaalen menigmaal; wanneer ze niet op de stof agt geeven, die een histori-schryver uitvoert, of het zulke eene stof zy, welke om haaren rykdom by geen' schryver mat en droog kan worden. Men moet ook den tyd en de omstandigheden gade slaan, waarin zig een histori-schryver bevond. In de meeste Landen is de vryheid der histori-schryvers al te zeer bepaald: maar in *Engeland* heeft een histori-schryver volkome vryheid, en de vrees, waardoor zo veelen terug gehouden worden, veroorzaakt hem geen hinderpaal. ——

Hoe ver myne kragten in de *Zedekunde* gaan, zulks kan men uit de van my uitgegeeve zedekundige schriften afneemen. Eenige weetenschappen maaken ons tot menschen, andere tot beschaafde menschen, en wyzen ons den weg tot een gerust stil en gelukkig Leeven. Geene weetenschap verdient, naar het zeggen van *Cicero*, dezen naam, dan dezulke, waardoor we de gelukzaligheid verkrygen kunnen. Men noemd wel die geenen regt geleerd, welken hunnen ganschen leef-tyd daarmede slyten, dat ze poëten leezen, en zig in de meetkunde, reken- en starrekunde oeffenen: maar zy verdienen dezen naam met

met veel grooter regt, welken alle poogingen enkel en alleen daartoe besteeden, dat ze gelukkig worden. Door de *Zedekunde* leeren wy, hoe wy onze daaden, in ons geheel Leeven, voorzigtig en verstandig moeten regelen. Wy leeren daardoor, de deugd kennen en waardeeren, en de ondeugden worden door haare lessen ten afkeer. Door dezelve word het algemeene welzyn bewaard. De zedeleer vereenigt hier en elders weer verstrooide menschen in eene maatschappy, en maakt, dat ze eerst te zamen woonen, en naderhand verbonden aangaan. Door haar zyn de wetten uitgevonden, en zy wyst ons, hoe wy ons gedraagen, en wat wy moeten ondernemen. Daarom heb ik my ook haar geheel en al gewyd: doch ik vergroot myne kennis niet zo zeer daardoor, dat ik leeze, wat 'er anderen over geschreeven hebben, als veel eer daardoor, dat ik zelf nadenke. Ik spreek daarom meer met my zelven, dan met anderen in hunne schriften. En 't is ook niet noodzaaklyk, dat men immer by alle gevallen nazie, wat 'er anderen van oordeelen. De moreele schriften der oude *Philosoophen* zyn my zeer wel bekend. *Cicero*, *Seneca* en *Plutarchus* zyn myne beste vrinden, en ik lees hunne schriften dikwils: maar van de nieuwe zedekundigen zyn my slegts zeer weinigen bekend. Wat ik nut en noodzaaklyk te herinneren vinde, dat draage ik liever in levendige zamenspraaken en blyspeelen, dan in scherpe en bittere schriften voor. Ik spot niet met de zeden der tegenwoordige tyden; ik gaa de ondeugden niet te keer door breedvoerige vermaaningen; maar ik zoeke alleen de gemeene dwaalingen te ontdekken, en voor oogen te leggen. Het eer-

ste vorderd de pligt van een redenaar en predikant, maar het andere komt een' Wysgeer toe. Wanneer ik de dwaalende overtuigen wil, dan bediene ik my van den leertrant van *Socrates*. Ik tast de vesting niet met openbaar geweld aan, maar ik zoek ze te ondermynen. Ik tragt hen door verdigtsels, door fabelen en gelykenissen zo ver te brengen, dat ze de waarheid erkennen. Ik had een' vriend wiens ongeduld en onvergenoegzaamheid ik door geene reden bevredigen kon, maar welken ik door eene fabel uit myne *onderaardsche reis* volkomen te vrede stelde.

Nogtans houd men my voor geen' Philosooph, om dat ik niet op zyn Philosoophsch spreeke. Want alles, wat ik voordraag, tragte ik zo duidelyk en verstaanbaar te maaken, als 't maar mogelyk is. Doch hoe onduidelyker en duisterer, in onze tyden, hier iemand spreekt, des te grooter is zyn aanzien, en des te eer houd men hem voor een' groot' Wysgeer. Men vind eenige menschen, die niets liever leezen, dan wat ze niet verstaan. Men neeme den dekmantel weg, waarin zig de meeste Geleerden onzer tyden inrollen: men zondere de onverstaanbaare woorden en de kunstig verzonne spreekwyzen af; en men zal bevinden, hoe veel van 't geen men als het voornaamste en beste had aangezien, schraal, gemeen en elendig is. Zo wanneer eenige schriften, waarover de verwonderinge nu zo groot is, in eenen ordentelyken en begrypelyken styl opgesteld waren; dan zoude men ze in ver na niet zo hoog schatten, als ze thans aangezien worden van hen, die zig door bloote woorden bedriegen laaten. Den hoogdraavenden styl, de nieuw uitgevonde en onverstaanbaare spreekwyzen,

zen, en den *Philosoophischen* kunstwoorden hebben het de middelmaatige schriften enkel en alleen te danken, dat ze als *Orakelen* gehouden worden. ——

Montagne bemin ik zeer om de opregtheid, die in zyne schriften heerscht, en ik zoude hem nog hooger waardeeren, indien hy zo veel niet van zig zelven gehouden had. Zyne *paradoxe stellingen* staan my wel aan. Wanneer ik iemand zulke gevoelens toeschryf; dan verstaa ik 'er dit door, dat hy door kragtige, of ten minsten waarschynlyke gronden, de gemeene oordeelen tragt te bestryden en uit te rooijen, die als het burgerregt by de menschen gewonnen hebben. Doch wanneer zulke *paradoxe gevoelens* niet waarschynlyk zyn, dan haate ik ze ten uiterste. Om deze rede staat my de schryver van het boek over *de valscheid der menschlyke deugden*, DE LA FAUSSETE' DES VERTUS HUMAINES, in 't geheel niet aan: want hy verandert alle deugden in ondeugden, en leidt de nedrigheid uit den hoogmoed, en de maatigheid uit de eigen-liefde af. Hy dryft den spot met de menschlyke schranderheid en voorzigtigheid, om dat de aller vermetenste bedryven, zomtyds, den gelukkigsten uitslag gehad hebben. Doch alle voorbeelden, die hy aanhaald, bewyzen niets anders, dan dat de uitkomst niet altoos met het begin overeenstemde. Even zo ongelukkig is hy, wanneer hy zyne andere *paradoxe* gevoelens bewyzen wil. Wie zulke ongewoone stellingen voordraagt, en ook zulke slegte reden bezigt, dezelve te bekragtigen, die verdient met regt, dat men hem eenen vermetene Nieuwling noeme, en hy is byna in 't geheel

niet

niet van zulk een' mensch onderscheiden, die zyn verstand verlooren heeft.

Voor 't overige ben ik een liefhebber van zulke gevoelens en stellingen, wanneer ze met verstand voorgedraagen worden, zo als *Montagne*, *Charron* en de Philosooph te *Rotterdam*, de Heer P. *Bayle* gedaan hebben. Deze laatste brengt wel dingen by, die een Christen met rede verfoeit; maar ondertusschen is 'er zeer veel goeds in zyne schriften te vinden, en zelfs de valsche stellingen weet hy met zo groote eene bekwaamheid voor te draagen, dat men ze ten minsten voor waarschynlyk houd. 'T is bekend, wat voor een geschil 't gevoelen van *Bayle* aangaande den *oorsprong van 't kwaad* onder de Geleerden verwekt hebbe; en hoe het van veelen, inzonderheid van den geleerden *Le Clerc* bestreeden zy, als welken zyne gansche geleerdheid en alle kragten besteedde, deze stelling van *Bayle* tegen te gaan en te weerleggen. 'T zoude dwaas gehandeld zyn, wanneer iemand het regter-ampt op zig neemen, en over deze beide groote mannen oordeelen wilde. Wanneer men willens ware, dezen stryd op nieuw te beginnen en uit te voeren, zo moest men, noodzaaklyk, dat geen herhaalen, wat *Le Clerc* daaromtrent bygebragt heeft, het welk zo volledig is, dat 'er niets bygevoegd kan worden. Want van weerkanten wierd zo scherp gestreeden, dat *Le Clerc* ten laatsten genoodzaakt wierd, zig met de Leer van *Origenes* te verdedigen:

Dit anker houdt zyn schip reeds vast.

Dit

Dit alleen zal ik nog bybrengen, dat het my zeer dwaas toeschynd, wanneer men van de menschlyke zwakheden en aangeboore gebreken gelegenheid neemt, zig tegen Gods goedheid te verzetten. God heeft onderscheide dingen geschapen. Het eene schepsel is volmaakter als het ander, en nogtans is elk een in zyne zoort volmaakt. Een mensch is volmaakt, voor zo ver hy een mensch is. Eene vlieg is volmaakt, in zo ver zy eene vlieg is. Wil de mensch zig met den Engelen vergelyken; dan moet hy over zyne onvolmaaktheid zugten, en zyn lot-geval beklaagen. Vergelykt hy zig met zekere dieren; dan moet hy de korte duurzaamheid zynes leevens beweenen. Men verhaald van *Theophrastus*, hoe hy op zyn doodbed de natuur beschuldigd heeft, dat ze de herten en zekere vogels een zo lang leeven gunde, en daarentegen de dagen der menschen zo zeer verkortte, daar doch dezen verdienden, langst te leeven. Maar wanneer een mensch de wormen en insecten beschouwt; dan kan hy zig verheffen, en zig als het volmaaktste schepsel aanmerken. De vliegen hebben inzonderheid een naar noodlot. 'T schynt, dat ze 'szomers, alleen tot dat einde gebooren worden, dat ze door den mensch mogen gedood worden, en nogtans naderhand van koude sterven. Des niettemin, wanneer ze zig met zekere zoorten van wormen, of met die kleine diertjes vergelyken konden, welken, naar 't berigt van *Aristoteles*, maar alleen eenen dag leeven; zo zouden ze zig verbeelden, dat ze lang leefden; ja hunne overmoed mogt zo verre gaan, dat ze zig voorstelden, de waereld ware, om hunne voorregten, ge-

schapen. Juist daarin bestaat de fraayheid; dat de schepselen onderling zo zeer verschillen, en daardoor word het werk der schepping niet alleen grooter, maar zy, die 'er agt op geeven, worden daardoor in eene nog grootere verwondering gesteld. Maar hoe het ook omtrent het lot-geval der menschen gelegen mag zyn, het welk *Bayle* zo droevig en elendig voorstelt, dit is nogtans zeker, dat men byna nooit, iemand aantreft, die gaarne sterven wilde. My zyn wel eenige oude menschen bekend, die door de hooge jaaren en menigerlei ziektens geheel uitgemergeld worden, maar nogtans zulke eene vrees voor den dood hebben, dat ze al beeven, wanneer ze maar den dood hooren noemen. Wanneer ik dit by my zelven nagaa; dan moet ik my verwonderen, hoe de leer van *Bayle* over de twee beginzels een zo groot geschil verwekken konde. Uit het ongelyk lot der schepzelen laat zig niets opmaaken, ten zy men dan beweerde, dat de vliegen, om dat ze geringer zyn als de leeuwen, of het loot, om dat het geringer is dan goud, van het kwaad beginsel den oorspronk ontfangen hebbe. Hier laat zig, eeniger maate, 't antwoord bezigen, dat een Predikant een' gebochgeld mensch gaf, die onder zyne toehoorders wierd gevonden. Wanneer naamlyk de Predikant in zyn voorstel melding maakte, hoe alles, wat God geschapen heeft, zeer goed zy, zo kwam deze gebochgelde mensch voort na hem toe, toen hy van den Preekstoel kwam, en zeide hem *ziet, ik. ben gebochgeld, en nu moet gy zelf bekennen, dat niet alles, wat God geschapen heeft, goed zy*: maar de Predikant gaf hem wel ter snee-

ſneede dit tot antwoord, *als een gebochgeld menſch zyt gy zeer wel gemaakt.* Alhoewel dit antwoord maar in een' ſcherts beſtond, zo was het egter niet ongerymd. Want wanneer alle menſchen gebochgeld waren, zo zoude 'er nogtans Gods goedheid niets door lyden. Eenigen dieren zyn door God tot zwemmen geſchapen, om dat hy wilde, dat ze zig in 't water zouden ophouden. Zommigen zyn geſchapen tot vliegen, om dat God wilde, dat ze zig van de vrye lugt bedienen zouden. Eenige dieren zyn geſchapen, dat ze kruipen, en anderen, dat ze gaan zullen; en van dezen leeven eenige voor zig zelven, maar anderen in gezelſchap met anderen. Zommige zyn tam, en anderen wild en wreed. Elk dier is in zyne zoort volmaakt. Ik ſtaa wel toe, dat de menſchen volmaakter hadden kunnen geſchapen worden, ik ſtaa mede toe, dat ze zo hadden kunnen geſchapen worden, dat ze nooit hadden kunnen zondigen; ja, ik ſtaa ook eindelyk toe, hoe God, door zyne onbepaalde Almagt, hadde verhoeden kunnen, dat zyne geboden, nooit, van den menſchen waren overtreeden geworden. Maar, wanneer ze, op zulke eene wyze, hadden moeten geſchapen worden, dat het hen onmogelyk geweeſt ware, te zondigen, dan waren zy of Engelen, of enkele machinen geweeſt, en, indien God hen, door zyne onbepaalde Almagt, van zonden terug gehouden had, dan had hy ook niet langer een Wetgever of Regter kunnen wezen. Want het ſtrydt onderling, eene wet te geeven, en te gelyk door eene onbepaalde magt te verhoeden, dat ze niet overtreeden werde. Wat de *Straffen der Godloozen* betreft, men behoeft enkel en alleen met *Le Clerc*

te antwoorden; God doet niets, wat, of met zyne regtvaardigheid, of wel met zyne goedheid ſtrydt. Het ſtaat elken Regter vry, zonder daardoor zyne regtvaardigheid en waarheid te na te komen, de bedreigingen te bepaalen, en de ſtraffen te verzagten. Omtrent de beloouingen is het geheel anders gelegen: want, wat eens beloofd is, dat moet op 't naeuwkeurigſte vervuld worden.

'T is bekend, met welken yver de geleerdſte mannen over deeze ſtelling geſtreeden hebben, zo dat ten laatſten zelfs de behoorlyke paalen door hen niet meer waargenomen wierden. Men moet zig billyk verwonderen, dat mannen, die zig anders zo zeer kunnen bedwingen, en om hunne ingetogenheid eenen zo grooten roem behaalden, die regels, welke ze andere gaven, zo zeer vergeeten, en zig onderling met ſcheldwoorden aan kunnen taſten. Doch deze geleerde mannen waren, even als eertyds *Cæſar* en *Pompejus* gezind, van wien de eerſte geenen boven zig kon lyden, en de ander niemand wilde verdraagen, die hem in magt en rang gelyk was. *Bayle* en *Le Clerc* zyn byna de laatſten, met wien de geleerde waereld, die nu reeds een' hoogen ouderdom bereikt heeft, regt pronken kan. De eerſte was de ſchranderſte, maar de ander de geleerdſte. Beiden hebben zeer veele boeken geſchreeven. In de ſchriften van *Le Clerc* vind men eene grondige geleerdheid, terwyl hy zo wel in de grond-taalen, als in andere taalen ongemeen wel ervaaren was: maar in de ſchriften van *Bayle* is meer oordeel en ſchranderheid. Hy ſchryft zo innemend en vloejend, dat men van hem gelooven zoude, hy hebbe beſtendig aan het hof geleeft. Men vind niet de minſte blyk

van

van dat scholastike, waarin hy nogtans opgekweekt was. Ik noem deze mannen, niet zonder rede, de twee laatste Helden in de geleerde waereld, welke thans oud en kragteloos geworden is. De natuur is wel in onze tyden, nog niet zo verzwakt, dat ze ook niet, voor tegenwoordig, nog even zo bekwaame mannen, als eertyds, voort zoude brengen: Maar, wanneer men die groote mannen beziet, welken in voorige tyden bloeyden; dan kan men niet ontkennen, dat de bloey der weetenschappen ongemeen verminderd is;

De kragten zyn vergaan, de sterkte is uitgeput.

Ik heb de reden, waaraan men dit verval heeft toe te schryven, reeds in mynen voorgaanden brief bygebragt, en daarom zal ik ze hier niet herhaalen. Dit alleen zal ik 'er byvoegen, dat de hedendaagsche geleerden, in plaats dat ze, in voorgaande tyden, door *belooningen en Eer* aangemoedigd wierden, thans het lot van den Digter *Eumolpus* dugten, en met hem zugtende moeten uitroepen:

My heugt, hoe eertyds ons verstant wierd hoog geagt.
Vond men nog, overal, begunstigers en vrienden,
Men zoude, zekerlyk, ook nog wel MARO *'s vinden,*
Ja NASO's *zoude zelfs uw Land opgeeven* ——

Dit is ontegenzeggelyk de voornaamste rede van 't verval dat de weetenschappen geleeden hebben. Zommigen voegen 'er nog anderen reden by. Ik geloof, hoe men hier ook de *strenge*

censuur toe brengen kon, waar aan thans hier en elders alle schriften moeten onderworpen worden. Want daardoor word niets anders uitgeregt, dan dat 'er enkel slegte, schraale en naare schriften voor den dag komen. Door de vrees en onkunde, als mede door den bedorven smaak der beoordeelaars, worden menigmaal, de beste boeken agtergehouden, en de fraayste plaatzen doorgehaald. Om deze rede houden 't ook veele schryvers raadzaamer, hunne werken voort in de geboorte te stikken, of ze liever aan de stof en vergetelheid over te leveren, als dezelven zulken regters, ter beschimpinge, in handen te geeven. Mogt iemand aan deze werking der censuuren twyfelen, men behoeft slegts die boeken, welken zulk een streng onderzoek onderworpen geweest zyn, met anderen te vergelyken, die zonder censuur gedrukt worden, en men zal aanstonds het groot onderscheid bemerken. Het *Imprimatur*, (werde gedrukt) dat men voor de boeken pleegt te zetten, en waardoor men den schryver de vryheid geeft, zyn werk te laaten drukken, betekent zo veel, als of de *Censor* zeide: „ Hier is een boek, dat enkel gemeene en van anderen reeds duizendmaal voorgedraage dingen behelst, zo dat men ze niet zonder verontwaardiging en tegenzin leezen kan. " Of wel: „ dit werk mag gedrukt worden, want 'er zyn slegts zodanige waarheden in opgeslooten, die allen en elk een' reeds voor lang bekend zyn; en de schryver heeft alleen zulke gevoelens voorgedraagen die in onzen staat, zedert onheugelyke jaare aangenomen wierden. "

Men werpt wel tegen, hoe zig eenige schryvers

vers eene al te groote vryheid aan zouden maatigen, wanneer men ze niet op deze manier bepaalde. Maar van twee kwaaden moet men nogtans, altoos, het minste kiezen; en het goede, dat door deze behoedzaamheid uitgeregt word, is in 't geheel niet tegen het nadeel te rekenen, 't welk 'er door ontstaat. Ons *Noorden* brengt heerlyke verstanden voort; maar ze zullen nooit, naar myn oordeel, tot hunne rypheid komen, zo men deze hinderpaalen niet volkomen opruimt, en deze overblyffels van dat oud *Gothisch* wezen afschaft. Hoe beschaafder een volk is, des te grooter is de vryheid, welke men den schryvers vergund. 'T gevolg daarvan kan men in *Vrankryk* zien, alwaar ten tyde van *Lodewyk* XIV zo veele groote histori-schryvers, redenaars, Philosoophen en digters opstonden, over wier werken zig onze hedendaagsche schryvers verwonderen, maar die ze vergeefs zoeken na te volgen: maar toen die vryheid van schryven door scherpe wetten bepaald wierd, en de redenaars en digters, ja zelfs de Komedie-schryvers hunne werken en schriften aan eene *strenge censuur* onderwerpen moesten, zo verviel alles op eenmaal, en zedert dien tyd heeft men niet gehoord, dat 'er iets ongemeen van hen is uitgevoerd. In *Zweeden* begonnen de Geleerden, weer te bekomen, toen de oorlog geeindigd was, en de vrede weer hersteld wierd. Maar hoe veele gaven ook iemand van natuure hebben mag, en hoe volmaakt hy ze ook door vlyt immer tragte te maaken, hy zal nogtans nooit iets groots uit kunnen voeren, zo lang de oude censuuren duuren, die bekwaame mannen wezenlyk binden. Die regels houde ik voor zeer nut

en noodzaaklyk, dat men niet moet schryven, waardoor de Godsdienst en goede zeden kunnen beledigd worden: maar de al te behoedzaame *Censores* rekken ze al te wyd uit. Zy maaken zelfs by zodanige dingen bedenking, daar volstrekt geen twyfel standgrypt, en maaken een geschreeuw, wanneer ze iets leezen, dat ze van te vooren niet geweeten hebben. Ik wenschte, dat de *Censuuren*, op deze wyze, ingerigt mogten zyn, dat de *Censores* naauwe agt gaven, dat 'er geene gemeene, lang bekende, of uit andere schriften gestoole zaaken en boeken gedrukt wierden, die de geleerde waereld tot schande strekken. 'T gevolg dezer wet zoude zig daardoor genoegzaam voordoen, dat we, in plaats van zo veele naare en gemeene schriften, waarmede thans alles opgevuld is, fraaye en grondige boeken hebben zouden, waarvan onze tyden eer hadden. —

Eenigen gelooven, dat ik een groot vyand der *Bovennatuurkunde* ben, en zulks maaken zy op uit de redevoering, die ik, voor eenige jaaren, tot lof derzelve gehouden heb, welke meer na eene lykreden op dezelve, dan eene lofreden zweemde. Doch ik heb door de bovennatuurkunde de menigte van kunstwoorden en die oneindige verdeelingen verstaan, welke men by openlyke disputen alleen tot dat einde misbruikt, op dat men zyne party daardoor verstrikken en vangen moge. Maar, wanneer men het woord *Metaphysica* in eenen anderen zin neemt; dan houde ik ze voor eene weetenschap, die een' Philosooph past. Ik lees zelf, menigmaal, *Metaphysische* boeken, of ik schoon belyden moet, dat ik in deze weetenschap niet ver gevorderd

ben.

ben. Want men treft 'er zulke verborge dingen in aan, die, ongeagt al het aangewend onderzoek, ons immer zullen verborgen blyven. 'T is waar, voor eenige *Godgeleerden* en *Philosoophen* schynen zulke dingen niet duister te wezen; want zy beschryven ons de natuur van God, de Engelen, en Geesten met het grootste vertrouwen. Hier behoort de uitspraak van *Tertullianus*: elk Christen handwerks man kan God vinden en toonen. Maar het komt my voor, dat *Simonides*, in dit geval, veel verstandiger geoordeeld heeft: want, toen hy van *Hiero*; Koning van *Sicilien*, bevel kreeg, eene *beschryving van God* te maaken, verzogt hy eerst om eenen dag, om 'er zig op te bedenken. Hierop verzogt hy twee dagen, en toen hy eindelyk, zonder tot een besluit te komen, de dagen immer verdubbelde, zo verwonderde zig *Hiero* daarover, willende de rede daarvan weeten: waarop *Simonides* antwoorde; „ hoe langer ik in deze zaak nadenk, des „ te duisterer en ondoorgrondelyker schynt my „ dezelve te wezen. " Het ware te wenschen, dat allen dezulken, die zig op deze weetenschap toeleggen, dezelfde bescheidenheid lieten blyken, welke men in *Newton* mede met regt roemd. 'T ware te wenschen, dat ze zig van alle bewyzen, die men gewoon is, *a priori* (van vooren) te noemen, onthielden, en de beschryving lieten vaaren, welke zy van het wezen en de natuur der zielen en Geesten mededeelen. Ik wenschte, dat men in plaats van deze vraagen, hoe het omtrent het wezen der Geesten gelegen zy; hoedanig eigenlyk onze ziel zy; hoe zig haare werkingen uiten; hoe zy bestaat, hoe ze voortgezet werde; wat ze voor besluiten maa-

ke, wanneer ze van het lighaam gescheiden is; wat ze voor eene gedaante hebbe; of ze zodanig zy, als ze in 't boek de geschilderde waerel (*orbis pictus*,) den kinderen word afgebeeld, dan of ze als een klein ondeelbaar zonne-stofje gesteld zy, of men haar eene hoogte, breedte en lengte toe kunne schryven? ik wenschte, (zeg ik) dat men in plaats van alle deze vraagen, welke men nogtans, om de geringe kennis, waarmede de mensch hier begaafd is, nooit beslissen zal, enkel en alleen op de werkingen zien mogt, die elk een' voor oogen liggen. Ik wenschte, dat men, in plaats van zig met de oplossing dezer verborge dingen op te houden, die den menschen noch noodzaaklyk noch mogelyk is, liever zyn onvermogen beleed, en met zeker' poët uitriep:

O! ware ik nu maar met geen stoflyk deel omhangen;
Dan zoude ik, allen zins, voldoen myn ziels verlangen.

Wanneer men zo behoedzaam en bescheiden te werk ging, dan zoude men, in plaats van ontelbaare onzekere dingen, ten minsten nogtans eenige met zekerheid weeten.

Wilt gy 't onzek're zeker weeten,
Waar door den tyd zo word versleeten;
Leg dan uw oordeel af, hoe fyn,
En maak uw werk, om dwaas te zyn. ——

Op de *Systhematische Theologie* en de *geschil-kunde* heb ik my zo weinig toegelegt, dat ik zeer

slegt

ſlegt uit zoude komen, wanneer ik my aan de beproeving der Godgeleerden onderwerpen wilde: maar de *hiſtorien der jooden en Chriſtenen* zyn my zeer wel bekend, en omtrent de *gronden van den Chriſtelyken godsdienſt* heb ik my met de grootſte zorg bekommerd. En, daar ik voor een' pligt van een verſtandig menſch houde, alles te onderzoeken, zo lees ik nu eens ketterſche ſchriften, dan weer zulke boeken, die geſchreeven zyn door Regtzinnigen. Alles, wat men in onze tyden, in *Engeland* tegen den godsdienſt voor den dag gebragt en geſchreeven heeft, dat heb ik met de grootſte naarſtigheid doorgeleezen. Doch de bedenkingen en twyfelingen, welken *Toland*, *Collin*, *Tindal*, *Whoolſton*, en het boek, dat onder den titel, *the moral Philoſopher*, uitgekomen is, in myn gemoed verwekt hebben, zyn my door andere manmoedige en regtſchape verdedigers van den Chriſtelyke godsdienſt gelukkig weer benomen. Wat men ooit als godvrugtig en fraay, maar teffens ook ergerlyk en ondeugend Uit kan denken, zulks komt over de zee, en word van dit eyland na onze oevers gebragt. Wanneer men *Hobbes* en *Spinoza* met *Whoolſton* vergelykt; dan ſchynen de eerſten nog verſtandig en beſcheiden te wezen. De woede en boosheid, waarmede deze den godsdienſt aantaſt, heeft geene paalen. Zommigen keuren het wel af, dat men zodanige boeken leeſt, om dat men, naar hun oordeel, een geſtel verraad, dat in zulke nieuwigheden behaagen ſchept. Maar naar myne gedagten geeft men daardoor te kennen, dat men voor zyne ziel zorge draagd, en omtrent zyn welzyn bekommerd zy. Men is gewoon, dezulken grootelyks te

pry-

pryzen, die geen' arbeid en gevaar ontzien, nieuwe landen te ontdekken. Hoe kan men dan dezulken berispen, die omtrent den toestand naa den dood bezorgd zyn, die alles onderstaan, en zig op alle Zeën waagen, om de haven van 't beloofde Land te bereiken? Eenigen worden, gelyk *Cicero* zegt, regt als door een' storm tot deze of geene stelling vervoerd, zonder ze te onderzoeken, en van dezelve laaten zy zig ook niet weer aftrekken. Dezen pryst men doorgaande, en plaatst ze zomtyds zelfs wel onder de Heiligen. Maar juist daardoor pryst men de traagheid, de agteloosheid en de onagtzaamheid. Want, wie het niet der moeite waardig agt, den weg, die tot de beloofde zaligheid opleidt, met de aller grootste zorg op te zoeken, die verschilt weinig van een dier. En hoe tog kunnen zy aan dezen pligt voldoen, die zig nergens verder over bekommeren, dan wat ze eens begreepen hebben. Hoe kan men tog zodanige menschen een geloof toeschryven, die nooit onderzogt hebben, wat ze gelooven? Waarlyk, een Ketter, die eene naauwkeurige beproeving gedaan heeft, is eer te ontschuldigen, als een Regtzinnige, die nooit aan eenig onderzoek gedagt heeft. Wanneer iemand, zonder voorafgaande beproeving, en zonder dat 'er ooit eenige twyfeling by hem opkwam, het waare geloof heeft, die gelooft slegts toevalliger wyze, en kan zig ook geenen anderen loon belooven. Maar wanneer iemand alles beproeft, alle kragten bezigt, en geene moeite ontziet, de waarheid te vinden, dan zyn zyne bemoeijingen, al is 't, dat hy zyn oogmerk niet bereikt, nogtans lofwaardig, en hy kan zig van de Hemelschen regter, die geheel

an-

anders als de menschen oordeelt, een zagt en genadig vonnis belooven. Hieruit blykt, hoe onbillyk de geenen veroordeeld worden, die zig met alle mogelyke zorg toeleggen, de waarheid na te vorschen, en goede en kwaade boeken onderling vergelyken, om de waarheid te vinden. Want deze bemoeijing ziet op de kennis, en 't beginzel van dit werk rust in de zekerheid en overtuiging. Nademaal ons, naar 't zeggen van *Cicero*, een met oordeel gedaan onderzoek tot zodanige dingen opleidt, die we vooraf niet geweeten hebben; zo kan men niet begrypen, waarom de meesten liever dwaalen, en de eens aangenome stelling hardnekkigst verdedigen, dan dat geen te willen onderzoeken, wat men met zulken yver pleegt te beweeren. Tot dat einde maake ik geene zwaarigheid, die boeken te leezen, waarin de Godsdienst bestreeden word, en ik weet den arbeid der verdiende mannen niet hoog genoeg te schatten, welken de van den vyanden van den Godsdienst voorgestelde zwaarigheden zo gelukkig wegnamen. Met de dwaalenden hebbe ik het tederste medelyden; maar dezulken verfoeije ik, die anderen zo voort en zonder eenig mededogen veroordeelen

De volgende drie *stellingen, met betrekking op den Godsdienst*, kleef ik sterkst aan, en verdedig ze op 't yverigste. I. „ Ik geloof niets, en neem „ niets aan, wat met de zinnen en de algemee„ ne begrippen strydt. II. Ik onderteken geene „ leer-stelling, welke tegen de gronden van den „ godsdienst aanloopt, dien ik belyde. III. Ik „ verwerp, wat de Goddelyke eigenschappen te „ na komt, en dezelve beledigt en aanrandt. ” Daarom zal my de Leer van de *Transsubstantia-*

tie,

tie, altoos, van de *Roomsche* kerk afhouden; om dat ik myne oogen en zinnen het geloof niet weigeren kan noch mag. Want, wie iets beweert, dat met de algemeene begrippen strydt, die maakt alles wankelend en onzeker. Daarom vliede ik de Leer der *intolerantie*, welke de eerste *Reformateurs* de *Pauzelyke* kerk voorwierpen, terwyl ze den grondslag van den verbeterden Godsdienst om verre stoot. En eindelyk heb ik ook van de Leer van het *absolutum decretum* of *Gods volstrekt raads-besluit* een af keer; om dat het schynt, dat God daardoor tot een' autheur van de zonde gemaakt werde. Ik geef hen myne toestemming niet, die alle *Heidenen* zonder onderscheid verdoemen, en een' *Socrates*, *Epictetus*, *Aristides*, en andere deugdzaame mannen, die buiten de Kerk gebooren zyn, tot eene eeuwige rampzaligheid veroordeelen. Die zig zulk' eenen God voorstellen, met denzulken verlange ik geene gemeenschap te hebben. Ik geloof in eenen volmaakt goeden en genadigen God, die een vriend van 't menschdom is. Eenen strengen en wreeden Regter laat ik anderen over om te eeren. Daarom heb ik ook immer met hen te stryden, die elk onschuldig vermaak verwerpen; daarentegen een droevig Wezen aanpryzen, en de slaafsche vrees als eene Christelyke deugd aanmerken. Wat is tog dit anders, dan eenen genadigen en goeden Vader in eenen strengen en nydigen Heere veranderen?

Omtrent het denkbeeld, dat ik aan de Godsvrugt hegte, kome ik met eenigen niet overeen. Anderen noemen de Godzaligheid eene vreeze Gods; maar ik noem ze eene liefde tot God, die met eerbied gepaard gaat. Uit dit wanbegrip,

grip, dat men van de Godsvrugt heeft, ontstaat het, dat de droefheid, menigmaal, met de godsvrugt vermengd werde. Ik ben van oordeel, dat men God met eene Kinderlyke liefde, en niet met eene slaafsche vrees eeren moet; en de ernstigheid der geenen, die de gebreken vermeerderen, schynt my, inzonderheid in deze tyden, zeer kwalyk voorgesteld te zyn, daar zo veele vyanden tegen den godsdienst opkomen, en onder het voorwendzel, dat ze op de magt der geestelykheid smaaden, den Godsdienst tragten te ondermynen, en den Hemel zelven te bestormen. Deze onrustige toestand vordert meer een gematigd, dan een gezet Wezen. Van zulke eene maatigheid, welke zelfs de voorzigtigheid vordert, bedient zig de *Engelsche* geestelykheid, en daardoor maakt ze de pylen der tegenkanters onschaadelyk:

Wilt ge u tegen de BACHANTEN
Met geweld en woeden kanten;
Dan zult gy haar gestel, doldriftig, meer ont-
stellen.

Myn *gebed* is niet wydloopig, om dat ik geloof, dat de godsdienst niet zo zeer in 't bidden, als wel in de daad, in de gehoorzaamheid, en in de verbetering der zeden bestaat. Ik merk, dat men, dagelyks, het bidden en zondigen onderling vereenigd; en 't schynt, dat eenigen daarom alleen des te yveriger bidden, ten einde zy des te vryer mogen zondigen; of dat ze des te meermaalen eenen misslag begaan, ten einde zy des te yveriger bidden mogen. Ik spreek hier niet van de Geveinsden, wier aandagt elk een'

ligt

ligt zelf in de oogen valt, maar alleen van de *mechanische aandagt* der geenen, die op zekere uuren bidden, en op zekere uuren zondigen. Ik heb het nooit overeen kunnen brengen, wanneer ik zag, dat men het bidden en zingen met de misdaad verdubbelde, en met gelyke schreeden tot beiden haaste. Maar ten laatsten heb ik dit geheim ontdekt, toen ik merkte, dat zommigen dezen mondelingen godsdienst als eene afrekening of vergoeding voor de door hen gepleegde ondeugden aanmerken. Daar het niet moeijelyk valt, de lippen te beweegen, daarentegen zeer veele standvastigheid en een groote ernst gevorderd word, de lusten te weerstaan, en de opkomende driften te overwinnen, zo verkoos men het gemaklykste, en meend, dat daardoor de pligt van een' Christen, eenigzins, kan vervuld worden. Doch zulke menschen zyn in groot gevaar, dat hun gedrag eenen zeer slegten loon verkrygen zal. En zeker, 't is veiliger, geheel en al te zwygen, dan om de vergeeving van zulke overtreedingen te bidden, die men willens is, met den eersten weer te vernieuwen. Daarom zeide *Bion* tot eenige bootslieden, die yverig baden, toen een hevig onweer, op elk oogenblik, het schip dreigde te verbryzelen „ zwygt tog, op dat God niet hoore, dat gy „ u hier ophoudt." ——

Dit zyn de stukken, die ik in anderen berisp, en welke anderen aan my berispen zullen. Of de van my voorgedraage stellingen ketterschzyn, zulks moogt Gy, *myn Heer*, en naast U allen onpartydig gezinden oordeelen. Wanneer men my deswege van eene Kettery beschuldigen wil, zo zal ze ook alleen daarin bestaan: want in de grond-

grond-beginzelen wyke ik in 't minst niet af van de waare Leer onzer Kerke; en, zo ik 'er al van afweek, ik zoude 't opregt aanwyzen, terwyl ik voor een' mensch en een' Christen niets schandelyker en onwaardiger houde, dan de geveinsdheid. De zwaarigheden, welke my de verboode boeken maaken, maake ik mynen vrinden bekend, en door hunne hulp los ik ze meest al gelukkig op. ——

Daar het Leven zo kort is,
En de oude dag reeds komt met alle de gebreken,

Zo schynt het my der moeite waardig te wezen, alles op 't naauwkeurigste te beproeven, en zelf de gronden der Openbaaringe na te gaan. My is niet onbekend, hoe men dezulken, die dit doen, pleege te bedillen. Maar, in zo ver God beter en genadiger oordeelt, dan de menschen, zo leef ik ook in 't vertrouwen, dat zulk een onderzoek, alleen door eene zorg voor het toekomende verwekt, den Hemelschen Regter niet zal mishaagen. Ik beklaag *Engeland*, en veroordeel de buitenspoorige vermetelheid, waarmede men den Godsdienst aanrand, inzonderheid, daar het Kwaad immer verder schynt toe te neemen. Maar ik betreur het lot van *Spanje*, *Italie* en eenige andere landen nog meer, daar men omtrent geestelyke zaaken alle vryheid bepaald, en het verstand kluisterd: want daardoor worden de openbaare leer-stellingen verdagt, en eene heimelyke maar teffens eene des te meer verfoejelyke God-verzaaking neemt de gemoederen in. In *Spanje*, waar men, byna, even zo veele Heiligen, naar het uiterlyk aanzien, als menschen

aantreft, schynen meer Christenen te wezen: maar in *Engeland* zyn 'er, mogelyk, werklyk meer voorhanden. Want de *Engelschen* verzwygen niets, van 't geen op hun hart ligt, om dat ze 't voor schandelyk houden, anders te spreeken, en anders te denken. Maar anderen, die òf door de vrees voor straf afgeschrikt worden, of wel hun voordeel daardoor zoeken te bevorderen, verstouten zig niet, God zelf tot een voorwendzel te neemen, en planten den godsdienst, welken zy in hun hart verfoejen, menigmaal door vuur en zwaard voort. Nu stelle men zig beide volken voor, en overweege, wat God, die tot in den verborgensten hoek des harte dringt, van hen zal oordeelen. ' Men stelle in zyne gedagten zodanige menschen voor het laatste oordeel, die uit een goed inzigt de schriftuur onderzogt hebben, maar uit zwakheid van hun oordeel in verscheide dwaalingen gevallen zyn; Doch men laate te gelyk zodanige menschen voor den dag komen, welken of uit agteloosheid eene zo gewigtige zaak niet wilden onderzoeken, of die met eenen godsdienst, dien ze openlyk met den mond belyden, in hun hart den spot dryven, en welken, zo als de digter zegt,

Zig houden voor zeer vroom, by een geveinsd gelaat, men stelle, (zeg ik,) beide partyen voor het oordeel, en het zal niet moeyelyk vallen, het vonnis te raaden, dat over hen zal uitgesproken worden;

Als de Opper-regter elk voor zynen throon zal stellen,
En over allen een regtvaardig vonnis vellen.

In

In *Spanje* treft men zeer veele en wezenlyk merkwaardige voorbeelden eener geveinsde vroomheid aan, alwaar deze ſchandelyke geveinsdheid van de ouders op de kinderen voortgeplant word, en daar men Prieſters, Biſſchoppen, ja medeleden van het Inquiſitie-geregt ontdekt heeft, die heimelyk het Joodendom toegedaan waren. —

Ik veroordeel niemand, welke zalig wenſcht te worden. Veeleer veroordeele ik dezulken, die omtrent anderen openlyk bedillen, wat zy heimelyk zelven goedkeuren, en die openlyk iets belyden, waarmede zy ſpotten, wanneer ze alleen zyn, en geene getuigen hebben. *Dwaalen is menſchelyk:* maar wanneer men openlyk met het Opperwezen ſpot, zo als de laatſten doen, dan maakt men zig der ſtrengſte wraake waardig. Ten einde men egter niet geloove, dat ik de ketters openlyk verdedige, zo maak ik een onderſcheid tuſſchen dezulken, die uit zwakheid en onkunde dwaalen, en dezulken, die dwaalen uit boosheid en met voordagt. Deze veroordeel ik: met den eerſten heb ik medelyden, zo ze niet ten eenigen tyde, hunne dwaalingen overal zoeken uit te breiden: want in zulk een geval worden ze, met allen regt, als verſtoorders der gemeene ruſt geſtraft. In dit opzigt alleen kan het ontſchuldigd worden, dat men de dwaalenden niet dulden moet: want alles, waardoor eene maatſchappy geſtoord word, moet door de wetten der maatſchappy onderdrukt worden. Daarom worden de roovers, doodſlagers, dieven en andere kwaaddoeners van dit ſlag, als vyanden der gemeene ruſt van hen, die eenen ſtaat regeeren, billyk geſtraft. In tegendeel andere ondeugden, als gierigheid, ondankbaar-

heid, gulzigheid, verkwisting, wangevoelens worden van hen niet gevonnist, maar den Godlyken regterstoel overgegeeven. Uit de H. schrift blykt wel, dat de afgoden-dienst met het Leeven gestraft wierd, maar de Godlyke onmiddelyke regeering, onder welke de *Israëlieten* toen leefden, vorderde deze strengheid noodzaaklyk. Want de dienst, welken men vremden Goden bewees, was als een opstand tegen God, den Koning van het *Israëlitische* volk, aan te merken. Wanneer men diesvolgens vremde Goden eerde, zo was dit by de *Israëliten* even zo veel, als of men de ordentelyke regeering veragtte, waardoor de opgeregte maatschappy vernietigd wierd. Daarom wierden, menigmaal geringere misdaaden streng gestraft, maar grootere, om dat ze meer in de bloote kennis, als in de uitoeffening bestonden, niet. Men duldde de *Sadduceeuwen*, die de opstandinge der dooden ontkenden, en noch Engelen noch duivelen beleeden. Daarentegen wierd de doodsstraf vastgesteld, wanneer zelf maar de minste ceremonie niet op de volmaaktste en naauwkeurigste wyze waargenomen wierd. Hieruit blykt, hoe ik dezulken alleen buiten de *Tolerantie* sluit, die zulke stellingen beweeren, welke met de waereldlyke regeering en den staat stryden. Dezen zyn, naar myn oordeel, in geen Gemeenebest te dulden. Ik voor my sluit daarom de Roomschgezinden uit, die zelf geene anderen dulden, en met geweld en list hunne stellingen zoeken uit te breiden. Ik sluit mede die woelgeesten uit, welken zig door geenen eed tot gehoorzaamheid omtrent de overigheid willen verpligten, en hunne hardnekkig-

heid

heid door een teder geweeten tragten te bedekken. ——

Op de *Mathesis* heb ik my nooit toegelegt, nogtans heeft de natuurkunde, welken zig met Hemelsche lighaamen bezig houdt, my altoos een zeer groot genoegen veroorzaakt, en ik leeze ook nog alles, wat in deze stof geschreeven is, met zeer veele begeerte. Ik heb nog nooit kunnen besluiten, of ik meer myne toestemming aan de stellingen van *Cartesius*, dan aan die van *Newton* geeven moet; en daarom heb ik nog geene van beiden volkomen aangenomen. Nogtans hebben zig de *Cartesiaansche* draaykolken myn gemoed zeer sterk ingedrukt. Want deze stelling over dezelven is zo ligt en oogenschynlyk, dat zelf kinders hen als eene noodzaaklyke werking van de draajinge der zon erkennen kunnen. In tegendeel moet het gevoelen van *Newton* omtrent de *aantrekkende en magnetische kragt der zon* den ongeleerden als eene tovery voorkomen, en zy kunnen onmogelyk begrypen, hoe de zon, die zo veele vuur-straalen van zig werpt, op dien zelfden tyd nogtans de planeeten na zig trekken kunne, daar het met de natuur strydt, en eene openbaare strydigheid insluit, op eenen tyd van zig te stooten, en na zig te trekken. Maar, in zo ver het gevoelen van *Cartesius* ligter te begrypen, en ook geloofiyker is, en men daarenboven den omloop der Planeeten aan geene waarschynlykere oorzaaken toe kan schryven; zo houde ik dit gevoelen voor het beste, en voor dat geen, dat de meeste goedkeuringe verdient. Mogten 'er eenige *phoenomena* voorkomen, die 'er mede schynen te stryden, als de *elliptische loop* der

Comeeten, en andere dergelyke dingen, zo kan dit uit zodanige oorzaaken ontstaan, die wy niet kennen, of in de natuur der *Comeeten* zelven zynen grond hebben, die ons onbekend is: ik gaa met stilzwygen voorby, wat men hier over anders nog zeggen kan, dewyl ik niet ten regter in deze zaak gesteld ben. Dit alleen zal ik 'er nog byoegen, dat de ongeregelde loop der *Comeeten* even zo sterk tegen de stellingen van *Newton*, als tegen die van *Cartesius* aanloopt; want wanneer men vraagd, waar het van daan komt,' dat de *Comeet* eenen anderen loop heeft, als de andere *planeeten*, die in *ronde kringen rondom de zon* loopen; zo zal voor een aanhanger van *Newton* deze vraag even zo zwaar zyn, om op te lossen, waarom eene *Comeet*, wanneer ze tot de zon genaderd is, weer haaren weg vervolge en van de zon afloope. Want, zo wanneer de Zon de planeeten, door middel van haare *magneetische kragt* na zig trekt; dan moest ze de *Comeet* wanneer zy haar zo zeer genaderd is, door deze kragt geheel en al na zig trekken, en verslinden. *Newton* zag deze tegenwerpingen vooruit, die men hem van wege de stelling, ten opzigt van de *zwaarte*, maaken kon, en liet het daarom elk een' vry, of hy liever het woord *attractio*, of *impulsio* gebruiken wilde. Doch beide is het zelfde. Ondertusschen moet men de bescheidenheid dezes grooten mans billyk roemen. Of hy schoon eene zo diepe kennis van deze dingen boven ontelbaare anderen had, zo beleed hy nogtans, dat het verborgenheden waren, die het menschlyk verstand niet doorgronden kon. De *mathematici*, welken naa hem gekomen zyn, hebben op den

van

van hem gelegden grondflag gebouwd, en naderhand zyn 'er veele ftellingen van *Cartefius* verworpen. —

Het *Rentmeefter-ampt*, dat ik voor tegenwoordig bekleede, belet my menigmaal in myn ftudeeren, waartoe my eene natuurlyke zugt aanzet, en ik moet menigen dag daarmede flyten, dat ik quitantien fchryve, verfcheide ongeleerde brieven opftelle, en over ontfangft en uitgaaf boek houde. Daarenboven houdt my ook de zorg voor myn *Landgoed*, Brorup, menigmaal terug,' het welk in *Zeeland* ligt en zo als Gy weet, voor eenige jaaren door my gekogt is. Want, nu eens moet ik de klagten der boeren aanhooren, en dan weer met myne nabuuren in oneenigheid leeven. Voor alle dingen egter wagt ik my voor proceffen, die doorgaande met de bezitting van Land-goederen pleegen gepaard te gaan. Zo dikwils als 'er daarom, eenig verfchil ontftaat, zo tragte ik het, op eene vrindlyke en zagte wyze, by te leggen; nogtans regt men daardoor op het Land weinig uit. Wanneer men zig op het Land bevind, zo moet men eene geheel andere levenswyze, als in de ftad, aanneemen. In de ftad leef ik op zyn Philofoopfch, vry en onbezorgd; maar zo dra ik te land reis, trek ik het harnas aan, en leg myne Philofophie en alle myne moreele regelen zo lang in het accyns komptoir voor de weft-poort neder, tot dat ik weer terugkome: waarom ik zedert dien tyd, dat ik dit Goed gekogt heb, twee perzoonen verbeelde. In de ftad ben ik een *Philofooph*, maar op het Land een *Zoldaat*. Hier verdedige ik my alleen met woorden; maar,

waar de woorden alleen niet helpen willen, daar moet ik andere middelen gebruiken. Ik heb my in 't begin wel toegelegt, met alle vrindelykheid en goede woorden de ontstaane onrusten te stillen, en door zagtmoedigheid de Kwaaden te overwinnen; maar de ondervinding heeft my naderhand geleerd, dat men, op eene andere manier, met den landlieden moet te werk gaan, en dat op het Land *Justinianus* meer, dan *Seneca*, kan uitvoeren. Myne buurlieden verbeeldden zig, dat ik my aan 't studeeren zo had overgegeeven, dat ze my, zonder bedenking, allerlei moejelykheid maaken, en my zo veel, als ze maar wilden, beledigen konden. Zy namen 'er ook werklyk eene proef van, my door vleyeryen, bedreigingen en andere kunsten, waarin deze landlieden zeer bedreeven zyn, gaande te maaken, om te zien, hoe ver zig myn geduld uit zoude strekken. Maar, toen ze merkten, dat ik niet ten eenemaal ongewapend was, maar veeleer naauwkeurig agt sloeg op myne zaaken, zo gingen ze eerst een stilstand aan, en troffen vervolgens met my een volkomen vrede.

Men vind by deze levenswyze allerhande moeijelyke omstandigheden, en zomtyds kryg ik de onaangenaame tyding:

Daar zyn zo veele schaapen dood,
Zo veele koejen ziek, en Paarden;
Die dyk is door, en deze in nood, enz.

Doch het gemoed word ook te gelyk door andere, verscheide aangenaame gebeurtenissen, weer opgeregt en gerust gesteld. Niets is, naar myn oor-

oordeel, aangenaamer, gepaster en met een' Philosooph overeenkomstiger, dan de veldbouw. Myne neiging komt 'er volmaakt mede overeen, en de praatzieke opregtheid van een' boer behaagt my meer, dan de opgeschikte reden van een' Geleerden. Toen ik bezitter van dit Goed wierd, lag alles verwoest en omver. Maar met den tyd geraakte alles weer in eenen betere stand, en ik ontzie niets, om den wasdom en bloey van dit Goed te bevorderen. Ik bouw de vervalle huizen wederom op, en breng het verwarde weer in orde. Zo dikwils als ik dit nagaa, en den tegenwoordigen toestand van myn Goed met den voorgaande vergelyk, zo verheuge ik my ongemeen. 'T verstrekt my te gelyk tot een geheel byzonder genoegen, dat ik de pligten van een regtschapen burger eenigzints vervuld, en niet slegts een verwoest Land eene betere gedaante te gegeeven, maar ook het elendig lot der landlieden, die eertyds onder een hard jok zugtten, draagelyker gemaakt hebbe. ——

Nu ondervinde ik eerst de zwakheden, welke de oude dag medebrengt. Voorheen was ik nooit bevreest; nu ben ik beschroomd. Wat ik in myne jongere jaaren yverig beminde; dat vliede ik thans: en, zo gaarne als ik voor dezen in gezelschappen was, zo zeer behaagt my thans de eenzaamheid. Eertyds was ik levendig nu ben ik lastig, en dit neemt met de jaaren toe. Wat my voor dezen een groot genoegen verwekte, daarvan heb ik thans een' afkeer. Eertyds had my de muziek ten eenemaal ingenomen; voor tegenwoordig kan ik het aller aangenaamste *Concert* met de grootste onverschilligheid aanhooren. Maar meest kan ik zelf daaruit afneemen,

dat myn ouderdom met ſterke ſchreeden nadert, om dat ik een grooter behaagen in geringe vertellingen, dan in geleerde geſprekken vinde. Wanneer men over de gewigtigſte gebeurdteniſſen, als van den oorlog der *Turken* met de *Perziaanen*, de *triple alliantie*, de *pragmatique Sanctie*, de *verkiezing van den Keizer en den Paus*, en andere dergelyke dingen ſpreekt, waarby ik eertyds zeer oplettend was; zo luiſtere ik doch nu veel liever toe, wanneer iemand allerhande kleinigheden, als het onderlinge verſchil der Buuren, Bruiloften, Kinder doopen en Ondertrouw verhaalt. Inzonderheid zien myne vrinden dit als een vaſt teken van mynen aankomende ouderdom aan, dat droevige berigten en dreigingen my al te ligt verſchrikken en Neerſlagtig maaken, en dat ik voort, even als op het zien van eene ſtaartſtar, beef, zo menigwerf my iets ongewoons overkomt. Dit gebrek hebben zelfs eenigen reeds in myne jongere jaaren, en by mynen manlyken ouderdom bemerkt, en daarom het beſluit opgemaakt, hoe ik enkel en alleen in woorden, en niet in der daad een Philoſooph zy. Ik ſtaa toe, dat ik nooit een *praktikaale* Philoſooph geweeſt ben; ik heb ook reeds opregt beleeden, dat ik aan toorn, gemoeds-onruſt en andere zwakheden onderhevig ben, en de gewoonte welke doch anders het gemoed gezet pleegt te maaken, heeft my tegen alle toevallen nog niet genoeg gewapend. Ik weet wel, hoe men door hulp der wysgeerte alle ſmerten en wederwaardigheden overwinnen en veragten kan, en om deze rede lees ik ook beſtendig Philoſoophiſche ſchriften. Doch ik heb het, ongeagt alle bemoeijing, noch zo

ver niet kunnen brengen, dat ik in ſtaat ware, alle overhaaſting te weerſtaan.

De Philoſoophen pleegen wel te beweeren, dat men alles, wat men in ſtaat is, af te leggen, ook verhoeden kunne; dat men het niet aanneeme. Doch, voor zo ver de gevallen, die ons overkomen, niet van ons af hangen, zo is het ook niet mogelyk te beletten, dat onverwagte toevallen ons gemoed niet in beweeging brengen mogten.

Waar komt de vrees van daan van Wyzen en
Onwyzen,
Daar niemand 't eerſt begin, zo magtig kan
weerſtaan?
Hierin beſtaat 't verſchil; de vrees bekruipt den
Gryzen
En jongen even na, maar zal den Dwaas ver-
ſtaan.

Men kan het daarom met regt, voor eenen ydelen hoogmoed houden, die niet de minſte waarſchynlykheid ten grondſlag heeft, wanneer eenigen daarin eenen roem zoeken, dat ze voorgeeven, zy wiſten volſtrekt van geene hartstogten. Wy zyn uit geen hout en ſteen gehouwen. De eerſte aanval, vooral, wanneer hy onverwagt komt, kan zelfs de aller verſtandigſten verwarren, en de ſtandvaſtigſten in beweeging zetten. Doch wanneer men het ongeluk van te vooren ziet, zo word het daar door zeer verminderd. Daarom zegt de Digter:

'K zag toe, dat my de zorg niet ylings over-
viel. ——

Dewyl het dan onmogelyk is, de eerſte beweeging tegen te ſtaan, zo zyn dezulken billyk te verontſchuldigen, by wien de ſchielyk bewooge vogten eene hette in het lighaam veroorzaaken. Ik ben zelf met zulke vogten gekweld, en ondervind 'er ook de werking van. Waarom het my ook niet mogelyk is, het gemoed eerder weer te doen bedaaren, dan wanneer het bloed, na den eerſten aanval, weer zynen voorigen loop aangenomen heeft, en de verſtrooide gedagten weer verzamelt, en in orde gebragt zyn. Waarlyk, de aanval van de Koorts word daardoor niet verzagt, dat men *Cicero*, *Seneca* en *Socrates* leeſt: maar, wanneer de grootſte ſtorm doorgeſtaan is, en de ſmert haare gevoeligſte werking verlooren heeft; dan zyn deze middelen ongemeen heilzaam, ten einde de wonde niet weer open breeke. Wanneer de hette mindert, en verſtand en nadenken hunne oude heerſchappy aanvaarden, dan lagchge ik over myne dwaasheid, en zoek den door toorn of vrees beſtormden zin vaſt en onbeweeglyk te maaken, dat hy 'er niet door moge overwonnen worden. In dit geval is de Philoſophie van een zeer groot nut; en *Cicero* zegt zeer wel: even als men veele artſenyen tegen 't vergift der ſlangen heeft; even als vlyt en onvermoeidheid zekere middelen zyn, de armoede en 't gebrek te weeren, en even als men door de ſchaamte een ligtvaardig Wezen beſt kan weerſtaan; zo is ons ook de Philoſophie van den Allerhoogſten als een geſchenk verleend, om

'er

'er de ſmert door te overwinnen. 'T is genoeg, wanneer iemand het Kwaad tegen gaat, wanneer het afgenomen is, ten einde het zig niet verſterke, en van nieuws beginne te pynigen. De vrouwelyke Sexe alleen laat zig door den toorn overwinnen. En hier heen behoort, wat de digter zegt:

Gy moogt uw ongeval beklaagen en ontvouwen;
Dit is der mannen pligt, maar huilen paſt de
vrouwen.

In myne voorige brieven heb ik de zwakheden van myn gemoed opregt beleeden. Eenige hebben wel met den tyd opgehouden, maar 'er zyn, in haare plaats, met den ouden dag weer nieuwe voor den dag gekomen. De tyden veranderen zig, en wy worden met hen veranderd, en menigmaal word 'er een nieuw gebrek geteeld, wanneer wy een oud afleggen. Doch ik ben nogtans, ten opzigt van de meeſte deugden en gebreken, onveranderd.

Hoe vreesagtig ik ook by mynen naderenden ouderdom geworden ben, 'er zyn egter eenige overblyfzels myner voorige ſtandvaſtigheid overig gebleeven, die zig nog zomtyds uiten. Want, wanneer ik van myne partyen aangerand word, zo verdedige ik my naar alle kragten. Alleen ben ik bang voor hen, die my onder den dekmantel van Godsdienſt aanranden. Zo dra ik dezulken aan zie komen, werpe ik zonder uitſtel myne wapenen neder, en gaa op de vlugt. Ik heb door de ondervinding geleerd, hoe hevig de yver van zulke heilige gemoederen pleegt te wezen, hoe onverzoenlyk ze zyn, en met welk

een

een groot geluk zy hunne krygen voeren.

Hun woeden overtreft het slegtst Gemeen, by tyden,
En tegen rede en regt moest ik, vaak, door hen lyden.

Vleyery en geveinsdheid is my altoos, ten uiterste, gehaat geweest, en ik ben byna al te openhartig. Sommigen gelooven, dat ik in myne schriften de vrouwelyke Sexe al te zeer gevleyd hebbe. Doch wanneer men alles, wat ik tot haar voordeel schreef, wel nagaat, zo zal men bevinden, dat ik haar niet gevleyd, maar met regt haare party getrokken hebbe. Ik heb duidelyk beweezen, hoe de meeste gebreken, welke men deze sexe te last legt, niet van de natuur, maar van de opvoeding ontstaan, en dat men de natuur, menigmaal, met de opvoeding vermengd. Ik heb getoond, dat men ook in de vrouwen mannelyke deugden ontdekken zoude, wanneer men ze op dezelve manier, als de manspersoonen, van jongs af opvoede; en dat de meeste voorregten, welken zig het mannelyke geslagt aanmaatigt, het zelve meer door eene uiterlyke orde dan door het natuurlyk regt verleend worden. En eindelyk heb ik aangeweezen, hoe men meer op de deugden, als op de naamen zien moet, en dat men alleen om de geboorte de vrouwen niet buiten alle verrigtinge sluiten moet, waartoe verstand en nadenken word gevorderd. Vooral, daar 'er zeer veele voorbeelden voorhanden zyn, aanwyzende, dat 'er zeer bekwaame verstanden onder haar gevonden worden, wien het aan geene bekwaamheid ontbreekt,
zig

zig in openbaare en byzondere zaaken met roem te toonen. Om deze rede vleye ik de vrouwen niet, maar ik houde veeleer het mannelyke en vrouwelyke geslagt even hoog, zonder het een boven het ander eenen byzonderen voorrang in te willigen. Wanneer ik merk, dat de Zuster beter zwygen kan als de Broeder; dan vertrouwe ik haar, en niet hem, myn geheim. Wanneer ik bespeur, dat eene vrouw bekwaamer is, dit of dat uit te voeren, dan een mansperzoon, dan trek ik ze billyk voor. En in deezer voege kan men hem geene vleyery te last leggen, die elk een' geeft, wat hem toekomt. Zy verdienen veeleer den naam van vleyers, welken zig zelven en hun geslagt immer verheffen, en de vrouwelyke sexe, die zig niet verdedigen kan, aanranden en verzwakken. De meesten vallen wel die party toe; welke gezegepraald en overwonnen heeft. Maar ik voeg my veel liever by hen, die overwonnen en onderdrukt worden. Het eerste is wel het veiligste, maar het ander het welvoegelykste. Met dit inzigt alleen verdedige ik de regten der vrouwen, die ik my, voor 't overige, nooit verpligt gemaakt heb; om dat ik nooit getrouwd geweest ben. Myne vrinden zetten my wel menigmaal aan, en zoeken my door allerley reden te beweegen, het huwelyk boven het eenzaam Leeven te stellen. Maar deze aanmoedigingen weere ik altoos met een lagch van my af, en beroepe my nu eens op myne onkunde in de *physica experimentalis*, dan weer op myne jaaren, die den ouderdom reeds zo sterk naderen. Voor dat ik veertig jaaren oud was, kon ik geene vrouw onderhouden, en naderhand ben ik 'er door allerhande oorzaaken van afge-
hou-

houden. Voor dezen veroorzaakte my de armoede zorgen en bekommeringen; maar nu vrees ik voor den hoorn van overvloed, wanneer ik my mogt in den echt begeeven. Dit lot heb ik met den meeften myner landsgenooten gemeen, welken zig, uit armoede, niet eer in den echt begeeven kunnen, voor dat ze oud en gebrekkig, en 'er door de hooge jaaren reeds onbekwaam toe geworden zyn. Indien ik derhalve, by mynen tegenwoordigen ouderdom, na eene echtgenoot om wilde zien; zo zoude myne vrouw den man, en ik de vrouw verbeelden. Met deze verontfchuldiging ben ik gewoon, immer mynen eenzaamen ftaat te regtvaardigen. Doch de eigenlyke rede beftaat daarin: dat ik alle omftandigheden al te naauwkeurig nagaa, en op de minfte kleinigheden zie. My fchrikken de zorgen af, die met eenen huyzelyken ftaat gepaard gaan; my fchrikken nog andere geringere dingen af, die anderen wel ligt vallen, maar voor my ondraagelyk zyn. En, wanneer ik daarenboven voor vryer fpeelen moeft, zo zoude ik alle myne zwakheden openhartig belyden. Zy zyn wel van niet veel aanbelang; maar ondertusfchen is haar aantal zo groot, dat ze zeer ligt eene Vryfter of weduwe konden affchrikken, my het ja-woord te geeven. Wanneer ik, onlangs, van eene *Matrone* gevraagd wierd, of ik my misfchien door eene gelofte verpligt had, niet te trouwen, zo gaf ik ten antwoord, dat ik wel geene gelofte gedaan had, doch dat 'er veele andere oorzaaken voorhanden waren, die my het eenzaam Leeven aangenaam maakten, en my tegen hielden, in een huwelyk te treden. Zy antwoordde hierop: de ongemakken,

ken, aan het huwelyk vast, wierden door ontelbaare aangenaame omstandigheden weer vergoed: eene verstandige en deugdzaame vrouwe kan zeer veele lastigheden verligten, en de huizelyke zorgen of deelen, of wel dezelve, wanneer 't de man begeerd, alleen op zig neemen. Zy begon hierop, het genoegen, dat den echt verzelt, op te tellen, en met de fraayste verwen af te schilderen; waaruit ze 't besluit opmaakte, hoe de moeyelykheden, die 'er mogelyk in mogten gevonden worden, door de vergenoegzaamheid in den echt op eenemaal weggenomen wierden. Ik antwoordde, dat een zestig jaarige man nooit het genoegen, maar alleen de lastigheden van het huwelyk zou ondervinde. Wanneer ik nu, op haar bevel, die lastigheden op moest tellen, waar ik voor dugtte, zo zeide ik, of ze, ten eenigen tyde, 's nagts *snorkte*? en, toen ze zeide, dat ze zeer sterk in den slaap *ronkte*, zo gaf ik haar ten antwoord; om deze geringe oorzaak alleen zouden wy moeten scheiden. Daarom heb ik, altoos, een eenzaam Leeven geleid, en 't is zeer waarschynlyk, dat ik nooit in den staat des huwelyks treeden zal, al beleefde ik nog zo veele jaaren. Ik plante alleen boomen, ten einde ik doch iets ter vrugtbaarheid der aarde moge toebrengen. Om dat ik geene Kinderen teele, zo schryve ik boeken; en op zulke eene wyze vervulle ik doch een gedeelte van mynen pligt, terwyl ik denzelven niet volkomen kan voldoen. Het staat niet in elks magt, alles te gelyk te doen. Ik roeme dien burger, welke beide te gelyk volkomen uit kan voeren. Men moet het een doen, en het ander niet verzuimen. ——

Dus heb ik de reden gemeld, waarom ik een

eenzaam Leeven verkoos, en hoope daarom, dat my niemand, om de verandering mynes ftaats verder laftig zal vallen.

Daar zyn nog andere dingen, die myne vrinden in my berispen, maar, wanneer hen flegts de eigenlyke reden bekend waren, zo zouden zy erkennen, hoe ik met regt dus te werk ging, en niet zonder overleg handelde. Wanneer ik neerflagtig en droefgeeftig ben; dan fchryve ik vrolyke en lugtige fchriften, om dat dit myn geftel tot eene artfeny verftrekt. Ik weigere myn lighaam allen overvloed, om dat my zulke eene levenswyze dienftigft is. Ik leeve eenzaam, en als in eene Kluizenaary, om dat het eenige vermaak van myn hart in de eenzaamheid en ruft beftaat. Ik ben nooit minder alleen, dan wanneer ik zonder gezelfchap ben. Een' lakey gebruik ik niet, want ik merk hem als een huis-kruis, en als een nutteloos huisraad aan. Ik gaa te voet, om gezond te zyn. Ik leef in een' ongehuwden ftaat, om dat ik bedugt ben, dat ik de verveelingen, die het huwelyk mede brengt, niet mogt verdraagen kunnen. Wie eene vrouw neemt, die moet, behalve andere algemeene verveelingen, ook nog deze in 't byzonder ondergaan, dat hy zig het verdriet, dat zyn geheel huis, zyne vrouw en zynen huifgenooten overkomt, aan moet neemen. Want hy kan zig niet onttrekken, voor dezulke alle mogelyke zorg te draagen, waarmede hy door den band des huwelyks zo naauw vereenigd is. ——

Gy verwondert U, *myn Heer*, waarom ik my liever in de ftad als op het land ophoude, daar ik doch de eenzaamheid en ruft zo zeer bemin. Maar juift uit liefde tot ruft houde ik my

in

in de ſtad op, alwaar ik, als in eene woeſtyn leeve. Op het land ben ik met onruſt en andere verveelingen gekweld, waarvan men in groote ſteden bevryd is. Want daar heeft elk met zyne bezigheden genoeg te doen, en word daar door belet, zig met vremde zaaken te bemoeijen. Doch op het Land is men ledig, en daarom zoekt men immer gelegenheid, onruſt en verſchil te verwekken.

Stilſtaande wateren bederven ligt. ——

Ik heb dit zelf in die ſtreek ondervonden, daar myn Landgoed ligt: want daar moet ik veel voorzigtiger, dan in de Stad, leeven. ——

Dewyl ik beſtendig van zagtmoedigheid en geduld ſpreek, leerende, dat men de dwaalenden moet verdraagen; zo beriſpen my deswege zommige al te ſtrenge *Godgeleerden*, die het tegendeel met de grootſte drift beweeren; daar doch de verſtandigſte *Roomſch-gezinden* in onze tyden bedenking draagen, zulks openlyk te verdedigen. Men houd my verdagt, dat ik eenige menſchen in myne beſcherming neem, die in onze tyden de Kerk-gebruiken veragten en verwerpen. Doch ik heb voort van dien tyd, dat ik het goed en kwaad van elkander onderſcheiden kon, van oordeel geweeſt, dat het niet ſlegts met de Deugd van een' Chriſten, maar ook met de Leer van Chriſtus en 't Euangelium overeenkome, de dwaalenden te dulden. Zulks kan men uit de errinneringen afneemen, die ik in myne reeds voor twintig jaaren uitgegeeve ſchriften medegedeeld hebbe. Wanneer men van deze ſtelling afwykt; dan ondermynd men zelfs onzen

Godsdienst, en maakt zig schuldig, aan 't geen wy zelven aan de *Roomsch-gezinden* berispen, en als godloos erkennen. Daarenboven word de Zedeleer van Christus, wier voortreffelykheid zelfs de snoodste vyanden van den Godsdienst anders erkennen moeten, en tegen welke zy zelfs niet onderstaan hebben, het minste in te brengen, onbillyk en slegter, dan de lessen der Wysgeeren, wanneer men de woorden, *dwing hen, om in te komen*, naar de letter verklaard.

Eenigen hebben, insgelyks, uit myne schriften verscheide stellingen willen afleiden, welken den geestelyken staat gevoelig zyn konden. En daarom besluit men, ik ben denzelven niet genegen. Maar men dwaald, wanneer men zo van my oordeeld. Want ik eer de *Predikanten*, om dat ze 't Goddelyk woord voordraagen. Wanneer ze regtschape Leeraars zyn; dan agte ik ze aller eerbied en liefde waardig. Maar, wanneer ze zodanigen niet zyn, dan eere ik ze nogtans uiterlyk om het ampt, dat ze bekleeden. Ik volge in dit geval het voorbeeld eener verstandige *Matrone*, welke den Predikant, toen hy van den Preekstoel kwam, met deze woorden aansprak: „ ik bedank U voor die fraaye en heerlyke ver„ maaningen, welke gy ons medegedeeld hebt: „ God geeve U de genade, dat gy ze zelf moogt „ beleeven. " Ik keur het in 't geheel niet goed, wanneer eenigen de *Predikanten*, op eene zeer onbetaamelyke en onder beschaafde menschen afgekeurde wyze, aanranden en schreeuwen, dat men hunne inkomsten moet verminderen. Naar myn oordeel moet den *Predikanten* zo veel gegeeven worden, dat zy 'er gevoegelyk en ruim van kunnen bestaan. Men moet

zorg-

zorgvuldigst vermyden, dat ze niet, om een al te gering inkomen, van anderen veragt, of genoodzaakt worden, op zulke een manier te leeven, die met hunnen staat niet overeen komt. Want het is onmogelyk, dat dezulken hun ampt wel kunnen waarneemen, die uit hoofde van hun bekrompen bestaan steeds bezorgd zyn, en op de genade van andere menschen leeven moeten. Waarom men zeer dwaald, wanneer men zig verbeeld, dat ik den geestelyken staat niet genegen ben. Alleen dezulken vliede ik, die valschlyk den naam van Heiligen tot dat einde aanneemen, op dat ze 't aanzien van braave mannen krenken mogen.

Voorts berispen ook eenigen in my, dat ik niet eerbiedig genoeg van *Hooge schoolen* en in 't algemeen van *geleerde zaaken* spreeke. En 't schynt, dat men my dit, met een zo veel te grooter regt, verwyten kan, om dat ik zelf een medelid der Academie ben. Doch ik rande niet de weetenschappen aan, maar alleen de manier en wyze, dezelve te leeren. De *Academische disputen* heb ik, in myne *onderaardsche reis*, onder de tooneelspelen gerekend. Eenigen *Academische* gebruiken, die by de aanschouwers een gelagch verwekken, keure ik af, en spot met het onnut geklap en die ledige dingen, waarmede men op zo menige hooge en laage schoolen zo veel tyds doorbrengt. Dit oordeel tast niet de weetenschappen, maar alleen dezulken aan, die 'er mede omgaan. Veeleer blykt daaruit, dat ik de studien zeer hoog agte, en wensche, dat de edele weetenschappen niet door eene verkeerde wyze van studeeren, en door eenige bespottelyke gebruiken in veragting komen mogen. Het strekt

eenige *Academische* instellingen ten grooten nadeele, dat ze op zulk eenen tyd gemaakt zyn, toen de ongemanierdheid en onkunde zo zeer de overhand nam, dat men 'er zig niet genoeg over verwonderen, en de zeden, gebruiken en studien der toenmaalige duistere tyden niet zonder lagchen aanzien, en leezen kan. Maar hoe veel zots hebben we niet behouden? Alles is, by zekere voorvallen, in groote beweeging, en men bespeurd in de gehoorzaalen en op de leerstoelen een sterk gedruis, maar wanneer alles gedaan is, zo heeft men nogtans niets uitgevoerd. Ik heb daarom menigmaal gewenscht, dat men eene *Reformatie* onderneemen mogt; met onze tyden overeenkomstig. Ik wenschte, dat al het geschreeuw in stilzwygen, en 't geklap in een nadenken veranderd wierd. Ik wilde, dat men, in plaats van zo veele *Doctoren* en *Magisters*, welken openlyk voorleezen, maar eenige weinigen verkoos, wien het niet vry stond, alles voor te draagen wat ze wilden, maar welken alleen de vraagen en bedenkingen beantwoorden en oplossen mogten, die hen van hunne leerlingen en toehoorders wierden voorgelegt. Zulke eene inrigting zoude een *dubbeld voordeel* hebben. *Voor eerst* zouden de toehoorders dat geen leeren, wat ze verlangden te weeten; en *voorts* zoude ook niemand het leer-ampt eer op zig neemen, voor dat zyne studien in die weetenschap ter rypte gekomen waren, in welke hy zig voor een' meester uitgeeft.

Hoe heerlyk zoude de weetenschappen bloejen, wanneer op dien tyd, toen dezelve weer opgeholpen wierden, naast *Luther* die den Godsdienst van het schuim reinigde, ook een ander

Lut-

Luther opgestaan ware, die de geleerde zaaken *gereformeerd*, den Zuurdeessem der oude tyden volkomen weggenomen, en de gebreken weggedaan had, die nog van de barbaarsche en midden tyden zyn overgebleven. Daar zyn nog veele dingen over, die eene verandering behoeven, en de Hoogeschoolen, die in de duistere tyden gestigt wierden, vorderen zulke inrigtingen, dat 'er de weetenschappen met minder gedruis, maar met grooter nut kunnen geleerd worden. De Academien, in laatere tyden in *Vrankryk*, *Engeland* enz. gestigt, toonen ten vollen, hoe noodzaaklyk zulke eene *Reformatie* zy. De stigtingen en wetten derzelver staan regelregt tegen die stigtingen en wetten van andere Hoogeschoolen over, alwaar de studeerenden gehouden zyn, alles te gelooven, wat hen van hunne Leeraars voorgezegd word; alwaar men het verstand des Leerlings niet opgehelderd, maar verward; alwaar desselfs smaak bedorven word, en men veel leerd, dat men naderhand met moeite weer vergeeten moet. Daar komt het van daan, dat de meesten van de Hoogeschoolen, als die plaatzen, daar men zig de weetenschappen eigen maaken moet, zomtyds wel geleerder, maar niet deugdzaamer, en met geoeffende en in orde gebragte begrippen terug komen. Want, in plaats dat de oude vooroordeelen zouden afgelegt zyn, waardoor zig de Geleerden alleen van den gemeenen man moeten onderscheiden, zo zyn ze veeleer met nieuwe vermeerderd. Maar wanneer men eenen jongeling de weetenschappen met voordeel wil inprenten; dan moet zyn gemoed, vooraf, van alle vooroordeelen ten eenemaal bevryd wezen. Anders neemt hy niets aan, en houdt niets voor

zeker, dan wat met de hem eens bygebragte ftelling overeenkomt.

Hieruit blykt zonneklaar, hoe dezulken my onregt aandoen, die uit eenige fchertfende plaatzen, hier en daar in myne fchriften voorkomende, opmaaken, dat ik een vyand van ftudien ben. Myn aanhoudend werk, de menigte van fchriften, die ik uitgegeeven heb, en de beloonin-gen, waardoor ik anderen tot fchryven hebbe aangemoedigd, toonen veeleer eenen yver, dan eene onverfchilligheid, en veeleer eene eerbied omtrent de weetenfchappen, dan eene veragting van dezelve aan. Ook dwaalen dezulken zeer, welken gelooven, dat ik om myn voordeel de pen hebbe opgevat. Ik heb andere middelen in handen gehad, waardoor ik my, met minder moeite, eenen grooteren winft had kunnen te wege brengen. De naarftigheid, waarmede ik myne fchriften uitwerkte, geeft duidelyk genoeg te kennen, hoe ik door geene geldgierigheid tot fchryven aangemoedigd wierd. Ik heb de allerbefte en voordeeligfte gelegenheden laaten vaaren, om dat ik ze als hinderpaalen in myn ftudeeren aangemerkt, en altoos dien tyd voor verlooren gehouden heb, welken men niet tot het ftudeeren befteed.

Nogtans fchynt het niet, dat ik, by deze groote genegenheid tot de weetenfchappen iets byzonder uitgeregt hebbe. En, of my al eenigen den roem geeven, dat ik zeer naarftig geweeft ben, my dunkt egter, dat van my geheel niets tot ftand gebragt zy. Wanneer ik my met anderen vergelyk, dan berifpt ik zelf myne traagheid, dat ik myn tyd byna als in den flaap doorgebragt hebbe. De ziektens, waarmede ik

aan-

aanhoudende gekweld ben, beletten my zeer in myn ſtudeeren; maar inzonderheid word ik door de hoofd-pynen tegen gehouden, die wel elk een zeer verveelen, maar niemand laſtiger vallen, als iemand, die ſtudeert. Indien ik daarom de magt bezat, de ziektens uit te deelen, die doch voor 't menſchdom onvermydelyk zyn, zo zoude ik de hoofd-pynen of de vrouwen alleen geeven, of ik zoude ze by zulke menſchen eene plaats aanwyzen, wier bezigheden niet vorderen, dat men met het hoofd werke: of ik zoude mede beveelen, dat ze zig alleen by zotte en naare ſchryvers op moeſten houden, waar van wy 'er eene zo groote menigte hebben.

Zo ik my al ooit, op eenige wyze, om de weetenſchappen verdiend gemaakt hebbe; dan beſtaat het alleen daarin, dat ik getragt heb, den *ſchoolſchen* en algemeenen ſmaak weg te neemen, welken men nog by de meeſten beſpeurd. Dewyl de *Engelſchen* en *Franſchen Academien* van my zeer vroeg bezogt wierden, zo heb ik daar niet zo zeer geleerd, hoe men geleerd ſchryven, maar hoe men zyne gedagten, op eene aangenaame en inneemende wyze, uit moet drukken. En ik kan ook, zonder den minſten roem, beweeren, hoe ik byna de eerſte onder myne landsgenooten geweeſt ben, die in plaats van ſchraale verwarde, en ſlegte, ordentelyke algemeene en egte geſchiedeniſſen geleverd, en de zedeleer weer herſteld heb, die voorheen in 't *Noorden* als begraaven was. Eenigen erkennen myne verdienſten ook, en pryzen myne naarſtigheid. Alleen dit komt hen zo zeldſaam voor, dat een man, die immer ziek is, en eenen reeds taamelyk hoogen ouderdom bereikt heeft, in

zulke kleinigheden een behaagen vinden, en allerhande scherts-gedigten en vrolyke fabelen heeft kunnen schryven. Maar juist de zwakheid van myn lighaam, en de droefgeestigheid, welken zomwylen myn gestel inneemt, zetten 'er my toe aan, en ik heb deze bezigheden ook werklyk als eene artseny bevonden. Waarom ik ook anderen den raad geef, zig van dit middel in zulke gevallen te bedienen. Ik wierd eens van een zeker man, over mynen vrolyken styl met deze woorden berispt: „ hoe kunt ge toch zul„ ke vrolyke zaaken schryven, daar ge doch zelf „ zo ernstig zyt, en zulk een ingetogen leeven „ leidt ? " maar ik gaf hem dit ten antwoord : „ hoe kunt gy toch zulke ernstige schriften schry„ ven, daar ge toch zelf zo na een' Comediant „ zweemt ? "

Of schoon myne bemoeijngen en werken, door de zwakheden van myn lighaam, menigmaal, verhinderd worden, zy worden 'er egter ook te gelyk door bevorderd. Want deze zelfde ziektens, waarmede ik bestendig gekweld ben, hebben my genoodzaakt, alle gezelschappen byna op te zeggen, en ik leef daarom in deze groote stad, als in eene woestyn, of het hier schoon niet aan zodanige dingen ontbreekt, die het studeeren beletten kunnen. De paleizen van groote Heeren bezoeke ik nooit, om dat ik met mynen staat te vreden ben, en de schaduw van ledige eertitelen reeds lang verlaaten heb, waarna anderen met grooten yver staan. By aldien groote Heeren te gelyk met den rang, titels en voorregten, ook de gezondheid verleenen konden, ik zoude niet nalaaten, hen door verzoek-schriften zo lang lastig te vallen, tot dat ik myn oogmerk bereikt had. Maar om dat ze my in dit

ſtuk niet kunnen helpen, daarom blyf ik te huis, en neem myne zaaken waar. Men meend, dat ik in deze handelwyze iets van de *Engelſche* natie aangenomen heb. De *Engelſchen* plagten, voor dezen, over myn gezigt te oordeelen, *he looks as an Engliſh man.* Maar in myne neigingen kom ik nog meer met dit volk overeen. My heeft deze natie altoos zeer wel aangeſtaan, en ik ben haar ook niet onaangenaam geweeſt. Men heeft insgelyks in my beſpeurd, hoe ik in myne ſtudien en zeden de gemoeds-geſteldtenis en den ſmaak dezes volks volkomen uitdrukte. Alles, wat op myn hart ligt, ontdekke ik met de grootſte opregtheid, en uit alles verkieze ik dat geen, wat met de waarheid naaſt ſchynt overeen te komen.

Ik neem zelf in mynen ouderdom die maatigheid nog zorgvuldig waar, waaraan ik my reeds in myne jeugd gewend hebbe, en hoore alle vermaaningen zeer onverſchillig aan, waardoor my myne vrinden tot eene andere levenswyze zoeken te beweegen. Men gelooft, de welluſten tegen te gaan zy niets anders, dan de begeerte te dwingen, die men tot deze of geene zaak heeft, en daarom bedwelmen ze myne ooren door de Philoſoophſche regelen, hier in 't *Noorden* ingevoerd, en waarin inzonderheid bevolen word, dat men zyn lighaam niets onttrekken moet. Dit noemen zy, voor het lighaam zorgen; maar ik noem het, 't lighaam beſtormen: terwyl ik by ondervinding weet, hoe het lighaam veel meer door zulke eene bezorging, dan door de maatigheid verzwakt werde. Ik kan dit zelfs met myn eigen voorbeeld bekragtigen. Voor veertig jaaren was ik zo zwak en uitgeteerd, dat

dat myne vrinden oordeelde, ik zoude niet lang leeven, zo ik myn lighaam niet beter verzorgde. Maar de meeften van dezen, die hun lighaam niets weigerden, zyn al lang dood en begraaven; maar ik leef nog, terwyl ik myne oude gewoonte zorgvuldig opgevolgd, en immer maatig geleeft heb. Die geenen doen beft, welken den midden-weg houden. Men moet eeten, om het Leeven te houden: maar men moet ook niet gelooven, dat men alleen tot dat einde in de waereld zy; op dat men eeten moge. Die geen verdient even zo wel berifpt te worden, die zyn lighaam alles weigert, als die het alles vergunt. Men kan beiden als vyanden van hun eigen lighaam aanmerken. Men moet zo veel eeten en drinken, dat 'er de kragten door gefterkt, maar niet benomen worden. En zy handelen verftandigft, die tuffchen de oeffeningen van het lighaam en gemoed den midden-weg houden. Het menfchlyk Leeven is, naar 't zeggen van *Cato*, het yzer gelyk, wanneer men het immer gebruikt, dan flyt het, maar wanneer men het niet gebruikt dan word het door den roeft verteerd. Op dezelfde wyze merkt men ook, dat de menfchen door een aanhoudend werken als flyten; maar, wanneer ze zig in 't geheel niet oeffenen, dan worden ze door luiheid en traagheid tot alle dingen geheel en al onbekwaam gemaakt. ——

Eenigen fchynt het belagchelyk voor te komen, dat ik geld verzamele, vooral; daar ik ongehuwd ben, en het daarom ook gelooflyk is, dat ik zonder erfgenaamen zal fterven. Ik word door dit oordeel niet tot onluft bewoogen. Want zomtyds lagche ik over my zelven. Ik heb beiden

den ondervonden, en kan 'er daarom best over oordeelen. Toen ik van alle middelen ontbloot was, wist ik ook van geene zorgen.

Ik zong, 'k ging blyd te moe met eene kaale beurs.

Maar met myne goederen zyn ook vrees en bekommering te gelyk opgedaagd. En, daar ik myn lighaam noch bezorgen kan noch mag, zo word ik eeniglyk die lastigheden gewaar, welke met den rykdom gepaard gaan, maar nooit smaake ik het daar mede verzeld gaande genoegen: zo dat het schynt, dat men met regt met my spotten kunne. Doch wanneer ik des niettemin eenen myner spotteren ten erfgenaam aan wilde stellen, zo mogt dezelve nogtans niet weigeren, de zorg, vrees en bekommeringen over te neemen, welke aan den rykdom vast zyn. In plaats van zo veele spotters zoude ik zo veele volvaardige en verpligtste dienaars hebben, welken zig niet onttrekken zouden, my zelfs den geringsten dienst te bewyzen. En daaruit zoude men ten duidelykften kunnen afleiden, hoe alle zulke vermaaningen en spotternyen uit enkele wangunst ontstaan. Wy houden ons somtyds, als of we die dingen veragtten, welken ons niet ten deele kunnen vallen; en hierop doelt de *fabel van den vos*, die de peeren voor zuur hield, om dat hem de weg tot dezelve geslooten was. Waarom hy, die in dit opzigt met my spot, den spot dryft met de meeste menschen, aan dezelfde zwakheden vast; ja hy spot ook met zig zelven. Enkel en alleen die geenen schynen een beter regt te hebben, daarmede

den

den spot te dryven, welken ledig gaan, en in een' dag meer verteeren, als ze in staat zyn, in veele andere dagen weer te winnen. Doch daar de spaarzaamen door hen bespot worden, zo geeven zy te gelyk daardoor aanleiding, dat men met veel grooter regt den spot met hen dryven kan. Noemd men de spaarzaamheid eene dwaasheid; dan moet de verkwisting zeker den naam van dolheid voeren. Wy kunnen niet begrypen, om welke reden oude menschen, die hun graf zo naby zyn, nogtans middelen verzamelen, waarvan ze nooit eenig nut verwagten kunnen: want wat kan 'er ongerymder wezen, dan dat men zig met zo veel reisgeld voor zulke eene korte reis voorziet. Doch dit is nog veel moeijelyker te begrypen, hoe de armen zo veel geld verspillen, daar ze tog, wanneer zy 'er verstandig mede huishielden, honger en armoede daardoor weeren konden. De eersten planten boomen, die, wanneer zy hen al zelve geene vrugten brengen, nogtans den nakomelingen voordeel kunnen aanbrengen; maar de laatsten hakken de boomen omver, ten einde noch zy noch hunne nakomelingen 'er eenig voordeel van trekken kunnen. *Zy* leeven eenen dag zeer heerlyk en in overvloed, maar in de volgende dagen heerscht het grootste gebrek by hen. De spaarzaamheid der Ryken verwekt een gelagch, maar de verkwisting der armen verdient billyk medelyden. Beiden zwakheden kan men eene ziekte noemen; doch de eerste bestaat slegts in eene koorts, daarentegen de andere in eene volslage raazerny. Myn lighaams-gestel verpligt my tot eene spaarzaame en maatige levenswyze, en de overvloed zoude my zeker allerhande ziek-

tens

tens veroorzaaken. Daarom is myn middagmaal zo ingerigt, dat ik ook nog een avond-maal houden kan. En, om myne gezondheid te bewaaren, gaa ik te voet. 'T is een kenmerk van een' verſtandig' menſch, en overeenkomſtig met den pligt van een' burger, dat men middelen, op eene betaamelyke wyze, zoekt te vergaderen, en, 't geen men gewonnen heeft, tragt te bewaaren. Ik belyde, dat deze voorzigtigheid by zulken man eenen grooteren roem verdiene, die met kinderen gezegend is, dan by hem, die in eenen ongehuwden ſtaat leeft. Maar wat zoude men dan zeggen, wanneer ik nog eens op de gedagten viel, in den ſtaat des huwelyks te treeden? Want ik heb gemerkt, dat deze hette mynen landsgenooten, zomtyds, geheel onverwagt overvalt. Maar daarenboven kunnen zig ook nog verſcheide gevallen opdoen, waaraan het menſchlyk Leeven onderhevig is, en welken ons aan kunnen zetten, op het toekomende bedagt te wezen. Voorts heb ik myn werk gemaakt, zo wel door myn Leeven, als ook door myne ſchriften, myne landsgenooten te ſtigten; en dus moet ik hen ook zo wel door voorbeelden, als door vermaaningen aanmoedigen. By aldien ik in *Spanje* gebooren was, alwaar de inwooners hun lighaam alles weigeren, en alleen van de lugt ſchynen te leeven; dan zoude ik myne medeburgers zo wel door myn Leeven, als mede door myne ſchriften tot eene grootere uitgaaf aangezet, en van eene zo zuinige en bepaalde levenswyze, op alle mogelyke wyze, afgeraaden hebben. Maar in ons *Noorden*, daar men *Ceres* en *Bacchus* yverigſt eerd, worden andere regelen en andere voorbeelden gevorderd.

En

En is het dan eindelyk dwaas, voorzigtig te handelen, en de mieren in dit geval ten voorbeelde te neemen; dan treft deze beschuldiging zo wel hem, die kinderen heeft, als dien, die niet gehuwd is. In de oogen van een Philosooph is de rede, die een Vader ter ontschuldiginge van zyne gierigheid bezigt, dat de Kinderen naa zynen dood gevoegelyk mogen leeven, in 't geheel niet genoegzaam; want de dood vernietigd alle verpligtingen, en in het ander Leeven word 'er aan aardsche dingen niet meer gedagt, ten zy wy ons met den gemeenen man zulk eenen Hemel verbeelden wilden, waarin men eeten en drinken zal. En eindelyk kan men ook niet zeggen, dat hy zonder kinderen sterft, die, het Gemeene-best tot zynen erfgenaam aanstelt. ——

Na dat ik zo veel van myne goederen spreeke, zo mogt Gy wel haast, *myn Heer*, tot de gedagten komen, dat ik zeer ryk moet zyn. Maar ik moet U zeggen, dat ik noch arm noch ryk ben. Zo veel heb ik my te wege gebragt, dat ik ryklyker, als voorheen, kan leeven; en dit heb ik my ook maar enkel en alleen gewenscht. Die geen, gaat verstandig en voorzigtig te werk, die een redelyk en geoorloofd voordeel niet uit de handen laat gaan, maar zig de gelegenheid ten nutte maakt, en zo veel tragt te winnen, dat hy in alle gevallen, die men niet vooraf weet, zo veel bezitte, waarvan hy leeven en bestaan kan. Wie hiermede niet te vreden is, maar geduurig schraapt, middelen op middelen hoopende, ten einde hy eenen buitengemeenen schat vergaderen moge, die verdient den naam niet van een' verstandigen en voorzigtigen huisvader,

der, maar is veeleer, op eene wezenlyk schandelyke wyze, gierig. Voor deze ondeugd behoede my God! De middelen, welken ik bezitte, zyn door vlyt en arbeid te wege gebragt, en door maatigheid verkreegen. Deze op eene regtmaatige wyze verkreege goederen gebruike ik tot myne nooddruft. Een gedeelte daarvan, besteede ik tot de verbetering van myn land-goed, en het overige wil ik, naar het daaromtrent gemaakt ontwerp, ten beste van het algemeen aanleggen; zo, dat de nakomelingen my niet zo, zeer voor een' bezitter, als veeleer voor een' rentmeester myner goederen houden mogen. ——

Myn lighaam ondervindt ook nog in den ouderdom dezelfde zwakheden, waaraan het reeds in de jeugd onderhevig was. Ik ben nog aan dezelfde ziektens vast, die ik in myne jeugd door maatigheid, arbeid en eene bestendige beweeging, verzagt heb; maar, dewyl ze nu met den ouderdom toeneemen, zo is een vrolyk gestel het eenige middel, dat ik 'er tegen stellen kan. Daar is by bestendig aanhoudende zwakheden des lighaams niets nutter en noodiger, dan dat men zorg draage dat het gemoed gerust en vrolyk blyve, na dat het lighaam de regeeringe der ziele, en de ziel den dienst van 't lighaam behoeft.

Ik merk, dat ik geduurig ziek ben; nogtans heb ik tot nu toe niet kunnen ontdekken, waarin eigenlyk myne ziekte bestaat. Naar myn oordeel is 'er niets voor my beter, dan de *China*: doch, vermits de artsen zulks niet voor goed houden, zo mag ik het niet waagen, dit middel, dagelyks, te gebruiken, om dat ik de eigenschap en natuur daarvan niet kenne. Indien

deze artseny de kragt had, de scherpe vogten weg te neemen, zo zoude ik geene bedenking hebben, dezelve dagelyks te gebruiken; maar, wanneer men 'er anders geene werking van bespeurd, dan dat het gesten slegts voor een tyd lang, gestild en tegen gegaan word, zo houde ik deze artseny niet alleen voor nutteloos, maar ook voor schaadelyk. Het geneesmiddel, waardoor de ziekte slegts gebrooken, maar niet volkomen weggenomen word, veroorzaakt alleen, dat het kwaad, naderhand, met des te grooter geweld weer de overhand neemt. Myne ziekte duurd daarom bestendig, en myne jaaren neemen daarby toe, zonder dat ik het zelf eens merke. En misschien leeve ik lang, om dat ik geduurig ziek ben. Myne steeds aanhoudende zwakheid zet my aan, ingetogen te leeven, en daardoor word myn leeven, alhoewel op eene moeyelyke wyze, verlengd. De gesteltenis van myn lighaam komt met mynen smaak overeen: In beide deelen verschille ik van anderen. Wat anderen wel smaakt, dat verwekt by my een tegenzin, en my is dat geen nut, wat anderen nadeelig is. Nooit ben ik gezonder, dan wanneer ik verstopt ben, en 's nagts niet heb geslaapen. ——

De Boeken zyn nog, even als vóórheen, myne aangenaamste tydkortingen; doch het leezen derzelven verschaft my geen zonderling voordeel. Wat ik mede 't geheugen gaarne in wil prenten, dat vergeete ik nogtans voort weer, en zomtyds willen zelfs de naamen van de allerbekendste zaaken my niet te binnen komen. Wanneer gy daarom verlangen moogt te weeten, waarom ik dan, by zulke omstandigheden, myn

ſtudeeren nog voortzette, zo zoude ik met zekeren Professor antwoorden, die zyne voorleezingen hield, terwyl 'er geen een toehoorder tegenwoordig was, *ik leeze om Gods en mynes ampts wille.* De reden, die my anders nog tot ſtudeeren aanzetten, hebbe ik op de volgende wyze te kennen gegeven:

'K Studeer nog, midden in myn werk, om te Studeeren;

Myn geheugen neemt niets meer aan, en aller minſt kan ik hiſtoriſche zaaken behouden. Zelfs de woorden en uitdrukkingen ontbreeken my menigmaal: ja zomtyds moet ik zelf op mynen eigen naam verzinnen. Daarom neeme ik ik in myn Studeeren door het Leezen niets verder toe; doch ik vergeete ook nooit weer, wat ik in myne jeugd geleerd hebbe. In de weetenſchappen, waarby het geheugen geenen zo grooten invloed heeft, kome ik nog wat voort, maar meer door eigen denken, als door leezen. Ik Studeer, om my zelven en anderen, zo wel ten opzigt van byzondere perzoonen, als geheele volken, te leeren kennen. En, daar ik op myne reizen buiten 'slands, met groote naarſtigheid, de menſchen zo wel als de Boekzaalen doorzogt heb, zo heb ik den *inborſt der meeſte Europeïſche volken*, tiamelyk naauwkeurig leeren kennen.

Gy hebt my menigmaal aangezet, *myn Heer*, dat ik de beſchryving van myn leeven met zulke afbeeldingen mogt op ſieren: doch dewyl daar aan al te veele moeijelykheden vaſt zyn, zo heb ik het altoos van my afgeweerd, en weete het

ook nog van my af. Ik heb immer gehoopt, gy zoudt my vergunnen, dat ik U zulks met dezelfde eerbied weigeren mogt, waarmede ik anders uwe bevelen gewoon ben uit te voeren. Doch uw laatste Brief betuigt het tegendeel: en, daar gy niet alleen uw bevel herhaalt, maar my ook deszelfs uitvoering, op verlies uwer vrindschap, oplegt, zal ik daarom eene *korte afbeelding van zekere volken* mededeelen, ten einde het niet schyne, dat ik een' man wilde ongehoorzaam zyn, aan wien ik zo veel was verpligt.

BEDENKINGEN

OVER

Zekere EUROPEISCHE Volken.

Onder de Volken buiten myn Vaderland heb ik met *Franschen*, *Engelschen*, *Italiaanen*, *Duitschers* en *Hollanders* omgegaan.

DE *Franschen* roeme ik, om dat ze tot gezelschap en verkeeringe zo zeer geschikt zyn: maar ik zoude hen nog veel meer beminnen, wanneer zy 'er niet al te bekwaam toe waaren. Want zo ligt als een norsch wezen iemand tot toorn aan kan zetten, even zo ligt verwekt een al te beleefd en vriendelyk gelaat een verdriet en tegenzin. Dewyl de *Franschen* een *bloedryk temperament* hebben, zo kunnen ze in een oogenblik toornig worden, maar deze storm gaat voort daarop weer

over.

over. Zy gaan zeer schielyk vrindschap met iemand aan, maar zy verbreeken ze ook weer haast. En, daar noch de liefde noch de haat by hen van eenen langen duur is, zo verdient deze natie noch bemind noch gehaat te worden. De aangeboore opregtheid maakt inzonderheid de *Franschen* bemind: want doorgaande zyn ze zo openhartig, dat men hen ook daarom berispen kan. Zy zyn milddaadig en barmhertig, oeffenende zomwylen zulke verheve deugden uit, die den naam van helden-deugden verdienen; maar zy worden 'er meer door eenen schielyken inval, dan door een ryp overleg toe aangezet, en alles geschiedt by hen zo schielyk, als of zy 'er door een onverwagt en hevig toeval toe aangezet wierden. Het zelfde kan men mede van hunne ondeugden zeggen. Hierin dwaalen egter de meeste schryvers, dat ze de gansche natie die gebreken toeschryven, welken den inwooneren van *Parys* alleen eigen zyn. De misslag komt, daarvan daan, om dat de meesten alleen met de *Parysenaars* omgegaan hebben. De gemeene man in myn Vaderland gelooft, dat alle *Franschen* zwart zyn, om dat zy, die te scheep uit de zuidelykste provintien van dit Koningryk tot ons komen, meestal bootslieden zyn, wier huid door de zon en lugt bruin geworden is: deze nu verschillen in kleur, in zeden en gebruiken van de *Parysenaars* zeer veel, en pleegen gelyk als de andere *Franschen*, die in de provintien woonen, even zo zeer over de dwaasheden der *Parysenaars*, als andere natien te lagchen. Nogtans verwerpe ik de welvoegelykheid der *Pa-*

rysenaars niet ten eenemaal. Dezulken berisspe ik alleen, die met de *Parysenaars* den spot dryven, en nogtans nabootsers daarvan zyn; die over zee en te land komen, om zulke zeden aan te neemen, welke met hunne natuur stryden. Want de gebaarden en zeden, die de *Parysenaars* wel voegen, om dat ze hen aangeboren zyn, mismaaken anderen, en maaken hen bespottelyk. Men stelle zig eenen zedigen en egten *Hollander* voor, die met eene groote scheeps-laading van *Parysche* galanteryen de terug reis na zyn Vaderland aanneemt; zal deze niet allen menschen ten spot en gelach verstrekken, om dat hy zyne eige natuur verzaakt, en eene vremde aangenomen heeft? Ik heb in myne voorige Brieven gezegd, dat de *Franschen zeer inhaalig* zyn, en de reizigers en vremdelingen in 't algemeen hun geld weeten uit de beurs te kloppen: maar hierdoor verstaa ik noch de gansche *Fransche* natie, noch alle inwooners van de Stad *Parys*, maar alleen de *waarden van de voorstad* St: GERMAIN, daar zig de vremdelingen doorgaande pleegen op te houden. Men vind daar, dat de waarden, kraamers, taalmeesters en anderen eene groote kundigheid bezitten, jonge menschen tot verkwisting en noodelooze uitgaaven aan te zetten. Dit is nu geene fout van de gansche natie. Want de *Franschen* zyn zo edelmoedig, milddaadig, opregt en zorgeloos, dat ze meermaalen van anderen bedrogen worden, dan dat zy anderen bedriegen zouden: ja de waarden in de voorstad St: GERMAIN zelven lyden door hunne ligtgeloovigheid schaade. Zy bedriegen de vremdelingen, en worden door hen weer bedrogen.

Want

Want veele uitlanders, wanneer ze alles verteerd, en groote schulden gemaakt hebben, worden onzigtbaar, wanneer ze niet betaalen kunnen, of worden wel ontslagen met de verzekering, dat ze 't geld wel haast zenden zullen, maar waaraan ze naderhand nooit denken.

De deugden, waarop de *Franschen* meest trots zyn, en waardoor ze eenen voorrang boven alle andere volken geloove te hebben bestaan in hunne *aangenaame zeden*, in hunne *sierlyke taal*, en in hunnen *vryen omgang*. Maar allen komen in de beschryving der deugden en ondeugden niet overeen. Wat by dit volk eene deugd is, dat word by een ander als eene ondeugd aangemerkt, en, wat men hier den naam van aartigheid geeft, dat word elders gekheid genoemd. Wat de *Franschen* onder aangenaamheid en vryheid van zeden begrypen, dat noemen de *Spanjaards* eene vermetelheid. Wat men in *Spanje* eenen betaamelyken ernst noemd, dat schynt den *Franschen* een norsch gelaat te wezen. Wanneer de *Noordsche* volken iemand gierig noemen, zo krygt hy in *Italie* den roem, dat hy een goede huishouwder is. Wie den *Duitschen* niet kaarig schynt te wezen, die is naar 't oordeel der *Hollanders* zeer verkwistend. Wat de *Engelschen* als eene bestendigheid roemen, dat verwerpen andere volken als eene hardnekkigheid. Op zulke eene manier veranderen zig de deugden en ondeugden, en krygen naar het naturel der volken ook andere naamen. En daarom kunnen ook de deugden, waarop de *Franschen* grootsch zyn, met grooter regt FRANSCHE *Sierlykheden*, dan wezenlyke deugden genoemd worden. Want, wanneer het werkelyke deugden waren, dan

moesten ze 'er ook van andere volken voor ge-houden worden. 'T is waar, de *Franschen* kunnen zig, in dit geval, op de overeenstemming van andere volken beroepen, terwyl de jeugd byna uit gansch *Europa*, in een groot aantal, na *Parys* gaat, om de *Fransche* manieren aan te neemen. Doch, vermits de jonge lieden een veel grooter vermaak in kleinigheden, dan in ernstige en gewigtige dingen vinden, zo kunnen zig de *Franschen* op dit bewys niet al te veel verlaaten, het welk hen veel meer hunne fouten voorlegt, dan dat het van hunne deugd getuigen zoude. Of ik schoon in eene betaamelyke vryheid en een levendig wezen een groot genoegen vind, my zyn nogtans de deugden, hunne natie zo eigen, waarop ze zo grootsch zyn, en wier gebrek zy by andere volken beklaagen, altoos lastig geweest. Doch men vind zelfs onder de *Franschen* eenigen, die van deze zo zeer beroemde galanteryen een' afkeer hebben, en zig naar de zeden van andere volken rigten. De officiers, en andere krygsbedienden, die in vremde diensten geweest zyn, onderscheiden zig van hunne landsgenooten, die nooit eenen voet buiten hun Vaderland gezet hebben, door stilzwygenheid, eerbaarheid, ernstigheid en door welvoegelyke zeden, op eene ongemeen merkelyke wyze. Maar dezulken, die met de zo genoemde boersche en onbeschaafde nabuuren geenen omgang gehad hebben, inzonderheid de jonge knaapen, die men *petits maitres* noemd, zyn geheel onverdraagelyk, en ik beefde al, wanneer ik ze maar van verre zag. Naar myn oordeel handelden de *Franschen* verstandiger, wanneer ze hun-

hunne jonge lieden in vremde Landen lieten reizen. En andere volken deeden beter, wanneer zy hunne jeugd te huis hielden. Wanneer onze jonge lieden uit *Vrankryk* te rug komen, zo schynt het, als of ze in enkel misgeboorten herschapen waren, om dat ze de *Fransche* gebaarden tegen hunne natuur na willen aapen. Daar is niets fraayer en gevoegelyker, dan wanneer iemand in zyn leeven zig altoos zelven gelyk is. Dit nu kan nooit geschieden, wanneer men de natuur van een' ander na zoekt te bootzen, en daardoor zyne eige vergeet. Dit verfiert ons meest, dat met onze natuur meest overeenkomt. Ik spreek hier enkel van de *Fransche* manieren en zwieren: *manieres françoises.* Want ten opzigt van studien is *Parys* de regte zitplaats der fraaye weetenschappen, en 'er is geene plaats, waar men, in een' korten tyd, meer toeneemen, en waar de smaak meer gezuiverd kan worden. Ik beken, dat ik alles, wat ik weet, den *Franschen* boeken te danken hebbe. Want door het leezen derzelven hebbe ik mynen smaak op eene verstandige wyze ingerigt en daardoor naderhand ook myne schriften weer geleefd gemaakt. Zo vry als de *Fransche* zeden zyn, zo geregeld en verstandig zyn hunne schriften opgesteld, en 't schynt byna, dat de *Franschen*, wanneer ze schryven, zo lang hunne natuur veranderen en afleggen.

De *weetenschappen*, die sterkst *in Parys* voortgezet worden, zyn de *welspreekendheid*, de *digtkunde* en de *historien*. In hunne brieven en redeneeringen zien ze zo zeer niet op den opschik en de sierlykheid der woorden, als wel op het gewigt der zaaken. Want de *Fransche* taal is

tot dubbelzinnige en opgeschikte spreekwyzen in 't geheel niet geschikt.

En, vermits de taal zo zuiver en rein is, zo kunnen de *Franschen* in Helden-digten, die eenen *pathetischen* styl vorderen, niet by de *Engelschen* en *Italiaanen* komen. Maar in de *historie* overtreffen zy alle andere volken. De *schriften der Franschen* zyn ongemeen fraay, en, wanneer ze zo vry mogten schryven, als de *Engelschen*; dan zouden hunne werken de aller volmaakste wezen. *Vrankryk* heeft ook de aller grootste *Philosoophen* voortgebragt. Doch, om dat het hen niet mogelyk is, zig lang by eene zaak op te houden, zo dringen ze zelden in het binnenste eener zaake door. En daaruit is ook het spreekwoord ontstaan: „ indien een *Fransch*-„ *man* eene zaak wat meer, en een *Engelsch*-„ *man* wat minder nadagt; dan waren ze bei-„ den in alle deelen volmaakt. "

Een vaardig begrip, en de *tegenwoordigheid van geest* by alle toevallen, *presence d'esprit*, is die deugd, welke meest in deze natie uitblinkt. Een *Franschman* begrypt eene zaak schielyk, en voert zyne zaaken met eene groote vaardigheid uit. Daarom zyn ze ook in zodanige dingen, die geen uitstel lyden, ongemeen wel te gebruiken. De tegenwoordigheid van geest is by onverwagte toevallen, en gebeurtenissen, daar men niet veel tyds over heeft, zig te bedenken, wat men doen moet, van een ongemeen nut; maar nergens is ze noodzaaklyker, dan in eenen veldslag, daar men menigmaal in een oogenblik, naar de voorkomende verscheide omstandigheden, een besluit neemen moet. En, dewyl de *Franschen* hierin zeer veel boven ande-

re volken vooruit hebben, zo ziet men ligt de rede, waarom *Vrankryk* meer groote Generaals op kan noemen, als byna het geheel overige *Europa*. Alhoewel mede de voorzigtigheid en een scherp doorzigt by een Generaal gevorderd worden, zal hy zig egter zeker eene nog grootere hoogagting en verwondering verwerven, wanneer men de tegenwoordigheid van geest by hem bespeurd, die vooral in het heetste gevegt noodig is. Een schrander man ziet een ongeluk vooruit; maar een onverwagt ongeluk, schielyk en moedig, tegen te gaan, en in een oogenblik de zaaken, die zeer slegt stonden, weer op eenen goeden voet te brengen, dat gaat byna de kragten van een mensch te boven.

Doch in zulke zaaken, daar het enkel op het oordeel aankomt, ryken de *Franschen*, zo als eenigen gelooven, niet aan de volmaaktheid van verscheide nabuurige volken. Want door dezelfde vaardigheid, waardoor ze in staat zyn, allerhande opschuddingen te stillen, verwarren ze ook menigmaal zodanige zaaken, die reeds in orde gebragt waren, en zy hebben de moeijelykheden, waaruit ze zig met veele bekwaamheid redden, dikwils aan hunne eige onvoorzigtigheid toe te schryven. Ik verwondere my over dezulken, die van eenen zeer stylen berg zonder schaade na beneden klimmen, maar hen prys ik nog veel meer, die 'er zonder noodzaaklykheid niet tegen op Klauteren. Indien de *Franschen* vaardigheid met de *Spaansche* langzaamheid verbonden ware; dan zoude alles beter gelukken: maar men vind beide zeer zelden in een Perzoon vereenigd. Want de *Franschen* kunnen geen talmen of uitstellen lyden, en, wat ze

wil.

willen, dat moet in een oogenblik geschieden. Waaruit ook het aartige spreekwoord ontstaan is: „ wanneer men wil, dat een *Franschman* de „ waarheid zegge, dan moet 'er geen jong paard „ gebruikt worden, maar een paard, dat lang- „ zaam voortgaat."

De *Franschen* zyn zo zeer tot den *omgang met anderen* genegen, dat ze hen, die de eenzaamheid beminnen, maar voor halve menschen aanzien, en ze ten spot *Philosoophen* of *nagtuilen* noemen. Daarom beminnen ze ook het hof leeven, of het schoon met het grootste gevaar en met zeer veele moeijelykheden gepaard gaat. Wanneer ze daarom van het Hof vervremd, en in de eenzaamheid te leeven genoodzaakt worden, zo houden ze dit voor een' grooten hoon, geloovende, dat deze levenswyze niet verschild van eene aanhoudende gevangenis.

Meer wil ik van de *Franschen* niet bybrengen; maar ik zal me nu over zee na de *Engelschen* begeeven, wier gemoeds-gestel my volkomen bekend is.

De *Engelschen* zyn *noch Engelen noch Duivelen*: want dit volk houdt in geen ding den midden weg. De deugdzaamen zyn by hen in den hoogsten graad deugdzaam, en omtrent de ondeugenden is het even zo gelegen. De deugden en ondeugden lyden by dit volk geene byvoegzels. Daar is geen Ryk, dat zo veele voorbeelden zo wel van Helden en volmaakte deugden, als van schandelyke verraaderyen te berde brengen kan. Zomtyds waagden de stenden des Ryks alles voor het welzyn van het vaderland, en zomwylen verraadden zy alles.

Gods-

Godsdienst, ongeloof, yver, agteloosheid, geleerdheid, onkunde, werkzaamheid, deugden, ondeugden, alles beklimt in dit Ryk den hoogsten top, en komt ter volkome rypte. En, wanneer men hier eenige edele neigingen niet genoeg pryzen kan, zo kan men aan de andere zyde eenige ondeugende eigenschappen, niet genoeg laaken. Dit zal men duidelykst weeten, wanneer ik alles ordentelyk verklaaren en verhaalen zal. Men vind geene natie, welke luyer en traager, of wel voor het tegendeel werkzaamer ware. Die *Engelschen*, welken zig aan luyheid en traagheid overgeeven, kunnen noch door honger, noch door andere straffen daartoe gebragt worden, dat ze werken, en tot dat einde een' voet uit het huis zetten zouden. Daarom ziet men ook kunstenaars en handwerkslieden in groote armoede in openbaare gevangenissen zitten, welken nogtans niet alleen hunne schulden betaalen, maar ook ryklyk hun bestaan konden hebben, zo ze maar handen en voeten verroeren wilden. Maar de werkzaame *Engelschen* waagen alles, en laaten zig door geen ongemak en moeite tegenhouden. Zy doorkruissen vremde Ryken en staaten, zy begeeven zig met het grootste levens-gevaar op zee, en dringen tot in de ver afgelegenste Landen, zy onderneemen alles, 't zy dat het mogelyk of onmogelyk is; zy zoeken zulke dingen door te dryven, die anderen niet eens onderstaan willen, en dit alles met dat oogmerk, op dat zy of hunne nieuwsgierigheid voldoen, of wel iets winnen mogen. Daarom zegt men ook van de *Engelschen*, dat ze of door hunne luyheid omkomen, of door het al te sterk werken sterven.

Ten

Ten opzigt van de *weetenschappen* houden zy even zo min den midden-weg. Zy verwerpen of, doorgaande alle boeken en weetenschappen, of zy geeven zig zo yverig aan het studeeren over, dat ze 'er dag en nagt mede slyten, zoekende hun verstand zo te scherpen, dat zy 'er het menigmaal zelfs door verliezen. Daarom vind men byna geene plaats, daar zo veele Geleerde en ongeleerde Kerkelyke gevonden worden, dan in *Engeland*.

Den *Godsdienst* zyn ze of met een opregtst hart toegedaan, of zy randen hem met de grootste boosheid aan. Bygeloof, ongeloof, geestdryvery en god-verzaaking hebben beurtelings de heerschappy, want men gelooft daar of in 't geheel niets, of al te veel. Hunne godsdienst verandert zig zomtyds in bygeloof, en de ongeloovigen worden niet zelden *Naturalisten*. De *Roomschgezinden* onder hen zyn in hunnen godsdienst veel yveriger, als de *Spanjaarden* en *Italiaanen*, geen zwaarigheid makende, voor den *Roomschen Paus*, leeven, goederen en Eer op te zetten, ja hun Vaderland zelf te verraaden. Maar die eenen anderen Godsdienst goedkeuren, die zetten den *Paus* en den *Duivel* in eene klasse. Zo wel de liefde als haat hebben by hen geene paalen. De al te hevige yver, en de al te groote agteloosheid, met betrekking op den godsdienst, veroorzaaken insgelyks, dat hy nergens heviger aangerand, maar ook nergens yveriger, verdedigd word.

Hieruit blykt dan, hoe zeer die schryvers in de afbeelding dezer natie dwaalen, terwyl ze 't gansche volk zodanige deugden en ondeugden toeschryven, welke alleen van een gedeelte daar van

van kan gezegd worden. Want de *Engelschen* natie verdient de beste en te gelyk ook de kwaadste van alle andere genoemd te worden. Andere volken hebben, insgelyks, hunne deugden en ondeugden; maar zy houden in beide meer maat, en zy komen ook by hen tot geene zo groote rypheid. Want de meesten neemen den midden-weg zo wel waar, dat men zelfs niet weet, onder welke klasse men hen brengen moet.

Daar zyn nogtans eenige *eigenschappen*, welke 't gansch *Engelsch* volk kunnen toegeschreeven worden. Zy zyn allen byna van de eigen-liefde zo zeer ingenomen, dat ze alles, wat uitlandsch is, veragten. Men kan hen egter deze eigenliefde zo veel te ligter vergeeven, wanneer men het geluk, den rykdom, de vrugtbaarheid en andere heerlyke voorregten bedenkt, waarmede de natuur dit Land voorzien heeft. De mannen zyn doorgaande onvertzaagd, en het vrouwvolk is fraay. Geenen regeeren buiten het huis, maar deze in huis. De *Engelschen*, welken anders de heerschappy over andere volken tragten te beweeren, onderwerpen zig geduldig aan het jok hunner vrouwen, hierin den Leeuwen gelyk zynde, die elk een onvertzaagd te gemoed gaan, maar voor eene muis bang zyn. Men heeft voor dezen eene *Hertog* (van MARLBOURGH) gezien, wiens enkele naam het grootste gedeelte van *Europa* deed beeven, maar welke zig van zyne gemaalin, in alleh opzigten, liet regeeren. En men heeft dit niet alleen in dezen grooten Held gezien, maar ook, byna, by alle andere *Engelschen* bespeurd.

De

De *Engelschen* begrypen eene zaak zo schielyk niet, als de *Franschen*; maar hun *oordeel* is grondiger. Zy spreeken weinig, maar, wat ze spreeken, dat is van te vooren van hen wel overdagt. In de *welspreekendheid* hebben zy het 't verste gebragt, en in onze tyden zyn ze de eenigsten onder alle volken in *Europa*, die de oude *Grieken* en *Romeinen* in de welspreekendheid navolgen en bereiken. De *redevoeringen*, welke in andere landen gehouden worden, zyn wel opgeschikt en wel uitgewerkt, maar nogtans zonder kragt en nadruk. Want, om dat de redenaars de vryheid niet hebben, te zeggen, wat ze willen, zo kunnen ze alleen hunne redevoeringen door de Sierlykheid aangenaam maaken. Maar de ENGELSCHE *redevoeringen*, die in de Parlements-huizen gehouden worden, zyn volkomen naar de voorbeelden der oude redevoeringen ingerigt. De gewigtigste dingen worden daarin voorgedraagen, en zy zien, even als de oude *Griekschc* en *Romeinsche* redevoeringen, op de republiek en den staat. De redenaars vullenze met geene onnutte woorden, noch met veele scherpzinnige en vergezogte plaatzen en uitspraaken op; en zy behoeven ook daartoe zo veel te minder hunne toevlugt te neemen, hoe ryker de stof is, over welke zy spreeken. Daarom vind men ook in *Engeland* zulke redenaars, die dezen naam met regt verdienen. Dezelfde vryheid, welke zy in 't spreeken en schryven hebben, veroorzaakt mede, dat ze in zodanige schriften, welke de *zedekunde* en den Godsdienst aangaan, andere volken overtreffen. Doch in de historie houd men de *Franschen* voor sterker. Want, of schoon de *Engelschen*, uit schroom, de waarheid

heid niet behoeven te verbergen, zy neemen nogtans, menigmaal, de orde niet waar, en hunne hiſtorien kan men eer *Cronyken* noemen, die dat geen alleen verhaalen, wat 'er voorgevallen is, dan dat men ze den naam van wel opgeſtelde en te zamen hangende geſchiedeniſſen geeven mogt, En, om dat 'er in *Engeland* byna altoos allerhande partyen zyn, zo word de waarheid, menigmaal daardoor onderdrukt.

Den *oorſprong der* ENGELSCHE *taale* verhaald men op de volgende wyze: de Duivel had alle oude en nieuwe taalen in een' pot geworpen, en, toen de pot begon te kooken, zo had hy van den ſchuim de *Engelſche* taal zamengeſteld. Men ziet ligt, dat deze vertelling van de veragters dezer taale verdigt zy, welken de *Engelſche* taal voor geene eigenlyke en byzondere taal, maar voor een mengelmoes van alle andere taalen houden. Voor zo ver nu deze ſchuim een mengelmoes van alle andere taalen is, zo ontbreekt het ook den *Engelſchen* niet aan woorden, maar zy kunnen alles net, volkomen en volledig uitdrukken. Aan dezen rykdom der taale, welke met den verheven geeſt der *Engelſchen* gepaard gaat, hebben wy de allerheerlykſte *heldendigten* te danken: want na *Homerus* en *Virgilius* heeft het nog niemand zo ver gebragt, als *Milton* en *Pope*. Doch omtrent de *tooneelſpelen* komen ze niet by de *Franſchen*, om dat ze hierin eenen byzonderen ſmaak hebben, die anderen volken onaangenaam is. Toen de *Deenſche* ſchouwburg hier nog in zyn bloey was, deed ik eene proef, en vertaalde eenige *Engelſche* comedien in de *Deenſche* taal; maar niemand vond 'er behaagen in. Het ontbreekt hen

wel niet aan scherts en vrolyke invallen, maar het ontbreekt hen aan de regte levendigheid, die de ziel van een tooneelstuk is.

Vermits de *Engelschen* gewoon zyn, zeer diep en grondig eene zaak te overleggen, en liever hun verstand verliezen, dan dat ze de stelling, waarop ze eens gevallen zyn, zouden laaten vaaren, zo kan men *Engeland* eene regte school der *wys-begeerte* noemen. Hunne *Philosoophen* zyn niet slegts om hunne leer, maar ook om hun leeven aanzienlyk en eerwaardig: want zy tragten de menschen even zo wel door hunne stellingen, als door hunnen wandel te verbeteren en te onderrigten. Zy zyn daarom van de oude *Philosoophen*, welken zy in leer en leeven tot voorbeelden neemen, alleen daardoor onderscheiden, dat ze zig met hen niet in de kleeding, in hoogmoed en bespottelyke gebaarden gelyk stellen. Waarom men van de *Engelschen* kan zeggen, dat men daar Wysgeeren, maar zonder mantel en baard, aantreft. Elk een weet, hoe veel de *Engelschen* in de *Mathefes* en *Zedekunde* gedaan hebben; en de nakomelingen verwonderen zig nog over de verheve voorbeelden van een regt Philosoophsch Leeven. Wanneer men *Engeland*, met het grootste regt, den roem moet geeven, dat het waare *Helden en Philosoophen* voortgebragt heeft.

Hunne *smaak in geleerde zaaken* heeft zig met de tyden, menigmaal, veranderd; en *Blackmore* berigt 'er ons het volgende van: in oude tyden lazen myne landsgenooten, met groote begeerte, de zotste fabelen van reuzen, misgeboorten en doolende ridders. Vervolgens vonden zy in dubbelzinnige woorden, en voorts

in zulke spreekwyzen behagen, die meer dan eenen zin hadden. Hierop beminden zy eene vloeyende schryfwyze, en wel verzonne gelykenissen; en eindelyk hebben zy eene grondige geleerdheid zonder opschik aangenomen. En waarlyk, de hoogdraavende spreekwyzen, waarin de *Engelschen* Kerklyken, voorheen, zulk een groot behaagen schepten, zyn by hen nu ten hoogste gehaat, en zy maaken nu alleen hun werk, de regte en waare meening van den text na te vorschen. Dat het de Geleerde in *Engeland* in de weetenschappen zo ver kunnen brengen, zulks is aan de groote *beloonin-gen en Eer-bewyzen* toe te schryven, waarmede daar hunne naarstigheid opgewekt, en hunne moeite beloond word. Staats-raaden, Ministers, Generaals, ja de Koning zelf oordeelen 't niet wanvoegelyk, boeken uit te geeven, en 't getal der schryveren te vermeerderen. Onlangs wierd de beroemde NEWTON *met eene Koninglyke pragt ter aarde besteld*, terwyl de voornaamste des Ryks zelf hem na 't graf droegen. En, toen eertyds *Burnet* zyne *Historie der Reformatie* tot stand gebragt had, zo wierd hy van het gansche parlement deswege plegtigst bedankt. Dewyl men dus de weetenschappen hier zo hoog schat, zo behoeft men zig niet te verwonderen, dat de *Engelschen* zig het voorregt in kunsten en studien toeëigenen, welken regt hunne woonplaats op dit eyland opgeslagen hebben. Daarenboven laat zig ook geen volk minder door vooroordeelen inneemen, als het *Engelsche*. Het verstand der *Engelschen* is gelyk eene gladde en schoone tafel, neemende met ligte moeite aan

wat met de gezonde rede overeenkomt, daar in tegendeel de gewoonte en afkomst by andere volken zo sterk heerschen, dat ze by hen reeds tot eene tweede natuur geworden zyn. Wanneer men een' *Spanjaard* van de waarheid eener stellinge overtuigen wil; dan moet men hem eerst de oude vooroordeelen beneemen. Men moet dus een dubbeld werk doen, en de oude dwaalingen uitroeyen, voor dat men nieuwe waarheden in haare plaats stellen kan. Maar, zo dra de *Engelschen* iets hooren, wat hen vremd voorkomt, dan aanvaarden zy het aanstonds: zy onderzoeken het, en, wanneer ze 't goed bevonden hebben, dan neemen zy het aan, en leeren het openlyk. Daaruit ontstaat het groote onderscheid van gevoelens, dat men by hen in geestelyke, zedelyke en staatkundige zaaken bespeurd. De *Engelschen* gelooven niets, dan wat ze begrypen kunnen, en, wat ze begreepen hebben, dat belyden ze vry. En, vermits de vryheid van denken door geene wet bepaald is, zo vind men hier zo veele *Atheïsten* als geveinsden aan andere plaatsen. Mogelyk is het getal der *Atheïsten* in *Italie* grooter, maar het schynt nogtans kleiner te wezen, om dat de meesten onder het dekzel van godsdienstigheid verborgen liggen. In *Engeland* is het zeer gemaklyk, de godvrugtigen van den godloozen te onderscheiden. Wie in *Engeland* godvrugtig schynt te wezen, die is het ook in de daad, het welke in de meeste andere Landen zeer moeyelyk te bepaalen is, daar men uit vrees voor straf zyn wezenlyk gevoelen verbergt. Hier kan men de regtschape burgers van kwalyk gezinde onderdaanen met weinig moeite onderscheiden. Een burger, welke

ke regtschapen schynt te wezen, die is het ook werkelyk, en op dien kan zig de overigheid gerust verlaaten. Dit zyn de vrugten der *Engelsche* vryheid, welke wel eenige ongemakken, maar egter nog een veel grooter nut medebrengt.

Omtrent de *dwaalenden* betuigen zy eene groote zagtmoedigheid; alleen hebben ze van dezulken een' afkeer, die in geringe zaaken dwaalen. Want, of ze schoon Jooden, Turken en Heidenen dulden, zy vervolgen nogtans dezulken hevigst, die in zekere gebruiken of andere onverschillige dingen van een ander gevoelen zyn. Wanneer men, daarom, in vrede leeven, en onder de regtschape burgers wil geteld wezen, zo moet men of volkomen orthodox of een volslagen ketter zyn. Eene middelmaatige of geringe dwaaling kan iemand zeer ligt haat en vervolging veroorzaaken. Daarentegen kan men een' ongestoorden vrede genieten, wanneer men of niets, of alles gelooft. Doch deze fout is de *Engelsche* natie niet alleen eigen, of men ze schoon meest by haar vind; men ziet, dat ze ook by andere volken heerscht. Een *Turk* haat een' *Perziaan* veel heeviger, als een' Christen, of als een' Jood. Een *Roomsch-Catholyke* vervolgt een' *Jansenist* veel yveriger, als een navolger van *Calvyn*: ja men bespeurd, dat onder verscheide ordens der monniken een geestelyke haat yverigst heerscht.

De *Kerkelyken* leeven hier veel vryer als op andere plaatzen; want zy houden 't voor geene schande, dagelyks in den schouwburg, en in de Koffi-huyzen te komen. Zo vry egter

als hunne leevenswyze is, zo ernstig, stigtelyk en welvoegelyk is hun gedrag in hun *preeken*. Zy staan op den preekstoel geheel onbeweeglyk, en met neergeslage oogen, verklaarende den text ongemeen grondig en opwekkelyk. Zy zyn in dit stuk geheel en al van de predikanten op andere plaatzen onderscheiden, die geweldige bewegingen op den Preekstoel maaken, zig heen en weer wenden, de leden verdraayen, en door hunne toneel-gebaarden de toehoorders veel eer tot lagchen, dan tot zugten beweegen. Men berispt de *Engelschen* wel, dat ze *hunne preeken van 't papier leezen*, doch daarmede gaat dit nut gepaard, dat hunne preeken te zamenhangen, en men niet een en het zelfde zestien maalen hoord. Myne ooren wierden niet weinig door de eerste preek beledigd, die ik na myne terugkomst uit *Engeland* elders hoorde. Ik was een grondig en wel te zamen hangend voorstel gewoon. Maar hier hoorde ik ontelbaare herhaalingen, en bemerkte, dat de Predikant alles in een kwartieruur had kunnen zeggen, waarmede hy eene gansche uur doorbragt.

Tusschen de *Engelschen* en *Franschen* kan men de volgende vergelyking maaken. De *Franschen* spreeken, maar de *Engelschen* denken meest. Geenen hebben meer verstand, dezen een ryper oordeel. De *Franschen* kleeden zig pragtiger, maar de *Engelschen* zuiverer. Geenen eeten niets als brood, dezen niets als vleesch. Beiden zyn driftig; maar het vuur der eersten ontstaat uit het bloed, maar de hette der anderen uit de gal. Daarom is de toorn der *Franschen* sterker, maar de haat der *Engelschen* van een langeren duur. Geenen verteeren hunne goederen door de kostbaare kleedingen, maar dezen door verkwis-

kwistinge in eeten en drinken. De *Franschen* laaten zig door de *mode*, de *Engelschen* door hunne phantasy regeeren. Geenen laaten zig door den stroom zonder overleg wegvoeren, maar dezen vaaren immer tegen den stroom op. De *Franschen* gaan schielykst, maar de *Engelschen* langzaamst vrindschap aan. Geenen verbreeken ze eerst, maar dezen laatst. Want den band van vrindschap, welken de *Engelschen* allengs, ontknoopen, verbreeken de *Franschen* op eenmaal. Voorts eere de *Franschen* hunne overheden, maar de *Engelschen* meest zig zelven. Geenen zyn de beste burgers, dezen de beste menschen. Geenen hebben eene grootere oeffening, maar dezen overtreffen hen aan gemoeds-gaaven. Beiden oeffenen, menigmaal, helden-deugden uit: geenen, om zig in aanzien te brengen, maar dezen uit liefde tot de deugd. Geenen zoeken de belooningen in de goedkeuringe des volks, maar dezen in de daad zelve. Even zo is het met de gebreken van beide natien gelegen. Zy begaan beide fouten. Geene op hoop van winst, of uit begeerte, zig te wreeken, of om andere reden; maar deze zondigen alleen daarom, ten einde zy zondigen mogen. De *Franschen* hebben dit met andere volken gemeen, dat ze zondigen, in hoope, dat het ongestraft moge blyven: maar de *Engelschen* zondigen meermaalen, om dat ze weeten, dat het niet ongestraft zal blyven. De strengheid der wet, die geenen van uitspoorigheden afhoudt, zet 'er dezen veel meer toe aan. En wanneer een *Franschman* zegt, ik wilde dit of dat gaarne doen, zo 't niet in de wet verboden ware; zo zegt een *Engelschman*: ik zoude niet zondigen, zo het niet ver-

boden ware door de wet. De *Franschen* weigeren hun lighaam niets, en de *Engelschen* nog veel minder. Geenen egter eeten, ten einde zy mogen leeven, maar dezen leeven, op dat ze eeten mogen. De *Franschen* scheppen vermaak in kunstig toebereide spyzen; de *Engelschen* eeten veel liever zulke spyzen, die zonder kunst klaar gemaakt, maar daarby te gelyk kragtig zyn. Geenen volgen in het klaarmaaken van spyzen alleen hunne invallen, maar dezen alleen hunne maag. De *Franschen* drinken, om den dorst te lesschen. of hunnen Geest te vervrolyken: de *Engelschen* drinken menigmaal, alleen met oogmerk, om te drinken. De *Franschen* gelooven alles, voor dat ze 't onderzogt hebben; de *Engelschen* onderzoeken alles, voor dat ze iets aanneemen, De *Fransche* vrouwen leeven vry, ofschoon haare mannen in 't geheel niet jaloers zyn; de *Engelsche* vrouwen leeven nog veel vryer, alhoewel de mannen uit jaloezy raazen en tieren. De verbeelding is by beide natien vrugtbaar, doch dezelve is by de *Franschen* meer geregeld, als by de *Engelschen*, welken meermaalen de paalen te buiten gaan. Daarom heerscht in de schriften der *Franschen* meer levendigheid en scherts; maar de *Engelschen* spatten menigmaal in hunne schriften uit. De *Franschen* leeven meestal bekrompen en in elende, en nogtans hebben zy het Leeven lief; de *Engelschen* hebben alles in overvloed, en haaten nogtans het Leeven. Want men behoeft ze niet na de geregt-plaats te sleepen, maar zy gaan 'er vrywillig na toe, gaande den dood met lagchen, zingen en schertsen als te gemoed. Ja, wanneer de scherpregter ontbreekt, zo hangen ze zig menigmaal zelven op. Dus is het zeer ligt te

be-

begrypen, waarom 'er tusschen dezè beide volken een bestendige haat heersche, vermits hunne gemoederen en zeden onderling zo zeer verschillen. Men ziet hieruit insgelyks, dat de *Engelsche natie* zeer veel byzonders bezitte. Men bespeurd aan dezelve zeer veele omstandigheden, welke men by andere volken niet vind, en over welke men zig billyk moet verwonderen. Mogt iemand my de tegenwerping maaken, dat ik de deugden en gebreken dezes volks al te groot gemaakt hebbe, die moet bedenken, hoe men by zulk 'een volk, dat nooit den midden-weg gaat, ook den midden-weg niet treffen kan. ——

Nu wil ik my weer op het vaste Land terug begeeven, en eene korte afbeelding van eenige volken mededeelen, die overeenkomstiger met de natuur leeven. Behalven de *Franschen en Engelschen* hebbe ik ook met de *Hollanders, Duitschers en Italiaanen* omgang gehad. Den *Hollanderen* is de natuur wel niet gunstig geweest: zy woonen aan moerassige plaatzen, en in een klein Land houdt zig een onnoemelyk getal van menschen op. Ja men kan niet eens zeggen, dat de natuur hen het Land verleend heeft, dat ze bewoonen, maar dat ze 't zig zelven hebben toebereid. Waarom ook zeker digter schertsend zegt.

De Batavier is 't, die zyn eigen Land bereidde.

Des niettemin kan egter dit klein stuk Lands zo veele honderd duizende monden, ten vollen spyzigen. Omtrent de uitdeeling der gemoedsgaaven heeft zig de natuur niet kaarig aan hen beweezen. Want zy kunnen in verstand en

oordeel met de *Franschen* en *Engelschen* zeer wel vergeleeken worden. En by zulke uitmuntende hoedanigheden verdient *Holland* de allerrykste en allerwyste Republiek genoemd te worden. Want, schoon hen al de natuur, in zekere opzigten, eenigedingen mogt geweigerd hebben, zy kunnen dit hun gebrek door hunne vlyt, naarstigheid en geld rykelyk vergoeden en vervullen. Elk Land is gewoon, zyne voorregten te roemen; en welke zyn ze, die *Holland* niet bezit, daar ze alles bezit? Andere volken verheffen zig om hunne deugden en groote gemoeds-gaaven: maar in dit geval behoeven hen de *Hollanders*, zeker, niets te wyken; want zy regten meer uit, en brengen veel grootere en nuttere werken tot stand, als anderen met hunne groote schranderheid in staat zyn, om uit te voeren. Anderen volbrengen wel zulke werken, die eenen grooteren schyn hebben, en meer in 't oog loopen; maar de *Hollanders* volvoeren zodanige dingen, die wezenlyk groot zyn. Geenen brengen wel verwonderenswaardige dingen tot stand, maar die menigmaal van geen nut zyn: maar de *Hollanders* bewerken zodanige dingen, die altoos nut zyn, doch zonder groot geschreeuw, en zonder veel ophef. Geenen loopen snel, maar dezen gaan langzaam, en bereiken nogtans het einde eer als anderen. Geenen hebben eenen overvloed aan buiten gewoone gemoeds-gaaven, en dwaalen menigmaal; maar dezen, hoe ryklyk ook daarmede voorzien, dwaalen zo menigmaal niet. Men zegt wel, dat de *Hollanders* niets nieuws kunnen uitvinden; maar gesteld al zynde, dat dit waar ware, (want het tegendeel is zeker,) men moet nogtans zeggen,

gen, hoe ze in de navolging van zodanige dingen ongemeen gelukkig zyn, die van anderen reeds uitgevonden waren: en zo ze, zomtyds, het origineel niet wel treffen, zo gelukt hen meermaalen de Copy beter, dan het origineel zelf. Want zy zyn niet alleen ongemeen bekwaam, allerhande kunſten en weetenſchappen aan te neemen, maar zy verbeteren ze zelf, en tragten ze volmaakter te maaken: zo dat men dus met regt van hen kan zeggen;

Leerzaame naarſtigheid kan alles overwinnen.

Zy hebben de moeraſſen, waarin hunne Voorvaders woonden, en de waterryke plaatzen in een wezenlyk *Paradys* veranderd, dat met de fraayſte ſteden en gebouwen pronkt. En hierdoor hebben zy ten vollen beweezen, wat een onvermoeide vlyt in ſtaat is te volvoeren. Waar men ook de oogen wend, daar ziet men dingen, die men niet aanſchouwen kan, zonder zig 'er teffens over te verwonderen. Wanneer daarom, voor eenige jaaren, hunne paalen in de dyken van de wormen doorknaagd wierden, zo was ik zeer bekommerd, dat dit Land, 't welke als een Sieraad der ganſche waereld aan te merken is, eindelyk geheel en al mogt te gronde gaan. Door vlyt en moeite is deze Republiek ontſtaan, en ook tot nu toe daardoor in bloey en wasdom gehouden. Mogten de *Hollanders* ten eenigen tyde beginnen, luy en traag te worden; dan kan hun Gemeenebeſt niet lang beſtaan. De *Hollanders* bezitten veel verſtands, en zulks kan men opmaaken uit de menigte van *Hekel-digten* en ſchranderſte

ste *Punt-digten*, die jaarlyks by hen in een groot aantal in 't licht komen. En in hunne *redeneeringen en schriften* heerscht zo wel de *vryheid* als *schranderheid*; zo als men dit ligt na kan gaan, wanneer men de Hekeldigten der *Franschen* en *Engelschen* met de Hollandsche vergelykt. En men kan hier zeggen.

> *Ziet! vryheid is de grond, waarop een vers moet rusten.*

Deze *vrye schryfwyze*, waarvan zig de *Hollanders* bedienen, met schranderheid gepaard, geeft hen een byzonder voorregt, dat anderen moeten derven. De *Hollandsche* taal maakt hunnen scherts aangenaam; want dezelve is natuurlyk, zuiver en aartig, en zeer bekwaam zo wel tot boertige uitdrukkingen en klugtspelen, als tot ernstige dingen en treurspelen. Ik deed voor eenige jaaren eene proef, wat myne *Comedien* voor eene goedkeuring zouden vinden, wanneer ze in de *Hollandsche* taal overgebragt waren. Ik liet tot dat einde den *politiken tinnegieter* in de *Hoog-en Nederduitsche taal* overzetten. De *Hoogduitsche* vertaaling scheen my mat en zonder nadruk te wezen; maar de *Hollandsche vertaaling overtrof het Origineel zelf*. Maar niet minder klinkt deze taal in ernstige en verheve zaaken, zo dat 'er de Toehoorders tot de grootste aandoeningen door kunnen gebragt worden: het welke men met zeer veele voorbeelden uit de *Hollandsche treurspelen* enz. zoude kunnen bewyzen.

De *taalkundigen* dezes Lands hebben zig zeer veele moeite gegeeven, de *Hollandsche taal* te

ver-

verbeteren en te zuiveren; maar zy geeven zig (naar myn oordeel,) in dit opzigt al te veel moeite. Want, terwyl ze de taal zoeken te zuiveren, zo maaken zy ze te gelyk zomtyds onverstaanbaar. Alles, wat uit vremde taalen ontleend is, dat schieten zy uit: en, wanneer het hen aan *Hollandsche* woorden ontbreekt, die ze in plaats daarvan zetten kunnen, zo denken ze dagelyks nieuwe uit. De *Philosophische* en *grammaticaale* woorden zyn naast de kunstwoorden allen en elk een' bekend, om dat ze van alle natien aangenomen worden. Maar dezen worden zorgvuldigst uitgezogt, en gemyd, ten einde de zuiverheid der *Hollandsche* Taal daardoor niet moge bevlekt worden. Doch daardoor vullen zy, in plaats van oude en bekende woorden, de taal met onbekende uitdrukkingen en spreekwyzen op. Wanneer ze, by voorbeeld, *Præsens*, *Præteritum Futurum*, *Nominativus Genitivus*, *Subjectum*, *Objectum*, in 't *Hollandsch* (door den *tegenwoordigen*, *voorleeden toekomenden tyd*, *Noemer*, *Teeler*, *Onderwerp*, *voorwerp*) geeven willen; dan moeten ze eerst nieuwe woorden uitvinden, waardoor deze Taal, voor den *Hollanderen* zelfs, onverstaanbaar word. Hieruit ziet men, dat de taalkundigen dezes Lands zig alleen daarmede bezig houden, dat ze niets doen, of liever, dat ze misgeboorten voor den dag mogen brengen. Men moet zig billyk verwonderen, dat men in de *grammaticaale republiek* geene vremde woorden dulden wil, daar men nogtans in den geestelyken en waereldlyken staat zo medelydend en goedertieren is, dat men geene bedenking draagt, alle secten, ja een ieder het

bur-

burgerregt en eene verblyf-plaats te vergunnen. Ja 't is iets vremds, dat *Holland*, 't welk een algemeen vaderland aller volken is, eenige woorden en spreekwyzen uit zyne grenzen verband, welke nogtans van alle volken aangenomen worden.

Van den *Hollanderen* kan men met regt zeggen;
Het is een spaarzaam volk, zeer werkzaam in zyn' aart,
Het welk door zuinigheid veel goederen vergaart.

Toen de Republiek allereerst haaren aanvang nam, wierden zy genoodzaakt, *arbeidzaam* te zyn, en dit is by hen thans al tot eene tweede natuur geworden. Want de *Hollanders* zyn onder andere volken de *naarstigsten*, geen werk ontziende. Eenigen berispen de spaarzaamheid der *Hollanders*, maar anderen pryzen ze. De eersten zeggen, zy waren *Tantalus* gelyk, lydende by eenen zo grooten overvloed nogtans honger en dorst: maar de anderen haalen ter beweeringe van hunne stelling aan, dat die Republiek door vlyt en spaarzaamheid toegenomen is, en door dit eenig middel ook alleen heeft kunne behouden worden. Want, daar andere volken zig verryken, met het geen hun Land voortbrengt, zo kunnen zig de *Hollanders* meestal van de vrugt van hunnen arbeid verryken. Ondertusschen vind men nogtans eenigen onder hen, even als overal, die in 't geheel geene maat houden, maar zig al te veel om het toekomende bekommeren, en daarom hun

hun eigen lighaam het noodig onderhoud onttrekken.

Wat van de naarstigheid en onvermoeidheid der *Hollanders* bygebragt is, dat kan men ook van hunne zo zeer beroemde *zinlykheid* zeggen. De gesteltenis van het Land en de lugt vordert, dat ze zig op deze zinlykheid toe moeten leggen: maar hierin houden veele geene maat. Terwyl ze niet op de aarde willen spuwen, daarom bezetten zy hunne tafels met spuwpotten, dat den vremdelingen, op het eerste gezigt, wel eenen tegenzin veroorzaakt; maar welke viesheid met den tyd overgaat. In het gebruik van *rook-tabak*, waaraan de *Hollanders* vast zyn, gaan zommigen ook al te ver. Zy geeven wel voor, dat de gesteldtenis van hun land en de lugt, die op zommige plaatzen, zomtyds zeer dik en nevelagtig is, hen daartoe aanleiding geeve, geloovende, dat de rook-tabak hen zeer dienstig zy: maar van het gebruik eener zaake moest nogtans geen misbruik gemaakt worden. Wanneer men in zommige koffy huizen en herbergen komt, zo kan men, menigmaal, om den sterken tabaks-damp geene schreede ver zien. Waarom men, indien 't in *Holland*, even als in *America*, gebruikelyk ware, menschen-vleesch te veylen, dit vleesch van zodanige *Hollanders* als gerookt vleesch kon verkoopen.

De *Hollanders* laaten zig zo weinig door hunne affecten regeeren, dat de HOLLANDSCHE *bedaardheid* reeds tot een spreekwoord geworden is. Zommigen berispen wel deze bedaardheid in hen, om dat de menschlyke hartstogten, als toorn en liefde, de deugd als aanspooren en onderhouden. Maar daar komt het ook van daan, dat

dat zy, de betragtinge van deugd hun hoofdoogmerk zynde, volgens die bedaarde ziels-gesteldtenis geene ondeugden by hen laaten heerschen. Zy weeten van geene jaloezy, wraak en andere kwaade neigingen, waarmede andere volken geplaagd worden. De vrouwen zyn daar zeer kuisch, en men bespeurd in dezelve nog veel van de oude schaamte en eenvoudigheid. Nooit ziet men daar, dat zig de jeugd in 't minnen te buiten gaat, en 'er of het verstand door verliezen, of zig het Leeven beneemen zoude. En om deze zelfde rede worden de verschillen meer door de wet, dan door een tweegevegt, bygelegt en beslist. Want de *Hollanders* houden 't voor eene buitenspoorigheid, een geleeden onregt, met gevaar van het Leeven, te wreeken.

In de bestieringe der Republiek en op hunne stadshuizen toont zig de heerlykste werking van deze bedaardheid. Alles word met bedagtzaamheid en zeer rypelyk overwoogen. En, wanneer 'er dan een besluit genomen is, zo word het zonder 't minste uitstel uitgevoerd: waarom men niet weet, of men zig meer over de bedaarde overdenking eener zaake, dan over de vaardigheid haarer uitvoeringe moet verwonderen, waarmede zy alles tot stand brengen. De *orde*, welke zy zelfs in de geringste dingen waarneemen, doet de vremdelingen verwonderd, ja byna verbaasd staan, hen noodzaakende, den toestand dezer zo wel ingerigte Republiek met de billykste lofspraaken te moeten verheffen

Ondertusschen merke men nog aan, hoe zy immer bezig zyn, alle *gebreken*, by de opregting ontstaan, te *verbelpen*, en alles op eenen duur-

duurzaamen voet te brengen en te houden. Zo heilig als *hun woord* is, hebben zy ook in alle gevallen beweezen, dat men 'er volkomen'*ſtaat op* kan *maaken.* En deze *ſtandvaſtigheid*, hen als natuurlyk eigen, veroorzaakt, dat ze met denzulken, die hun woord verbreeken, geene vrindſchap en gemeenſchap kunnen onderhouden. Hun gemeen ſpreekwoord is, *een man, een man, een woord een woord*: en de opregtheid hunner handelwyze heeft zulks, ten allen tyden, bekragtigd. Dewyl ze bewuſt zyn, dat de overeenſtemming van gemoederen, met Wysheid gepaard, beſt in ſtaat is, hunne regten en vryheden te handhaaven, men ziet daarin den grondſlag hunner zinſpreuk, *Eendragt maakt magt*, terwyl door oneenigheid en tweedragt, naar de bevindinge van alle tyden, de beſte zaaken miſlukken en verlooren gaan.

Hunne bezittingen tragten zy met allen ernſt te *verdedigen* en te behouden. Daarmede te vreden zynde, houden zy zig onſchenbaar aan de verbonden, met hunne Nabuuren geſloten, welken te gelyk hun voornaam werk maaken, hunne vrindſchap te zoeken, en beſtendig te bewaaren.

Agtervolgens deze korte afbeelding, van deze natie gegeeven, kan men ten vollen opmaaken, dat de *Hollanders* dien ſtaat, waarin ze leeven, by hun onwaardeerbaar *voorregt van vryheid in Godsdienſt en geweeten*, aan hunne vlyt, en natuurlyke gaaven te danken hebben; ja dat ze door hunne onvermoeide werkzaamheid dat geen zelfs vergoeden, wat hen ook de natuur anders mogt geweigerd hebben. Wanneer men

op de gemoeds-kragten alleen ziet, welk *verstand*, welk *beleid in 't uitvoeren hunner zaaken*? hoe uitmuntend is daardoor niet de bloey van hunne verre gaande *koopmanschap*? welke vrugten ziet men daarvan niet in alle de zenuwen van hunnen ftaat, die door zo veel oordeel haar Leven ontfangen hebben, als 'er wysheid, omzigtigheid en doorzigt gevorderd worden, om de door verftand en ftandvaftigheid verkreege voorregten ten algemeen voordeel van allen te genieten en te befchermen? De *Hollanders* hebben zo veele heerlyke en zulke groote dingen tot ftand gebragt, dat men hen hierin by weinige andere volken vergelyken kan. En zulks is eene vrugt van hunne vlyt, onvermoeidheid, en andere hoedanigheden, die men immer by hen vind. ——

Met geen minder lof kan men ook van de *Duitschers* fpreeken. Dezen kan men onder die volken rekenen, welken op eene verftandige wyze den middenweg houden; want zy gaan in geen ding te ver, zo 't niet in eeten en drinken is. Zy wyken zeer zelden van den gewoonen weg af, zy gaan langzaam tot het doel, en bereiken het zelve gelukkig. Hunne deugden zyn zelden helden-deugden. Zy zyn dapper, maar zy loopen den dood niet, als de *Engelschen*, met open armen en op eene vermetele wyze te gemoed. Zy beminnen de weetenfchappen, maar zy leggen 'er zig zo yverig niet op toe, dat zy 'er hun verftand door verliezen. Zy zyn werkzaam, maar zy verfchillen in hun werken van de *Hollanders*. Dezen werken, om groote fchatten te vergaderen; maar de *Duitschers* hebben by hun werk

dit

dit oogmerk alleen, dat ze gevoegelyk kunnen leeven. Geenen ruſten nooit; maar dezen ſtellen hun werk, zomtyds, voor eenigen tyd aan eene zyde. Daarom zyn de deugden en gebreken, die men in de *Duitſchers* beſpeurd, het ganſche menſchdom gemeen. Maar, wanneer men op de regeerings-vorm, op de wetten en op eenige gebruiken ziet, dan is *Duitſchland* onder alle Ryken zeldzaamſt ingerigt. De regeering word op zulke eene manier gevoerd, dat men by geen volk zodanige eene geſteltenis aantreft. Het is *geene Monarchie, en ook geene Ariſtocratie. De magt is noch in de handen der voornaamſten, noch der burgeren.* En even zo min is de magt onder beiden verdeeld. Wanneer daarom iemand na de regeerings-vorm in *Duitſchland* vraagen mogt; dan moet men hem antwoorden. DUITSCHLAND *word op zyn duitſch geregeerd.* Het zelfde geldt mede van hunne *wetten, regten,* en *vryheden.* Veelen zyn met voorregten en vryheden voorzien, maar zy mogen 'er zig niet van bedienen. Zy zyn *liefhebbers van titelen en enkele ſchaduwen.* Zy zyn grootſch op zaaken en goederen, die onzigtbaar zyn: zy maaken aanſpraaken op andere *Europeiſche* Ryken en Landen, die hen niemand inwilligt. Zy noemen zig *Roomſch,* en hebben nogtans niets met de *Romeinen* gemeen. Zy ſpreeken nog van de vierde Monarchie, die in *Duitſchland* bloeijen zoude; doch anderen gelooven, dat men deze Monarchie alleen in de harſenen der *Duitſchers* zoeken moet: want de *Romeinſche* wetten, welke zy gebruiken, de titels, de ſpreekmanieren, de naamen, welken zy voeren, en andere din-

gen, die ze met de *Romeinen* gemeen hebben; kunnen hen geen regt geven, dit te beweeren. Doch dezen ſtryd wil ik niet beſliſſen, en eene benaaming aantaſten, welke reeds zedert onheugelyke jaaren in trein gebragt is. De *Duitſchers* ſchynen ten minſten hier aan in 't geheel niet te twyfelen, om dat ze zig eenige met de vierde Monarchie verknogte geregtigheden aanmaatigen. Maar, dewyl zy al te yverig zyn, de zeden, gebruiken en den ſtyl der *Romeinen* na te volgen, zo dryven ze de zaak al te ſterk. Geenen plagten alleen hunne burgers te bannen, maar dezen bannen zelfs de vremdelingen. Geenen handelden enkel en alleen tegen de leevenden, maar dezen randen zelfs de overleedenen aan: want de ryks ban ſtrekt zig zomtyds uit zelfs tot de dooden. De *Romeinen* plagten doorgaande, drie naamen te gebruiken. De *Duitſchers* hebben die gewoonte ook aangenomen, maar ze zyn te ver gegaan, en laaten zig pas met agt of tien naamen vergenoegen. De orde is in de *Romeinſche* taal verkeerd; de *Duitſchers* zyn de *Romeinen* ook in dit ſtuk gevolgd, en hebben daardoor hunne taal nog verkeerder gemaakt. De *Romeinen* zetten in 't gemeen het werkwoord aller laatſt, maar de *Duitſchers* eindigen gaarne met twee of drie werkwoorden. Geenen ſcheiden het zelfſtandige en byvoeglyke naamwoord ſlegts door een woord, maar dezen zetten zes of zeven woorden tuſſchen beiden. Zo zorgvuldig zyn de *Duitſchers* geweeſt, om de ſierlykheid der *Romeinſche* taale uit te drukken, dat ze ook de fouten zelfs verdubbelden. Nogtans verdienen deze dingen eer zwakheden, dan wezenlyke fouten genoemd te worden. Om-

trent de *deugden en ondeugden der* DUITSCHERS zal ik niet breedvoerig handelen. Eenigen hebben aangemerkt, dat ze *Ceres en Bacchus* zeer eeren. Zy ſtaan zeer na Eer-titelen, en voeren groote naamen, zonder het minſte van de zaak zelve te bezitten. Daar is geen volk byna, waar men zo veele naamen zonder eigendom, en zo veele titelen zonder eenen wezenlyken Heere vind. Zy noemen zig niet zomtyds enkel *Heeren*, maar ook *gantſche Heeren*, en wel van eene zaak, die nooit in de waereld geweeſt is. Voor 't overige zyn de *Duitſchers* edelmoedig, dapper en opregt. Om de weetenſchappen hebben zy zig zeer verdiend gemaakt. Eenigen ſpreeken wel met veragting van de *ſchriften der Duitſchers*, om dat ze alleen verzamelingen, en geene wel ingerigte werken ſchynen te wezen; doch dit geſchil wil ik niet beſliſſen. Dit moeten tog de ſtrengſte oordeelaars zelven belyden, dat ze veel uit de ſchriften der *Duitſchen* ontleend hebben. Indien andere volken ſierlyker ſchryven, zo ſchryven de *Duitſchers* geleerder en grondiger. Hunne verzamelingen getuigen van eene geheel ongemeene beleezenheid, welke anderen menigmaal in orde brengen, en voor hunne eige ſchriften uitgeeven. En op zulke eene wyze bedillen zy dezulken, welken ze berooven en naſchryven; dat ondankbaar en onredelyk is, zo ze zig niet met het Krygsregt ontſchuldigen; volgens het welke een ieder geregtigd is, zig alle dat geen toe te eigenen, wat hy van den vyand buit maaken kan. Wanneer iemand beweeren wilde, dat de *Duitſchers* geen goed verſtand hadden, dien moet de *hiſtorie der*

kunsten en weetenschappen geheel onbekend wezen. Want daar vind men de voortreffelykste en nutste uitvindingen, die van den *Duitschers* verzonnen, en aller eerst in 't licht gebragt zyn.

De *Duitsche taal* is op haar zelve ruw en zwaar, en word door de navolging der *Latynsche* taal nog veel zwaarer gemaakt, om dat de woorden buiten hunne natuurlyke orde gezet worden: want, dewyl men de door de natuur verbonde woorden verplaatst, en het laatste allereerst zet, zo kan men 'er niets eer van verstaan, voor dat men de stelling ten einde toe geleezen heeft. En daar hunne perioden doorgaande lang zyn, zo vergeet men het eerste, wanneer men het laatste leest. Daarby eindigen de *Duitschers* zeer gaarne met twee of drie werkwoorden, die op het voorgaande zien. En daarom is men genoodzaakt, dat geen, wat men al geleezen heeft, wanneer men het wel verstaan wil, nog eens weer na te leezen. Deze plaag der Leezers noemen de *Duitschers* de *deftigheid* hunner taale. Maar, elk een heeft zynen byzonderen smaak, deze schept vermaak in zoete, en die in bittere spyzen. En de wyn, welken deze met vermaak drinkt, verwekt een' ander' een tegenzin. En, daar men omtrent den smaak niet veel twisten moet, zo zou het onredelyk wezen, wanneer men met de *Polen* stryden wilde, om dat ze zo gaarn stinkende en verrotte haringen eeten; of wanneer men den *Engelschen* verwyten wilde, dat ze 't vleesch half raauw eeten; of wanneer men eindelyk, de *Italiaanen* berispen wilde, om dat ze in scherpe en harde toonen een behaagen vinden.

Elk

Elk heeft zyne byzondere inzigten: en, wat deze voor fraay en aangenaam houdt, dat word van een' ander' verworpen. Men verhaald van een' boer, die alle boomen rondom zynen hof weghakte, om dat hem de *nagtegaal* met zyn gezang verveelde. En de geschiedenissen berigten ons, hoe een *Scythisch* Koning veel liever het hinniken der paarden, als het fraayst muziek gehoord hebbe. Ik berisp den smaak der *Duitschers* in geleerde zaaken niet: alleen zeg ik dit, hoe hy de meeste andere volken mishaagt. ——

Om dat de *Italiaanen* verscheide natien uitmaaken, zo kunnen ze niet gevoegelyk in 't algemeen beschouwd en afgebeeld worden: want zy verschillen zeer, ten opzigt van hunne zeden en gemoederen. Doch hierin komen ze allen overeen, dat ze doorgaande, wanneer men eenige weinigen uitzonderd, uit den aart geslagen zyn, en de deugden hunner Vaderen niet meer bezitten. De ouden waren dapper en onverzaagd; de zoonen zyn beschroomd, en in 't geheel niet strydbaar. Geenen voerden kryg met spies en degen; maar dezen vegten met list en vergift. Geenen regeerden over alle volken; maar dezen zyn knegten van allen volken. Geenen streeden alleen met gewapenden; dezen beeven, zo dra zy eenen gewapenden zien, en heerschen alleen over hunne vrouwen. Zo veele dappere helden als het oude *Italie* voortgebragt heeft, zo veele weekhartigen brengt het nieuwe *Italie* voort. Zy komen in geen stuk, dan alleen in 't bygeloof, met elkander overeen. Wanneer men de wonderen van *Titus Livius* met de *Legenden* en *fabelen* der *Italiaanen*, vergelykt, zo kan men

billyk twyfelen, welke van beiden de zotste zyn. Zo menigmaal als het in oude tyden *steenen geregend* heeft, zo dikwils spreekt men thans van *bloedige bossien*: en, zo menigmaal als voor dezen de *ossen* in *Hetrurien* spraken, even zo dikwerf doen nu de *Italiaanschen* ossen, naamlyk de *monniken*, wonderen. Nogtans kan men den hedendaagschen *Italiaanen* geest en schranderheid geenzins weigeren. De *schilders, beeldbouwers en kunstenaars* hebben hunne regte woonplaats in *Italie* opgeslagen; maar omtrent *Theologische, Philosoophische, moreele en historische zaaken* komt hier niets gewigtigs in 't licht; en 't is ook niet mogelyk, datmen in zulk een Land iets groots verwagten kan, waar de *inquisitie* den schryveren alle vryheid tot schryven bepaald. Toen de barbaarsheid der voorige tyden uitgerooid wierd; begon *Italie* mede, het hoofd op te beuren, en elk en allen begaven 'er zig heen, om in kunsten, weetenschappen en krygs-zaaken onderrigt te worden: maar het was slegts een lugtteken, dat wel haast weer verdween. En daarom kan men zeggen, dat de gebreken, welken men thans by deze natie bespeurd, meer van de tyds omstandigheden als van het naturel des volks ontstaan. By aldien de oude tyden weer hersteld wierden, dan zouden ook de oude edele eigenschappen, thans verzwakt, weer ontwaaken en hersteld worden. ——

Met de *Spanjaarden* hebbe ik nooit omgang gehad, en daarom onderstaa ik my ook niet, eene afbeelding van hen te maaken. Ook hebben anderen reeds breedvoerig over de eigenschappen der *Spanjaarden* gehandeld, en daarom zal ik, het

het geen door anderen reeds gezegd is, hier niet herhaalen. De zeden der *Spanjaarden*, die ik op myne reis heb aangetroffen, hebben my niet mishaagd. Zy scheenen zeer eerlyk te wezen, spreekende zeer weinig; en, daar ik zelf zeer weinig eete en drinke, zo kon my een volk niet onaangenaam wezen, dat alleen van de lugt leeft. Maar, voor zo ver ik geen liefhebber van lang talmen ben, oordeelde ik toen al, hoe my de bestendige omgang met den *Spanjaarden* zeer verveelen zoude, en wel om de *langzaamheid*, die dit volk eigen is. Ik berisp dezulken niet, die behoedzaam te werk gaan; want hunne werken en schriften worden des te volmaakter, hoe meer tyds zy besteeden. Maar eenigen gaan in dit stuk te ver, en bederven alles door hun lang beraaden. Toen *Vaugelas* dertig jaaren tot de vertaaling van *Curtius* besteedde, wierd hy met regt, deswege, van een' zyner vrinden berispt, welken geloofde, dat zig de *Franschen* taal ten eenemaal veranderen mogt, voor dat hy met zyne vertaaling klaar was. En hier heen behoort het puntdigt van *Martialis* hier op uitkomende:

EUTRAPELUS *heeft pas den baard half weggenomen;*
Of men, (terwyl hy nog zyn mes eens slypt, en praat
Van 't weer, van d' ouden tyd, en hoe het thans al gaat,)
Ziet, onder zulk getalm, den nieuwen baard weer komen.

Van dezelfde zoort is ook de SPAANSCHE *traag-*

heid, welke reeds ook by anderen ten ſpot geworden is ——

Ik durf het niet waagen, van de *Noordſche volken* te ſpreeken, alhoewel my hun naturel zeer wel bekend is: want dezelve zyn al te agterdogtig, en kunnen, zelfs om de geringſte dingen, met een' ſchryver een geſchil beginnen. Maar, nadien het by de afbeelding eenes volks volſtrekt noodig is, zo wel hunne gebreken als deugden op te haalen, zo wil ik dit aan anderen overlaaten, die meer luſt tot ſtryden hebben. ——

Doch ik merke, dat deze ſtof breedvoeriger geworden is, als het de eigenſchap van een' brief toelaat. Waarom ik wederom tot my zelven zal keeren, en 'er nog iets van myne overige bezigheden byvoegen. Ik heb my op de *kunſtige redeneerkunde* zeer weinig toegelegt, om dat ik, altoos, met die redeneerkunde te vreden was, welke my de natuur verleende. Ik raade niemand af, zig dezelve bekend te maaken, na dat allen en elk een haar groot nut erkennen. Alleen ſtel ik dit vaſt, hoe, het geen van natuur buiten orde is, door de kunſtige *logica* niet in orde gebragt kan worden. En men ziet, dat eenigen, wien die kunſtige redeneerkunde volſtrekt onbekend is, nogtans ongemeen grondig oordeelen. My dunkt, men konde hierover het zelfde oordeel vellen, wat men van de kunſt van te onthouden pleegt te oordeelen. Men vind zommigen, welken openlyk in deze kunſt anderen onderwyzen, en 'er blyken van geeven: doch, vermits de ondervinding toont, dat men 'er zyne harſenen zeer door moet vermoeijen,

en

en nogtans het nut zeer gering is, zo vervalt deze kunst van zelf.

Op de *regtsgeleerdheid* heb ik zo veel tyds besteed, dat ik den naam van een' *Jurist* eenigzins voeren kan. De Theorie heb ik zeer wel begreepen, maar de praktyk ontbreekt my. Daarom ben ik ook, wanneer het op zekere toevallige omstandigheden en Formalien aankomt, die men door de praktyk alleen leeren moet, zo onervaaren, dat ik anderen om raad moet vraagen. Dewyl in onze geregten de oordeelen meestal aanstonds opgemaakt worden, zo bekleeden dezulken best de plaats van een' Regter, die zig door de oeffening eenen goeden voorraad van Formalien verzameld hebben. En, om dat de vonnissen aanstonds, zonder lang te bedenken, moeten uitgesproken worden, zo zyn de Jongeren, vermits ze de zaak schielyker inzien, beter daartoe bekwaam, dan de Ouden. Want geenen, of ze schoon zulk een fyn oordeel niet bezitten, kunnen doch iets voortbrengen, daar dezen met hun gansch doorzigt niets besluissen kunnen, om dat ze de natuur der zaake zo schielyk niet begreepen hebben. Daarom zyn de jonge lieden de beste Regters, wanneer het vonnis zonder uitstel moet gestreeken worden. Doch de Ouden oordeelen veel grondiger, wanneer men hen tyd vergund, de zaak na te gaan.

Ik heb een groot gedeelte myner jonge jaaren met het leeren der taalen doorgebragt: maar het *Hebreeuwsch* is my zo onbekend, dat ik zelfs de letters niet eens kenne. Gy verwondert U mogelyk, *myn Heer*, over deze agteloosheid, terwyl deze taal, in korten tyd, zo geliefd by

ons

ons geworden is, dat byna elk ſtudent een' *Rabbi* vertoonen kan. Maar, wanneer juiſt eenigen op dien tyd, met den grootſten yver, de *Hebreeuwſche* taal begonnen te leeren, toen het gevoelen van 't *duizend jaarig Ryk* eenige gemoederen aan deze plaats ingenomen had, verbeeldde ik my, het geſchiedde met dit oogmerk, op dat ze braave burgers en bedienden in dit nieuw Ryk mogten worden, dat ze in den droom gezien hadden. De *Hebreeuwſche* taal is niet te verzuimen, maar zy moet veeleer van hen geleerd worden, die zig der *Godgeleerdheid* toegewyd hebben. Alleen dit ſtaat my niet aan, dat allen en elk een zig met zulken yver, daarop toeleggen; om dat ik geloof, dat zulks maar alleen dezulken doen moeſten, die ten eenigen tyde een openbaar leer-ampt denken te bekleeden. Want de overigen vergeeten doch alles voort weer, wat ze in eenige jaaren geleerd hebben.

Dit zelfde oordeel velle ik over eenige andere *Academiſche* ſtudien, die men met moeite leerd, ten einde men ze des te ſchielyker weer vergeeten moge. Waarop zig, naar myn oordeel, onze Studenten meeſt toe moeſten leggen, dat word meeſt van hen verwaarlooſt; het grootſte getal derzelven zoekt met den tyd zulk eene bediening te krygen, waarby de welſpreekendheid gevorderd word. Deze doet ook zeker een' Predikant het grootſte nut: maar de geeſtelyke welſpreekendheid, waarvan ze zig in hun ampt meeſt bedienen moeten, maaken ze zig te laat, en niet eer' als op dien tyd bekend, wanneer ze dezelve behoeven. Daar komt het van daan, dat

ze

ze, by een verkreegen Leeraars-ampt, nog in die zaak ten eenemaal onbedreeven zyn, welke ze doch alleen uit zullen voeren. En alsdan zien zy eerst, dat ze hunnen tyd en moeite omtrent zulke weetenschappen besteed hebben, die hen tot hun oogmerk niet dienstig zyn. Zy hebben zig met alle zoorten van wapenen voorzien, maar dezulken ontbreeken hen, welken zy gebruiken moeten.

Met welk een oogmerk en tot welk een einde ik de *geschiedenissen* leeze, zulks getuigen myne historische schriften. Want dezelve zyn geene magere Cronyken, maar op zulke eene wyze ingerigt, dat ze, naast de krygs-zaaken ook een ontwerp van de geestelyke en waereldlyke regten en gesteldtenissen geeven; dat ze den inborst der Regenten en onderdaanen afbeelden, en eindelyk de deugden en ondeugden levendig voorstellen. De meeste historien behelzen niets anders, dan eene verzameling van zodanige zaaken, die den oorlog betreffen. Daarom gelooft ook elk, hoe hy met weinig moeite een historischryver kan zyn, om dat men alleen dat geene behoeve te verhaalen, wat 'er gebeurd is. Maar het is eene zo moeijelyke zaak, eene regte historie te beschryven, welken dezen naam verdient, dat 'er onder zo veele Histori-schryvers maar zeer weinigen aan hunnen pligt volkomen voldoen. Ik zelf vley my niet, dat ik het volkomen getroffen hebbe. Ik wyze alleen aan, hoe eene historie moet geschreeven worden, en dat elk een niet zo gelukkig zy, zyn oogmerk volkomen te bereiken. Ik heb inzonderheid de fouten aangeweezen, die men by onze historie-schryvers

vers vind. De liefhebbers der oude Papieren en Handschriften pleegen alles, wat van de wormen doorknaagd, of van eene oude hand geschreeven is, als eenen grooten schat aan te merken, en, zonder een voorafgaand onderzoek, hunne schriften in te lyven. Dit heeft *Le Clerc* in onze *Torfæus* berispt; en het zelfde kan men ook van *Huitfeld* en andere histori-schryvers zeggen. Men schryft groote boeken; maar wanneer men 'er alles uit wilde monsteren, wat 'er overtollig in is, dan zouden ze zeer klein worden.

Men moet *niets in de historien mengen, dan wat merkwaardig is;* even als men in menschlyke bedryven alles, wat overtollig is, myden en agter wege moet laaten.

Het overtollige is zo wel schaadelyk voor de Kerk als de Republiek, en 't is daaromtrent menigmaal, als met het menschlyk lighaam gelegen, voor 't welke al te veel vogten nadeelig zyn. Hierop heb ik inzonderheid altoos zeer naauwkeurig agt gegeeven, terwyl ik een groot vyand van alle onnoodige wydloopigheid ben, en geloof, hoe men alles nog eens zo schielyk uit zoude kunnen voeren, wanneer men alles, wat tot de zaak niet behoort, wegliet: dit drukt ook het puntdigt van *Fabullus* uit;

Behartig 't grondige, verzaak geringe zaaken,
En gy zult tot uw doel veel schielyker geraaken;
Want, zo een reiziger regt toe regt aan kon gaan,
Dan ware 't met de helft van zyne reis gedaan.

Ik heb reeds, menigmaal, eene verhandeling over

over het overtollige willen ontwerpen: maar, om dat ik 'er, altoos, door andere bezigheden in belet ben geworden, zo hebbe ik dit voorneemen laaten vaaren of liever alleen tot eenen bekwaameren tyd verſchooven.

In de *Zedeleer* ben ik, zo als ik reeds gemeld heb, door eigen nadenken verder, dan door het leezen van anderen zedekundige ſchriften, gekomen. Myne leerſtellingen hebbe ik in eenige van my uitgegeeve ſchriften, vooral in myne *puntdigten*, in myne *onderaardſche reis*, en in myne *zedekundige gedagten* openlyk bekend gemaakt.

De *artſenykunde* is my zo onbekend, dat ik zelfs niet eens de eerſte beginzelen daarvan weete. Des niettemin verzuime ik niet, voor myn lighaam zorg te draagen, om dat de Ziel aan de zwakheden van het lighaam deel neemt. Ik volge egter meer myn eigen oordeel, als den raad der artſen; om dat myn lighaams-geſtel my beter bekend is, als anderen, al is 't dat ze meeſters in hunne kunſt zyn. Ik ſtaa toe, dat de kruiden haare werking hebben, en ik prys de naarſtigheid der artſen, om de kragten der artſenyen immer meer na te vorſchen. Maar *de geſteltenis van 'smenſchen lighaam* is, naar 't getuigenis van een' groote *Medicus*, *een onbekend Land, wiens kuſten wy nog niet eens kennen.* En daar komt het ook van daan, dat de artſenykunde nog niet op alle vaſte en ontegenzeggelyke gronden heeft kunnen gebouwd worden. Ik deel daarom geenen zieken eenen raad mede, maar, wanneer het myn eigen lighaam betreft, dan overtreffe ik, naar myn oordeel, *Hippocrates* zelf. Door eene ziekte, welke nu omtrent veertig jaaren

geduurd

geduurd heeft, hebbe ik my eene kennis verworven, die anderen ontbreekt. Ik weet, door eene langduurige ondervinding, wat my dienstig of nadeelig is. Maar ik geloof, dat, het geen voor my goed is, anderen niet goed zyn mogt, wanneer ze zelfs met dezelfde ziekte gekweld waren. Want 't is niet genoeg, dat men de ziekte kend, men moet ook elke plaats, inwendig in het lighaam kennen, waar zig de ziekte ophoud. Wanneer ik voor Doctor uit moest gaan, dan zoude ik myne Patienten, op de volgende wyze, tragten gezond te maaken: ik zoude hen vraagen, welke spyze en welken drank zy, by ondervinding, best voor hen bevonden hadden? en, wanneer ze my ten antwoord gaaven, dat ze gewoon waren, kalk en zand te eeten, en inkt te drinken, en dat zy 'er zig wel by bevonden hadden, dan zoude ik hen den raad geeven, daarmede voort te vaaren. ——

De *Muziek* heb ik van myne jeugd af bemind. Jong zynde hebbe ik 'er my met grooten yver op toegelegt. Maar nu begeeft my deze trek met de jaaren. Ik velle 't zelfde oordeel over de *Muziek*, wat ik van andere kunsten en weetenschappen oordeele, die door de verbeteringen meer nadeel als voordeel bevinden. De toon-kunstenaars schynen, in onze tyden, enkel en alleen, daarop bedagt te wezen, dat ze de natuurlyke aangenaamheid van de Muziek ten eenemaal weg mogen neemen, die hen zedert eenige jaaren zeer tegen de borst geweest is. Zy wenden veeleer alle moeite aan, de Muziek ruw, tegenstaande en scherp te maaken. Hoe moeijelyker daarom de *Compositie* is, hoe grooter de roem is van hem, die ze gemaakt

maakt heeft. En 'er is geen twyfel, dat de kunst ten eenemaal vergaan zal, wanneer men zo voortgaat.

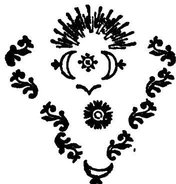
—— Maar ware 't dan niet beter
Dat men, hoe and'ren ook het hard geluid verschoonen,
Op elk speel-instrument niet sloeg dan zagte toonen?

Ik weet wel, dat men elken meester in zyne kunst gelooven moet, en hoe men zelfs van de *muziek*, even als van de *schilderyen* zeggen kan, dat de verborge fraayheid derzelver alleen van kenners regt nagegaan, en naar waarde geschat kan worden; terwyl de gemeene man, menigmaal, het werk van den grootsten meester berispt, en een veel slegter stuk boven het zelve verheft: maar het is een bedorven smaak, die, even als eene ziekte, in onze tyden in de *Muziek* heerscht. De regte kunstenaars zien dit ook wel in, maar zy moeten zig naar het heerschend vooroordeel schikken, om dat ze bemerken, dat de meesten beginnen te geeuwen, wanneer men het allerzoetste en aangenaamste Concert speelt. Die Muziek houde ik voor de volmaaktste, welke den kunst-kenners behaagt, en nogtans ook te gelyk de ooren van den gemeenen man niet verveelt. De muziek en Harmonie zyn gelykluidende woorden; wanneer men deze wegneemt, zo kan de eerste niet bestaan.

Nu geloof ik, dat ik Uw bevel, *myn Heer*, voldaan hebbe, terwyl ik myn *Leeven*, myne *zeden*, myne *bezigheden*, myne *fouten* en goede *hodaanigheden*, zo ik 'er ooit eenige bezit, *met*

de volkomenste opregtheid beschreeven hebbe. Ben ik mogelyk al te breedvoerig geweest, Gy zult my dit, als een' oud' man, des te eer vergeeven, terwyl de Ouden doorgaande de wydloopigheid pleegen te beminnen, en gaarne het woord voerden. Gy vindt hier, *myn Heer*, zo wel wat verdient gepreezen, als gelaakt te worden. Het is nu tyd, dat ik my tot myn afscheid bereide, en die weinige dagen mynes Leevens, welke ik nog over hebbe, tot de zorg voor myn Lighaam en de verbetering mynes Leevens besteede. Dit laatste houde ik voor 't noodzaaklykst, om dat ik reeds vaardig staa, myne reis te aanvaarden; maar het andere mag ik ook niet ten eenemaal verwaarloozen: want de kragten des lighaams worden door den ouderdom ligt verteerd, zo men ze niet, even als de vlam door den oly, geduurig versterkt en onderhoud.

E I N D E.

RE-

REGISTER
VAN
BOEKEN,

By S. VAN ESVELDT
Gedrukt, en te bekomen.

Abraham (Pater) *Mercurialis* of Winter Groen, dat is: Aangename en vermaakelyke geſchiedeniſſen, en Gedichten, Waarin verſcheide Zedelyke Leerſtukken. En een zeer ryke Voorraad van BYBELSCHE CONCEPTEN gevonden worden, voor alle bedroefde en vrolyke Gemoederen, Leeraars, Predikers, en Geeſtelyke Perſoonen; als mede voor alle Byzondere Leezers tot een Voordeelig Tydverdryf, namelyk, om vrolyk te Leven en Blymoedig te Sterven. in 8. 2 deelen met platen. 2 - 0 : -

Boekzaal der Juffers, 3 delen 8. behelzende de voortreffelyke vertogen van den Beroemde Engelſche Schryver, den Ridder *Richard Steele*, inhoudende Regelen voor 't gantſche gedrag in alle gedeeltens van het Leven. Het eerſte deel handeld van de Bezigheid, Schranderheid en Kiesheid, Uitſpanningen, Kleeding, Kuisheid, Zedigheid, Zagtmoedigheid, Liefdadigheid, Nydigheid, Laſtering, Beriſping en Beſtraffing, Onwetenheid, en Hovaardy; Het tweede deel over de Dochter, Huisvrouw, Moeder, Weduwe, en Juffrouw; Het derde deel over den Godsdienſt, het Gebed, Vaſten, Berouw, Bondzegel, den Yver, de Volmaaktheid, en de Zwarigheeden. Verbeterde tweede Druk. 5 : - : -

——- der Heeren, door dezelve Beroemde Schryver, handelende over de Opvoeding, geleerdheid,

heid, Kleeding, Verkeering met en Verkiezing van Vrienden, Liefde en Galantery, Moed en Eer, Gemaaktheid, Ledigheid, Nydigheid, Uitſpanning en Oeffening, Gierigheid, het Liegen, Vernuft en den Luim, Drinken, het Huwlyk en de Huwlyks Deugden, den Godsdienſt, Laſtering, Praatachtigheid, Onbetaamelyke Nieuwsgierigheid, Hovaardy, Vergenoegdheid, Afzondering, Ouderdom, en Dood. Vermeerderde en Verbeterde, tweede Druk, 8. 1 : 10 : -

De Staatkunde der Natuur of Beſchryving van het wonderbaar gemeenebeſt der Honingbyën, en Zydewurmen: met alles wat betrekking daar toe heeft. Kortbondig voorgeſteld in den Kruidhof van WAARMOND, daar over redeneerende met Juffrouw LEERGRAAG en den Heer NATUUR-ONDERZOEKER. Doormengt met vrolyke aanmerkingen, en nuttige betrachtingen, onder de zinſpreuk, BREVITAS DELECTAT. 8. 1 : 0 : -

De Vermaakelyke Minnaryen, beſtaande in ongehoorde Ontmoetingen, Wonderlyke Omzwervingen en zeldzame uitkomſten. In 't Spaanſch beſchreeven door *Michiel de Cervantes*, Schryver der Hiſtorie van *Don Quichot de la Mancha*, en nu in zuiver Nederduyts vertaald, en met verſcheide vaarzen verrykt, door *Benjamin van der Meer*, 8. twee deelen, derde druk, merkelyk verbeterd, vermeerderd, en verciert met 12 Extra fraaje Plaatjes van *J. van der Laan*. 1 : 16 : -